

МИСИЯТА СП. „ФИЛОСОФСКИ ПРЕГЛЕД“ (1929–1943)

ЕСЕИСТИКА & ЛИТЕРАТУРА

Сборникът е реализиран по проекта „Есеистика и литература
(сп. „Философски преглед“ (1929–1943)“, договор с ФНИ
№ КП-06-Н-60/5 от 16.11.2021 г.

ФОНД
НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

Книгата се разпространява безплатно в минимален хартиен тираж, предназначен за библиотеки, и в дигитален формат на сайта на издателството: <https://ilitizda.com/library>

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА

МИСИЯТА
СП. „ФИЛОСОФСКИ ПРЕГЛЕД“
(1929–1943)

ОЧЕРКОВИ СТАТИИ

Съставител
Емилия Алексиева

София, 2024

БЛАГОДАРНОСТИ

Изказваме благодарност на г-жа Недялка Сугарева – внучка на Сотир Янев, г-жа Румяна Пеева – внучка на проф. Христо Николов, и на г-н Ефрем Ефремов – син на акад. Ефрем Каранфилов, за предоставените ценни биографични данни и снимки.

© Емилия Алексиева – съставител, 2024

© Стела Славова – художник на корицата, 2024

© Аделина Германова – библиограф, 2024

© Издателски център „Боян Пенев“ – Институт за литература, 2024

ISBN 978-619-7372-81-6

Снимката на проф. Димитър Михалчев е предоставена от БИА – НБКМ, снимката на Сотир Янев е предоставена от г-жа Недялка Сугарева, снимката на проф. Христо Николов е предоставена от г-жа Румяна Пеева, снимката на акад. Ефрем Каранфилов е предоставена от Ефрем Ефремов.

За сборника е използван шрифтът **Libra Serif Modern** на Стефан Пеев, www.localfonts.eu

---

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ	7
<i>Емилия Алексиева</i>	
ДИМИТЪР МИХАЛЧЕВ: ЛИЦАТА НА МИСЛИТЕЛЯ	9
<i>Емил Димитров</i>	
АЛЕКСАНДЪР БАЛАБАНОВ	41
<i>Елка Трайкова</i>	
АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН	57
<i>Пенка Ватова, <u>Румен Шивачев</u></i>	
АНГЕЛ БЪНКОВ	62
<i>Пенка Ватова</i>	
АСЕН ЗЛАТАРОВ	64
<i>Емилия Алексиева</i>	
АТАНАС ВЕЛИЧКОВ	74
<i>Людмила Хр. Малинова</i>	
ДИМИТЪР КАЦАРОВ	86
<i>Огняна Георгиева-Тенева</i>	
ЕФРЕМ КАРАНФИЛОВ	93
<i>Александра Антонова</i>	
ИВАН ХАДЖИЙСКИ	102
<i>Светлана Стойчева</i>	
КИРИЛ КРЪСТЕВ	106
<i>Елка Димитрова</i>	
КИРИЛ ЧОЛАКОВ	113
<i>Вера Радева</i>	
КОНСТАНТИН ГЪЛЪБОВ	120
<i>Калина Захова, Пенка Ватова</i>	
МИХАИЛ ГЕРАСКОВ	125
<i>Огняна Георгиева-Тенева</i>	

НАЙДЕН ЧАКЪРОВ	130
<i>Огняна Георгиева-Тенева</i>	
НАЙДЕН ШЕЙТАНОВ	136
<i>Светлана Стойчева</i>	
ОРЛИН ВАСИЛЕВ	139
<i>Елена Борисова</i>	
ПЕТЪР МУТАФЧИЕВ	147
<i>Светлана Стойчева</i>	
СОТИР ЯНЕВ	151
<i>Пенка Ватова, Веселина Димитрова</i>	
СТЕФАН ГИДИКОВ	156
<i>Пенка Ватова</i>	
СТОЯН БРАШОВАНОВ	160
<i>Людмила Хр. Малинова</i>	
ТОДОР ВЛАЙКОВ	164
<i>Пенка Ватова</i>	
ТОДОР МИХАЛЧЕВ	168
<i>Пенка Ватова</i>	
ХРИСТО НИКОЛОВ	172
<i>Огняна Георгиева-Тенева</i>	
БИБЛИОГРАФИИ	179
<i>Аделина Германова</i>	

ВЪВЕДЕНИЕ

„Философски преглед“ (1929–1943) е най-значимото философско списание, излизало през 30-те и началото на 40-те години на миналия век. То е пример за интердисциплинарност. Почти няма сфера от живота, която да не е отразена на страниците му. Тази актуалност го прави необходимо и търсено от читателите. Времето и историята преминават през него, отразявайки се в съббата на сътрудниците му.

Еднакво важни са както текстовете в списанието, обект на нашите аналитични изследвания, така и житейските факти от биографиите на авторите. Логичният въпрос е защо сме избрали точно тези сътрудници на „Философски преглед“. Причините са няколко. Биографично-творческите очерци имат за цел да поднесат по-малко известни факти за създателите на изданието; използвани са архиви и свидетелства от наследниците им. Политиката на редакцията да запознава българите с проблемите от живота, с новите философски направления, да дава нова, по-модерна насоченост на мисленето, да отваря България за непознатото и не на последно място – да задоволява любопитството на читателите, отговаряйки на въпросите им, би била неосъществима без сътрудниците на „Философски преглед“.

Ако списанието излиза дълго, то това се дължи и на ерудицията на създателите му, поддържащи високото научно равнище и полемичността на публикациите. Авторите са философи, литературоведи, журналисти, писатели, лекари, педагози, социолози, юристи, университетски преподаватели. Житейският път на всеки един от тях е различен, но онова, което ги обединява, е съзнанието за мисия, за дълг към народа, към културата и образованието му. Без никакво преувеличение може да се каже, че всеки един от сътрудниците на „Философски преглед“ е част от културния елит на страната ни.

Не на последно място е важна връзката със следващите издания по проекта „Есеистика и литература (сп. „Философски преглед“, 1929–1943)“. Сферата, в която всеки от създателите на списанието работи, е решаваща за подбора на темите. Целта на екипа на проекта е да поднесе един по-различен прочит на текстовете, без да забравяме за философската им природа. Такъв подход само допълва направеното в тази сфера преди нас.

Следващите ни издания ще бъдат посветени на тематичните полета на списанието, на есетата и литературата на неговите страници. Сборникът „Мисията сп. „Философски преглед“ (1929–1943)“ трябва да се разглежда като своеобразна основа, върху която се награвда.

Емилия Алексиева

ДИМИТЪР МИХАЛЧЕВ: ЛИЦАТА НА МИСЛИТЕЛЯ

Димитър Георгиев Михалчев е роден на 25 декември 1880 / 6 януари 1881 г. в Лозенград, дн. в Турция. Умира на 18 януари 1967 г. в София. За първо приближение към мащаба на неговата фигура и личност на философ, дипломат и общественик и в духа на „проектната култура“ лесно можем да съставим кратко и сухо негово CV.

Роден е в самия край на 1880 г. в Лозенград, Османска империя, в „бедно еснафско семейство“¹.

През 1900 г. завършва Огринската българска гимназия „Д-р Петър Берон“, а през 1901–1905 г. следва философия във Висшето училище (Софийския университет). Специализира в Германия (1905–1909), след което прави стремителна научна и университетска кариера: от 1910 г. е редовен доцент в Катедрата по систематическа философия, от 1915 г. е извънреден, а от 1920 г. – редовен професор в Университета.² През учебната 1922/1923 г. е декан на Историко-филологическия факултет на Софийския университет. От 1919 г. е дописен член (член-кореспондент) на БАН, от 1932 г. е академик.³ През 1944–1947 г. е председател на БАН.

---

¹ **Михалчев, Д.** Автобиография. – В: Михалчев, Д. *Избрани съчинения*. Състав. К. Делев-Дарковски. София: НИ, 1981, с. 601. Трябва да не изпускате от внимание това обаче, че този автобиографичен текст, използван многократно по-долу, е написан за „служебни цели“ през 1952 г.: в него има неточности, обичайни „ретроспективни измествания“, както и неизбежни отражения на времето. Бащата на Д. Михалчев всъщност е бил търговец на добитък.

² *Алманах на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. Животописни и книгописни сведения за преподавателите. За петдесетгодишнината на Университета (1888–1939). София: Придворна печатница, 1940, с. 364.

³ *Летопис на БАН*. Т. XV (1931–1932). София, 1934, с. 20–25.

Автор е на над 200 научни труда по философия, обществени и културни въпроси, публикувани приживе, между които монографиите “Philosophische Studien” [„Философски изследвания“] (1909), „Форма и отношение“ (1914, 1931) и „Философията като наука“ (1933, 1946).⁴

Основател и главен редактор на сп. „Философски преглед“ (1929–1943).

Член на Кантовото общество (Kant-Gesellschaft) от 1910 г., Д. Михалчев е един от организаторите и редакторите на сп. „Основна наука“ (Grundwissenschaft), участник е в международните философски конгреси в Оксфорд (1930), Прага (1934) и Париж (1937). Той поддържа активни отношения с международната научна общност (с философи и учени от Германия, Русия, Чехословакия, Полша и др.), сред която се ползва с авторитет и влияние. Още първата му книга – “Philosophische Studien” (1909) – получава множество рецензии и отзиви от авторитетни философи по света (Германия, Русия, Англия, България и др.); за жалост, и до днес тя не е преведена на български език.

През 1947 г. Димитър Михалчев е пенсиониран „по пределна възраст“, изолиран и подложен на поредица от атаки от страна на идеолозите марксиста, част от тях – негови бивши студенти и автори, на които е дал път в сп. „Философски преглед“. Врх в това отношение е организираният през март 1953 г. публичен разгром на възгледите на Д. Михалчев под формата на дискусия върху ръкописа му „Традиционната логика и нейното материалистическо обосноваване“. Събитието, състояло се в Големия салон на БАН, с право е възприето от почтения учен като „моего философско погребение“. Независимо от остракизма и невъзможността за публични изяви философът продължава своя труд по отстояване и развитие на собствените си философски възгледи, резултат от което

---

⁴ Вж. Библиография на трудовете на акад. Д. Михалчев. – В: **Михалчев, Д.** *Избрани съчинения...*, с. 613–620. За отбелязване е, че още от първата публикация на списъка с публикации на Д. Михалчев, изготвен от самия автор приживе, става ясно, че философът и след 1947 г. не е прекъснал своите научни занимания и писмена работа: в края (с. 620) са отбелязани непубликуваните му трудове.

са поредица от ръкописи, видели бял свят десетилетия след смъртта му.⁵

Последните две десетилетия от живота си (1947–1967) Димитър Михалчев не изтъква своето богато CV на един отхвърлен мислител: неговата „Автобиография“ се отличава с минимализъм по отношение на фактите и лапидарност при самооценките. Що се отнася до настоящата му дейност, мислителят скромно отбелязва: „ограничил съм се в завършването на свои научни работи, почнати от по-рано“⁶. Тук вече ще коригираме мастития интелектуалец.

Като истински „човек на гълга и честта“, Димитър Михалчев отстоява не просто себе си и своите убеждения във време на принудителна унификация на духовния живот, мисленето и дори емоциите, което само по себе си е достойно за уважение и дори възхищение; той отстоява правото си на свободна мисъл и слово, които не само не са ограничени от господстващата идеология, но дори са в неприкрита опозиция към нея. Димитър Михалчев е сред немногобройните български интелектуалци и автори, които по времето на тоталната отмяна на свободата на словото и декретираното фасадно единомислие пише упорито и вдъхновено „за чекмеджето“ без каквато и надежда да доживее деня, в който ръкописите му да се превърнат в книги. Какво е давало сила и кураж на философа?

Подобни „безсмислени“ жестове са възможни единствено при едновременното наличие на няколко загължителни условия: първо, вяра в истината и в нейната непобедима мощ; второ, наличието на устойчив и дългосрочен „хоризонт на времето“, убеденост в неизбежния крах на всяка диктатура, успешно създаваща и поддържаща илюзията за дълговечност, дори безсмъртие (срв. идеята за „хилядолетния Райх“ на националсоциализма); трето, воля и характер за отстояване на свободни диалогични пространства (дори и в случаите, когато те се побират в скромните размери на научния кабинет), раз-

⁵ Вж. **Михалчев, Д.** *Диалектика и софистика. Етюди на разни философски теми*. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 1994; *Чуйте и другата страна*. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 1995; *Традиционната логика и нейното материалистическо обосноваване*. София: Зах. Стоянов, 1998 и др.

⁶ **Михалчев, Д.** *Автобиография...*, с. 605.

мерен ежедневен труд и „тихо“ вдъхновение. Накратко, едва благословеното „моментно единство“, както би казал Михалчев, на дар, ум и характер гарантира стойността, значимостта и трайността на индивидуалните културни жестове.

Принудителното мълчание на Димитър Михалчев се оказва значимо и значещо: то *означава* не само и просто неутолимата творческа жажда, писането за себе си с крехката надежда, че „ръкописите не горят“, а нещо неумеримо по-голямо – *мисията* на философа.

Да изглажда острият ръбове и да прехвърля мостове над бездните, отваряни в историческото време. Да *участва* в „битката за битието“ (Платон), а не просто да я регистрира и осмисля. И тъкмо поради това *авторът* Михалчев продължава да ни се разкрива, да се развива пред очите ни и да коригира втвърдени вече представи.⁷

Според един проект неосъществените до днес „Събрани съчинения“ на Д. Михалчев биха обхващали не по-малко от 18 тома.⁸

Науката обаче не е всичко; многостранните личности на мират различни приложения на своите дарования. На няколко пъти през живота си Д. Михалчев изпълнява важни дипломатически мисии: през 1923–1927 г. е пълномощен министър (т.е. посланик) на Царство България в Чехословакия; тук от решаващо значение са близките отношения на философа с Томаш Масарик (1850–1937) – президент на Чехословашката република, възникнала след разпада на Австро-Унгария.⁹

Димитър Михалчев също тъй е първият пълномощен министър в Съветския съюз (1934–1936), след като правителството на Кимон Георгиев след преврата на 19 май 1934 г. ус-

⁷ Последният по време открит и публикуван ръкопис на Д. Михалчев – „Критика и самоотбрана“ (1951), както и встъпителната статия на Е. Димитров към архивната находка („Димитър Михалчев и Вълко Червенков – един неочакван диалог“); вж. тук: <https://dadenoto.eu>

⁸ **Цацов, Д.** *Българо-германски философски отношения. Йоханес Ремке – Димитър Михалчев*. В. Търново: Фабер, 2016, с. 228–242.

⁹ Димитър Михалчев отдава дължимото на Т. Масарик чрез изданието, което подготвя: *Юбилеен сборник в чест на Т. Г. Масарик по случай на 80 години от неговото рождение*. Под ред. на проф. Д. Михалчев. София, 1930. В сборника той е автор на „Уводни думи“ (с. 3–6) и „Няколко дребни спомени за един голям човек“ (с. 7–9).

мановява дипломатически отношения със „Страната на съветите“. Този негов политически жест се повтаря след по-малко от десетилетие: през 1944–1946 г. той отново е посланик в Москва, този път легитимирайки една друга България – тази на победилия Отечествен фронт.

Не е трудно да намерим общия знаменател на трите дипломатически мисии на Д. Михалчев, осъществени при три различни политически режима: той напуска академичния уют и се ангажира с важни мисии в странство в моменти на преход, на рязък поврат (в точния смисъл на гумата – след три преврата) в общественно-политическия живот на страната.¹⁰ Към това може да добавим участието на Д. Михалчев – отново на три пъти – в делегации, които трябва да извоюват приемливи условия за България след катастрофални за нея събития: Междусъюзническата война, при подписването на Ньойския мирен договор през 1919 г. и след преврата на 9 септември 1944 г. В последния случай философът е участник в делегацията при маршал Ф. Толбухин, постигнала споразумение за прекратяване на военните действия на Съветския съюз срещу България, а малко по-късно, на 28 октомври 1944 г., той отново е член на делегацията, сключила т.нар. Московско примирие със страните – победителки във Втората световна война.¹¹

Тук е уместно да отбележим, че от философска гледна точка ставането на личността, т.е. разгръщането на нейните възможности, се осъществява чрез динамиката при смяната на *лицата*, т.е. нейните общественно утвърдени устойчиви роли. Различните лица са измеренията на личността, нейните „втвърдявания“, овеществявания; устойчивите социални овеществявания на личността.

---

¹⁰ За дипломатическата мисия на Д. Михалчев в Чехословашката република през 1923–1927 г. вж. **Захариев, Я. Димитър Михалчев 1880–1967. Dimitir Michalcev 1880–1967.** – В: *Анета Ходина-Чермакова (1878–1941) и българо-чешката взаимност. Aneta Hodina-Cermakova (1878–1941) a bulharsko-ceska vzajemnost.* Прага: Посолство на република България в Чешката република, 2009, pp. 40–59.

¹¹ Вж. **Михалчев, Д. Автобиография...**, с. 604; **Негев, Н. Три държавни преврата или Кимон Георгиев и неговото време.** София: Сиела, 2007.

Колкото по-„мощна“ е гадена личност, толкова по-категорично се заявява тя чрез своите лица; колкото по-гарови-та е същата личност, толкова по-динамична е смяната на лицата.

Настоящата статия споделя амбицията за очертаване не на *профила* на мислителя – еднен и неподвижен, а по-скоро за скициране на различните негови лица – многообразни и подвижни, но еднакво автентични и интересни. И в дълбочина всъщност напълно еднини.¹²

***

Да се върнем към самото начало, към първоизвора – родното място и среда, „любовта към родното пепелище“ (А. Пушкин).

Лозенград – градчето в южните поли на Странджа в Одринска Тракия – е отдавна загубено за „българщината“ (една от многобройните последици след Междусъюзническата война), а Димитър Михалчев, както ще видим, е заинтересован свидетел, а дори и участник в тези трагични събития.

В края на XIX в. Лозенград е многоезичен град („мултикултурен“, както бихме казали днес), място на срещата между

---

¹² Популярният жанр на портрета е подходящ за въвеждането на гадена творческа фигура в определено културно пространство. Неслучайно първият предвестник на „голямото завръщане“ на влиятелния български философ – неговият том с „Избрани съчинения“ (София: НИ, 1981), издаден по повод 100-годишнината от рождението му, е съпроводен с встъпителната студия на съставителя Кирил Делев-Дарковски, онасловена „Димитър Михалчев – опит за интелектуален портрет“ (с. 5–65), а нейният първи раздел е озаглавен „Богата, сложна и противоречива личност“. Всъщност още първата монография, посветена на Д. Михалчев *post mortem* и издържана в ортодоксално марксистко-сталинистски дух, в заглавието си изтъква многообразните лица на мислителя (Вж. **Андреев**, К., В. Субашки. *Димитър Михалчев: Философ, социолог, общественик*. София: БАН, 1975). За отбелязване е, че в научната книжнина, посветена на Д. Михалчев, солиден брой изследвания са посветени на неговите социологически и обществено-политически възгледи и текстове; вж. **Белогашев**, Г. *Социологически изследвания на Димитър Михалчев*. София: Пропелер, 2016; **Белогашев**, Г. *Идеята за интегрална Югославия и нейното философско осмисляне. България и Балканите в сферата на европейските влияния през XIX–XX век*. В. Търново: Ивис, 2012; **Цацов**, Д. *Димитър Михалчев: любов срещу расизъм*. София: Авангард прима, 2018.

различни етноси, традиции и религии.¹³ Кръстопътната провинциалност, ако може да се изразим така, на подобни селища е не толкова недостатък, колкото предимство. Кръстопътните, граничните места често са места на концентрирана духовна енергия, чието избликване и наличие не е детерминирано от устойчива традиция или културни практики. Да отбележим, че Лозенград и Лозенградско е „малката родина“ не само на поборници и революционери, но и на просветни дейци, писатели (напр. Константин Петканов, 1891–1952), духовни дейци, между които изпъква фигурата на Екзарх Антим I (1816–1888), чиито заслуги в църковно-националната борба, както и към духовната просвета и устройството на новата българска държава не може да бъдат преоценени, а заслужават единствено по-широка популярност.¹⁴ Димитър Михалчев, разбира се, не е непосредствено свързан с тогавашната Българска екзархия (която обаче ръководи просветното дело в Македония и Одринско!), но в популярната опозиция „Екзарх – Караджата“ (възникнала от известния стих на Л. Каравелов тъкмо след избирането на митрополит Антим Вигински за първи български екзарх!) той принадлежи по-скоро към духовната традиция, символизирана от екзарха, но не е чужд и на втория член на опозицията. Неуместно е непосредственото сравнение между двамата може би най-прочути лозенградчани в българската култура и история, но метафорично можем да съизмерим единия с другия: Димитър Михалчев е несъмненият „екзарх“ в „диоцеза“ на българската философия.

„Присъждането“ на този свръхпрестижен титул дори и в метафоричната му употреба също се нуждае от достатъчни основания и тях ние намираме в особеностите на *ставането*

¹³ Според някои данни (на издавания на френски в Цариград „Курие д’Ориан“) през 1876 г. „в Лозенград е имало 2850 гърци и 700 турци при 6700 българи“ (**Кирил патриарх Български**. *Екзарх Антим (1818–1888)*. София: Синод. изд., 1956, с. 23); според други данни българите са представлявали около половината от населението на града. В Лозенград са живели и немалко евреи в отделна махала, т.е. градчето от около 8000 жители наистина е било пълноетническо, религиозно и културно.

¹⁴ За Екзарх Антим I вж. **Милков**, Т. *Антим, първи български екзарх. Животът и духовно-обществената му дейност*. Биографически очерк. С шест портрета. Пловдив: Търг. п-ца, 1899; **Кирил патриарх Български**. Цит. съч.

на философа. Димитър Михалчев не е първият професионален философ в България, но със сигурност тъкмо той до днес е възплащението, олицетворението на българската философия – с всичките ѝ достоинства и „кривици“, неин *автентичен* и *оригинален* представител.

Що се отнася до онова, което знаем за младостта на бъдещия знаменит учен, то от оскъдните сведения, с които разполагаме, не можем да извлечем и посочим някакъв личен пример или влияние, оказало се определящо за избора на жизнено и професионално поприще за любознателния младеж от покрайнините и на Османската империя, и на възобразената България. Тук не можем да открием подходяща среда (семейна, обществена и пр.), стимулирала интереса у младежа към философията, нито фигурата на учител, направляващ импулсите на своя ученик, нито пък наличието на образец, който да бъде старателно следван.

Имаме всички основания да твърдим, че Димитър Михалчев се е *самосъздал* като философ, и в това ние трябва да съзираме не чудо, а по-скоро израз на творческата природа на човека, намиращ в самия себе си отправната точка, ориентиран; всяко начало е спонтанно, изворът блика из себе си.

Творческата личност изобщо се отличава с повишена сензитивност и с нисък „праг на болката“: тя „поема“ разнородни влияния (често – неуловими за околните), превръща дори случайни факти и срещи (с хора, книги, събития) в *импулс*. Ролята на средата (каквато в нашия случай просто отсъства) може да бъде налична и така да се каже, „от обратното“; сиреч, средата не само може да влияе, от нея може и да се *оттласнеш*. И наистина особено интересен (и изглежда, неизследван досега) казус тук е парадоксалното *влияние на липсата*, на отсъствието; в определени обстоятелства тъкмо *невъзможността, неналичието* на определени благоприятни обстоятелства (подходяща семейна среда и пр.) може да се окаже най-същественният фактор: „Духът гиша, където си иска“ (Йоан 3:8).

Тук ще приведем едно от малкото мемоарни свидетелства, ако не и единственото, чрез което е запечатан образът на юношата Мито, както по-късно ще подписва писмата до най-близките си приятели формиращият се философ:

Какъв чуден човек е професор Михалчев! Пръв път го видях ученик в Сливен. Пързав, отворен, да не помислиш, че един ден ще бъде именит философ. Възсухо момче, скоклесто – високо, с почти бялоленена мека коса и бяло лице, с дебела, постоянно пукната долна бърна. Голям бърборко и весел майтапчия, той и сега прави впечатление повече на репортьор, отколкото на философ. По едно време всред годината изчезна. Намерил 100–200 лева отнякъде и ето го в Германия. Как е отишъл и как се е завърнал – той си знае. Но тази авантюра му откри вратите на бъдещето. Той научи немски и се залови преди всичко с изучаване философията на социализма.¹⁵

Срещата с философията все пак е предстояща и тя, както личи по всичко, се случва малко по-късно – в Българската Одринска гимназия „Д-р Петър Берон“. Кога точно и за какъв период от време Д. Михалчев е учил в Сливен – това не става ясно от по-късните спомени на Петко Росен, в които различни срещи и събития обяснимо се сливат в единен разказ. Важно тук е свидетелството за начина, по който Д. Михалчев е научил немски, на който по-късно ще се изразява съвсем свободно, дори виртуозно; очевидно решението е взето самостоятелно, а рискът („авантюрата“) се възнаграждава повече от достойно.

Да чуем отново Петко Росен, който и в този случай е единствен меродавен източник:

Можа да стане стипендиант на Одринската гимназия и след три години я завърши. Неговият випуск броеше най-будните хора на лозенградската младеж. Още в гимназията те бяха се посветили на освободителното движение. Но през лятото избухва протестната Керемидчиолува афера в Лозенградско¹⁶. Разкри се цяла-

¹⁵ **Петко Росен.** *Спомени и размисли.* София: Бълг. писател, 1962, с. 45.

¹⁶ *Керемидчиолува афера* – афера, нанесла огромни вреди на национално-освободителното движение в Лозенградско. През юли 1900 г. четата на Георги Тенев, влязла от България, пленява гръцкия лекар и чифликчия от Лозенград Костаки Керемидчиоглу, който бива освободен срещу откуп от 800 лири. Събитието предизвиква репресивни действия на властта, в резултат на които множество първенци и дейци са арестувани и заточени, други забягат в България.

та комитетска мрежа. Груев, Читаков и др. попаднаха в ръцете на властта. Чакърров, П. Николов и др. избягаха в България. Михалчев също избяга и то при крайни усилия. Обградиха къщата им. Той пробива покрива и от покрив на покрив успял да се скрие и избяга. Доиде в Бургас с всичкото желание да служи на делото. Понеже знаеше горе-долу немски, реши се да постъпи ж.п. чиновник в Източната компания. Така той хем ще бъде под покровителство, хем ще може да служи на вътрешните дейци. Постъпи кондуктор. Но не след дълго бе съкратен и уволнен. Сега накъде? Най-после можа да си намери работа при Шангов¹⁷ като коректор и репортьор с 30 лв. месечна заплата. Когато аз отидох да живея при него, той вече получаваше 50 лева.¹⁸

Тук Петко Росен избързва във времето, понеже, когато се среща с Д. Михалчев в София, неговият приятел от ученическите години вече е студент по философия, който, за да се издържа, постъпва на работа във в. „Вечерна поща“, а трудът във вестника ще се възнагради няколко години по-късно: през 1904 г. във връзка с Руско-японската война Д. Михалчев е командирован от вестника като кореспондент във Виена. Тук той не само ще усъвършенства своя немски, но и с характерната за него упоритост ще продължи философското си самообразование: систематично щудира книгите на модерните философи (В. Винделбанд, В. Шупе и др.), изучава различните тенденции в марксизма, между които популярния австро-марксизъм (Макс Адлер и др.), установява важни интелектуални приятелства – например със Симеон Радев, от когото младият философ е очарован.¹⁹ Почти половин век по-късно Д. Михалчев си спомня с удовлетворение за своя „виенски пе-

¹⁷ Стоян Шангов (1867–1925) – основател и редактор на в-к „Вечерна поща“ (1900–1909).

¹⁸ Петко Росен. Цит. съч., с. 45–46.

¹⁹ В пространното писмо от Виена до близкия си приятел Григор Василев (1883–1942) Д. Михалчев споделя впечатлението си от С. Радев: „Говорихме много. Дваж повече спорихме. Ей, Гриша, аз ти говоря искрено, че тоя човек все повече ме удивлява със своята широка начетеност. Аз почнах да вярвам, че няма в България човек с толкова много агломерирани и същевременно така дълбоко отлежали знания“ (*Димитър Михалчев – между философията и живота*. Документи 1904–1976. Съст. А. Стойнев, Д. Цацов, Ц. Билярски. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 1997, с. 46.)

риод“: „Тази работа разшири моите интереси и моя кръгзор и покрай другото даде ми възможност да си набавя много книги, които улесниха по-нататъшното ми развитие.“²⁰

Да се върнем обаче към ученическите години на бъдещия философ, откогато датира първият писмен по време документ, свидетелстващ за пробудения вече траен интерес към философията. Тук този документ – пощенска карта до Стефан Гудиков в Сливен – се публикува за първи път²¹:

До Господина Гудикова
Редактор на Спис.[ание] „Живот“

в гр. Сливен – България

Sliven – Bulgarie

Огрин, 99.XI.19

Г-н Гудиков,

Моля най-искрено щом получите тази ми картичка, съобщете ми:

1) Статията на г. Челпанов „Мозък и Мисъл“ в колко и кои книжки на списанието ви бе напечатана?²²

2) Немското списание Vierteljahrschrift für Wiss.[enschaftliche] Philosophie²³, в което Хефдинг, Schneider и Wundt са сътрудници где се редактира и колко пъти излиза в година и колко струва за година?

3) Съчинението на Паулсена (проф. в Берлинския Унив.[ерситет]) „Einleitung nach Philosophie“²⁴ може ли да служи като ръ-

²⁰ Михалчев, Д. Автобиография..., с. 601.

²¹ ЦДА, ф. 712К, оп. 1, а.е. 33, л. 7. Оригинал. Ръкопис. Пощ. клеймо: „Adrianopol. 1.12.99. Oesterreichische Post“. За отбелязване е, че авторът датира картата по стар стил, който е в употреба в България, докато институциите в Османската империя използват новия стил.

²² Вж. Челпанов, Г. Мозък и мисъл (критика на материализма). – Живот, г. I, 1898, № 8, с. 404–413; № 9, с. 451–466; № 10, с. 509–524. Прев. от руски Д. Иванов.

²³ Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Philosophie („Тримесечно списание за научна философия“) – списание, излизащо през 1877–1901 г. в Лайпциг (основател и редактор – Рихард Авенариус, 1843–1896), развиващо и популяризиращо идеите на емпириокритицизма. От 1902 до 1916 г. излиза под заглавието Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Philosophie und Soziologie (под ред. на П. Барт, В. Вундт и Р. Мах).

²⁴ Популярната книга на професора в Берлинския университет Фр. Паулсен (1846–1908) „Въведение във философията“ е преведена и издадена в България през 1912 г. (прев. З. Футеков, София: Глобус, 1912).

ководяща книга на един млад в тези въпроси учащ се? [Последния привърженик на Новоспинозизма (монизма) ли е или на спиритуализма?]

4) Съчинението на Хефдингга “Die Philosophie in Deutschland nach Hegel” [„Философията в Германия след Хегел“], което на датски носи заглавието “Filosofien i Tyskland efter Hegel” зде е издано и колко струва? Ако статията на Челпанова е печатана в не повече от две книжки на списанието ви, то пратете ми я, ако е възможно, веднага, като ми съобщите заедно с туй и стойността на тези 2 книжки.

С почитание: Димитър Михалчев

Погледнато от фактичката му страна, пощенската карта на Д. Михалчев ни дава важна информация „от извора“. Очевидно е, че в края на 1899 г. младежът от Лозенград има вече формиран интерес във философията, а неутолимото му любопитство го тласка към стремително разширяване на познавателния му хоризонт. При това интересът е концентриран към съвременната философия, в която ученикът от Одринската гимназия бърза да се ориентира. Второ, погледът на младия Д. Михалчев „отначало“ е обърнат едновременно и към Русия, и към Германия: този двоен интерес и двойна ориентированост в пространството на европейската култура отличават не само цялата дейност на философа, но изобщо маркират формирането на българската интелигенция на границата между ХІХ и ХХ в. Трето, деветнадесетгодишният Д. Михалчев трескаво търси ориентир, фар, който да следва: нему е потребна „ръководяща книга на един млад в тези въпроси учащ се“; този стремеж ще го води и занапред – до срещата с Йоханес Ремке в Грайсфалд през 1905 г., когато талантливият и амбициозен българин ще намери своята Terraferma.

По всичко личи, че младежът вече е бил в контакт със Стефан Гидиков (1871–1944), който в течение на десетилетия е „гордостта на сливенските интелектуалци“; завършва Френския колеж в Цариград, след което следва административно право в Брюксел (не го завършва, понеже по здравословни причини е трябвало да се завърне в Сливен, където остава до края на живота си). Каквато и да е истината за началото на тяхното общение, то в бъдеще прераства в продуктивно

сътрудничество: Ст. Гудиков е един от първите и основни автори във „Философски преглед“.

Любопитно е, че Д. Михалчев отправя питанията си към Ст. Гудиков по време, когато сп. „Живот“ – най-голямото и престижно провинциално списание в самия край на XIX в. – вече е прекратило съществуването си (то излиза от септември 1897 до август 1899 г.): очевидно, информацията е достигала бавно от Сливен до Одрин.²⁵

Несъмнено е, че Д. Михалчев си е давал ясна сметка за значението на годините, прекарани в Одринската гимназия; в едно негово писмо от 1909 г. четем: „От снощи съм в Одрин, в града, където прекарах най-добрите си младини (...) В Лозенград, за където заминавам тази вечер, ще прекарам една седмица и към 5 октомври съм в Мюнхен.“²⁶

Скокът от Лозенград до Мюнхен е направен решително; той обаче е подготвен още в Одрин. Вече утвърден и известен учен, Димитър Михалчев се връща към своите корени – този път като *общественик*, пръв възглавил (1918–1923) Съюза на тракийските дружества в България. Не е трудно да се досетим, че тъкмо Димитър Михалчев е бил разпознат като най-авторитетната и добре поставена фигура, достойна да оглави организацията, призвана да защити правата на бежанците от Одринска Тракия. А вече в заника на живота си, когато възможностите да публикува каквото и да е практически са сведени до нула, Д. Михалчев се ангажира с написването на увода към един солиден архивно-документален сборник, посветен на неговата гимназия, в който отбелязва:

Питомците на Българската мъжка гимназия в Одрин, на която г-р Петър Берон е патрон и която е неразделно свързана с националното пробуждане на тракийските българи и с широкото рево-

---

²⁵ За сп. „Живот. Месечно илюстрирано научно-литературно списание“ вж. по-подробно: **Момчева**, Л. Сп. Живот. – В: *Периодика и литература*. Т. 2. София: БАН, с. 264–286; **Богданов**, Ив. *Българска литературна периодика*. София: Лит. форум, 1995, с. 57–58; *Виртуална библиотека „Книжовно наследство“*. Сливенски периодичен печат (1871–1944): <https://zora-sliven.net/virtual/index.php?kategoriq=2&podKategoriq=2&tekst=4>

²⁶ *Димитър Михалчев – между философията и живота...*, с. 68 (писмо до Гр. Василев от 24 септ. 1909).

люционното движение, което доведе до Преображенското въстание през 1903 г., се заеха сериозно да изучат историята и значението на тази гимназия. А това ги натъкна на някои завещания и други материали на видния наш родолюбец, който е мечтал да види на рода си осъзнат и ограмотен на родния му език.²⁷

Символично е това, че съдбата и патриотическият гълг свързват Д. Михалчев с родния край и по време на Балканската война: той е участник в знаменитата битката при Чаталджа (4–5 ноември 1912 г. ст.ст.). В едно писмо на съпругата му от 18 ноември 1912 г. четем: „Той е добре, кани се също да разказва много интересни работи, които поради цензурата не може да напише. (...) Знам само, че е около Чаталджа, че е телефонист, че няма удобства – особено при храненето (това не трябва да те учудва, нали?), че е брадясал и нищо повече. Ходил в Лозенград при майка си.“²⁸

Философът не е отвъд гражданина, а е чрез него; архетипичният образ на Родината като майка тук е непосредствено явен. Единственото, за което можем да съжаляваме, е, че Д. Михалчев не е оставил своите свидетелства за тези кръстопътни времена.

Връщайки се към ценните спомени на Петко Росен, можем да надникнем в една студентска квартира от самото начало на ХХ в., споделяна от бъдещ писател, философ и лингвист/икономист – Атанас Яранов (1878–1964):

Печка, отопление – ни помен. Често пъти няхахме и лампа. Но затова пък току на прозореца ни имаше електрическа лампа.

²⁷ Д-р Петър Берон и Одринската българска мъжка гимназия „Д-р Петър Берон“. Сборник документи. София: БАН, 1958, с. 8. Уводът (с. 7–9), подписан „акад. Д. Михалчев“, е едва една от трите печатни публикации на Д. Михалчев през периода 1947–1967 г. – На с. 567–572 от същия сборник е публикуван „Списък на зрелостниците за 14 учебни години. Випуските на Одринската българска мъжка педагогическа и реална гимназия „Д-р Петър Берон“ от 1898/99 до 1911/12 год.“ (общо завършили 145 души), откъдето с „безвъпросна яснота“ се вижда, че Д. Михалчев е завършил втория педагогически випуск през учебната 1899/1900 година (в неговия випуск са завършили общо 14 младежи – трима от Лозенград, а също така от Малкотърновско, Ахъчелебийско, дн. Смолянско, и др.).

²⁸ Димитър Михалчев – между философията и живота..., с. 94.

Изравам се до прозореца и четем. Михалчев особено имаше такива силни очи, та не чувствуваше нужда от никаква лампа. В най-голямата тъмнина отиваше за кореспонденцията на вестник „Вечерна поща“. Докато се върнем вкъщи, вървейки по улицата, Михалчев изчиташе на електрическа светлина цялата кореспонденция и преглеждаше всички вестници. Той можеше две и три вечери да не спи, без да усети някакво разстройство. Ей това е то човек на сериозната работа... Чете твърде много. И най-голямото му блаженство е да разправя прочетеното, да има човек, с когото да сподели всичко, каквото знае. Нуждата да „преподава“ у него е нещо повече от необходимост. Когато и от познатите да хване, ще му разправя, докато възбуди ако не интерес, то поне внимание към философията. И кой ли, с горедолу интерес към знанието, можеше да му противостои? Мен още ми фучи главата от неговите философии. И макар да нямам прегразположение към мъдростта – самият интерес към възпросите на живота и битието ме увличаше твърде много и аз бях пленник на нашия философски „проповедник“.²⁹

Студентът е „потънал“ във философията, към която със страст иска да приобщи всекиго; тя за него вече е вяра, която той *проповядва*. Страстта впряга силите и подчинява стремежите: предметът на страстта изисква служение. Работоспособен, целеустремен, отдаден – такъв виждаме Димитър Михалчев в навечерието на неговия авторски дебют. Извънредно работоспособен и издръжлив: и тялото на философа трябва да служи на мисълта. Страстен читател и библиофил: всъщност *читателят* Михалчев е истинският „баща“ на философа Михалчев. Ето едно негово епистоларно признание: „Ако не ме забавляваха книгите, които чета, бих умрял от скука.“³⁰

Самообразованието е „истината“ на образованието: Д. Михалчев олицетворява това твърдение.

За един студент в началото на ХХ в. София, разбира се, е привилегированият топос на важните срещи в живота; тук Д. Михалчев среща и истински приятели (Григор Василев и др.),

²⁹ **Петко Росен.** Цит. съч., с. 47.

³⁰ *Димитър Михалчев – между философията и живота...*, с. 49 (писмо до Гр. Василев от 30 септ. 1904 г.).

и истински учители. Между другото, споменът за първата среща със столицата на независимото княжество, случила се по-рано, очевидно е бил твърде силен, след като десетилетия по-късно той изведнъж е изплувал, когато философът, намиращ се във вътрешно изгнание, е трябвало да даде един от многобройните си примери в статия, писана през 50-те години на ХХ в. без каквато и да било надежда за публикация – „Проблемата за тъжеството с оглед на диалектичното противоречие“: „София е същият град“, (...) в който аз дойдох за пръв път през октомври 1896 г.“³¹ Освен всичко друго, в началото на ХХ в. София е мястото на среща на интелектуалци и дейци, родени, узрасли и възпитани в „България извън България“. В София българинът от Лозенград среща българина от Пирот: студентът Димитър Михалчев среща учителя – д-р Кръстьо Кръстев.³² Познанията и строгостта на преподавателя, както изглежда, са респектирвали студентите, с едно изключение – Димитър Михалчев; в спомените си за д-р Кръстев Стилиян Чилингов разказва:

Разбира се, при такъв професор мъчно се излизаше на изпит. И ние като треперушки очаквахме пред вратата му своя ред „на заколене“. Може би, само малцина, на първо място Димитър Михалчев, влизаха спокойно при него.³³

Опитвайки се да реконструираме жизнения сюжет на творчески натури от мащаба на Димитър Михалчев, неизменно се удивляваме на органичността на тяхната личност, в която наистина всичко е свързано с всичко; това са фигури,

³¹ **Михалчев, Д.** *Диалектика и софистика...*, с. 21.

³² Д-р Кръстьо Кръстев (1866–1919) е преподавател по философия във Висшето училище през 1895–1896 г., а от 1899 до 1904 г., бидейки учител в Софийската мъжка гимназия, е командирован да чете лекции в Университета; от 1 юли 1902 г. е лектор по философия, от 19 окт. 1908 г. до смъртта си е извънреден професор в Катедрата по систематическа философия в Софийския университет. Курсове: Въведение във философията, Теория на познанието, Логика, Естетика, Психология, Метафизика, Етика и др. (*Алманах на Софийския университет...*, с. 317–318).

³³ **Чилингов, Ст.** *Моите съвременници. Т. 2. Между малки и големи.* София: Кибера, 2015, с. 43.

сякаш издялани от къс мрамор – хомогенност на веществото, завършеност на формата.

Още първите, „миниаюрни“ интелектуални и жизнени жестове на Димитър Михалчев – преводи, публикации, приятелства и пр. – не само просветват в контекста на „големите“ изяви и постижения на философа десетилетия по-късно, те водят непосредствено към тях, антиципират ги.³⁴

Д-р Кр. Кръстев е откривателят на философското и литературно гарование на Д. Михалчев; той е, който му дава път по страниците на „Мисъл“ и го прави *автор*.

Дебютът на младия философ е не просто убедителен, той е блестящ: в четири книжки на „Мисъл“ за 1903 г. е публикувана неговата студия (над 60 печ. с.) „Диалектически материализъм и теория на познанието“³⁵. Първата част е съпроводена с авторска бележка пог линия: „Настоящата статия е по-нататъшна обработка на един реферат, четен в Висшето училище през летния семестър на учебната 1901/2 г. Д. М.“³⁶ С други думи, Д. Михалчев, постъпил в Университета през есента на 1901 г., още в края на първи курс е изнесъл реферат в семинара на д-р Кр. Кръстев, а той е разширен, развит и публикуван месеци по-късно, когато студентът вече е втори курс... Заклучението на този първи труд на младия философ е знаменателно:

Нашето заключение ще бъде следното. Ядката на диалектическия материализъм за монистичността на историческия процес, схващана като законосъобразно развитие на економическия живот, си остава, и дълбоко вярваме, че ще остане и за напред непоколебима. Колкото за разработката на Марксовата система, необходими са и наложителни ще бъдат няколко неща. Тя ще трябва да се освободи от своя *материалистичен* сенсуализъм, изобщо от материалистическата си основа, да се приспособи

³⁴ Ясен Захариев с основание говори за наличието на „пред-загаденост“ в работата на Д. Михалчев, „чийто краен продукт в Германия се явява “Philosophische Studien” (Захариев, Я. *Проекции на философията в България от края на XIX до средата на XX в.* Дисертационен труд. София: НБУ, 2002, с. 110).

³⁵ *Мисъл*, г. XIII, 1903, № 1, с. 50–58; № 2, с. 124–135; № 3–4, с. 202–222; № 6, с. 370–393.

³⁶ *Мисъл*, 1903, № 1, с. 50.

би към новите положения във философската мисъл, и най-подир наложително става за нея да скъса всякакви връзки с диалектиката, която виса над марксизма като *таинствения* дамъклев меч. Тя, може би, е необходима, за да бъде оправдана известна социална революция, но марксизмът би се самоубил, ако остане глух към повеленията на новата мисъл, които категорично го заставят да се огледа *напред*, към „научната философия“, която *значително го е изпреварила*.³⁷

Тук е начертана цяла програма, която Д. Михалчев последователно ще отстоява и осъществява през десетилетията. Философът се ражда едновременно с *полемиста*: спорът с философията на марксизма маркира една от основните линии на интелектуалното му развитие и творчество. Дебютът е знак за своеобразния „брак без взаимно съгласие“ с марксизма: оттук насетне Д. Михалчев последователно ще приема историческия материализъм и също тъй решително ще отхвърля диалектиката и нейния „брак“ с материализма. Полемизира се само с нещо, което се приема за ценно в собственото интелектуално поле, което е *допуснато* в него. Между въпреки прокобата на срещата със социализма е белязала по един или друг начин (почти) всеки български интелектуалец, влизащ в културното поле в годините на българското краевековие, на разлома между XIX и XX в.

В интерес на истината, младият автор категорично отхвърля общото впечатление, че полемичната му страст се дължи на нейния обект; можем да му повярваме, понеже истината е доверена в едно от писмата до учителя д-р Кръстев:

Не харесвате, че пиша полемически и „вестникарски“. Може да имате право, но аз не мога иначе. Не от социалистите добих аз тоя маниер. Аз го имах още в гимназията и ежеминутно чувствувах дълбока необходимост от спор. Ако няма някой, с когото да се разправам, аз умирам от скука и тъга...³⁸

³⁷ *Мисъл*, 1903, № 6, с. 393.

³⁸ *Из кореспонденцията на акад. Димитър Михалчев*. Състав. и предг. А. Стойнев. Бележки Д. Цацов. София: Акад. изд. Проф. М. Дринов, 1996, с. 68 (Писмо до д-р Кръстев от 7 юни 1906 г., Фрайбург).

С други думи, полемическият нагон на Михалчев, ако можем да се изразим така, е намерил „отначало“ своя устойчив и сериозен обект. Другото важно е убедеността му в реалното съществуване на *научна философия*; скоро задачата ще бъде тя да бъде *разпозната*.

Философският дебют на Димитър Михалчев е не само културен, но и *литературен* факт; той се осъществява пълноценно в литературното поле на България от началото на ХХ в. Той е знаменателен и значим не само със зрелостта си – нещо необичайно за толкова млад автор, – но и с неочакваните интертекстуални връзки, които установява.

Интересното е, че в същия първи брой за 1903 г. на „Мисъл“ са публикувани знакови творби за българската литература. „Хайдушки песни“ (с. 15–17) на П. К. Яворов, посветени на Гоце Делчев, е своеобразно литературно предизвестие на кръстопътната 1903 г., годината на Илинденско-Преображенското въстание. Непосредствено след „Хайдушки песни“ е поместен знаменитият мистификационен портрет на Пенчо Славейков „Олаф ван Гелдерн“ (с. 18–24) заедно с част от приписаните му „Песни“ (с. 25–31), увенчани от поемата „Пред Острова на блаженните“ (с. 29–31). Повече от символично е това, че в кн. 2 на „Мисъл“ отново са публикувани стихотворения на Олаф ван Гелдерн (с. 123) – непосредствено преди втората част на статията на Михалчев (с. 124–135). Случайно или не, но тъкмо Олаф ван Гелдерн сякаш „въвежда“ младия автор-философ в съвременната българска култура...

Да отбележим нещо извънредно любопитно, а именно: Грасдорф – имагинерното родно място на Олаф ван Гелдерн, т.е. алтер егото на Пенчо Славейков, е съзвучно на Грайфсвалд – „родното място“ на зрелия, възмъжалия български философ: „Родното му градче, Грасдорф, е скътано в една гънка от росните поли на Харц, оная величествена планина, която лежи като мила сянка на душата му и която нему е по сърце да възпява в своите песни.“

Можем само да гадаем дали евфонията в имената някак е повлияла при избора малко по-късно във времето на „привилегировано седалище на мисълта“, в каквото се превръща провинциалното университетско градче Грайфсвалд (подобни

влияния са силни, но неустановими научно, понеже са „погпрагову“, така да се каже); несъмнено обаче Д. Михалчев е забелязал почетното съседство по страниците на списанието, в което младият философ прави своя авторски прощъпулник.

Мислителят се леитимира тъкмо в „Мисъл“: това е една от най-знаковите тавтологии в историята на българската култура. Всички съвременници прекрасно са разбирали, че това само по себе си е знак на признание: „А да печаташ в „Мисъл“ значи да си признат писател.“³⁹ Литературата не е предмет на философията на Михалчев, но ставането на философа Михалчев е предмет на историята на българската литература.⁴⁰ Първите публикации на Димитър Михалчев не само са забелязани, те са и *запомнени*. Спиридон Казанджиев в доклада си от 13 юни 1932 г. за избора на философа като действителен член на БАН отбелязва: „Книжовната си дейност Михалчев започва твърде млад – още като студент. Вече в първите си работи той проявява тънка аналитична мисъл и удивителна плодотворност. Тия му качества го наложиха изведнъж на вниманието на нашето културно общество.“⁴¹

Връзката на Димитър Михалчев с кръга „Мисъл“ и с едноименното списание, отворило страниците си за всички (около десетина) негови публикации в периода 1903–1906 г., заслужава отделно внимание. Тук е важно да отбележим, че след д-р Кръстев тъкмо Пенчо Славейков е втората фигура на кръга „Мисъл“, изиграла ключова роля в интелектуалната съдба на младия философ; в своята „Автобиография“ Д. Михалчев по-късно признава:

През 1905 г. Пенчо Славейков обърна внимание на проф. П. Милюков (който работеше по това време в нашата Народна биб-

³⁹ **Петко Росен.** *Спомени и размисли...*, с. 27.

⁴⁰ Димитър Михалчев е поддържал многобройни (приятелски и професионални) отношения с редица български писатели – Петко Ю. Тодоров, Ст. Чилингиров („Поезията на Чилингир достигна и до мене“ – съобщава на Св. Георгиев в писмо от 26 ноември 1907 г.: *Димитър Михалчев – между философията и живота...*, с. 56), К. Христов и мн. др. Това, че по-късно на „Философски преглед“ с охота сътрудничат първите имена на българската литература, има своята дълга предистория: Д. Михалчев и тук и припознат като „свой“.

⁴¹ *Димитър Михалчев между философията и живота...*, с. 146.

лиотека) върху моите философско-исторически писания, които той намери за „твърде умни и интересни“, а това го накара да внуши на тогавашния министър на просветата проф. Иван Шишманов да бъде изпратен на специализация в чужбина.⁴²

Четирите „години на учение“ в София са удвоени чрез четирите „години на странстване“ в Германия, „...където останах на научна работа в Берлин, Грайфсвалд, Фрайбург (в Брайсгау) и Мюнхен до началото на 1909 г., когато се върнах да отслужая своята шестмесечна военна повинност. През тези няколко години работех утвърдно при големи немски учени, като плаг от което се явиха редица мои писания“⁴³.

Както е добре известно, в Германия Д. Михалчев прави своя най-важен избор – избора на философия, която ще следва, развива и популяризира през целия си живот. И този избор е добре известен: след завръщането си от Германия българският философ убедено, последователно и убедително винаги ще се представя като ремкеанец, т.е. ученик и следовник на Йоханес Ремке (1848–1930) – представител на „категорната“, школко-професорска философия, неоставил значима диря в историята на европейската мисъл. Този избор неведнъж е извиквал недоумение, неразбиране и дори нескрити насмешки.⁴⁴

„Искайте и ще ви се даде; търсете и ще намерите“ (Мат. 7:7; Марк. 11:24; Иоан. 14:13): по всичко личи, че Димитър Михалчев е намерил *тъкмо онова*, което е търсил.

Важните избори в живота по принцип не са докрай рационални, но те все пак се подчиняват на известна логика, а също тъй задоволяват някаква дълбинна потребност. Изборите имат сложна структура: в този случай иде реч за потреб-

⁴² **Михалчев, Д.** Автобиография..., с. 601–602.

⁴³ Пак там, с. 602.

⁴⁴ В това отношение „класическа“ е формулировката на К. Делев-Дарковски: „Чудно и на пръв поглед необяснимо е това, че той (Д. Михалчев – Е. Д.) предпочита да учи не при някое от старите или по-новите светила на тогавашната немска философия, каквито са Вунт, Коен, Рикерт, Натопф, Винделбанд или Хусерл, а при двама лидери на ползващата се не с особено добра репутация иманентна философия – Шупе и Ремке, окопали се като професори в университетата на Грайфсвалд, затънмено градче на Балтийско море. – Всъщност изборът на Михалчев може и да е странен, но той не е случаен.“ (**Дарковски, К.** Цит. съч., с. 12)

ността на младия български философ, от една страна, за намиране на твърда отправна точка на мисълта, на координатна система, в която тя да се развива; от друга, това е необходимост от *вписване* в европейската философия, от съизмерване с нея, накратко, от *признание*. И още: необходимостта е лична, на самия избирац, но в нея по необходимост рефлектират необходимостите на културата, репрезентирана от избиращия.

Изборът на Д. Михалчев трябва, разбира се, да бъде взет съвсем насериозно.⁴⁵ Разполагаме с писмата на младия философ от Германия, както и с неговите по-късни мемоарни свидетелства, така че историята на „избора на живота“ му може да бъде реконструирана с достатъчна точност и пълнота.⁴⁶

Няма съмнение, че Д. Михалчев е направил своя „информиран избор“, запознавайки се с всички течения на съвременната му немска философия: в Берлин слуша лекциите на Георг Зимел и кантианеца Алоуз Рил, изнася реферат в семинара на Рикерт и спори с него във Фрайбург, щудира Хусерл и Б. Болцано, упорито се самообразова. Същевременно някои от все още активните в началото на ХХ в. немски философи сякаш отнапред са изключени от избора на Д. Михалчев: така например В. Вундт, учител на г-р Кръстев и Пенчо Славейков, както и другите немски философи от неговото поколение и време, сякаш са останали в ХІХ в. и не са могли да задоволят „жаждата по съвременност“ на младия български философ.

И тук се срещаме с един странен на пръв поглед факт, а именно: „привилегирован топос“ в съвременната немска философия за Д. Михалчев се оказва Университетът в провинциалния Грайфсвалд на брега на Балтийско море. Грайфсвалд – нещо като Лозенград на картата на Германия – е всъщност „отдав-

---

⁴⁵ Философското развитие на младия Д. Михалчев е обект на анализ в следните монографии: **Цацов, Д.** *Димитър Михалчев – формирането на философа (1903–1904 г.)*. София: Авангард Прима, 2019; **Цацов, Д.** *Димитър Михалчев. По пътя на основнонаучната философия (1905–1908 г.)*. София: Авангард Прима, 2019.

⁴⁶ **Стойнев, А., Д. Цацов, Ц. Билярски.** *Димитър Михалчев – между философията и живота: Документи 1904 – 1946*. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 1997; *Из кореспонденцията на акад. Димитър Михалчев...* 1996; **Михалчев, Д.** *Чуйте и другата страна*. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 1995, с. 256–265.

на мечтаният⁴⁴⁷ град за младия българин, понеже „Мой любимец бе в самото начало Вилхелм Шупе, за когото бях мечтал и за когото бях дошъл в Грайфсвалд“⁴⁴⁸.

Реалността е по-богата от мечтата за нея: градчето в Померания се оказва значително по-важно за Д. Михалчев от това да бъде просто „място на срещата с избрания“ (не без влиянието на популярните по същото време руски мислители – П. Струве, Н. Бердяев и др.) още в България философ. Грайфсвалд всъщност е седалище на един от най-старите (основан в 1456 г.) и авторитетни немски университети, в които към момента на пристигането на младия български философ в него (пролетта на 1905 г.) работят и преподават редица знаменити учени, а Философският факултет традиционно е най-големият и престижен в университета. Димитър Михалчев намира тук тъкмо онова, което е търсил – уединение, богата библиотека, творческо общуване с избрани и признати от самия него философски авторитети. Скоро след пристигането си той споделя на интелектуалния си ментор Ив. Шишманов:

Градецът е свършено малък, скучен за всекиго, който би търсил „удоволствия“, но инак извънредно удобен за умствено работене. Има огромна библиотека, пълна тишина, липса на всякакви съблазни и трогателна задушност между студенти и професори. Като че ли всичко предразполага човека към работа.⁴⁹

Между другото, от същото писмо (с. 17) става очевидно ясно, че в Грайфсвалд Д. Михалчев *първо* се среща с Й. Ремке и едва след това – с В. Шупе, заради когото уж е отишъл в града на Балтийско море. Тези детайли често имат решаващо значение, понеже срещата не е теоретико-познавателен, а личностно-екзистенциален акт. Макар че след години Д. Михалчев да разказва със симпатия за личната си среща с Вилхелм Шупе (1836–1913) – създател и лидер на т.нар. „иманентна философия“, той не забравя да отбележи две неща, които очевидно са били твърде важни за него в този момент. Първо,

⁴⁷ **Михалчев, Д.** *Чуйте и другата страна...*, с. 258.

⁴⁸ Пак там.

⁴⁹ *Из кореспонденцията на Димитър Михалчев...*, с. 18 (писмо до Ив. Шишманов от 13 май 1905 г., Грайфсвалд).

„Шупе бе завършил своето мисловно развитие“, а това е в силен контраст с Й. Ремке, който „се оказа по това време тъкмо в разгара на философското си творчество“⁵⁰; от гледна точка на младия, търсец и енергичен българин очевидно е предимството на втория философ: той е обърнат към *бъдещето*. От друга страна, за Д. Михалчев е твърде изненадващо това, че В. Шупе е напълно отчужден от проблемите и потребите на съвременното и от неговия ход, в това число и от полемиките с марксизма и социализма, за чието съществуване той дори не е подозирал: „толкова моя потънал в своята философска среда консервативен старец бе чужд на онова, което ставаше по широкия свят!“⁵¹. Ето как личната среща, както по всичко личи, е довела Д. Михалчев до убеждението, че В. Шупе е по-скоро изживян, преодолян етап, т.е. в неговата философия няма проективност, бъдеще.

От изворите, с които разполагаме, е очевидна взаимната лична симпатия между Д. Михалчев и Й. Ремке, дори „сходството в характеристиките“: българинът сякаш се разпознава в немския професор, който също тъй е „винаги приветлив и готов да спори“⁵².

„Тайнството“ на личната среща е непостижимо докрай, но очевидно е, че срещата на Д. Михалчев с Й. Ремке се е състояла. Любопитно е това, че сякаш тъкмо младият български философ е проправил своеобразния поклоннически „път към Грайфсвалд“: едва след него при Й. Ремке идва австрийският философ-неокантианец Оскар Евалд (написал малко по-късно една от рецензиите за първия философски труд на Михалчев), руският хусерлианец Густав Шпет и др.

Личните срещи и общуване са „празника“ в ежедневието на Д. Михалчев в Германия, изпълнено с тих, но вдъхновен труд: „Насам няма нищо особено. Аз не дружа абсолютно с никого, работя цял ден дома или в библиотеката. Идуцият петък имам реферат против Рикерта – в неговия семинар.“⁵³

⁵⁰ **Михалчев, Д.** *Чуйте и другата страна...*, с. 260.

⁵¹ Пак там, с. 259.

⁵² Пак там, с. 260.

⁵³ *Из кореспонденцията на Димитър Михалчев...*, с. 67 (писмо до г-р К. Кръстев от 7 юни 1906 г., Фрайбург).

Упоритият труд, обогатен от бликащата енергия и гръзновението на младия българин, направляван от целеустремеността на един търсец дух, намира своята кулминация в първата книга на Д. Михалчев, написана и издадена на немски език: „Philosophische Studien. Beiträge zur Kritik des Modernen Psychologismus (Mit einem Vorwort von Prof. Joh. Rehmke)“. Leipzig, 1909. [Философски изследвания. Приноси към критиката на съвременния психологизъм. (С предговор от проф. Й. Ремке). Лайпциг, 1909.]

Трудно е да преоценим значението на този факт: иде реч за неповторим и неповторен до днес български философски дебют на международната интелектуална сцена. Още с първата си монография Д. Михалчев се включва в актуалния интелектуален дебат, оригинален български глас зазвучава в хора на европейската философия. И това мигом е забелязано: „Върху тази моя книга се явиха много и то значителни рецензии от видни философски писатели в Германия, Австрия, Швейцария, Русия, Англия, Америка и др., обнародвани в най-видните списания на тия страни.“⁵⁴

„Философски изследвания“ на Д. Михалчев до ден-днешен не е „интегрирана“ в българската философия и култура – липсва пълен превод на книгата⁵⁵, а посветените ѝ рецензии са частично събрани и преведени, но все пак обективно осмислени.⁵⁶

От митологизирания и силно надценен кратък „Предговор“ на Й. Ремке към книгата е запомнена латинската фраза *filius ante patrem* [синът преди бащата], с което наставникът на Д. Михалчев фиксира факта, че солидната книга на ученика излиза на бял свят преди основния труд на учителя – „Филосо-

⁵⁴ **Михалчев**, Д. *Диалектика и софистика...*, с. 412.

⁵⁵ Преведена и публикувана е само една глава от книгата: **Михалчев**, Д. В какво се състои познанието? – *Филос. алтернативи*, 1994, № 5, с. 114–133; № 6, с. 107–132. За книгата вж. **Цацов**, Д. Димитър Михалчев – Философски студиуми. Принос към критиката на модерния психологизъм. – 1909. Въведение. София: Авангард Прима, 2023.

⁵⁶ Вж. *140 години от рождението на Димитър Михалчев*: **Мур**, Дж. Е. „Философски студиуми“ от Димитър Михалчев. Прев. Н. Димитрова; **Димитрова**, Н. Българското ремкеанство на световна сцена. – *Nota Bene*, 2020, № 49: <http://notabene-bg.org/read.php?id=1001>

фията като основна наука“, появил се година по-късно⁵⁷. Любопитно и знаменателно е, че още Ив. Шишманов проблематизира преговора и известната фраза:

Разбира се, че Ремке може да бъде доволен от ученика си. Само приемете предложението на последния да станете член на Kant-Gesellschaft. Защо е трябвало да изтъква толкова *натъртено* в преговора си духовните връзки, които съединяват Вашия труд с неговите лекции. Вие достатъчно явно признавате зависимостта си от общите му гносеологически принципи, та нямаше нужда да се представя съчинението Ви като *filius ante patrem*.⁵⁸

Следвайки духа на Ив. Шишманов, ще просветнем *Filius ante patrem* чрез една неочаквана аналогия: отношението между учител и ученик в картината на Андреа дел Верокио (1435–1488) „Кръщение Христово“ (1472–1475, галерия „Уфици“). Както е известно, картината е изпълнена от работилницата на Верокио, в която по същото време се обучават младите Сандро Ботичели, Леонардо да Винчи и др. Майсторът с характерната за него рязка и нервна линия рисува двете централни фигури в композицията – Христос и Йоан Кръстител, а довършването на картината е предоставено на неговите ученици. Един от тях (явно, не тъй талантлив) е нарисувал пейзажния фон – палмата вляво и скалите вдясно; в долната лява част на картината са изобразени два ангела: този в анфас е дело на Ботичели, а изобразиеният в три четвърти е първата творба на Леонардо, в която вече просветва стила на гения на Ренесанса. Ангелът на Леонардо е най-добре изпълнената част от картината, която неволно измества погледа на зрителя от централното събитие на Кръщението. Учителят Верокио е бил така поразен от работата на ученика Леонардо, че, както разказва по-късно Дж. Вазари, „никога повече не е поускал да се докосне до боите, обиден, че някакво момче

⁵⁷ **Rehmke**, Johannes. *Philosophie als Grundwissenschaft*. Leipzig/ Frankfurt am Main 1910.

⁵⁸ *Из кореспонденцията на Димитър Михалчев...*, с. 101 (частично запазено писмо на Ив. Шишманов от 26 март 1909 г.).

го е надминало с уменията си⁵⁹; след този случай Верокио се е концентрирал изключително върху скулптурата. И така, в тази картина привычното отношение „Учител – ученик“ е преобърнато: ученикът участва в картината на учителя, но всъщност учителят е, който по-скоро би трябвало да следва своя ученик, надминал неговото майсторство.

В нашия случай „синът преди бащата“ може да се схваща и като „синът *пред* бащата“...

Отношението Ремке – Михалчев, разбира се, може да бъде предмет на отделно изследване⁶⁰, но както изглежда, все по-споделено е убеждението, че „конструктивът Ремке“, „митът Ремке“, изграждан и популяризиран със страст от Димитър Михалчев през годините, е не само нещо различно, но и неизмеримо по-значимо от Йоханес Ремке *an sich*. Михалчев открива у Ремке всичко онова, което сам е *вложил* в неговия образ.

И все пак, какво толкова е изкушило младия български философ в мисленето на Ремке, кое го е спечелило? И най-сложният отговор на този въпрос общо взето би могъл да бъде сведен до три точки.

Първо, философията на Ремке има претенцията да е открила най-сетне онзи самоочевиден изходен пункт на философстването, който се самообосновава и не зависи от нещо друго, т.е. абсолютното безпредпоставъчно начало – *гаденото*. Второ, това е философия, която се самоосъзнава и самопредлага като такава, която сменя опозицията материализъм-идеализъм и решава всички проблеми, произтичащи от напрегнатото противодействие между тези две основни философски направления. И, трето, Димитър Михалчев завинаги възприема идеята на Й. Ремке за философията като *основна наука*: едва тук философията приключва с разноречивите мнения и се превръща в истинска наука. Д. Михалчев „внася“ от Германия идеята за философията като основна наука и я превръща в самостоятелна школа⁶¹; по достойнство трябва

⁵⁹ Вазари, Дж. *Жизнеописания на най-известните живописци, ваятели и зодачи*. Т. III. Москва: Искусство, 1970, с. 18.

⁶⁰ Вж. Цацов, Д. *Българо-германски философски отношения. Йоханес Ремке – Димитър Михалчев*. В. Търново: Фабер, 2016.

⁶¹ За традицията на философията като „основна наука“ в България вж. Цацов, Д. *Основнонаучната философска школа в България (Първата по-*

да бъде отбелязан и оценен фактът, че в началото на 20-те години на ХХ в. в Габрово основнонаучната философия създава своя отделна школа, избрала за свой патрон вече утвърдения български философ⁶².

Накратко, ремкеанството се оказва привлекателно за Д. Михалчев с това, че предлага изкушението, на което никои философ не може да устои, а именно: да се самоположи едновременно като начало и център на традиция на мисленето с хилядолетна история, т.е. да се „самосъчини“ (Достоевски) като персонализирана „повратна точка на Духа в самия себе си“ (Хегел). Това обаче си има своята обратна, дори тъмна страна: самопредставянето за единствен легитимен представител на Философията, знаещ какво тя е сама по себе си, по необходимост води до авторитарност и нетърпимост към други схващания за нейната природа и предмет – те се отхвърлят *ad limine* като ненаучни.

Не по-малко значими съображения за този съдбоносен избор са свързаните с потребите на деня, т.е. необходимостите и предизвикателствата на българската култура точно в този момент. Изборът на младия български философ е същевременно и *културна легитимация*: Димитър Михалчев е трябвало да намери *знаме*, с което да се завърне в България, трябвало е да открие онзи „-изъм“/„-ство“, който самият той ще представлява и развива, накъсо да се сдобие с кауза, която едновременно и да отстоява, и да го легитимира. Философът Атанас Илиев още през 1941 г. проникателно отбелязва, че началото на дейността на Д. Михалчев след специализацията в Германия бележи нов етап в развитието на философията в България; след етапа на „*насаждане* на философска култура“ и обективно представяне на различни философски възгледи, свързан с имената на Ив. Гюзелев, Ив. Георгов, г-р Кр. Кръстев и др., по необходимост следва етапът на школите, при който

ловина на ХХ век). София: Акад. изд. Проф. М. Дринов, 2006; **Цацов, Д.** Основнонаучната философска школа в България. Втората половина на ХХ век. София: Акад. изд. Проф. М. Дринов, 2011; **Белогашев, Г.** Философията като основна наука. София: Пропелер, 2015.

⁶² Вж. **Костагинова, М., А. Стефанов, Д. Цацов.** Габровската ремкеанска школа и Димитър Михалчев. София: ЛИК, 2000.

гаден български мислител се идентифицира с една или друга школа в европейската философия.

Този етап от философския размисъл у нас започна със завръщането на Д. Михалчев от специализацията му в Германия, где то той бе школувал в Грайфсвалд при Йоханес Ремке. Думата „школувал“ тук не изразява точно отношението на Михалчев към философията на Ремке, защото той бе асимилирал тази философия до пълно идентифициране с нея: тя бе станала негова собствена, бе „кръв и плът“ от неговото съществуване. При това той я бе динамизирал със своя собствен дух, бе намерил най-прегледния, най-ясен и най-убедителен начин на нейното излагане. Поради това мнозина останаха разочаровани след прочитането на Ремкевите съчинения: оказваше се, че в лекциите на Михалчев има повече живот, по-ясно изразена тръпка на творческо изживяване. Това бе вече нещо съвсем ново за философския живот в нашата страна и ефектът от него бе неотразим.⁶³

В това, че Д. Михалчев последователно и упорито говори „чрез“ Ремке, от негово име, се проявява закономерност и като че необходимост на националната култура: оригиналното „свое“ в сферите на духа се легитимира *чрез* чуждото, а не „из себе си“. Българският философ не просто импортира модерната европейска философия, която да „превежда“ и транслира на езика на българската култура, а той се *легитимира* чрез нея. Още нещо: Д. Михалчев „внася“ и имплементира традицията на европейския рационализъм и това е негова несъмнена заслуга пред цялата българска култура на XX в. Това, че в центъра на неговото внимание са проблемите на гносеологията, т.е. на теория на познанието⁶⁴, допълнително успоредява българската философия с европейската, т.е. негова е главната заслуга

⁶³ **Илиев**, Ат. Има ли философска мисъл у нас? – *Лит. глас*, г. XIII, № 513, 30 апр. 1941, с. 1–2.

⁶⁴ Гносеологическата концепция на Д. Михалчев е разгледана основателно в: **Кулов**, В. *Възгледите на Димитър Михалчев за познанието*. София: УИ Стопанство, 1994. – Подходящо въведение във философските възгледи на Д. Михалчев е изчерпателната статия от същия автор (съпроводена със солидна библиография); вж. **Кулов**, В. Проф. Димитър Михалчев. – *Институт за българска философска култура*: <https://www.philosophybg.com/2017/06/15/ акад-Димитър-Михалчев>

за европеизирането на изграждащата се българска философска институция. Димитър Михалчев всъщност не донася от Германия интелектуални приятелства, а „само“ себе си като завършен философ и това е главният резултат от неговата специализация. Между другото, знаменателно е това, че Й. Ремке не е систематично превеждан в България, той дори не е автор на „Философски преглед“.

Да добавим още нещо твърде важно за цялата по-нататъшна дейност на Д. Михалчев, а именно: философията на Й. Ремке дава на българския му следовник необходимата база за разгръщане на полемиката му със социализма и с философията на марксизма. Това, разбира се, е осъзнавано от самия Михалчев: статията му *in memoriam* на Ремке е назована „Революционното значение на Ремкевите философски възгледи“⁶⁵. И ако днес със снизходителна усмивка посрещаме твърдението, че „Ремке бе един необикновен, един безпоздобен мислител“, то макар и с извместен скепсис, но можем да размислим над финалния тезис на автора:

Няма философско учение, което да действа тъй ободрително и да настройва човека тъй боево, в най-добрия смисъл на думата, както това на Ремке. (...) Борбата срещу авторитета на миналото и исторически завещаното не е лесна. Обаче революционният фермент, който Ремке хвърли върху гнилата почва на настоящето, не може да не разложи тая традиция. Нейното по-бързо разложение ще бъде в интереса на философията като *обективна наука*.⁶⁶

Парадоксално, но цялата дейност на Д. Михалчев сякаш е илюстрация на популярния марксистки тезис за „практиката като критерий на истината“: това, че тъкмо той е най-дългогодишният и упорит критик на философията на марксизма у нас, със сигурност е пряко свързано с неговите изходни философски интуиции и убеждения. От друга страна, както видяхме, Д. Михалчев „отначало“ заема двусмислена позиция към марксизма, приемайки догматиката на историческия материализъм; той по-скоро би искал да го подобри, заменяйки диалек-

⁶⁵ Михалчев, Д. Революционното значение на Ремкевите философски възгледи. – *Филос. преглед*, г. III, 1931, № 1, с. 10–26.

⁶⁶ Пак там, с. 26.

мическия материализъм с основонаучната философия, отпук и реверансите към марксизма.

Завърнал се в България като член на престижното Кантово общество (Kant-Gesellschaft), от 1910 г. насетне Д. Михалчев прави стремителна академична кариера. На 24 март 1910 г. младият учен изнася встъпителната си лекция в Университета на тема „Кризата в съвременната философия“, за което разказва в писмото до приятеля си Григор Василев:

Залата № 5, в която ти бе говорил за Македония, коридорът, даже част от стълбището бяха претърпани, трябва да е имало повече от 500 души. Оттогава съм чел 5 лекции (...), аудиторията винаги е претърпана, стоят отстрани прави. (...) След 7 ч. в Борисовата градина ще чуеш на всеки 20–30 крачки студенти да разискват върху това, което съм говорил нея вечер. По единодушното признание на всички успехът (за един отвлечен предмет, върху който чета) е извънредно голям, да не кажа нещо повече.⁶⁷

Казано другояче, още с първата публична лекция Димитър Михалчев започва своето обществено-културно служение, своята мисия по „инсталиране“ на философията във фундаментата на българската култура, по превръщането ѝ в неотменима и неотнимаема част от нейните очевидности. И една от тези очевидности е образът на философа – просветител, философа – полемист, философа – гражданин:

Аудиторията се е пълнела най-вече заради оратор, от когото, вярваме ли на спомени, българската интелигенция е възприела образа на философа и философията.⁶⁸

Столичното културно общество от междувоенните десетилетия добре е познавало и друга особеност на Димитър Михалчев – философските му разходки. Негови студенти, спътници и събеседници убедително свидетелстват, че знаменитият философ се е превърнал в софийска забележителност.

⁶⁷ Димитър Михалчев – между философията и живота..., с. 70.

⁶⁸ Денков, Д. Димитър Михалчев. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 1988, с. 33.

Ето как Д. Михалчев е останал в паметта на сладкодумника и летописец на София през XX в. Драган Тенев:

Поради... съседството с проф. Михалчев аз имах много лични впечатления от него от онези дни и като човек. Той беше внимателен и любезен, добронамерен и честен. Беше винаги готов да подаде ръка на способния и не търпеше лъжата и двуличието. Около него през 30-те години израснаха много от значителните имена в нашата философска наука, а неговото научно наследство може да прави чест на всеки народ.⁶⁹

Философът като *централна фигура на културата* – тук можем да подирим единството между различните лица на Димитър Михалчев. Неговият опит за „нормализация“ на българската култура и за скъсване с нейния „субстанционален литературоцентризъм“ е повече от успешен; енергията на философа придава допълнителен импулс в движението на българската култура от 20-те и 30-те години на XX в. „от субстанция към субект“ (според терминологията на „Феноменология на духа“ на Хегел), а с разностранната му дейност е свързано най-убедителното и цялостно рефлектиране върху всички страни на българския живот и култура.

Едновременно тракиец, българин и европеец, Димитър Михалчев въплъщава единството, синтезът на регионалното, националното и общочовешкото начало.

Емил Димитров

---

⁶⁹ Тенев, Д. *Тристахилдна София и аз между двете войни*. София: Бълг. писател, 1997, с. 119.

ПРОФЕСОР

АЛЕКСАНДЪР БАЛАБАНОВ

Александр Балабанов е роден на 18 януари 1879 г. в Щип (дн. Северна Македония). Учи две години в българската гимназия в Солун и едва 13-годишен идва сам в София, където завършва с отличие класическа гимназия (1898). Все още ученик, той превежда от оригинала две от най-хубавите и дълги песни на „Илиада“ – „Убийството на Хектор“ (XXII песен) и „Патроклово погребение“ (XXIII песен), веднага публикувани в „професорското“ списание „Български преглед“ (1893–1900)¹. Иван Славейков, тогава учител на Балабанов по френски език и член на Книжовното дружество (сега БАН), му предлага да превежда всеки месец по една песен от „Илиада“ и „Одисея“ за „Периодическо списание“ (1870–1876, Браила; 1898–1910, София) срещу хонорар от 48 лева за всяка публикация² – нещо, твърде рядко тогава и много примамливо за един бъдещ студент без никакви доходи. Но още същата есен той като на шега спечелва конкурс за стипендия на Министерството на народното просвещение и заминава да учи класическа филология в Лайпцигския университет.

През 1904 г. в Ерланген (Германия) Ал. Балабанов защитава докторска дисертация на тема „Юридическото положение на древноелинската жена“. След завръщането си в България е учител в Първа мъжка гимназия в София (1904–1912); граматург на Народния театър (1907). Частен доцент (1909), редовен доцент (1912) в Катедрата по сравнителна литературна история, ръководена от проф. Иван Шишманов. Избран е за извънреден професор (1917) и за редовен професор (1921) в Катед-

---

¹ *Български преглед*, IV, 1898, № 12; V, 1898, № 1.

² **Балабанов**, Ал. *И аз на тоя свят. Спомени от разни времена*. София: Българ. писател, 1985, с. 44.

рата по класическа филология. Основател е на специалността „Класическа филология“ в Софийския университет (1921) и е неин титуляр до септември 1944 г.

Невъзможно е да се даде определение на Балабанов с една дума или с една фраза и за това най-често се използва характеристиката, която сам си прави в поемата „Бурени“: *„На теорията невъзможен, но на практика съществува“*. Парадоксална оценка, превърнала се вече в банална формула и затова неприложима за своя автор – ако има нещо, което той да мрази и срещу което да се бори цял живот, е поставянето на етикети, използването на клишета, налагането на екзистенциални норми, сковаването в естетически схеми. Неговата житейска философия отрича застоя, принципите, трайните убеждения, тя е философия на „веселата свобода“ на мненията, мисълта и действията. Според проф. Димитър Михалчев всекидневният сблъсък между прословутата разсеяност на личността Балабанов и строгите академични регламенти, които трябва да спазва професорът; мисионерската му отгаденост да „сее научна истина“, но да не напише очакваните от него монументални научни трудове, провокират „трагичното двуличие на човека“. В своя текст, посветен на проф. Балабанов, Михалчев аргументирано разгръща тезата си защо тази интелектуална раздвоеност и в същото време хармонична споеност на многото негови публични роли му напомнят за Ницше – „човека с две лица, който навсякъде е един и същ“. Това е най-високата колегиална оценка, най-убедителното интелектуално и психологическо осмисляне на екзистенциалното поведение и интелектуалното присъствие на Балабанов в обществото на „просветена България“ повече от половин век.

От многобройните спомени на близки или случайни спътници пред нас се оформя образът на тази сложна и противоречива личност, която според проф. Михалчев „се тачи като рядък екземпляр“. Необичайното започва още с външността, занемарена и като че ли забравена от своя притежател – човек със среден ръст, пълен, но с енергична, забързана походка. Ако прибавим към това остарялото и отесняло облекло, неизменната и вечно претърпкана чанта и постоянното присъствие на млади, жадно слушащи го хора – и неговият портрет ще бъде

почти пълен. Балабанов сам търси оригиналността, но не се ласкае от шумната си слава, а я приема като нещо полагащо му се, естествено и нужно. Този интересен човек няма своя идейна група или школа, той има мнозина почитатели, малцина верни приятели и обичта на своите студенти. Всички, които са слушали неговите лекции, са били поразявани от майсторските импровизации, от неподозираните паралели, от богатството на образи и картини, и всичко това – поднесено артистично, увлекателно, емоционално. Професорът, който познава седем чужди литератури, има на какво да научи своите студенти и умее да го прави ефектно и интригуващо, като древните оратори. Той привлича слушатели от всички курсове, които с нетърпение чакат неговите часове и влизат в остри, не само словесни сблъсъци, за да си извоюват места на правостоящи. Ето какво си спомня неговият студент, а по-късно и колега в Катедрата по класически филологии, проф. Георги Михайлов: „лекциите му докарваха аудиторията до онемяване. Вперили сме очи и ни се е спрял гръхът, на моменти съм чувствал, че ме тресе – някакъв вътрешен огън гореше у този човек, който ни омагьосваше с образи и проникновени мисли“³. От него студентите получават преди всичко идеи, макар че не трябва да се пропуска и системата от знания, а той често занемарява тази страна от преподаването. Затова се стига до момент, когато във Факултетния съвет се обсъжда възможно ли е такъв антиакадемичен лектор да бъде професор. И за това е имало сериозни основания.

Александър Балабанов е човек умоподбудителен (според находчивия израз на Симеон Радев). Той насочва мисълта към нови, неподозирани, неприети гледни точки за преосмисляне на традиционни явления, не пази ревниво своите открития, догадки и хрумвания, за да ги изложи системно и задълбочено в студии и книги. Този необикновен човек непрестанно търси място и средства да предаде натрупаните знания, да се освободи от осмисленото, разгледаното, за да се втурне с кипяща енергия към новото и непознатото. „Често, като кажа нещо,

---

³ Михайлов, Г. [Спомен]. – В: *Александър Балабанов и Симеон Радев в спомените на съвременниците си*. София: Бълг. писател, 1986, с. 144.

не го и пиша вече. Смятам задачата си за изпълнена⁴ – споделя той в едно интервю. Професорът е отдаден на кипящия живот на своето време. Той иска да въздейства на деня, да насочва и формира общественото мнение, затова коментира, провокира, полемизира по актуалните социокултурни и политически теми. Неговите най-интересни статии са писани по повод, за една нощ, на един гръх. Балабанов няма търпение да анализира и преценява спокойно и бавно, да обобщава чужди тези, на него му е нужна публика, с която да споделя още „топлиите“ злободневни проблеми.

Балабанов сам търси предизвикателствата. Няма грус български литератор, който да е герой на толкова карикатури (над 100), хумористични и сатирични стихове и фейлетони. Той обаче не желае да бъде популярен само като външност и поведение, но и да е нужен на обществото като критерий за възприемане на нови литературни произведения, на обществени, пък и на политически събития. Като че ли няма актуален проблем, по който професорът да не се е изказвал, културен институт или организация от онова време, в чието създаване да не е участвал. Той е един от основателите на Дома на изкуствата, председател на българския ПЕН клуб (след смъртта на проф. Иван Шишманов). Неуморно убеждава гържавните институции за необходимостта от Студентски дом на културата и подканва обществото да подпомогне построяването му⁵. Трудно бихме могли да си представим, че тази сграда в центъра на столицата би могла да не съществува, а заедно с нея и многолетните традиции на студентското творчество, за съжаление днес позакърнели.

Балабанов не просто обича да бъде сред младите хора – тяхната среда му е нужна, и то не само в университетските аудитории. С тях той дружи като с приятели. Твърде често софийското общество е било скандализирано от професора и неговите студенти, които провеждат поредното си упражнение в близката кръчма. Не по-рядко любителите на туризма са

---

⁴ **Бръзицов**, Хр. Един час при Ал. Балабанов. – В: *Александър Балабанов. Из един живот 1898–1934*. София: Мин. на нар. просвещение, 1934, с. 415.

⁵ **Балабанов**, Ал. За построяването на Студентския дом. – *Мир*, № 8917, 26 март 1930.

срещали Балабанов запъхтян, но доволен и весел да се катери по планинските склонове, или да си почива в хижите, заобиколен от възторжени млади последователи. На една такава екскурзия през 1914 г. се създава прочутото гружество „Бяло море“. Сбирките се провеждат всеки четвъртък извън София (най-често на Панорамата – сегашния квартал „Лозенец“). На тях студентите обсъждат първите си написани работи, четат реферати, споделят радостите и болките си, защото „той ни разбираше така, както никоой не ни е разбирал“⁶ – твърди Калина Малина. Професорът не само дава първите творчески насърчения на своите студенти, но споделя с тях новите си идеи и планове. Прег двамата от най-активните беломорци – Тодор Боров и Димитър Митов – той разкрива мечтата си да създаде литературен вестник. „Казах им и така си остана у мен това мое изказване. Но у тях то така зачовърка, не ме оставяха на мира. Хайде, та хайде! И така – докато се създаде „Развигор“ – първият литературен вестник не само у нас, но и в Европа.“⁷ В това издание, изиграло важна роля в българската култура, той влага натрупания редакторски опит от сп. „Художник“ (1905–1907) и в. „Време“ (1908–1909). Мисията на „Развигор“ е продължена от неговия ученик и неизменен приятел Д. Б. Митов във в. „Литературен глас“ (1928–1944). Без тези два изключително интересни вестника в историята на културата ни би се отворила непоправима празнина. Днес – с привилегиите на съдници, дадена ни от изминалото време – можем да кажем, че необикновеното приятелство на Балабанов с неговите студенти не е една от многобройните странности на ексцентричния професор, а необходим двустранен стимулатор, който оставя важни следи в българския духовен живот.

Динамичната, изтъкана от неизчерпаема енергия, страсти и емоции същност на Балабанов не му позволява да се посвети само на едно дело, колкото и важно да е то. Затова неговата многостранно надарена личност винаги е обсебена от нови идеи и въввлечена в нови начинания. Той е инициатор и не-

⁶ **Калина Малина**. Проф. Балабанов. – В: *Александър Балабанов. Из един живот...*, с. 214.

⁷ **Балабанов**, Ал. Развигора. – *Год. на Бълг. библиогр. институт*, т. 1 (1945–1946). София: Изд. ББИ, 1948, с. 23.

изменен водач на студентските походи по стълпките на Ботевата чета – от Козлодуй до връх Околчица. Неговите вдъхновени речи, произнасяни на лобното място на поета, стават не само вестникарска тема на деня, но и възпитават поколения млади хора в почит към историческата памет.

В продължение на десетилетия Балабанов е познат и любим сказчик из цялата страна. Неговите беседи се очакват с нетърпение и се слушат с огромен интерес. Той умее да увлече до samozабрава аудиторията, да я накара да се смее до сълзи, да роптае от възмущение, но никога да не остане безразлична. „Желал бих Балабанов да пише така, както приказва“ – неведнъж му е пожелавал Симеон Радев. И ето неговото обяснение: „Балабанов знае много. Щом седне да пише, литераторът у него ще ли, не ще ли, го улавя за ръката“. Не само необикновената ерудиция сковава „пищното безреגיע“⁸ на неповторимите импровизации, така характерни за разговорите с Балабанов, но и липсата на онзи емоционален контакт, който се поражда от непосредственото общуване. За него, сродилия се с класическия свят и опитващ се да възкреси традициите на древните поне за себе си, истината се ражда в диалога, в дебата, в полемиката. Тези негови убеждения твърде добре се вписват в темпераментния му характер, което обаче го прави неспособен за търпелив и постоянен изследователски труд. Колоритната фигура на Ал. Балабанов се откроява сред тогавашната малобройна българска интелигенция с несъмнената си ерудиция, оригинална мисъл и сладкодумна реч, затова той е търсен и предпочитан събеседник на чужденците, посещавали страната ни. И повечето от тях си тръгват със спомена за професора, поразил ги с „такава обширност, с такава всестранност, с такава оригиналност на своите понятия за литературата и с такъв размах на мисълта“⁹. И ако твърде малкото книги, които издава предизвикват незаслуженото му подценяване в родните академични среди, това не се отразява на международния му научен престиж. Той е един от най-уважаваните специалисти по антична литература в света. Не-

⁸ Радев, С. *Погледи върху литературата и изкуството и лични спомени*. София: Бълг. писател, 1965, с. 365.

⁹ Пак там, с. 373.

говото първо сериозно научно изследване – докторската му дисертация „Юридическото положение на древноелинската жена“ – се признава за един от най-интересните и често цитирани¹⁰ трудове в тази област.

През 1904 г. Балабанов се връща в България, всеотдаенно подготвен за висока академична кариера, но ясно си дава сметка, че политическите и социалните проблеми на нашето общество тогава, а и културното равнище на предполагаемата читателска публика съвсем не са подходящи за възприемането на теоретични изследвания върху една почти непозната литература. Заедно с това системните научни занимания биха го обрекли на изолация, която неговата жива и енергична натура не би могла да приеме. Добри намерения и желание е имал, това личи от литературноисторическата студия „Еволюцията на мотивите в гръцката поезия от класическия период“, замислена „като опит да се проследи как главните мотиви от живота на народите са влизали като главни мотиви в тяхната поезия и как са се развивали, пораждали и обогатявали самите поетични мотиви“¹¹. От планираните пет части Балабанов осъществява само три: „Любовта като мотив в гръцката поезия“¹², „Облакът като мотив в поезията“¹³ и „Любовните мотиви в драматичната поезия“¹⁴. Изучавайки разпръснатото, отчасти унищожено от времето древногръцко лирическо наследство, Балабанов успява да долови смисъла в няколко запазени стиха, да ги постави в контекста на времето и през тази призма да проследи появата и утвърждаването на любовта като основополагащ мотив в литературата. Той проследява как интелектуалния опит, емоционалната рефлексия, отстояването на личностното присъствие в обществото

¹⁰ **Боров**, Т. Литературната дейност на Ал. Балабанов. Историко-библиографска справка. – В: *Александър Балабанов. Из един живот...*, с. 471.

¹¹ Пак там, с. 373.

¹² **Балабанов**, Ал. Любовта като мотив в гръцката поезия. – *Год. на Соф. университет*, 1911. Излиза и като самостоятелна книга със заглавие „Любов и поезия“. София: Хемус, 1939.

¹³ **Балабанов**, Ал. Облакът като мотив в поезията. – *Училищен преглед*, XVIII, 1914, № 7.

¹⁴ **Балабанов**, Ал. Любовните мотиви в драматичната поезия. – *Год. на Соф. университет*, 1914, с. 40.

то, всъщност рефлексират и върху онази духовна свобода, която превръща интимните чувства на древния човек в обект на лирическа и граматургична интерпретация. Привеждайки примери от почти всички съхранени антични творби, Балабанов защитава концепцията си, че любовният мотив преминава през епоса само със снизходително маркиране, свенливо и отбелязван в лириката, където „той протяга ръце, а самите поети сякаш го подминават, защото не знаят какво да правят с него“, за да стигне до „най-пълните и живи образи на изпепеляващата любов“¹⁵ в трагедиите на Еврипид.

Опитът на професора да проследи облака като мотив в поезията е повърхностен. С тази студия той като че ли иска да покаже как, опирайки се на огромната си ерудиция и на феноменалната си памет, би могъл да направи една непретенциозна разходка из световната поезия. Балабанов се стреми да представи интересно и най-абстрактните проблеми, да пречупи през своите разбирания традиционни приетите тези и с това да ги направи актуални, атрактивни, полемични. Така бихме могли да си обясним популярността на неговата „История на класическата литература“. Тя не само е единственият студентски учебник за дълго време, но и първата книга, в която се дава цялостна представа за литературата създавана в древна Гърция и Рим. Сам проучвал и превеждал запазените текстове, отлично запознат с историята на античния свят, Балабанов умело подбира фактите, за да даде не само точна информация, но и да предаде духовната атмосфера, да очертае любопитни картини от политическия живот и бита на обществото в древните империи. И тук професорът не може да се опази от пристрастията си. С таланта си на критик есеист той създава ярки, запомнящи се портрети на любимите си автори – Сафо, Еврипид, Омир. Въпреки противоречивите оценки на съвременниците за трите издания (1914, 1917, 1931) днес „История на класическата литература“ се приема не само като етап в утвърждаването на класическата наука у нас, но и като книга, която има рядкото качество да възкресява духовните, битовите, екзистенциалните измерения на един отминал свят. Чрез нея, а и чрез всички свои текстове

¹⁵ Балабанов, Ал. *Любов и поезия*. София: Хемус, 1939, с. 126.

Ал. Балабанов твори своя модел на литературна история, която по примера на античността първо е разказана (в лекции, сказки и разговори) и после е написана като мозайка от фрагменти. Тезите в нея обрастват с нови значения във времето, развиват се и се променят, а понякога авторът ги опровергава и дори се отрича от тях. Той без угризения сменя критически парадигми и еднакво убедено създава противоположни литературноисторически сюжети, защото не мисли литературата от гистантната позиция на обективния анализ. Според него литературнокритическият текст трябва да бъде сътворен като резултат на емоционално прозрение, а не като теоретичен конструктор. Той е творба, толкова уникална, колкото и самата литература. На фона на толерираната тогава хронологична линейност на литературната история, неговият подход и към гревните, и към съвременните литературни сюжети – да проследява сложните им метаморфози във времето и в текстовете на различни литератури, е наистина модерен за началото на ХХ в.

Според съвременниците си Ал. Балабанов хаотично съгражда своя житейски и научен образ. От гистанцията на времето обаче неговото себеосъществяване като литературна личност е промислено. То е реализирано с поредица от актове, които в сложна система сплитат всекидневнобитови ситуации и творчески жестове. Така той играе своята публична роля на разсеян професор с колоритна външност, разрушавайки представите за традиционното академично поведение и авторитет. Балабанов демонстрира своята близост с младите, като закриля техните модерни естетически търсения и провокира бунтовете им срещу ретроградните норми в науката и репресивните политики в обществото. В същото време последователно налага и пристрастно отстоява своите литературнокритически апологии на консервативната реалистична традиция, подценявайки, а понякога и остро отричайки парадигмите на модерността. Тази парадоксална хармония между противоположни естетически позиции и екзистенциални жестове подлага на изпитание неговата личност – иронизирана, хулена в своето време и маргинализирана от литературната история.

Такава е съдбата и на неговите текстове. Те рядко пренареждат естетическия канон, въпреки че много често предлагат нови оптики за четене на класически и съвременни творби. Твърде често са в полемична ситуация и са лишени от статута на основополагащи знаци в културното пространство. В обемното творчество на Балабанов – малко книги¹⁶, но над две хиляди статии, се очертават две основни тематични полета – съвременната култура и посланията на античността. Да коментира, да анализира, да опазва историческата памет той приема като своя интелектуална мисия, като възможност за активен и продуктивен диалог с широка читателска аудитория.

Колкото и оспорван, отричан, осмиван или невъздържа-но руган да е бил, Балабанов има една област от многобройните си занимания, която винаги е будела уважение¹⁷. Това е неговата неуморна, огромна по количество на издателските книги (над един милион тираж) преводаческа дейност. Трудно или почти невъзможно е да се изброят всички преводи, които прави от старогръцки, латински, немски, английски. Някои от тях излизат в отделни книжки на „Всемирна библиотека“ (издателство „Александър Паскалев“), други са пръснати в стария периодичен печат и особено в изящното илюстрирано списание „Художник“. И в тази област, както навсякъде, той е вложил целия плам на неспокойната си натура, дал е неповторимия отпечатък на своя стил върху всеки преведен или по-скоро пресътворен ред, защото умее не просто да предаде смисъла на оригинала, но и да съпреживее текста така, че да запази неговата поетическа сила. Най-голямото достойнство на Балабановите преводи е техният език – естествен, жив,

¹⁶ Според един проектогговор с издателство „Хемус“ от 1938 г. са предвидени 15 тома, които да съберат неговото разпнляно творческо наследство. Замисълът, разбира се, остава неосъществен – заради нехайството и липсата на търпение у автора да събира и подрежда своите текстове.

¹⁷ Дори непримиримият опонент на Балабанов, вестник „РАФ“, признава: „Балабанов е известен в българския литературен живот преди всичко със своите преводи от оригиналите на древната класическа литература. Това е заслугата на Балабанов към българската култура. Тази заслуга ценим и тя ще си остане в историята.“ Авторът на тази оценка не се е подписал, но тя е част от статията със заглавие: Юбилеят на Александър Балабанов. – РАФ, 1934, № 157, с. 1.

колоритен, за какъвто през целия си творчески път е бил радетел Иван Вазов. За високата оценка, която народният поет дава на младия преводач, свидетелства текстът на негово писмо: „Уважаеми г. Балабанов, чета с наслада Есхила и Еврипида във Ваш превод. Яснота, чистота, стегнатата реч, добросъвестна работа! Това е рядко срещано у нас! Събравам ви и ви стискам ръката“¹⁸.

1906 година е интересна в историята на литературния ни превод, защото почти едновременно се появяват първите преводи на Гьотевия „Фауст“ – в проза от Иван Ганчев и в стихове от Ал. Балабанов. Първият е категорично отречен от критиката и отдавна забравен. Вторият се коментира оживено при всяко от десетте издания (последното е от 1972). Една от първите и най-жестоки рецензии за превода на „Фауст“ се появява в списание „Мисъл“.¹⁹ Тя поставя началото на сложните, непримирумо полемични взаимоотношения между Боян Пенев и Ал. Балабанов. Стремешът към максимализъм изглежда води младия тогава литературен критик и той не иска да види нито едно положително качество на този превод, заслужаващ уважение (въпреки някои недостатъци) – дори само като първи опит да се даде възможност на българските читатели да се запознаят с класическото произведение на Гьоте. Мнението на Б. Пенев е категорично: „Преводът е минал през богатството на Гьотевите образи, както през трънните. Той си е извадил очите в тях още преди да ги види. Музикалността на стиховете ми напомня шарманите по църковите, в които мелодията върви два такта преди акомпанимента... Образът на Гретхен е копиран с дебела бояджийска четка“²⁰. Преводачът е заклеямен още по-безкомпромисно: „Независимо от крайната

¹⁸ **Вазов**, Ив. Писмо от 12 юли 1917. – В: Вазов, Ив. *Събрани съчинения*. Т. 22. Писма 1909–1921. София: Бълг. писател, 1979, с. 179.

¹⁹ **Пенев**, Б. Българските преводи на „Фауст“. – *Мисъл*, XVI, 1906, № 10, с. 659.

²⁰ Боян Пенев иронизира Балабанов, който в предговора на изданието пише: „Зная много добре как съм извършил работата, защото навсякъде ме ръководеше честно старание: където пътят беше трънлив, не глегах да го заобиколя, а минавах през него и излязох, макар и разкъравен“. (**Балабанов**, Ал. Предговор. – В: Гьоте. Й. В. фон. *Фауст*. София: сп. Библиотека. 1905–1906, с. 7–10.)

неграмотност в неговия изказ, нему липсва и най-елементарно качество на стилист“. Справедливата в някои критически наблюдения, но и преднамерено пристрастна рецензия на Б. Пенев, както и статията му „Литературата около „Българан“²¹ са израз на появилото се вече разделение в българската литература между строгия естетизъм на списание „Мисъл“ и бохемската свобода на „Българан“. То е продължено и още по-категорично затвърдено чрез непримиримите полемки между „Златорог“ – изразител на промените от новото време, но близки по същност естетически позиции на четворката от „Мисъл“ и вестник „Развигор“.

Проследявайки разностранните занимания на Балабанов, бихме могли да създадем твърде точна представа за духовния живот у нас през първата половина на ХХ век. Той е неделим от неговата кипяща, променяща се граматична същност. Балабанов е навсякъде. Неприемлив за „приличното“ общество, но и незаменим. Той може едновременно да определя литературните награди на Министерството на народното просвещение и да бъде в журито за избиране красавицата на сезона. През целия си живот с невероятна последователност Балабанов „сее ветрове и жъне бури“²². Спокойното, тихо и уравновесено съществуване му е непривично и непознато. Постоянно обзет от някаква идея или увлечен от неотложна работа, той е „една вечна тревога“ – според сполучливото определение на Елин Пелин. Неговият свободен, нескован от правила и догми дух често го провокира да се замесва в конфликтни ситуации, да изказва своите остро критични наблюдения за времето, в което живее: „В нашите води могат да живеят само малки и еднакви рибки. По-голямата няма да изяде по-малките, а по-малките изядат по-големите, щом се появят“.²³

В края на 1920 г., след продължителен и унизителен престой в Турция, у нас пристига Московският художествен театър. Тодор Боров, съвременник на това събитие, си спомня:

²¹ Пенев, Б. Литературата около „Българан“. – *Мисъл*, XVII, 1907, № 1, с. 58.

²² Малиновска, С. Читатели и писатели. – *Сила*, 1923, № 5–6, с. 46.

²³ Бръзичев, Хр. Един час при Ал. Балабанов. – В: *Александър Балабанов. Из един живот...*, с. 41.

„Те пристигнаха със свои декори. Когато се вдигна завесата, за да се играе „Вишнева градина“ – хората ахнаха. За първи път тогава видях такова нещо – публиката изръкопляска на декорите. Ефектът от представлението беше поразителен. Те създадоха празник на измъчената, отчаяна след двете национални катастрофи българска интелигенция.“²⁴ И точно в този момент на всеобщо възхищение и опиянение излиза статията на Балабанов „Художествен театър или „Вишнева градина“²⁵, която става изключително популярна със скандалната фраза: „Стига, за Бога! Покажете ми човек с шест ръце, теле с две глави, дайте ми зелен кон, избавете ме само от тази естественост!“ Обществото е шокирано – предизвикателството на професора е недопустимо, защото той не просто отрича, а пародира художествената школа на Станиславски, която вече има признанието на европейската театрална критика и публика. Често са обвинявали Балабанов, че е написал статията само от суетното желание да бъде оригинален, да отрече това, което всички приемат като нов театрален стил, за да се превърне в шумна сензация. Със сигурност скандалната популярност го е привличала, но естетическите му аргументи всъщност защитават класическия театър, който е най-близо до античните измерения на това изкуство. Въпреки че Балабанов се е утвърдил като критик с верен усет за талантиливите явления в културния живот, проявява толерантност към провокациите на литературния модернизъм, той е прекалено консервативен към новите методи и школи в театралното изкуство. Според него те накърняват внушаващата сила на словото, изискват от артиста ефективна и зрелищна игра, а не таланта да се преражда на сцената всеки път, с всеки образ.

Балабанов има сложно, нееднозначно отношение към духовните сюжети на своето време. Той проблематизира традицията, канона, устойчивите норми, общоприетите критерии. Неговите текстове събират в странна, но логически подредена поредица от резки, категорични, понякога противоположни жестове. Професорът предпочита деконструкцията пред

²⁴ **Боров**, Т. Разговор на 7 дек. 1983, Бояна.

²⁵ **Балабанов**, Ал. Художествен театър или „Вишнева градина“. – *Зора*, № 436, 27 окт. 1920.

създаването на строго логични, обективно аргументирани научни цялости. Неговите студии и статии подреждат като пъстра мозайка отделни фрагменти от духовната картина на ХХ в. Той е убеден, че в културната съвременност нямат място бездарията и пошлостта, налагани в модерни тогава художествени четица. В разцвета на шовинистическото стихоплетство по време на Първата световна война излиза една негова статия, която предизвиква широк обществен резонанс, защото обявява „Епохата на Любомир Бобевски“²⁶. Тя се промъква през военната цензура благодарение на привидния възторг от автора на „Любимата песен“ – „Съюзници-разбойници“. В нея професорът успява да се подиграе не само с бездарията на официозния поет, да разобличи чрез виртуозни игрословия и блестяща црония цялата шумна и фалшива военновременна поетика, която „не ще Ботев – иска Любомир Бобевски“. Тук се наслаждават толкова много пародийни оптики към фалшивите кумири и масовата култура, че тази статия и досега би могла да служи като образец в нашата не особено богата литературна памфлетистика. В същото време Балабанов прави задълбочени интерпретации на колективната психоза и на булевардния вкус, извеждайки причините за гръмката популярност на текста и на неговия автор тогава.

Твърде често колоритните полемики, скандалните текстове, сложните лични отношения заемат по-устойчиво място в културната памет. Споменът за раждането на голямо творческо постижение, за ненадейно избухване на незначителен талант, за ярък дебют или напълно забравен литературен шедьовър остават скрити в пожелателите страници на старите издания, за да се изумяват поколенията на нехайството и липсата на прозорливост на своите предшественици и да допускат същите грешки в своето време. През 1922 г. Балабанов обявява отдавна неспоменавания и незапомнен като писател Захари Стоянов за „класик на българската проза“²⁷ и за „един наш Тукидид“ и прави първия блестящ анализ на „Записки

²⁶ Балабанов, Ал. Епохата на Любомир Бобевски. – *Пряпорец*, № 223, 14 окт. 1916.

²⁷ Балабанов, Ал. Един класик на българската проза. – *Пролом*, 1922, № 11–12.

по българските въстания“. За него всяко изречение от изповедта на самоукия творец е не само откровение и висша естетическа наслада, но и критерий за писателски талант. Умението да се разказва увлекателно и остроумно, с такова въображение, хумор и самоирония, с такъв патос и болка според професора рядко се среща и в европейските литератури. Този литературоведски текст на Балабанов е важен с това, че вписва в най-неоспоримото пространство на българския литературен канон (колкото и спорен да е самият той) един автор и една книга, забравени почти 40 години. Той е интересен, дори парадоксален като смислов конструкт. Загълбоченият литературоведски анализ рязко е прекъснат от един сюрреалистичен сюжет. Интригуващо и колоритно професорът разказва как „случайно“ открива „Записките“ на тавана на една копривченска къща: „И още там над самите нощви заврях глава над Записките. И вече нищо не можеше да ме помръдне от тях“. Наистина Балабанов умее и да развенчава, но и да създава митове. И в двата случая е еднакво убедителен. Очевидно, не точно така и едва ли точно тогава той открива книгата, но е неоспорим факт, че е създад ефектен и запомнящ се сюжет, публикуван в най-подходящия политически и социокултурен момент, за да възкреси едно гениално произведение на българската литература, което размества общоприетите ценности.

В сп. „Философски преглед“ Ал. Балабанов публикува няколко статии. Сред тях „Делото на д-р Кръстев. Трагедията на един литературен догматик“ (1929, № 2) е може би и най-точната и справедлива оценка, която създателят на сп. „Мисъл“ получава извън затвореното общество на своите съмишленици. С полемично напрежение зарежда културното пространство статията му „Киното и съдбата на театра“ (1930, № 2). „Мъка и творчество“ (1933, № 1) съдържа размисли относно „моя нов начин на тълкуване на поезията на големите поети“.

След политическите промени през 1944 г. комунистическият режим гледа с подозрение и неприязън на Балабанов. Той е лишен от възможността да преподава любимата си класическа литература, от вдъхновяващото общуване с неговите студенти. Сломено е и тялото му от безмерно взетите от

живота „сладости и сласти“²⁸, както често е казвал неговият приятел Симеон Радев. Проф. Александър Балабанов умира на 30 ноември 1955 г. в София.

Като културен феномен той олицетворява духовната атмосфера на своето време – динамично променящо се, естетически многозначно, наситено с културни метаморфози и обществени катаклизми. И го постига не само с ясно заявените си позиции по актуални проблеми, но и с гързостта си на човек, осмелил се да бъде неконвенционален, да отхвърля общоприетите норми на поведение и външност, отговарящи на титлата и на обществения му престиж. В това неговите недоброжелателни съвременници са виждали само суетно желание за слава, днес обаче той е еталон за търсеция предизвикателства, свободния, играещия много и различни роли творец. Затова е трудно или почти невъзможно да бъде представен един завършен и пълен портрет на проф. Александър Балабанов. В него винаги ще има нещо недоизказано, недовършено, непознато, пропуснато, защото и самият той винаги е искал да бъде хармонична цялост от несъвместими противоположности:

*И мраз,
и жар,
и роб,
и цар,
и гроб,
и ден,
и лъв,
и мек.
За всеки час!
Такъв човек съм аз.
(„Автобиография“)*

Елка Трайкова

---

²⁸ Радев, С. Цит. съч., с. 379.

АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН

Александр Стоянов Теодоров е роден в украинското село Кубей на 27 октомври 1859 г. в семейството на сливенски бежанци в Бесарабия. Името Балан произхожда от „бял“, защото всички в семейството били светли хора. От семейството му произлизат значими за историята ни личности – неговия братя са генерал Георги Тодоров, главнокомандващ българската войска през Първата световна война; юристът Марин Тодоров – един от кметовете на София, управлявал града от 1904 до 1908 г.; проф. Атанас Тодоров – лекар, основоположник на съдебната медицина в България и основател на Катедрата по съдебна медицина в Софийския университет; инж. Михаил Балански – един от първите специалисти по топлофикация в България.

Средно образование Балан получава в Болградската гимназия. Следва славянска филология в Лайпциг и Прага, подпомаган от вуйчо с и Димитър Греков, политик от Консервативната партия. В чешката столица защитава дисертация на тема „За звука „ъ“ в новобългарския език“ и става доктор по философия (1884). След завръщането си в България учителства в Пловдив. Там среща бъдещата си съпруга, францужойката Юлия (Жули) Гресо, възпитателка и учителка в женската гимназия в града и милосърдна сестра през Сръбско-българската война. През 1887 година Балан е преместен в София и се издига в Министерството на просвещението до позицията „Началник на средното образование“, която заема до 1888 г. С него е и житейската му спътница Жули, с която сключват брак в столицата.¹

---

¹ Семейният живот на Балан е белязан с тежки загуби. Четири от седемте му деца умират съвсем малки. През 1923 г. туберкулозата му отнема и съпругата му Жули. Тримата му оцелели синове – Владимир, Милко и Станислав, поемат по различни пътища, но всеки от тях оставя значима об-

Александър Теодоров-Балан е съосновател и първи ректор на Висшето училище (1889), дн. Софийския университет. Впоследствие е избран за ректор още два мандата (1896–1897 и 1902–1903). Декан е на Историко-филологическия факултет (1899–1900, 1904–1905). Като редовен професор във Висшето училище, преподава обща славянска етнография и диалектология, както и история на българския език. Наред с тези дисциплини преподава славянска и българска литература в качеството си на титуляр на Катедрата по българска литература (1893–1907, 1910–1934). Междувременно е главен секретар на Българската екзархия (1907–1910) и председател на Българския туристически съюз (1901–1921). През 1914 г. Балан е сред основателите на зидарската ложа „Заря“, а по-късно членува и във въздържателната ложа „Човецина“, основана през 1924 г. като клон на Ордена на тамплиерите. От 1884 г. е член на Българското книжовно дружество (дн. Българската академия на науките), а от 1922 г. и на Българския археологически институт. Почетен доктор е на Софийския университет (1939).

Първата публикация на Ал. Теодоров-Балан е преводът му на хумористичния разказ „Целувка“ от чешката писателка Каролина Светла в подлистник на в. „Народний глас“ (1880, № 77). Заедно с Иван Шишманов, Любомир Милетич, Беньо Цонев и др. редактира сп. „Български преглед“ (1893–1900), където освен статии по езиковедски въпроси публикува и рецензии за творби на Стоян Михайловски, Михалаки Георгиев, Кирил Христов, Цанко Церковски. Редактира още годишника „Летоструй“ (1909–1912) и сп. „Български турист“ (1902–1903), а заедно с Дим. Мишев и Р. Х. Маркъм е редактор и на масонското сп. „Полет“ (1923–1925). Негови изследвания излизат в Годишника на Софийския университет, сътрудничат на списанията „Българска сбирка“, „Демократически преглед“, „Училищен преглед“, „Периодическо списание“, „Българска ми-

---

щественна следа. Милко е професор в Медицинския факултет на Софийския университет, Владимир е директор на подразделението на „Луфтханза“ в България и след 9 септември 1944 г. изчезва безследно. Станислав става личен секретар на цар Борис III, осъден е на смърт от Народния съд, но е помилван от своя студент Трайчо Костов. За да спаси сина си, академик Балан търси среща лично с Георги Димитров. Това е единственият случай, в който той търси помощ за нещо от влиятелни хора.

съл“, „Брезда“, „Отечество“, публикува в специализираното за славянска филология списание „Български преглед“ с уредник Ст. Романски, във в. „Развигор“. Заедно с Н. Николаев Балан е уредник на първото българско библиографско списание „Книгописец“ (1904, 1920) и е сред уредниците на кратковременните списания „Родно изкуство“ (1914) и „Седмичен преглед“ (1917). Наред с активното си сътрудничество в периодиката изнася множество лекции и беседи до 90-годишна възраст. Академикът умира в столицата на 12 февруари 1959 година, осем месеца преди да навърши 100 години. Има голям и плодотворен живот, не оставя нищо незавършено, а статистиката наброява над 850 труда – книги, студии и статии, които оставя в наследство. Бил е колоритна личност, щом шегите по негов адрес са оцелели толкова дълго. В последните години от живота му го наричат „Дядо Балан“, заради завидното му дълголетие. Студентите му с топлота си спомнят срещите с него, неговата подкрепа и приятелството, което е било основа за взаимно споделяни вълнения и тревоги, породени от филологическата работа.

Александър Теодоров-Балан е основател на систематизираната дисциплина българска филология. Започва научната си дейност още през 1881 г. с езикова студия за първата свезка от Богоровия тълковен речник. Българският език и литературата са неговите опори в професионалния му път на академичен човек, образованието е неговата съдба. По отношение на родния книжовен език Балан приема за своя мисия да служи на запазването на езиковото му богатство в условията на новото време и да го съчетае с предизвикателствата, които модерната епоха изправя пред него. На езика ученият посвещава над 120 студии и статии. Макар че научната му дейност е съсредоточена върху граматическия строеж на българския език, на неговата история, на фонетиката, лексикологията и правописа му, Балан поставя също началото и въвежда принципите на изграждане на хомогенна периодизация на българската литература. Той е и един от първите ѝ историци – в „кратко ръководство за средни и специални училища“ под заглавие „Българска литература“ (1896) показва разбирането за литературната история като хранилище на всичко създадено в областта на

литературата към дадения момент и проследява периода на нейното развитие от Кирил и Методий до края на XIX в. Освен литературен историк ученият е и първият историк на книжовния ни език със студията „Към историята на българския език. Българският книжовен език и правопис“ (1890).

Сам автор на стотици книги, учебници, помагала, монографии, студии, статии и бележки, Балан има траен професионален интерес към националния книжен фонд и неговото картотекиране. Включвайки издания през 1893 г. „Български книгопис. Дял първи. От времето на първата новобългарска печатна книга до последната Руско-турска война (1641–1878)“ към капиталния си труд „Български книгопис за 100 години (1806–1905)“ (1909), той полага основите на българската библиография.

Редица трудове на Ал. Теодоров-Балан са и днес хрестоматийни източници на познание за структурата и развитието на езика, където е и същинският му принос за българското езиковедство – „Принос към историята на българския правопис“ (1924), „Нова българска граматика“ (1940), критическото изследване „Състояние на българската граматика“ (1947), отделни изследвания върху етимологията, словообразуването, лексикологията, диалектологията. Балан изгражда точен понятиен инструментариум, отнасящ се до методологията и теоретичните основи при изследване на книжовния и разговорния език. Изключително сериозно и постоянно внимание той отделя на правописа и правоговора, води борба за чистотата, за опростените и ясни изрази възможности на езика. Въпреки че за тази борба и нейните крайности е иронизиран от творци като Кирил Христов, Христо Смирненски, Чудомир и др., Балан създава нови думи, които се употребяват и днес – „гледеще“, „становище“, „поява“, „предимство“, „заплаха“, „възглед“, „творба“, „общувам“, „излет“, „хижа“, „влак“, „украса“ и др. Изследователи на неговото дело твърдят, че е наложил над 700 думи в нашия език, за чийто произход днес дори не се замисляме.

Освен универсално ерудиран езиковед той е вест познавач и анализатор на художествената литература. Наред с трудовете върху предосвободженски писатели като Отец Паусий и

Софроний Врачански, ученият обстойно разглежда поезията на Иван Вазов, рецензира романа „Бена“ на Антон Страшимиров, подробно се спира на стихосбирките на Никола Ракитин, с които поетът е удостоен през 1924 г. с наградата от фонда „Вазов“, отзовава се за произведения на Стоян Заимов и Константин Гълъбов.

Превежда от чешки и немски език.

В сп. „Философски преглед“ Александър Теодоров-Балан сътрудничи от 1930 до 1937 г. Той е най-активният, а и професионално подготвеният автор по езиковедски въпроси в списанието, като всяка от тези години (без 1936) името му се среща поне под една публикация. Тук Балан излага възгледите си върху по-общи въпроси, свързани с философията и „хубостта“ на езика, но дискутира и практически езикови проблеми, които имат отношение към битуването на чуждите думи в езика и българския синтаксис.

Пенка Ватова, Румен Шивачев

АНГЕЛ БЪНКОВ

Ангел Илиев Бънков е роден на 29 юли 1906 г. в с. Златия, гн. в обл. Монтана. През 1930 г. завършва философия в Софийския университет. От 1946 до 1947 г. специализира в СССР. След завръщането си става частен доцент в Софийския университет (1947–1949). През 1949 г. вече е редовен доцент, а от 1952 г. е професор. През 1968 г. става доктор на философските науки.

Научната и преподавателската дейност на Ангел Бънков е в две направления: история на българската философия и история на логиката. Преподава логика в Софийския университет, във Философско-историческия факултет, създаден през 1951 и просъществувал до 1972 г., когато историческите специалности се отделят в друг факултет. В периода 1960–1973 г. е ръководител на Катедрата по психология, логика, етика и естетика, а от 1962 е пръв ръководител на преобразуваната катедра „Логика, етика и естетика“ – след отделянето на психологията в самостоятелна катедра. В нея дисциплините *логика*, *етика* и *естетика* добиват по-голяма специализация, а самата катедра става център за тяхното развитие в България през тези години. В нея работят значими наши учени: Ангел Бънков (логика), Добрин Спасов (логика), Исак Паси (естетика), Любомир Драмалиев (етика), отстранения по политически причини в края на 60-те и впоследствие имигрирал в Белгия и после в Западна Германия Асен Игнатов (логика), Недялко Мерджанов (логика), Кирил Нешев (етика). Между 1963 и 1972 г. А. Бънков завежда секцията „Диалектически материализъм и логика“ към Института по философия при БАН.

Голяма част от публикациите му, посветени на историята на философската мисъл в България и на историята на логиката (от Древна Гърция до развитието ѝ у нас), са преведени на чужди езици.

Умира в София на 7 септември 1991 г.

На страниците на сп. „Философски преглед“ името му се появява през 1937 г. под отзив за лекциите по религия на Любомир Русев (психолог, един от разпространителите на фройдизма у нас), четени в Института за прогимназиални учители в гр. Дупница през учебната 1936/37 г. и излезли през 1937 под заглавие „Основи на религиозния живот“. Способността на А. Бънков за критическа рефлексия върху изследвания в области от сферата на философското познание, на психологията и образованието му отварят критическия отглед на списанието до самия му край през 1943 г., където помещава редица рецензии за съвременни изследвания върху философията и психологията. Заедно с това той публикува в списанието немалко свои изследвания върху историята на философската мисъл в България (от епохата на Възраждането до своето време): за философскоисторически идеи от Паусий до Хр. Ботев, за философските схващания на Васил Хаджистоянов-Берон, за философията на А. Бергсон у нас, за делото и идеите на изтъкнати български философи като Иван Гюзелев и Никола Илиев. Това го прави изявен сътрудник на списанието в последната трети от съществуването му.

Пенка Ватова

АСЕН ЗЛАТАРОВ

Иван-Асен Христов Златаров е роден в Хасково на 4 февруари 1885 г. в заможно, интелегентно семейство, в което роголюбиеето е издигнато в култ. Историята на Златаровия рог е свързана с борбите за освобождение на България.

Семейната среда е от изключително значение за формиране на личността на Асен Златаров, както и за интереса му към науката. Баща му – Христо Златаров, е от Чирпан. Семейството има пет деца. Рано останал сирак, той трябва да се справя с трудностите в живота. Калява характера си и своята устойчивост. Съумява да се образова и става учител. След време отива в Пловдив и там се свързва с възрожденския деец г-р Чомаков – човек с високо образование и широки познания в различни области. Христо Златаров усвоява тънкостите на аптекарската професия и едновременно с това учи френски език. Д-р Чомаков помага много на младия учител и с просветителските си идеи. Той е и участник в църковните борби през Възраждането.

След повторната женитба на майка си Христо Златаров се премества в Хасково, където отваря малка аптека. Там младият човек се сприятелява със синовете на Иванчо х. Минчев – търговец, собственик на голямо стопанство, един от най-първите граждани на Хасково. Чрез женитбата си той е свързан с рода на Шишманови – богати хора със силен патриотичен дух. Христодул Шишманов се обявява против Гръцката патриаршия, за което е изпратен на заточение. За този известен рог пише Стоян Заимов. Иванчо х. Минчев е дядо на Асен Златаров. Той е доживял до дълбоки старини. Бил е човек с добър характер – спокоен и отзивчив, честен и много трудолюбив. Христо Златаров свързва живота си с Теофана Минчева – красива, с образование и интерес към литературата. Златаров се включва с ентузиазъм в семейната търговия. Той

пътува често до Турция, Австрия, Румъния, Италия. Така успява да придобие нови знания и да натрупа житейски опит. В Милано слуша лекции по право и изучава италиански език.

Освободителните борби в Хасково се свързват с името на Петър Берковски. Произхожда от бедно семейство. Учи за свещеник. При образуването на Втората легия се запознава с Панайот Хитов и с Левски. Заминава за Чехия, където завършва гимназия. Съдбата го среща и с Марин Дринов. Житейските обстоятелства го довеждат в Хасково; става близък с Христо Златаров и братя Минчеви. Той се сгодява за по-малката сестра на Теофана – Евгения, тогава 16-годишна. Знаково събитие е пристигането на Левски в Хасково. Там Апостолът основава революционен комитет. Наскоро след това е заловен и обесен – тежък удар за патриотите. Местната организация е разкрита, участниците в нея са арестувани и заточени в Диарбекир. Сред тях са П. Берковски и братя Минчеви. Условията на мястото на заточение са изключително тежки. Климатът е горещ. Трудно се диша, а температурите са много високи. Христо Златаров помага с всичко възможно, полага усилия да осигури застъпничеството на влиятелни хора. Заедно със своя тъст и той е откаран в Мала Азия (гр. Ангора). С големи усилия Берковски и братя Минчеви успяват да избягат (по различно време) и да се доберат до Огеса.

По време на Руско-турската война те са опълченци, а Мухаил Минчев е преводач на ген. Радецки. След края на войната всички се събират. Христо Златаров е избран за кмет на Хасково, а също и за депутат от Източна Румелия. С идването на свободата започват и големите социални промени. За съжаление, те не са положителни. Често хора, които са дали силите и здравето си за свободата и просперитета на новото общество, са изоставени на произвола на съдбата. Много бързо възрожденските идеали се заменят с груб материализъм. В провинциалната преса се появяват статии, описващи „промените“: саможертвата се превръща в апатия, искреността – в измама, честността – в доносничество, а на мястото на читалищата и училищата се появяват кръчми и кафенета. Всеки се стреми към богатство на всяка цена.

Семейство Златарови преживява подема на народа през Възраждането, но и създаването на буржоазната класа, навлизането на нови нрави и взаимоотношения. Родът на бъдещия професор дава трима опълченци; разказите за преживяното, личното им участие е вдъхновяващ пример за любознателното момче в многостранната му дейност на бъдещ учен, преподавател, общественик и оратор.

В семейството на Христо Златаров се раждат две деца – гъщерята Недялка, а след десет години и синът Асен. Времето, в което момчето расте, е белязано от значими исторически събития, противоречиви и съдбовни. Съединението на Княжество България и Източна Румелия, Сръбско-българската война, началото на социалдемократическото движение; това е време, в което Вазов пише „Епопея на забравените“, но е принуден да емигрира в Русия. Фердинанд сядна на престола... Берлинският конгрес жестоко осакатява територията на България.

Асен Златаров е дете с крехко здраве; непрекъснато боледува и създава постоянни тревоги на родителите си. Той компенсира това с неузтощимо любопитство към всичко, което го заобикаля. Жаждата за знания бележи целия му живот. Наблюдателността, търпението, добрата памет и упоритостта са качества, които оформят бъдещия голям учен. Наред с това под въздействието на семейната среда Асен Златаров изгражда у себе си емпатия, добронамереност, отзивчивост към проблемите на другите и състрадателност. С часове той прави опити с епруветките от аптеката на баща си. Химията го привлича отрано, защото осъзнава, че тя е в състояние да обясни всички процеси в природата.

През 1900 г. Христо Златаров умира. Тази загуба бележи с болка живота на Асен. Той понася много трудно сполетялото го нещастие. Няма я опората, няма го обичания баща – съветник и приятел. Теофана прави всичко възможно, за да облекчи мъката на сина си.

По това време юношата се вглъбява в науката, в литературата; интересува се от новите обществени процеси. Чете усилено, макар и хаотично, чете всичко, което му попадне – и българска, и чужда литература. След завършване на основното си образование Асен Златаров се записва в реална гимназия

в София (живее в дома на сестра си). Успехът му е отличен. От 1903 г. пред него се открива добра перспектива на професионалното поприще. Проблемът възниква, когато трябва да избере с какво конкретно да се занимава. Той изпитва едновременно любопитство към естествените науки, към философията и към литературата. Златаров прави първи стихотворни опити („Според настроението. Волни стихове“, 1905). Събира творбите си в малка книжка, но като ги вижда отпечатани, осъзнава, че са слаби, и я изтегля от пазара. Цялата му публицистика, есетата, статиите, лекциите, учебниците са написани леко; текстовете са четивни, изпъстрени с примери от световната литература. Това прави стила му раздвижен, експресивен, много далеч от сухите научни факти и формули.

Асен Златаров има намерение да следва медицина, но зет му – г-р Иван Малеев, го разубеждава. Аргументът е, че здравето му е твърде деликатно за тежкия труд на лекаря. Той отхвърля идеята да запише право, защото материята е твърде „суха“ за емоционалната му натура.

Решението е взето: ще изучава химия – наука, която е в основата на фармацията, а и в памет на покойния му баща. През 1903 г. записва точно тази специалност в Софийския университет. На следващата година заминава за Женева, за да прогължи обучението си. Швейцария не е случаен избор. По това време видни представители на българския обществен и културен елит учат в тамошните учебни заведения. Сред тях са Симеон Радев, Петко Ю. Тодоров, Дора Габе, Георги Стаматов и др. Интересно е, че политици с леви убеждения също следват в Швейцария – Христо Кабакчиев, Георги Бакалов, Васил Коларов, Асен Халачев. Това е страна с демократични свободи. Разпространени са различни идейни течения; споровете в студентските среди са нещо обичайно. Златаров владее добре френски език и това му помага в общуването.

През 1905 г. майка му заминава при него и остава цяла година. Грижите, които получава от нея, му дават възможност по-спокойно да се отглед на любимите си занимания. Ето какво пише Дора Габе: „Видях я за пръв път в Женева с нейния син. Бяха винаги заедно. Сред европейките тая жена изпъкваше със своята расова красота. Ако я видеше Уистлер, щеше да ѝ

направи портрет, който да остане през векове. Навярно имаше нещо от старите болярски родове: царственост, която изпълва стаята, когато тя влезе, и която минава към човека през бюста ѝ, протегнатата ръка и изречената дума. Нямаха възраст тия големи тъжни очи и тая усмивка. Всякога със своя син, негова постоянна спътница, тя живееше с неговия млад живот и бдеше. От това бдение, което дава топлина. И израсна нейното дете в свобода и вяра. Даде му ги тя и му даде своята младост, която я придружаваше във всички възрасти. Затова неговата вяра в младото и новото в живота не е книжност, не е литература, а едно сърце, което майката е завещала.

Чувствителната, но силна и борбена жена се превръща в опора за Златаров. Знанията му се трупат, но това става за сметка на здравето му. Безсънието и главоболието го съпътстват през целия му живот. Нерядко пристрастеността му към науката и жаждата за нови знания стават обект на присмех от страна на състудентите му, но той продължава да учи упорито. Бохемският начин на живот с пилеене на време и пари му е чужд.

Асен Златаров не изучава само химия. Слуша лекции по зоология, по ботаника, социология, политикономия, литература. През 1907 г. завършва висшето си образование и защитава докторат. На следващата година се завръща в България и постъпва в гимназията в Пловдив като учител по химия. Скоро се превръща в любим преподавател.

Отрано Златаров се включва във вечерните курсове за просвета и в научни четения. Той осъзнава, че ораторското изкуство е нещо трудно и не е за всеки. Работи упорито, за да овладее чувствителността и срамежливостта си, които са пречка при общуването му с много хора. Сближава се с някои по-будни учители и започва да сътрудничи в периодичните издания със статии. Пише в сп. „Ново общество“, в. „Работническа България“ и др. Тодор Влайков оценява високо материалите, които младият човек предлага за отпечатване в редактираното от него сп. „Демократически преглед“.

През 1909 г. Асен Златаров заминава за Мюнхен, за да специализира химия на храненето и съдебна медицина. Мечта-

та за научна кариера, съчетана с преподавателска работа, се превръща в ясно осъзнат стремеж. На следващата година се жени за Евдокия (Дуня) Атанасова. Отношенията им започват през ученическите години и с времето се загълбочават. В нейно лице той открива образована девойка с широки културни интереси, с ценностна система, съзвучна с неговата. Тя е не само нежно обичана жена, но и приятел и съмишленник. Евдокия Златарова осъзнава, че неин дълг е да помага на съпруга си в неговите научни търсения. През 1910 г. е асистент по химия, през 1922 г. става доцент, после, през 1927 г. – извънреден професор, а през 1935 г. – редовен професор. Умира във Виена на 22 декември 1936 г. от злокачествен тумор след операция.

Златаров не споделя идеите и крайностите на марксизма, но въодушевен от речите на Жан Жорес, се насочва убедено към социалдемократията. Дейността му е най-разнообразна. Той написва множество научнопопулярни статии, рецензии, публицистика. Жанровото разнообразие на творбите му е голямо. Пише роман, поеми в проза. По-мащабно негово произведение е „В страната на Съветите“. В тази книга споделя впечатленията си от пътуването си до СССР, от социалните промени и от участието на обикновените хора в тях.

През 1932 г. излиза Юбилеен сборник, посветен на 25-годишнината от началото на неговата научна, културна и обществена дейност. Статиите, поместени в сборника, запознават читателите с различните страни на разнообразната му работа. Атанас Далчев обръща внимание върху универсализма на проф. Златаров, преодоляването на ограничаващата тясна специализация само в една област на знанието. Самият той споделя, че нито разбира, нито би практикувал „наука за науката“ и „изкуство за изкуството“. Всичко, което създава, служи на живота и може да се свърже с практиката. Популярността му се дължи в много голяма степен на беседите, които изнася, като говори, а не чете предварително написани текстове. С годините усъвършенства ораторските си умения.

Като химик проф. Златаров има голям принос за развитието на тази наука. Той работи много успешно за изясняването на вътрешните зависимости между биологията и науката за храненето. Важни за крайните резултати са експерименти-

те, а и способността му за обобщаване. Интерес представляват опитите за получаване на някои нови багрила. Изучава биологията и биохимията на растения и животни; на хранителните продукти и промяната след обработката им, посвещава време на соята като източник на белтъчини.

Друга сфера, в която професорът работи, е стимулацията на зърнените култури с цел получаване на по-високи добиви. Онкологичните заболявания са бич по времето, когато Златаров провежда своите опити за въздействието на цинка върху раковите клетки, забавяйки делението им. Не на последно място е заслугата му за обучението на студентите химици. Той е автор на учебниците „Начала на неорганичната химия“ и „Начала на органичната химия“. Може би в най-голяма степен за популяризирането на науката Златаров допринася с беседите от серията „Натурфилоофско четиво“, издавани като брошури.

Въпреки че началните поетични опити на проф. Асен Златаров са неуспешни, той поддържа интереса си към литературата чрез публицистиката и прозаичните жанрове. Освен учен Златаров е общественик, един от ревностните популяризатори на знания, на култура сред най-широки слоеве от народа. Последователно през 1918 г. и 1919 г. се появяват „Цветя за него. Поема в лирична проза“ и „Песен за нея. Поема в лирична проза“. В тях превес имат чувствата, тонът е емоционален. Авторът пише за любовта – най-важното чувство в живота на човека, за самотата, разочарованието, песимизма и предчувствието за близка смърт като неизбежна част от войната.

Естествено е творбите на Златаров да имат недостатъци. Той не е литератор. По тази причина и оценките за тези негови опити са противоречиви. В първоначалната си рецензия К. Гълъбов отбелязва, че „Цветя за него“ е „една хубава копринена възглавничка с изящна бродерия – все работа на нежна, любителска ръка – и повече нищо“. Критикът изтъква като недостатък „баласта от рефлексии, прекалената простота на композицията и старата като камъните мисъл, че любовта била всичко“. По-късно проф. Гълъбов коригира преценката си. Посочва, че двете поеми са „вслушаност на поета и уг-

лъбена вмисленост на учения“. Според Людмил Стоянов творбите на Златаров са „човешки документ за пробуждането на младия човек за живота и любовта, за служба на правдата и доброто“.

През 1927 г. в изд. „Акация“ излиза романът на Златаров (с псевд. Аура) „Градът на любовта“. Сп. „Хиперион“ (1928, № 1-2) публикува рецензия от Ив. Рагославов. Тя не е подписана, но той води рубриката „Сред книгите и списанията“. В нея се казва: „Любовта, която разнебитва и разтърсва, пак тя е, която може да лекува и спаси. Такава е фабулата. Фабула не особено сложна и съвършено не нова. При това твърде изкуствено построена в развитието си. Липсва творческото вдъхновение да даде живота, да възсъздаде хората със страстите им, които така са съвършено обезпътнени фигури. Четете книгата равно, спокойно, без тревога, без вълнение, без вътрешен смут.“ Като достойнство на творбата се посочва, че тя е „художествен“ документ за интересите, стремежите, чувствата и мислите на българския интелегент, свързан с епохата си. Към това се прибавя и високата оценка за чистотата на езика, на който романът е написан, оставащ все пак „равен и еднообразен“.

Интересни са спомените на Теодора Пейкова за проф. Асен Златаров. Те се отнасят за сътрудничеството му в сп. „Икономия и домакинство“ и в. „Литературен свят“, за председателството му на Литературно-обществената заграда „Предел“. В краткия текст е записано, че Златаров горещо приветства идеята за разпространението на художествена литература чрез женските списания (като притурки). Той смята, че това издига културното равнище на българската жена. Златаров извайва образа ѝ, поставя я на пиедестал, бори се за нейното реално равноправие с мъжа.

Асен Златаров сътрудничи на списанията: „Златорог“, „Съвременна мисъл“, „Българска сбирка“, „Демократически преглед“, „Ново общество“, „Везни“, „Изток“, „Българска мисъл“, „Природа и наука“, „Червена трибуна“; на вестниците: „Пряпорец“, „Зора“, „Трезвеност“, „Заря“, „Правда“, „Дневник“, „Трибуна“, „Литературен глас“, „Земеделско знаме“, „Светлина“.

Златаров е учен, но и общественик, активно ангажиран със социалните проблеми. От 1912 г. до 1915 г. е доброволец, инспектор по хигиена и хранене. През Първата световна война оказва помощ в няколко военни болници. Работи и във военновременния Комитет за стопански грижи и обществена предвидливост. Редактор е на сп. „Химия и индустрия“ и „Природа и наука“. Председателства Съюза на химиците в България (1929–1936). Като човек с широка култура Златаров пише статии, рецензии, очерци за видни представители на европейската и българската литература. Той запознава читателите с по-малко известни факти от техния живот.

В статиите, посветени на Пейо Яворов, Златаров се спира на важните моменти от живота му. Като негов близък приятел той прави всичко възможно, за да го оневини за смъртта на Лора. За трагедията, сполетяла големия поет, Златаров пише: „... срещу Лора и Яворов се бе сружило и цялото общество и подпомогна тяхната гибел. Не можаха да им простят, че той има слава, а тя – любов“. В текстовете, които са написани за Хр. Ботев и П. П. Славейков, не само се подчертава дарбата на поетите, но и че силата на личността им е не по-малко важна. За пореден път Златаров обвинява обществото в късозгледство и конформизъм – пречки за точна и безпристрастна оценка. Той пише пламенни статии за „аферата Драйфус“, за Емил Зола, Жан Жорес, Юго, Хайне, Гьоте. Юбилейното честване на Антон Страшимиров през 1931 г. е апотеоз на гражданската съвест на писателя, но и протест срещу режима на Ал. Цанков. В друга своя статия – „Истината плаши“, Златаров отбелязва, че „събитията не могат да се заличат, а историята да се фалшифицира“. От позициите на убеден пацифист проф. Златаров винаги застава на страната на мира и правата на обикновените хора. Неговата честност не му позволява да премълчи онова, което знае за репресиите на большевишкия режим в Съветска Русия.

Заедно с видни писатели и критици през 1920 г. е приет за член на Съюза на българските писатели. Използва псевдонимите *Аура*, *Ася*, *Аноним*. Паметта за проф. Златаров е съхранена. На негово име са наречени улици, читалища, училища, университети.

Може би една от най-точните характеристики на Асен Златаров дава Кирил Кръстев. Той пише следното: „Най-много ме удивляваха не само енциклопедичните му знания и интелигентността му, колкото оня нравствен поток и хуманистични позиции, които той без всякаква скучна поучителност вземаше спонтанно във всички случаи и области на гражданското възпитание на младежта, студентите, обществото – за величието на човека, за живота като най-висша стойност, за издигането и усъвършенстването на човека, за справедлив обществен строй, за всеобщото добруване, за свобода и демокрация, за труда, за моралните закони, за културата на отношенията, за нравствен и обществен подвиг, за реагиране срещу тъмните обществени сили, против насието и войната, за дисциплината, за красотата, за истинските духовни радости, за измамните блаженства (алкохола и опиатите), за равнопоставеността на жената“.

Използвана литература

Радославов, Ив. Сред книгите и списанията. Аура. Градът на любовта. Роман. Изд. Акация, 1927. – *Хиперион*, VII, 1928, № 1–2.

В дар на Асен Златаров. Юбилеен сборник. – София, 1932.

Златаров, Асен. *Литературно-обществени статии*. София, Български писател, 1959.

Златаров, Асен. *Избрани съчинения в 3 тома*. Т. 3. София: НИ, 1966.

Недев, Негю. Асен Златаров. Книга за него и неговото време (1885–1936). София: ОФ, 1970.

Кръстев, Кирил. *Спомени за културния живот между двете световни войни*. София: Български писател, 1988.

Димитрова, Маринели. Асен Златаров. – *Речник на българската литература след Освобождението*: <https://dictionarylit-bg.eu/Асен-Христов-Златаров> [прегледан на 30.10.2023].

ДА Варна, ф. 760 К, оп. 1, арх. ег. 11, л. 1 [Спомен на Теодора Пейкова за Асен Златаров].

Емилия Алексиева

АТАНАС ВЕЛИЧКОВ

Атанас Величков е автор главно на литературноисторически и литературнокритически текстове в периода между двете световни войни. Публикува и няколко статии по обществени въпроси, театрална и художествена критика (за Константин Щъркелов). Сътрудничи на списания, оставили следа в българския културен живот: „Златороз“, „Философски преглед“, „Завети“ и др. Изненадващо е, но за него не се откриват биографични сведения в български енциклопедии, речници, справочници.

Настоящият текст е опит за реконструиране, доколкото е възможно, на биографията на Атанас Величков и за осмисляне на литературния му творчески път. Биографичната реконструкция се основава главно на документи, съхраняващи се в Централния гържавен архив¹ и във Военноисторическия архив във Велико Търново, както и на негова статия за поета революционер Любомир Весов (1892–1922)². В нея – кратък очерк за родолюбивия българин от Македония, Величков пише, че са съученици. Следователно е роден през 1892 г.³ Авторът споменава, че физика им преподава „покойният Гарванов – толкова суров дух, колкото нежен учител“⁴, от което става ясно, че те са завършили в София елитната за времето Втора мъжка гимназия, където Иван Гарванов преподава от 1904 г. до

---

¹ ЦДА, ф. 177К, оп. 2, а.е. 719 и ф. 177 К, оп. 3, а.е. 1691.

² **Величков**, Ат. Любомир Весов. – *Родина*, 1926, № 3, с. 6.

³ Датата на раждане се потвърди и от направените справки във Военноисторическия архив във Велико Търново. Изказвам благодарност на г-н Георги Луков за съдействието и на старши експерт Анета Тенекиджийска за издирените документи. В тях името е Атанас Величков Атанасов, роден в София.

⁴ **Величков**, Ат. Цит. съч.; Иван Гарванов (1869–1907), виден българин от Македония, участник в македонското освободително движение, убит по нареждане на Яне Сандански.

смъртта си. Величков вероятно завършва гимназията около 1908 г.⁵, след което продължава образованието си в университет. По данни на Военноисторическия архив през 1916 г. завършва Школата за запасни подпоручици⁶.

През 1916–1918 г. участва в Първата световна война в известния с храбростта си 33-ти пехотен Свищовски полк (1916–1917) и в отделения от него 44-ти пехотен полк (1917–1918)⁷. Раняван е.

През 1919 г. заедно с художника Николай Ст. Абрашев е редактор на двуседмичното списание за изкуство и критика „Земя“, от което излизат само два броя. Веселина Димитрова, изследвайки списанието, споделя: „... имаме основания да предполагаме, че фактическият редактор е Николай Райнов“⁸. На страниците на изданието се поместват творби, свързани с българския художествен живот, факт, който насочва към предположението, че редакцията обръща поглед към възникналото по това време дружество „Родно изкуство“. Тук публикуват Николай Лилев, Димчо Дебелянов, Трифон Кунев, Николай Райнов, Любомир Весов, Сирак Скитник, Добри Христов, Константин Щъркелов и др. „Очевидно трябва да се съжалява – пише В. Димитрова – за краткото съществуване на сп. „Земя“ – едно издание, което отбелязва различни големи прояви на българската художествена култура и изкуство“ и което е част от „стремежа за намиране на нови художествени ценности, в търсенето и утвърждаването на нова естетика, свързана с родното – българското“⁹.

Атанас Величков работи като гимназиален учител, а впоследствие е подначалник на Културното отделение към Министерството на народното просвещение. Запазен е документ от 1929 г., подписан от него, до Владимир Василев, с който го уведомява за назначаването му за директор на Народния теа-

⁵ В статията си за Л. Весов, публикувана през 1926 г., казва, че с него са били съученици преди осемнадесет години.

⁶ ДАА – Държавен военноисторически архив, фонд 1521, оп. 1, а.е. 254.

⁷ ДАА – Държавен военноисторически архив, фонд 350, оп. 1, а.е. 34, 37; ф. 356, оп. 1, а.е. 14, 15, 16, 9; фонд 1, оп. 1, а.е. 131.

⁸ **Димитрова, В.** Земя. – *Периодика и литература*. Т. 5. 1918–1920. София: Акад. изд. Проф. М. Дринов, Карина М, 1999, с. 173.

⁹ Пак там, с. 175.

тър¹⁰. През 1933 г. е уволнен и на негово място е назначен Генчо Пиръов, млад специалист с интереси към педагогиката и психологията, който след години ще се утвърди като ярък учен в тези области. Между двамата възниква конфликт, резултат на което е запазената им преписка в Министерството на народното просвещение. В писмо до министъра на просвещението през 1936 г. Величков излага становището си, че е неправомерно уволнен, и иска ревизия на своето уволнение, споделяйки за Г. Пиръов, че „образователният му ценз няма никаква връзка с работата в отделението“ и че назначението му е „партизанско“. От тази преписка се реконструират някои биографични моменти. Величков посочва:

...Имам 14-годишна гържавна служба – като офицер, редовен гимназиален учител по литература и подначалник на културното отделение (последната служба изпълнявах непрекъснато близо седем години). При назначаването ми за подначалник имах, между другите кандидати, най-големия служебен и образователен ценз....

Лявата ми ръка е счупена от френски куршум при настъплението между Битоля и Лерин през 1916 г., в което участвах като взводен командир в 33 полк.... Никакво дисциплинарно наказание или мърене не съм получавал през време на цялата си 15-годишна служба като офицер, гимназиален учител и чиновник. С никакво партизанство никога не съм се занимавал.¹¹

Атанас Величков остава без работа, както сам пише, през 1936 г., „повече от две години“¹². Опонентът му, от своя страна, се опитва аргументирано да отговори.

След 1944 г. е известно, че критикът поддържа връзка с Константин Щъркелов и семейството му. Запазените няколко писма и пощенски картички от „Тасо“ до художника разкриват човек със свободен дух, сърцат, който живее със света на изкуството¹³. От 1961 г. няма данни за тяхна кореспонденция.

¹⁰ ЦДА, ф. 373К, оп. 1, а.е. 571.

¹¹ ЦДА, ф. 177К, оп. 3, а.е. 1691

¹² ЦДА, ф. 177К, оп. 3, а.е. 1691, л. 2.

¹³ ЦДА, ф. 2046К, оп. 2, а.е. 609.

Засега не са известни други биографични факти, но опитите картината да стане по-ясна и пълна продължават.

Текстовете на критика говорят за човек със загълбочени познания в областта на хуманитаристиката и в частност – литературата, със специфичен изследователски почерк и артистично присъствие, умеец чрез подчертано метафорично слово да открие най-характерното за отделния писател. През 1922 г. той дебютира в сп. „Златороз“ със статията си „Любовта в поезията на Яворов“; през следващите години публикува на страниците на списанието статии и рецензии за творби на Людмил Стоянов, Йордан Йовков, Константин Петканов, Николай Райнов, Петко Славейков, както и студията „Любовта в нашата поезия“. Словото му е еднакво вдъхновено независимо от жанра на творбата, която спира вниманието му.

Навярно неслучайно статията му за Яворов е поместена именно в „Златороз“. Образът и творчеството на поета присъстват като лайтмотив във всички годишници на изданието. Явно Владимир Василев, именитият критик и редактор на списанието, е усетил самотнития интерпретаторски талант на Атанас Величков, умението му да проникне в дълбините на художествения свят на твореца, да го чете иманентно, да говори за създаденото от него със запомнящо се слово. Величков откроява у Яворов страданието, самотата му, мотивът за раздялата.

През 1927 г. излиза от печат съставената от него антология „Ерос и Психея“¹⁴. Тя става литературен факт във време, „отключило“ публикуването на различни в жанрово и тематично отношение литературно-художествени сборници и антологии¹⁵. Всяка от тях носи своя специфика, свързана с есте-

¹⁴ **Величков**, Ат. *Ерос и Психея. Антология на българската любовна лирика*. С преговор върху главните ѝ представители. Изд. Ст. Атанасов. София. 1927.

¹⁵ „Антология: Отбор песни от размирните години 1912–1917“ (1917), състав. Хараламби М. Златанов, Милко Бичев; „Хумористична антология“ (1917), състав. Бончо Хаджибонев; „Поетична година. Антология от българските поети, наредена според рождениите дни“ (1920), състав. Иван Карановски; „Лъчите на поезията“ (1921), събрал и наредил Георги Бакалов; „Български поети. Антология. 1876–1922“ (1922), под редакцията на Христо Цанков; „Млада България. Антология на съвременната българска поезия. 1905–1922“ (1922), под редакцията на Иван Радославов] „Българска

тическият вкус на съставителя, но също така някои маркират пътя, по който се развива българската литература, и дават възможност, макар частична и субективна, да се усети специфичното за отделния художник на словото.

Антологията на Ат. Величков откроява характерна за следвоенното десетилетие тенденция в духовния живот на българите – връщането към виталността, към силата на сетивата и живота. Както всяка антология, така и тази разкрива субективните виждания и акценти на съставителя. Тя е конструирана нестандартно, разделена е на 11 тематични ядра: „Косите на вятъра“, „Среща“, „Късно“, „Разлъка“, „Томление“, „Целувка“, „Зли чарове“, „Силна като смърт“, „Медаљони“, „Теменужни часове“, „Херувими и серафими“. Включени са 318 стихотворения от двадесет и четири автори – както ключови представители на българската поезия, така и творци, които днес не са свързани с канона. Акцентът е върху модернизмите, като с най-много творби са представени Теодор Траянов (55), Емануил Попдимитров (46), Пею Яворов (31), Пенчо Славейков (28), Елисавета Багряна (22).

Предговорът „Любовта в нашата поезия“, който съдържа поправки и допълнения на първоначалния му вариант, отпечатан в сп. „Златороз“¹⁶, проследява спецификата на това силно чувство в живота, което според автора е „огледало на човека – пробният камък на природата му“. В тази студия е видимо умението на критика да вникне в света на отделния творец и да съпреживее неговите мисли и възмущения. Езикът му откроява позиция, издава възмущението на пишещия, стилът му е самобитен, оценките му се запомнят, дори понякога да са крайни, читателят може да не е съгласен с всичко казано от него, но не може да се отрече, че заг позицията му стои дълбоко съпреживяване. В предговора той споделя вижданията си за любовните изповеди на редица първоразредни поети. За Ботевите творби с любовен мотив отбелязва, че сякаш са

белетристика. Антология“ (1922), наредил Велико Йорданов; забележителната „Антология на българската поезия“ (1925), съставена от Гео Милев, както и други подобни издания.

¹⁶ **Величков**, Ат. Любовта в нашата поезия. – *Златороз*, 1926, № 8, с. 376–385; № 9–10, с. 428–435.

свързани с темата за раздялата. Откроява връзката между Ботев и Яворов, за чиито любовни стихове казва: „По-дълбоко никои от лириците ни не е слизал (...) страданието и любовта са двете стихии на чиито криле се стрелва той към смъртта (...) У никого след Ботйова българското слово не е поразявало с магията на вечността си така, както у Яворова“. У Пенчо Славейков вижда, че „чувството сякаш се задушава в бронята на естетичния канон, не изхвърква свободно и вдъхновено“, но високо цени творбите му, свързани с фолклорни мотиви. Интересни са наблюденията му за любовната лирика на Кирил Христов, Теодор Траянов, Димитър Бояджиев. Величков твърди, че най-„широко и богато“ разкрива отношението към жената Николай Райнов; откроява дълбоката елегичност на Дебеляновата любовна песен; вижда Николай Лилев като „бледен, матов“ поет, който търси врата към живота, но откроява евангелската чистота, свързана с темата за любовта в поезията му. За Емануил Попдимитров конкретизира, че неговият албум с женски профили „е един от най-свежите в поезията ни“, а за любовта в поезията на Людмил Стоянов отбелязва, че е твърде „литературна“.

В предговора към антологията Величков обръща внимание на три поетеси: Мара Белчева, Дора Габе и Елисавета Багряна, и включва от тях доста стихотворения, нещо, което в други антологии до този момент не е правено. В „тихострунната лира“ на М. Белчева той откроява тишината, спомените, чрез които тя разгаря миналото, импресионистичния рисунок, съзерцанието и размисъла – „за да утаи и избистри езерото на душата си“; като „жрица във Венериния храм“ определя Д. Габе, у която забелязва животворен полет, умението ѝ да се „потопява в чувството“, разнообразието на лириката ѝ. А в поетичните творби на Елисавета Багряна усеща „чиста и безпкойна женственост... „След народната поезия – пише той – Багряна у нас първа – като жена – погледна така свободно и широко на света“ и включва от нея двадесет и две стихотворения, преди още тя да е издала първата си стихосбирка „Вечната и святата“.¹⁷

¹⁷ Първата стихосбирка на Багряна „Вечната и святата“ излиза през декември 1927 г.

За жалост, в тази антология Величков, също като някои други съставители на антологии през 20-те години на ХХ век, не включва стихотворения на Екатерина Ненчева – поетеса със свой специфичен облик. Озадачаващо е, че в предговора си не споменава и нищо за любовната лирика на Вазов, от когото включва само няколко стихотворения. Може би причината за това е разбирането му, че „коренът“, от който избуява Вазовото творчество, е „обичта към родината“¹⁸.

Всъщност Ат. Величков не само проследява любовната тема в лириката на отделните творци, но и често споделя наблюденията си върху цялостния им художествен свят, изграждайки по този начин малки и концентрирани творчески портрети.

Обобщавайки наблюденията си за любовната лирика на българските поети, Величков твърди, че тя не е „завършено изразена“ и не стига върховете на народната любовна песен, че най-честият мотив в нея е копнежът, че доминира трагиката на раздялата и че „Свендливият реализъм“ е характерен не само за отделния поет, той има корена си във времето, в племето, в земята...“.

С рецензия за „Ерос и Психея“ се отзовава Георги Константинов, който отбелязва, на места и с ирония, малко плюсове и повече минуси за антологията: „г. Величков има усет за развитието на нашата лирика“, антологията е „интересна, но не твърде сполучлива“ и излага причините за това – „има много баласт, слаби стихове, не се чувства ръкмата на критика, грешката на г. Величков е, че от една антология е искал да прави история и философия дори“, стилът му е „надут“¹⁹.

Сред литературнокритическите текстове на Ат. Величков правят впечатление четирите му рецензии за творби на Йордан Йовков, създаващи своеобразен тематичен корпус за забележителния белетрист. През 1927 г. той публикува рецензия за сборника му с разкази „Последна радост“²⁰, която

¹⁸ **Величков**, Ат. Драмите на Иван Вазов. – *Бълг. реч*, 1934/1935, № 3, с. 107.

¹⁹ **Константинов**, Г. „Ерос и Психея“, антология на българската любовна лирика. – *Радикул*, № 29, 9 февр. 1929.

²⁰ **Величков**, Ат. Последна радост. Разкази от Йордан Йовков. – *Златорог*, 1927, № 5–6, с. 271–275.

е въщност задълбочена статия, илюстрираща внимателния прочит на творбите на автора, прецизното възглеждане в конкретната художествена тъкан. Той обръща внимание на „широката фабула“ в Йовковите разкази, на ретроспекциите, на това, че в тях „расовата и религиозна межда чезне“, че обикновено има „една жена, която осветлява разказа...“, че белетристът остава „певец“ на Добруджа. Критикът обаче намира, че разказът „Последна радост“ е с утежнена композиция, но откроява „Песента на колелетата“ – „една песен за човека в одежди на турчин“, в която „нежният граматизъм на болката се топи в оная човечна обич, що лежи в гръното на всеки Йовков разказ“. И споделя: „От новото поколение белетристи след Вазова никой не ни е тъй свой като него“.

Във втората рецензия – „Песента на колелетата“, четвърти том разкази от Йовков, Величков сякаш продължава размислите от първия си текст за писателя и допълва свои наблюдения за „Жетварят“, забелязва художника анималист, обвързва името на твореца с болката по „разлъчена“ тогава Добруджа.²¹

През 1935 г. критикът публикува рецензия за романа „Чифликът край границата“²² и към познатото допълва нови черти у художника: избягване на социалното, романтично очертаният свят на миналото, неугържимата разруха в настоящето.

Вниквайки в Йовковия свят, той се възглежда в композицията на творбата, в героите, извежда характерни за твореца мотиви и лайтмотиви, откроява ключови особености на поетиката, акцентирайки на нови художествени особености, но и забелязва нещо константно в неговия свят, свързано с образите и мъдростта, която внушават.

По-късно, през 1939 г., откликва и за сборника „Ако можеха да говорят“²³, за който отбелязва: „авторът се изправя като анималист в целия си ръст – най-добрият в нашата бе-

²¹ **Величков**, Ат. Йордан Йовков – „Песента на колелетата“. Четвърти том разкази. София, 1933. Изд. „Хемус“. – *Знаме*, № 234, 16 окт. 1933.

²² **Величков**, Ат. Романът на Йордан Йовков „Чифликът край границата“. – *Завети*, 1935, № 3, с. 64.

²³ **Величков**, Ат. Й. Йовков – Ако можеха да говорят – Разкази. – *Завети*, 1939, № 8–9, с. 196.

летристка“. Оценките на Ам. Величков за Й. Йовков са част от онези жалони, маркиращи в периода между двете световни войни ключови особености от поетиката на белетриста, които в следващите десетилетия се доразгръщат в българското литературознание. По-късно, живеец с особената „магичност“ на Йовковия свят и по повод „Старопланински легенди“, пише в писмо до Константин Щъркелов: „Вечер, на сон грядущий, прочети по една легенда и ще видиш, че времето ти не ще отиде напразно“²⁴.

С присъщата си проникновеност Величков се отзовава за книгата „Без деца“ от Константин Петканов²⁵, като извежда на преден план у художника неговата „жива връзка“ със средата, която пресъздава, твърди, че „за пръв път български белетрист се спира на страдалческия образ на българската селянка – по всички мъченически завои на волята ѝ да стане майка“, обръща внимание на стила на писателя.

Редица още интересни наблюдения може да се срещнат у критика, чиито текстове звучат като жива тъкан, която пулсира. Срещаме ги и в студията за лириката на Константин Величков, този Дон Кихот в България, който толкова му импонира; в текста му за Тодор Влайков, в текстовете за романа „Кръв“ и за сборника с разкази „Трета класа“ от Константин Константинов, или за белетриста Добри Немиров и др.

Сред статиите на Величков прави впечатление и „Образът на майката в българската поезия“²⁶, в която той извежда тезата, че майката е един от „дълбоко почувстваните образи у българските поети“, в народната поезия той е „най-богатият“ и крие в себе си „многоликия образ на самия живот“. Критикът обръща внимание на нравствения патос в изобразяване ликът на майката в творбите на Д. Чинтулов, И. Вазов, П. Тодоров, Ел. Пелин, Й. Йовков, К. Петканов и др., откроява Ботев като творецът, който особено съкровено разкрива образа на майката, а за Ел. Багряна е категоричен, че тя пресъз-

²⁴ ЦДА, ф. 2046, оп. 2, а.е. 609, л. 10.

²⁵ **Величков**, Ам. „Без деца“. Роман от К. Петканов. – *Златорог*, 1928, № 2–3, с. 123–125.

²⁶ **Величков**, Ам. Образът на майката в българската поезия. – *Вестник на Жената*, 1934, № 567.

дава този образ „с българска простота, каквато я има само в народната песен“.

Величков живее със света на литературата. В статията си „Нашата литературна критика“²⁷ фиксира някои причини, които спъват развитието на литературната критика в България и заключава, че може би още не се е родил големият критик. Тук той не е точен, защото в периода между двете световни войни се открояват редица имена на талантиливи български критици.

Интересна е и статията му „Културната роля на читалището“²⁸. Излагайки своята позиция, критикът откроява българското читалище като културна демократична институция с важна роля в духовния път на българите още преди Освобождението, когато, наред с манастирите, е „парацелис“ на българския дух. Авторът подчертава, че е създадено в резултат на „духовния глас“ на българите с безкористна и силна воля за българско дело; припомня щедротото дарителство в полза на читалищата, свързвайки това с „жажда за обществена дейност и преданост на общото дело“. Изтъква, че „читалището се заражда само, без чуждо и външно внушение...“; че то е „свободна рожба на волен дух, свободно в почини“, където „най-добре личи българското себеотрицание, всеотдайност, чудно безкористие“; че дейността му опровергава „българския сепаратизъм и себичност“, че читалища трябва да има и в най-малките населени места.

Емоционално е словото му и за значението на българската книга. В нея той вижда онези достойни хора, които се отдръпват от „мегданския шум“ за своята мълчалива и безкористна работа. „Опората е пак в българската книга – казва той – там, дето българският дух е оставял кървавите дири на своя опит, съмнение, възможване и възплъщение. Колко много наши книги са не само хубави паметници, но и пожари, които светят и днес,

---

²⁷ **Величков**, Ат. Нашата литературна критика. – *Славянски юг*, № 1, 18 ян. 1934.

²⁸ Пак там.

незагълхнали панихиди, живи рани и жажди, бликаци безспирно в пустинята на времето...“²⁹.

Силно е присъствието на Ат. Величков и на страниците на сп. „Философски преглед“. Тук са отпечатани студиите му „Народната религиозна песен“ и „Жената в творчеството на Г. П. Стаматов“. Първата студия е посветена на Васил Стоин. В писмо до Константин Щъркелов критикът изповява:

Здравей, Кочо, гуша волна, измъчена от страстите на всекидневието. Отдавна се канех да ти изпратя тая стара статия. Ако имаш време и желание, някоя вечер на сон грядущий, прелести я. Тя може да се преработи, разшири и допълни, но за това трябва ровене, което е приятна работа, и – по-спокойно време. Написана е случайно – бай Васил Стоин бе приготвил за издаване народни песни и ме покани да напиша нещо като предговор...³⁰.

В изданията на Васил Стоин не се откри този предговор, но на страниците на философското списание текстът излиза. В анализа на Величков блика цялата му любов към народното творчество, неговата висока култура, дълбокото съпреживяване на безценното фолклорно богатство, което той забелязва и оценява и в личните художествени изповеди на писателите.

Втората статия е изгадена и като самостоятелен отпечатък на Михалчевото списание. Екземпляр от отпечатъка, с посвещение от Ат. Величков „На страстния театрал Д-р Мих. Стоянов. Ат. Величков“, се съхранява в Библиотеката на Института за литература към БАН. Тук отново изпъква фактът, че критикът познава детайлно творчеството на автора, прави интересни и точни характеристики, анализира конкретно, обобщава.

С антологията, която съставя – „Ерос и Психея“, със своите студии и статии, свързани с българската литература

²⁹ **Величков**, Ат. Значението на българската книга. – *Ден на българската книга*. Юбилеен лист. София, 19 окт. 1930. Издава младежката група при Всебългарския съюз „Отец Паисий“.

³⁰ ЦДА, ф. 2046, оп. 2, а.е. 609, л. 20.

Величков, Ат. Културната роля на читалището. – *Завети*, 1937, № 3, с. 46–47.

и с духовния път на българите, Атанас Величков се откроява като непренебрежим творец на словото, част от българската интелигенция от периода между двете световни войни.

Людмила Хр. Малинова

ДИМИТЪР КАЦАРОВ

Димитър Тодоров Кацаров е роден в Орхание (дн. Ботевград) на 27 януари 1881 г. Заедно с родителите си Цона Тодорова и Тодор Кацаров, учител, се премества в София, където през 1897 г. завършва VI клас на класическия отдел на Софийската мъжка гимназия. В началото на следващата учебна година постъпва във военно училище – „по чисто външно стечение на обстоятелствата“, както сам твърди. На 1.01.1901 г. получава чин подпоручик, но скоро решава да се уволни, защото военната служба го отблъсква: „Нелепостта, безсмислеността и вредността на военното дело се показват страшни на събутилото се и безпокойно младо сърце“.

Димитър Кацаров с устрем встъпва в полето на науката. Горещото му желание е да постигне „надлежното осветление на проблемите“, които го вълнуват, а не „създаване на определено положение в бъдеще“. През 1904 г. става студент в Женевския университет, където записва Факултета по социални науки. Първоначално учи философия, сетне социални науки и медицина, но след срещата си с проф. Е. Клапаред, психолог, педагог и медик, се спира на психология и педагогия. По това време проф. Е. Клапаред е титуляр на Катедрата по психология и ръководител на Лабораторията по експериментална психология и педагогия, основател на известния Институт „Жан-Жак Русо“ и на Международното бюро по образование. В тази изключителна научна среда Д. Кацаров получава солидно образование. През 1906 г. се дипломира като лисансие по социални науки. В периода 1907–1910 г. по покана на проф. Е. Клапаред е в Лабораторията по експериментална психология и педагогика. Научните интереси на Д. Кацаров се повлияват от Е. Клапаред – преди всичко от изследванията му по психология на развитието, психология на образованието, психология на аномалните деца и експериментална психология. През 1910 г. Д. Каца-

ров защитава докторат по философия на тема „Принос към изследване на познавателния процес“. Върху възгледите му оказват въздействие и идеите на Л. Н. Толстой за свободното възпитание. От Джон Дюи възприема разбирането за личностното изграждане във връзка с интереса на детето и индивидуалния му опит, както и за метода на проекта.

Димитър Кацаров пречупва идеите на посочените авторитетни личности през своето научно съзнание и се развива като един от най-мощните двигатели на педагогическата мисъл в България. Особено големи са неговите заслуги за утвърждаване на т.нар. „свободно възпитание“, което е контрапеза на хербартианския схематизъм в учебния процес. Част от научната си енергия Д. Кацаров отдава за утвърждаване на идеята за обучение, ориентирано към личността на ученика, за стимулиране на неговото активно участие в урочната работа и на критическото му мислене. Тук именно е и актуалната стойност на много от педагогическите схващания на Д. Кацаров.

След завръщането си в България през 1910 г. започва работа като стажант-учител в Софийското девическо училище. През същата година става асистент в Катедрата по педагогия в Софийския университет. През 1910 г. е избран за редовен доцент. Университетските му занимания са преустановени по време на Балканската война, когато е мобилизиран за участие в нея и е повишен в чин капитан. Първата световна война също препречва пътя на научното му развитие. Тогава той откъзва да поеме командването на едно бойно подразделение, заради което е осъден, но впоследствие е амнистиран. Завръща се в Софийския университет, от 1923 г. е извънреден професор, а от 1930 г. – редовен професор и ръководител на Катедра „Обща педагогика“. Декан е на Историко-филологическия факултет в периодите 1928–1929 и 1938–1939 г. От 1942 до 1943 г. е ректор на Софийския университет. Като административен ръководител Д. Кацаров проявява умение да подбира кадри, да бъде отличен организатор на преподавателската и научната дейност, да намира начини за финансово подпомагане на студенти без достатъчно средства.

В Софийския университет Д. Кацаров чете лекции по теория на образованието (обща педагогика), експериментална пе-

дагогия, опитна детска психология, педология (наука за детето), лечебна педагогия, професионално ориентиране, философия на образованието, история на педагогията и образованието, съвременна педагогическа мисъл. Още с постъпването си в Университета отговаря за Психологическата лаборатория, създадена по инициатива на П. Нойков – един от първите наши учени педагози и университетски преподаватели.

Като лектор Д. Кацаров има необикновена харизма. Неговата висока ерудиция, умението му да създава силно поле на педагогически взаимодействия, да завладява умовете на студенти, млади учители, дори на родители и доброволни слушатели и да ги насочва към саморазвитие са редки качества, без които общност от съмишленици не може да се създаде. А Д. Кацаров успява – той е не само самостоятелен изследовател, но и учен с последователи, вдъхновител на единение около общи педагогически идеи. Авторитетът на Д. Кацаров се дължи и на неговия житейски избор да се откаже от военна кариера и от университетска реализация в чужбина, за да се отдаде на научни занимания, преподавателска работа и образователно строителство в България.

Научният принос на Д. Кацаров има много измерения. На първо място следва да се изтъкне неговата изключителна заслуга за утвърждаването на педагогиката като самостоятелна наука – в противовес на схващането, че тя е въпрос за талант и умения. Кацаров обосновава необходимостта от теоретично разгръщане на педагогиката, от надмозване на разбирането, че тя е приложна философия, социология и психология, че е достатъчно да има разработени отделни техники на обучението. В пряка връзка с обосноваването на педагогиката от теоретичен педагогически фундамент стои стремежът му да изясни понятийно-терминологичния апарат на педагогиката и преди всичко на предметните ѝ области образование, обучение и възпитание. Образованието Д. Кацаров схваща като жизнена необходимост, без която е невъзможно поддържането на духовния живот.

За разлика от психологията, която схваща детето като обект на изследване, педагогиката според Д. Кацаров мисли детето в перспективата на въздействия, които ще предизвикат неговото развитие. И нещо от изключително значение:

той не схваща детето като умален възрастен, а именно като дете, т.е. като човешко същество в ранен етап от развитието си със съответните особености в мисленето и поведението. За да разберем значението на тази гледна точка, следва да знаем, че контекстът, в който то бива застъпвано, все още е твърде консервативен; че детето обикновено се възприема като непълноценен възрастен човек, който трябва да бъде строго направляван. Разбиранията на Д. Кацаров са различни – отношението към детето трябва да се съобразява с неговите нужди и интереси, с неговата детска природа, с неговата индивидуалност – няма дете „изобщо“, има конкретно дете, което играе, любопитства, опитва, трупа собствени жизнени впечатления, обича и желае да бъде обичано. Неслучайно Кацаров става горещ привърженик на педагогиката, която се основава на наблюденията и опита. В полето на неговите специални интереси попадат и децата в затруднено положение или с някакви патологични изменения.

И друго гледище, несъвпадащо с традициите, – образовател не е само учителят, макар и да е най-важната фигура. В образоването на детето се включват – преднамерено или не – най-различни други хора, родителите на първо място, но и всякакви представители на обществото, с които невръстният човек влиза в контакт. За да е пълноценно образованието, младият човек трябва не само да бъде приобщен към културната среда, но и сам да стане неин двигател. Цялостността на образователната работа е много важна – в съответствие с интегралната същност на света. Ние днес говорим за междупредметни връзки, но още Д. Кацаров убедително развива идеята за непълноценността на онова образование, в което учебните предмети имат самозатворено съдържание.

Важно поле в научните му занимания е педологията, изследваща физиологичната и душевната цялост на детето, въобще всичко, което се отнася до него. В тези свои занимания Кацаров не стига до подценяване на педагогиката, както правят мнозина негови съвременници, увлечени от модното научно течение.

Димитър Кацаров е педагог с изключителни заслуги за утвърждаването на личностно ориентираното образование

у нас. С непроменима актуалност са неговите виждания за нуждата от реална активност на ученика, която е предпоставка за формиране на собствена самоличност и забележимо гражданско присъствие.

Личният изследователски почерк на Д. Кацаров се разпознава и по засилената експериментална дейност, която извършва с цел обвързване на теорията и практиката. В тази научна перспектива стоят заниманията му с педагогическата психология, детската психология, развитието на детето, индивидуалността на ученика, особеностите на пубертетната възраст, физиологията на половото съзряване, нравственото формиране, интелигентността, индивидуалните способности, професионалното ориентиране.

Енергията на Д. Кацаров се проявява и в други обществени дейности. Сред тях е откриването през 1934 г. на частен курс за подготовка на учителки в детските градини – в момент, когато гържавата все още не е създавала такъв образователен сектор. Министерството на народното просвещение одобрява този курс, препоръчва го и дори назначава на работа с предимство тези, които са го завършили. В архива на Министерството на народното просвещение се съхранява правилникът на този курс, който говори за голяма възискателност при провеждане на конкурсния изпит, за високи образователни критерии и за грижливо подбиране на преподавателите, сред които са Цв. Петков, П. Касабова и В. Начева-Петкова.

През 1947 г. Д. Кацаров е избран за член-кореспондент на БАН. По негова инициатива към Философския институт на БАН се създава педагогическа секция, която впоследствие прераства в Институт по педагогика към БАН. Първи директор на този институт е Д. Кацаров.

През 1937 г. Д. Кацаров създава първото помощно училище в България, което тогава се нарича Възпитателен институт „Развитие“. Днешен наследник на този институт е IV помощно училище с интернат, което носи неговото име. През 1952 г. става директор на Института за физическо възпитание и училищна хигиена. Тъй като в днешно време хората с високи административни длъжности често изглеждат кариеристи, следва да се изтъкне, че Д. Кацаров няма нищо общо с бюрокра-

цията, синекурното поведение и тщеславието – той първо е концептуалист, вдъхновител и деятел и едва тогава директор. В широкия социален захват на активността му попадат и малолетните правонарушители, чието обгрижване поема създаденият по негов почин „Дом на човечината“. В дейността на подобни формирания Д. Кацаров привлича не само свои възпитаници с доказани качества, но и студенти, ентусиазирани от него, които се включват доброволно. В редицата на подобни инициативи стои и участието в обществени движения за трезвеност, за закрила на децата, за мир и др., изнасянето на лекции в читалища, воденето на семинари с учители и родители.

Димитър Кацаров е автор на множество монографии, студии и статии. Освен на „Философски преглед“ той сътрудничи на списанията „Демократически преглед“, „Учителска мисъл“, „Училищен преглед“, „Педагогическа практика“, „Образование“, „Просвета“, „Борба с престъпността“ и др. Член е на Международното бюро за образование в Женева, на Международната организация на детските учители и Организацията на учителите от горния курс. Сред най-изявените му студенти са Г. Пиръзов, Ж. Атанасов. Негова асистентка в университета е В. Манова-Томова, първият клиничен и консултативен психолог в България.

Димитър Кацаров има и голям международен авторитет. Той не само участва в различни научни форуми, но е и член на ръководството на Международната организация за ново възпитание (заедно с Пол Ланжвен и Анри Валон), член е и на Международното бюро по образованието в Женева. По повод на 75-ата му годишнина той получава поздравления от световни фигури като Жан Пиаже, Анри Пиерон и др.

Димитър Кацаров има и литературни интереси. Непубликуван остава трудът му върху творчеството на Иван Вазов с оглед на педагогическите схващания в него. Автор е и на собствени литературни произведения, които до този момент не са били фокус на изследователско внимание.

Димитър Кацаров е учен с изключителен принос за българската педагогика, мислител на образованието от европейски мащаб, интелектуалец, активен общественик. Неговите въз-

гледни са мощен двигател в педагогическата теория и практика в актуалното му житейско време, но в огромната си част са актуални и днес, със сигурност ще участват и в диалога за бъдещото развитие на българската педагогика.

Умира в София на 6 февруари 1960 г.

Използвана литература

Пиръов, Генчо. *Димитър Кацаров*. София: Унив. изд. Кл. Охридски, 1988.

Кутева-Цветкова, Венка. *Димитър Кацаров – първостроител на педагогическата наука в България*. В. Търново: Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2000.

Огняна Георгиева-Тенева

ЕФРЕМ КАРАНФИЛОВ

Ефрем Спиров Каранфилов е роден в Кюстендил на 27 ноември 1915. Неговият дядо Ефрем Каранов е основател на Кюстендилското читалище, където сказки изнасят Александър Балабанов, Асен Златаров, Антон Страшимиров, Димитър Михалчев; заедно със Стоян Заимов са първите учители в Кюстендилското педагогическо училище; фолклорист, преводач, редовен член (академик) на БАН, поддържа кореспонденция с Марин Дринов, Гоце Делчев, Яне Сандански, в Кюстендил често му гостува Г. П. Стаматов. Вуйчото на Ефрем Каранфилов – Радивой Каранов, учител по литература, е бил приятел на Димчо Дебелянов (служат заедно), Гео Милев, Георги Шейтанов, Владимир Димитров-Майстора, Станке Димитров-Марек, арестуван и убит през 1925 г. като противник на политиката на Фердинанд.

Ефрем Каранфилов завършва основно и гимназиално образование в Кюстендил (1934). Запознава се от малък с изданията „Картинна галерия“, „Венец“, а по-късно – с „Хиперион“, „Мисъл“, „Златорог“, „Пламък“; като гимназист се абонира за сп. „Философски преглед“. През 1932 г. в Кюстендилската гимназия се сформира кръжок „Димчо Дебелянов“, на който Ефрем Каранфилов става председател, а кръжокът има и свой печатен орган – в. „Ученическа мисъл“, който започва да излиза през 1933 г. с главен редактор отново Ефрем Каранфилов.

Със списването на в. „Ученическа мисъл“ започва и литературната дейност на Каранфилов. Тук той помещава преводи от френски и руски език. В периода 1933–1934 г. печата и първите си авторски текстове – стихове в сп. „Трезвеност“, сп. „Светлоструй“ (с редактор Димитър Добрев) и сп. „Българска реч“ (с редактор Малчо Николов), както и в ученическия вестник „Струя“.

На 15 септември 1934 г. Каранфилов постъпва във Военното училище в София по настояване на Кимон Георгиев; сред неговите преподаватели там са проф. Спиридон Казанджиев (психология), Стоян Загорчинов (френски език). През лятото на 1937 г. завършва Военното училище и след пауза от 6 години през 1943 г. постъпва в Юридическия факултет на Софийския университет, където завършва право през 1947 г., като през 1944 г. временно прекъсва образованието си. По време на следването си остава на военна служба, зачислен към състава на Военното училище с чин поручик, без да заема длъжност.

След завършването на Военното училище през 1934 г. Каранфилов се връща в Кюстендил, където получава място като взводен командир в 13-и пехотен Рилски полк. Продължава да следи сп. „Философски преглед“. Когато в кн. 2 на 1938 г. в списанието излиза известното есе на Иван Хаджийски „Оптимистична теория за нашия народ“, Каранфилов написва рецензия със заглавие „Военната история като основа на българската характерология“ (1938, № 4) (това е и първата рецензия за студията на Хаджийски). В края на същата година (1938) Каранфилов изпраща на редакцията на „Философски преглед“ статия с наблюдения върху категорията „тарикати“, носители на „етиката на егоизма“ („Душата на младежа тарикат. Характеристика на един съвременен обществен тип“), отпечатана първа в кн. 3 от 1939 г. Актуалната проблематика предизвиква обществен интерес и Каранфилов получава много писма, сред които от Георги Караславов и Иван Хаджийски. През есента на 1939 г. се запознава лично с Димитър Михалчев при негово гостуване в Кюстендил. В началото на 1940 г. Каранфилов е преместен в Школата за запасни офицери като командир на лекарски взвод, вероятно и със съдействието на проф. Михалчев. В периода 1941–1942 г. във „Философски преглед“ излизат поредица от социологически и характерологически есета на Каранфилов – „Социология на кляката“ (1941, № 1), „Мижитурката като психологически и обществен тип“ (1941, № 5), „Лъжемижитурката“ (1942, № 2), с които авторът хвърля мост между народопсихологията и литературата. Вкусът си към социологическото есе Каранфилов развива

под влияние на Иван Хаджийски, чиито два тома избрани произведения публикува през 1966 г., пръв след 9 септември 1944 г.

В София Каранфилов продължава да сътрудничи на списанието, публикува и във в. „Мир“ есета за творческия риск, за творческата младост, за творческата индивидуалност, като: „Суинг или тарикат“, „Приятните хора и приятното общество“, „Още нещо за приятните хора и приятното общество“ и др. Подновява срещите си с Филип Кутев, Кирил Цонев, Иван Хаджийски, Стоян Загорчинов, общува с Георги Караславов, Любомир Пупков, Павел Шатев, в дома на проф. Михалчев се запознава с Илия Бешков. Владимир Василев го кани да напише материал за „Златороз“, където Каранфилов печата статията „Заг щорите на тесния специалист“.

В първите месеци след 9 септември 1944 г. той получава капитански чин в бригадата „Гоце Делчев“, в която е началник-щаб. През март 1945 г. се прибира в София и продължава да следва право като офицер, преподава и в ШЗО „Христо Ботев“ – София. През 1950 г., когато Школата е преместена в Търново, Каранфилов също е преместен там. През периода на преподаването си той сътрудничи на в. „Народна войска“ и в. „Народна младеж“. В началото на 1952 г. по настояване на Георги Караславов е назначен в редакция „Художествена литература“ на Държавно военно издателство, където работи като редактор до 1956 г. По това време публикува във в. „Литературен фронт“, запознава се със Здравко Петров, Тончо Жечев, Минко Николов, Цветан Стоянов, другарува с Иван Арженгински, Кирил Кръстев и др. Продължава да работи върху социално-есеистични текстове, създава „Записки върху характеристиките“, голяма част от които остават непубликувани.

За повторното завръщане на Ефрем Каранфилов към литературната критика роля изиграват Георги Джагаров, Петър Пондев и Веселин Йосифов, редактори в „Литературен фронт“. През 1953 г. Георги Джагаров публикува статия на Каранфилов за Белински, през същата година пак там излиза статията „Войникът в строя и в литературата“. Това е заглавието и на втората книга на Каранфилов, на която Веселин Йосифов става редактор през 1956 г. Петър Пондев редактира претата, „Поезия в прозата“ (1957), с очерци за Захарий Сто-

янов, Елин Пелин, Йордан Йовков, Георги Караславов, Димитър Талев, Емилиян Станев, Ангел Каралийчев и др. Тези две книги са предшествани от брошурата „За свободата“ (1955) – литературно-критически очерк върху едноименния роман на Стефан Дичев. По предложение на Христо Радевски Каранфилов е приет за член на СБП през юни 1956 г. Когато в края на 1956 г. започва да се подготвя ново списание – „Пламък“, Андрей Гуляшки настоява Ефрем Каранфилов да поеме отдел „Теория и критика“ и след 20-годишна военна служба Каранфилов се уволнява като о.з. полковник. Първата му статия в „Пламък“ излиза в год. 1 (1957), кн. 1 и е със заглавие „Схеми и схеми“. През 1958 г. изнася първия си доклад пред СБП – за поетическата продукция през 1957 г. Като завеждащ отдел в „Пламък“ Каранфилов работи до 1959 г., а от 1959 г. до 1961 г. е заместник главен редактор. След 1961 г. е избран за старши научен сътрудник на БАН, където последователно стига до длъжността професор през 1967 г. В периода 1970–1972 г. се връща като главен редактор на списание „Пламък“. Обобщавайки опита си от кратките рецензии, които публикува в списанието, Каранфилов създава книгата си „Езиковият шаблон в литературата“ (1959). В периода 1972–1974 г. е заместник-директор на Единния център за език и литература, като активно прогължава дейността си на завеждащ секция „Нова българска литература“ към Института за литература. Успоредно с това той активно се изявява и в Съюза на българските писатели: директор е на издателство „Български писател“ (1966–1968), заместник-председател на СБП (1968–1970), секретар на СБП (1972). От 1973 до 1982 г. е главен редактор на в. „Литературен фронт“. В периода 1983–1989 г. е директор на Института за литература.

Книгите на Ефрем Каранфилов може да се организират около няколко тематични линии, формулирани по заглавията: „герои и характери“ („Мечтатели“, 1962; „Раждането на подвиг“, 1964; „Творци“, 1967; „В света на чуждите литератури“, 1970), „съвременност и литература“ („Съвременност и майсторство“, 1961; „Съвременност и белетристика“, 1969; „Съвременност и литературни жанрове“, 1973), „българи“ („Българи“, кн. 1, 1968; „Българи“, кн. 2, 1971; „Българи“, кн. 1 и 2, 1973;

„Българи“, кн. 3, 1975; „Българи“, пълно издание, 1980), „под пагона – човекът“ („Войникът в строя и в литературата“, 1956; „Под пагона – човекът“, 1966; „В служба на родината“, 1971), „душевността на народа в литературата ни“ („Най-българското време“ („Записките на Захарий Стоянов“), 1976; „Антон Страшимиров и душевността на българина“, 1979; „Книга за народната съдба“, 1983).

Литературнотеоретични и литературнокритически текстове на Каранфилов са събрани и в книгите „За свободата“ (1955), „Поезия в прозата“ (1957), „Андрей Гуляшки – литературнокритически очерк“ (1958), „Езиковият шаблон в литературата“ (1959), „Български поети“ (1965), „Литературнокритически статии. Избрано“ (1965), „Юноши“ (1977), „Сред живота, сред народа. Писател, читател, критик“ (1977), „Писатели и мемоаристи“ (1980), „Талант и труд“ (1980), „Сред хората, сред книгите“ (1983), „Трибуни и поети“ (1983), „Творческото начало на труда в съвременната белетристика“ (1985), „Заради живота: Как умират героите на българските писатели“ (1987).

Социологически есета на Ефрем Каранфилов са поместени и в книгите „Сенки от миналото“ (1960, 1963, 1978), „Творецът и патриотът Георги Димитров пред Лайпцигския съд“ (1972), „Минало и съвременност“ (1972), „Владимир Димитров-Майстора“ (1973), „Георги Димитров пред Лайпцигския съд. Жизнен и творчески път“ (1973), „Корените и колелата“ (1977), „Към свободата“ (1980), „Мощта на словото“ (1981).

Мемоарно-есеистични текстове на Ефрем Каранфилов са събрани в книгите „Споменни есета“ (1983), „Младостта на спомените“ (1988), „Следи по изминалия път. Фрагменти“ (1989), „Моят Иисус. Есета“ (1993).

В изследванията си Каранфилов прилага комплексна методология, използва постиженията на сродни хуманитарни науки, подхожда народоведски и психопрофилиращо, съпоставя характери. Интересът му към документалната проза, към мемоара, дневника, литературата на факта е траен, проследява как националната литература отразява националния характер. Стилът му е силно афористичен, отличава се с вкус

към сентенцията, към фрагмента. Импресивно-илюстративният му маниер на изразяване се редува с критикоаналитичен.

Носител е на редица награди, сред които Димитровска награда за книгата „Българи“, пет награди на СБП, присъдени, както следва: за „Сенки от миналото“ (1960), „Творци“ (1967), „Съвременност и белетристика“ (1969), „Най-българското време“ (1976), „Споменни есета“ (1983); две първи награди, получени от Министъра на народната отбрана за „Под пагона – човекът“ (1966) и „Писатели и мемоаристи“ (1981); голямата награда на името на Елин Пелин за цялостно творчество през 1983 г. Заслужил деятел на културата (1970), Народен деятел на културата (1974). Носител на ордена „Георги Димитров“ (1975), носител на ордени за храброст, медали за участие в Отечествената война, на Българо-съветската гружба, на БАН, на гружество „Георги Кирков“ и др.

Избран за член-кореспондент на БАН (1979) за трилогията си „Съвременност и майсторство“, „Съвременност и белетристика“, „Съвременност и литературни жанрове“, академик (1989). Умира в София на 23 март 1998 г.

В ранната си книга „За свободата“ (1955) Е. Каранфилов прави разбор на едноименния роман на Стефан Дичев и оформя отношението си към литературното произведение като към свят със свои специфични закони, които критикът се опитва да осветли. Още в първите си книги той затвърждава убеждението си, че художественото отражение на социални проблеми е закономерен процес; развива идеята, че всяко време формира определен социален тип хора и проблеми, търси историята в литературното произведение, интересува го психологията на времето и психологията на художествения образ.

Каранфилов умее да създава впечатление за единството на разглежданите творби. „Войникът в строя и в литературата“ (1956) включва критически погледи към произведения на Иван Вазов, Тодор Влайков, Владимир Мусаков, Георги Стаматов, Димчо Дебелянов, Михаил Кремен, които отразяват живота на българския военен. В „Поезия в прозата“ (1957) разширява погледа си към литературното наследство, включвайки текстове и за Захарий Стоянов, Димитър Талев и др., търси съпреживяването като подход и психологическата характе-

ристика като цел, вълнува го драмата на твореца, у когото се сблъскват идеал и действителност. Тук се затвърждава интересът на Каранфилов към характерологията, към националните черти, към отражението на народната съдба в литературата. Често погледа му привличат писатели, пишеци по исторически теми, като Стефан Дичев, Димитър Талев, Антон Дончев, Димитър Мантов, Генчо Стоев, Вера Мутафчиева и др.

Своеобразен втори период, вече на критическа зрелост, бележат книгите „Съвременност и майсторство“ (1961), „Български поети“ (1965), „Под пагона – човекът“ (1966), „Съвременност и белетристика“ (1969), „Минало и съвременност“ (1972), които отразяват едни от най-съществените явления и автори в съвременната литература. Каранфилов продължава да се интересува от творческия процес и от личността на автора. В „Съвременност и майсторство“ критикът съумява от един само детайл да достигне до същността и произхода на явлението, изследва ролята на „характерната подробност“, извежда теоретикообобщаващи проблеми, прави интересни наблюдения върху тематични и жанрови търсения, работи с виждане за асоциативността в поетическия дискурс, развива наблюденията си със силно обществено чувство, с жив усет за съвременност. В „Съвременност и белетристика“ Каранфилов демонстрира обществената отвореност на литературните творби, аспектите на героизма в творбите на млади тогава белетристи, изследва обществено-историческата обусловеност на литературните явления. Текстове в книгата съчетават литературния портрет с поетическото есе и критическия анализ, очертават интереса на Каранфилов към рефлексите на съвременни социални процеси върху „новия“ герой и неговите народностни характеристики. Тази книга, както и по-късната „Писатели и мемоаристи“ (1980), изследва характерното у писателя; и двете книги работят едновременно с методите на народопсихологията, социологията и социалната психология. „Под пагона – човекът“ (1966) се явява продължение на „Войникът в строя и в литературата“ – Каранфилов търси отражението на промената се военна действителност в произведенията на съвременни автори,

разглежда проблемите в тяхната история и историчност, интерпретира битуването на историята в литературното произведение, създава психология на времето и психология на художествения образ.

За разлика от първата група книги от периода 1955–1959 г. книгите от периода 1960–1972 г. вече не са построени чрез съпреживяването, а спазват едно „загължително“ разстояние между критика и анализирания образ. Със „Сенки от миналото“ (1960), „В света на чуждите литератури“ (1970), с трилогията „Герои и характери“ (1962, 1964, 1967) изкрystalизира есеистичната форма у Каранфилов, подчертава се склонността му към образно мислене. „Мечтатели“ съдържа есета с най-поетична интонация, с най-релефна образова стилистика, които сплитат поетическа и критикоаналитична изразност. „Герои и характери“ търси философската цялост, развитието на идеята; текстовете се надграждат един друг. „Творци“ разглежда проблемите на творчеството и сътворяването; Каранфилов показва и тук, че умее да открива дарованието.

Книгата с есета „Българи“ (1968, 1971, 1975) е разработена според плана на третомника „Герои и характери“. В „Българи“ блясва есеистичният и публицистичният талант на критика, той се връща към проблема за характеристиките и ролята на обществените борби в изграждането на характера, търси в историческите дадености литературни реалности. И тук го интересува характерното в развитието на нашата национална душевност, оразличаващата подробност. В първата книга от „Българи“ есета са сбити и лаконични, повествователният маниер е импресивно-илюстративен. Във втората книга погледът е по-аналитичен, вглежда се в същността на историческия момент, на историческата среда. В някои от есетата Каранфилов използва белетристични похвати, създава сюжет и кулминация, охудожествява своя философски и психологически подход, реконструира представа за психическата мотивировка на историческата личност-образ. В „Българи“ Каранфилов проектира отношенията личност – народ, талант – народ; на места митологизира, лиризира, стреми се да очертае понятието „български характер“.

Сходна тематично е и излязлата през 1971 г. „В служба на родината“, отново ориентирана към въпросите на националната психика и творческото начало, националните добродетели, сложните междупоколенчески отношения.

Вижданията си върху живота на жанровете, върху жанровете специфика на съвременната литература, върху сливането, „преодоляването“ на жанровете Каранфилов развива в книгата „Съвременност и литературни жанрове“ (1973). Характерен за есеиста и в следващите му книги „Най-българското време“ (1976), „Корените и колелата“ (1977), „Сред живота, сред народа“ (1977), „Юноши“ (1977), „Антон Страшимиров и душевността на българина“ (1979), „Към свободата“ (1980), „Писатели и мемоаристи“ (1980), „Талант и труд“ (1980), „Мощта на словото“ (1981), „Споменни есета“ (1983). „Сред хората, сред книгите“ (1983), „Трибуни и поети“ (1983) и др. остава живият усет за съвременност, публицистичният нерв, философското вглъбяване, психологическото – личностно и народностно – профилиране.

Каранфилов често определя критиката като човекознание: критикът трябва да умее да открива човека в героя, човека в писателя. Убеден е, че литературата е най-яркият израз на душевността на един народ, с което извежда характерната линия литература – народопсихология в изследванията си.

Критикът трябва да пише с напрежение, със съучастие. Едно хубаво литературнокритическо есе трябва да се чете като завършена литературна творба, смята Каранфилов. Литературният критик трябва да бъде и публицист, най-пряко свързан със своята съвременност. Самото творчество е храброст – при това от най-висш порядък.

Александра Антонова

ИВАН ХАДЖИЙСКИ

Иван Минков Хаджийски е роден на 13 октомври 1907 г. в гр. Троян. Завършва Търговската гимназия в Свищов през 1925 г. Още там проявява бунтарския си характер и тогава за първи път попада в ареста. От 1927 до 1932 г. следва философия в Софийския университет, а по-късно завършва и право. Първоначално работи като журналист и адвокат.

От 1929 г. членува в Българската комунистическа партия. Логично в средата на 30-те години го виждаме в кръга на левия седмичник „Кормило“, а по-късно и около левите издания „РЛФ“, „Вик“, „Кормило“ и др. Най-вероятно от 1936 г. датира познанството, приятелството и партийното му съратничество с Никола Ванцаров. През същата година е разкрита местната партийна група, в която членува, и той е осъден по Закона за защита на държавата на 3 месеца строг тъмничен затвор (10 години по-рано по същия закон получава условна присъда). Интересно изглежда как „конспираторът“ марксист участва освен в подривната борба, във всевъзможни дискусии на културологична и народопсихологична тематика (например в провежданите в дома на Мара Кинкел от кръга „Звено“ и на съпруга ѝ проф. Иван Кинкел).

От около 1937 г. започват и обиколките му пеша и на колело из цялата страна. Не закъсняват и плодовете на събраните социологически впечатления: освен статиите му във „Философски преглед“ и „Изкуство и критика“, оказва се, че е събрал достатъчно материал за – както го нарича – „труда на живота ми“, отлял се в „Бит и душевност на българския народ“ (т. I, 1940; т. II, 1945, посмъртно; т. III – изгубен в издателство „Хемус“ по време на национализацията през 1947 г.).

През 1943 г. е мобилизиран и в несигурността на военните условия довършва споменатия, по-късно изгубен трети том на труда си. След комунистическия преврат в България през

1944 г. участва доброволно във войната срещу Германия като военен кореспондент при щаба на Втората българска армия. На 4 октомври 1944 г. загиба в сражение с части на СС дивизия на кота 807 на връх Висока чука, край Власотинци, недалеч от Пирот, където е погребан. През ноември същата година приятели пренасят тленните му останки в родината му, за да бъде погребан в Троян.

Иван Хаджийски се смята за най-значителния социален психолог у нас (а също и за „социален психолог и във всекидневие¹⁾), за изключително вещи познавач на възрожденската епоха; с перо на писател, което засилва въздействието на мисълта на учения, а също и с ораторски талант. Темите на статиите и монографиите му се вписват в широко дискутираните проблеми сред българската интелигенция през 30-те години.

След като не намира издател за първия си ръкопис, Иван Хаджийски отпечатва книгата си „Авторитет, достойнство и маска“ (1933) на свои разноски. Но пък авторитетният „Философски преглед“, така да се каже, легитимира книгата и автора ѝ, публикувайки обемна рецензия (единствената появила се приживе за тази монография) на помощник-редактора на списанието Кирил Чолаков – „Върху психологията на буржоазната личност“ (1933, № 2). Още тук е забелязана стилстиката на автора, която ще го отличава във всичките му следващи текстове: духовитост, ирония, темперамент, предпочитане към аргументацията с конкретни „живи“ примери. Научните качества на книгата са поставени под въпрос от рецензента; не е оценена нейната „самородност“ (според Й. Василев), но не и марксистическите схващания и пролетарските настроения на автора ѝ. От тук нататък авторитетът на Ив. Хаджийски като учен и есеист и като сътрудник на „Философски преглед“ непрекъснато расте. За това положително изиграва роля и огромното доверие от страна на Димитър Михалчев, с когото го свързва познанство от 1931 г. През неговия поглед Хаджийски изглежда така: „Този човек беше като ня-

¹ **Василев, Й.** *Иван Хаджийски в българската култура*. София: БАН, 1988, с. 8. Монографията на Й. Василев е най-сериозното изследване върху живота и делото на Ив. Хаджийски, написано от български литературовед.

какъв сеизмограф, който долавя и най-слабите трептения на човешката природа...Той заслужава да се направи една дисертация за неговия метод на работа. Аз не познавам по-трудолюбив човек от него...“².

През 1936 г. излиза следващата монография на Хаджийски – „Любов и брак“. Темата ѝ е една от широко дискутираните в българското общество тогава във всякакви формати и сред всякаква публика. „Философски преглед“ този път не излиза с рецензия за нея (рецензии излизат другаде), но през 1937 г. на страниците му е публикувана статията на Хаджийски „Историческите корени на нашите демократически традиции“ (1937, № 1). Тя слага началото на серия текстове, отпечатани във „Философски преглед“ между 1937 и 1942 г., които превръщат автора им в един от най-желаните сътрудници на списанието (въпреки че той сътрудничи на общо 19 различни списания и вестници). Там излизат едни от най-зрелите му текстове, които след смъртта му са събрани в монографията „Оптимистична теория за нашия народ“. Тезата, заявена още в заглавието (взето от едноименна негова статия, отпечатана също в списанието), веднага оформя собствена страна в разгорещената полемика между двете световни войни за българския характер и връзката му с историческите му съдбини. Знаменателно за признанието, което получава Хаджийски, е превеждането на немски и отпечатването почти веднага на статията „Върху бита и психологията на нашето еснафство“ в пражкото списание “Slavishe Rundschau” (1938). От там нататък става практика статиите на Хаджийски да предизвикват истински полемки в периодичния печат.

„Бит и душевност на нашия народ“ е представителният труд на Ив. Хаджийски. Единственият приживе издаден том I излиза с предговор на Д. Михалчев, в който той назовава най-отличителната черта на таланта му – от микросоциологическия сюжет да изведе общата социологическа картина („да ни представя единичното и конкретното през призмата на закономерното“), и обобщава: „най-талантлив, да не кажа единств-

² **Топалов, М.** За Иван Хаджийски, за българските писатели, за Родината. Фрагменти от разговори с проф. Димитър Михалчев. – *Лит. мисъл*, 1971, № 5, с. 152.

вен досега български социолог³. Никой не го е опровергал. Аналитичното проучване на делото на Хаджийски се осъществява след смъртта му. Но нека споменем, че и през ХХІ век излизат сериозни изследвания върху него със заглавия като „Актуалността на Хаджийски“³.

Светлана Стойчева

---

³ **Митев**, П. Е. Актуалността на Хаджийски. – В: *Иван Хаджийски четен днес*. София: Изток-Запад, 2007, с. 39–51.

КИРИЛ КРЪСТЕВ

Кирил Василев Кръстев е роден на 1 януари 1904 г. в с. Баня (Кортенски бани), Сливенска област. Баща му Васил Кръстев е фелдшер, по-късно – известен книжар в Ямбол. Месяци след раждането на Кирил семейството се мести в Карнобат, където остава до 1916 г., там той завършва основното си училище. През 1916 г. се местят в Ямбол. В периода 1916–1922 г. Кирил Кръстев учи в Ямбол в прогимназия „Св. св. Кирил и Методий“ и в Народното гържавно педагогическо училище. През 1922 г. заминава за София. Записва се в Историко-философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и учи при преподаватели като Иван Сарълиев, Иван Георгов и Спиридон Казанджиев (1923–1925). През август 1924 г. се връща в Ямбол, тъй като родителите му отпътуват за Виена за лечение на бащата. Заедно със сестра си Петя се грижи за книжарницата. Работи като организатор и лектор в Народния университет към читалище „Съгласие“ в Ямбол и като редовен сътрудник на в. „Тракиец“. През същата година под влияние на Асен Златаров се записва да следва във Физико-математическия факултет на Софийския университет и завършва естествени науки (1930).

През 1931–1945 г. работи като гимназиален учител в Смесената гимназия в Никопол (където е и директор), в Русенската мъжка гимназия, в Плевенската гържавна мъжка гимназия и във Втора мъжка гимназия в София, където с прекъсвания остава от 1933 до 1945 г. Участва в създаването на Клуб 39, преименуван на „Септември“ (1939). В този период чете сказки в Плевен, Ловеч и София. Награден е от фонд „Социално и културно подпомагане“ към Просветното министерство със *стипендия за литературна и научна работа*. През 1938 е изпратен да специализира живопис в Париж, от там през май 1939 г.

заминава за Швейцария и Италия, като стига и до Мюнхен, Виена и Будапеща.

През 1941 г. става член на Съюза на българските писатели. Между 1941 и 1944 г. редактира в. „Просветно единство“ (орган на учителското дружество „Просветен съюз“, чийто секретар е), участва в авторството на учебници. От 1942 г. е редактор (заедно с Любен Мелнишки и Дончо Славчев) на сп. „Земя и хора“. През 1943 г. участва в журито за присъждане на Националните литературни награди (заедно с Никола Г. Данчов, Людмил Стоянов и Николай Дончев). През 1945 г. е уволнен като учител, със забрана за заемане на длъжността поради участието си в ръководството на казионния „Просветен съюз“, заменил през 1934 г. разтурения от правителството на Кимон Георгиев Български учителски съюз. На следващата година е евакуиран на гара Плачковци за експлоатация на каменовъглена мина „Царица Елеонора“ („Кръстец“) – относително мека мярка срещу него, тъй като заместник-директор на мината е архитектът и поет Николай Марангозов, съпруг на сестра му Петя Кръстева. През 1950 г. остава безработен. Година по-късно е реабилитиран от Министерството на народната просвета.

През 1953 г. става член на Съюза на българските художници, секция „Критика“. От 1952 до 1961 г. работи в Българската академия на науките към Отделението за езикознание, литературознание и изкуствознание. През 1953–1957 г. участва в множество експедиции и изследователски командировки – в Трявна, Родопите, Добруджа, Странджа, Казанлък, Габрово, Дряново, Търново, Черепиш, Западна Стара планина, Рилски манастир и др. Работи върху „Кратка българска енциклопедия“ и „Енциклопедия на българските изобразителни изкуства“. През 1956 г. завършва труда си „Балканската предистория на Италианския ренесанс“. Издателство „Наука и изкуство“ го отхвърля и чак през 1971 г. книгата излиза в разширен вариант, превръщайки се в най-известното съчинение на К. Кръстев, преведено и на немски – „Наченки на Ренесанс в средновековна България“.

През 1960–1961 г. е назначен за началник-канцелария в Института за музика при БАН (с директор Петко Стайнов).

През 1961 г. става редовен член на Съюза на научните работници. Същата година е уволнен от БАН поради съкращаване на щата. Кандидатства за редактор в Издателството на БАН – не е приет. Подава молба до патриарх Кирил за служба в Църковния историко-археологически музей – не е приет. Пенсioniра се поради прослужено време и възраст. През 1963 г. е отхвърлена и кандидатурата му за доцентско място по история на изкуствата във Висшия педагогически институт във Велико Търново.

От края на 60-те години атмосферата около Кирил Кръстев започва да се разведрява. Приет е за член на Софийския градски съвет за изкуство и култура (1968). Избран е за редовен член на Международната организация на художествените критици (1976). През 80-те години подновява публикациите си в перидиката.

Междувременно в различни житейски периоди се обръща към обикнатия от него жанр на беседата – най-вече в трудните времена, когато гържавната му работа е несигурна или липсва. В края на 1949 г. изнася сказки и лекции в Народно читалище „Владимир Заимов“, от 1965 г. кариерата му на сказчик отново бележи разцвет – с беседи по въпроси на художествения живот, историята и теорията на изкуството. През 1978–1979 г. в рамките на инициативата Народен университет Кръстев изнася в провинцията серия сказки върху изобразителното изкуство. От 1980 г. се концентрира върху темите „Търновската живописна школа“ и „Движението „Родно изкуство“.

Въпреки рестриктивните мерки към големия познавач на изкуството неговият живот е изпъстрен и с пътувания за граница – заради контактите и познанията му, от които социалистическата гържава не може да се лиши с лека ръка. Десетилетия след художническата специализация в Париж (1938–1939), която завършва с ценната книга „Последният Париж“ (1939), и малко след пенсионирането си Кирил Кръстев отново тръгва из Европа. Посещава Гърция (1966), Париж и Брюксел (1968) – във връзка с работата по книгата си „Красота, родена сред океана“ (1971), но и със задачата да инспектира българската експозиция на Международния панаир и да „донесе чуж-

гестранни мостри за внедряване в родното производство“. В Париж се среща с Пиер Рув (Петър Увалиев), Серж Поляков и Жорж Папазов, когото познава от първото си пребиваване там. През октомври 1970 г. пътува и до Москва. През 1975 г. отново е в Париж с мисията да проучи възможностите за закупуване на творби на Жул Паскин и Жорж Папазов. Представя като комисар в Брюксел изложбата „Българската живопис в търсене на национален стил“ (1974). Същата година е командирован в Белград за изложбата на Жул Паскин в Народния музей. Проучва колекциите с картини от български художници в белградските музеи, прави предложение за „паспортизиране“ на българското изкуство извън страната.

В късните си години се изявява и като художник (излага маслени платна по свои акварели от 20-те на Общата художествена изложба на СБХ, 1979). Пак тогава започва историкографски очерк за културния живот в Ямбол след Първата световна война (възложен от Ямболския окръжен народен съвет), което ще доведе до мемоарната му книга „Спомени за културния живот между двете световни войни“ (1988). През 1979 г. се провежда и тържествено честване на 75-ата му годишнина в Ямбол, за което той подготвя изложбата „Ямболски авангардизъм“, включвайки пет свои картини и портрета си, рисуван от Жорж Папазов в Париж (1939). През 1982 г. участва в „Граждански комитет Папазов“ за честването на 10 години от смъртта на Жорж Папазов (заедно с Дечко Узунов, Иван Попов и др.). Тогава излизат и монографиите му „Бенчо Обрешков“ и „Пикасо“.

За първи път печата през 1921 г. в ямболския вестник „Гунджа“.

Личност с ренесансови по широтата си интереси, Кръстев се изявява като есеист, литературен критик, кинокритик, публицист, автор на научно-популярна литература, художествен критик и изкуствовед. Като изкуствовед работи в областта на българската медиевистика, съвременното българско изкуство и модерното западно изкуство. Остава внушително количество книги, регистриращи многостранните му интереси, най-вече в областта на естетиката, историята на изкуството и натурфилософията – от „Опит за естети-

ка на киното“ (1929), „Съвременната любов“ (1938), „Както на небето, така и на земята – натурфилософски есета“ (1939) и „Смъртната красота“ (1939) до „Атлантида“ (1966), „Наченки на Ренесанс в средновековна България“ (1971) и монографиите му за художници.

Много от заниманията му текат паралелно през годините. Двадесетте години са извънредно динамични в развитието на Кирил Кръстев. В тях е концентрирана и литературната му дейност. През 1924–1927 г. сътрудничи на вестниците „Развигор“, „Пряпорец“, „Изток“ (по-късно и на продължението му „Стрелец“), „Тракиец“ (който редактира през 1924–1927), „Литературен глас“, „Мир“, „Слово“, „Днес“, „Просветно единство“, „Български печат“ и др.; на списанията „Наше кино“, „Българска мисъл“, „Философски преглед“, „Златороз“, „Съдба“, „Венец“, „Училищен преглед“, „Просвета“, „Подслон“, „Земя и хора“ (където е и редактор). Става член на Дружеството на журналистите в Ямбол. Приет е в литературния кръг „Стрелец“. Редактира сп. „Лебег“, което той променя напълно и превръща в „Crescendo“ (1922). Там публикува първите си по-известни произведения – емблеми на т.нар. „ямболски авангардизъм“. Ямболските авангардисти (Кирил Кръстев, Васил Петков, Теодор Драганов, Лео Коен, Теодор Чакърмов, Мирчо Качулев), макар и за кратко време, успяват да произведат значително количество гадаистки акции, футуристични проекти и ексцентрични текстове (с център знаменития Йелоу хол и трибуна не по-малко знаменитото списание „Crescendo“). В свободния дух на това артистично движение в началото на 1923 г. те биват признати в лично писмо от самия Папа на футуризма Филипо Томазо Маринети.

Кирил Кръстев е водач на ямболските футуристи и автор на серия от манифести на гадаизма и футуризма. От четирите му манифеста три излизат в една година (1922) в сп. „Лебег“/„Crescendo“: „Неблагогарност“, „Витрините“ и „Началото на Последното“, а четвъртият, „Манифест на Дружеството за борба против поетите“ – като самостоятелна листовка през 1926 г. Кръстев успява дори да измисли уникално направление в изкуството – „българска футурология“, визия, представена в „космични“ измерения и глобални

термини (нещо впрочем типично за универсалистката тяга през 20-те и в началото на 30-те години). През 1935 г. води голяма полемика с Йордан Бадев в „Литературен глас“. В края на 30-те и през 40-те години е редактор на редица библиотеки: „Сто най-хубави български книги“ (съвместен проект с издателя Александър Филипov, 1939), научно-популярна библиотека „Знание“ при издателството на Тошо Синджирджиев „Казанлъшка долина“ (1940–1941), „Научен мироглед“ на издателство „Завети“ (1946–1947), „Съвременно изкуство“ (1946–1947), „Реалистично четиво“ (1947). От 1947 до 1949 г. е редовен сътрудник на в. „Изгрев“, където публикува статии за художествения и литературния живот. На 20.07.1949 във в. „Работническо дело“ излиза статията „Една вредителска критика“, насочена срещу в. „Изгрев“ и Кирил Кръстев. „Изгрев“ е забранен, спира издаването и на библиотека „Съвременно изкуство“. След известно затишие Кръстев подновява активността си в печата – от 1980 г. публикува в сп. „Изкуство“, „Софийски журнал“, „Театър“, във в. „Народна култура“, „Тунджа“ и др.

Книгите му от периода преди Втората световна война впечатляват с ерудиция, артистизъм и комплексен поглед върху естетическите явления – може би именно заради това натурфилософията му е толкова близка, защото Кръстев мисли естетиката, изкуството, философията винаги с център човека – една по същество ренесансова позиция. По време на комунистическия режим, след различните ограничения и санкции, които претърпява, той донякъде канализира писането си в едни по-специализирани рамки, но и тогава широкоият спектър теми, към които се насочва, напомня за буйния, любознателен и експериментаторски размах на авангардиста от 20-те години. Верен на модерния си дух, К. Кръстев пръв в България говори за постмодернизъм – в края на 80-те години.

През 1980 г. е награден с орден „Кирил и Методий“, I степен, а през 1989 СБХ му присъжда наградата „Николай Райнов“.

Умира в София на 2 септември 1991 г.

В сп. „Философски преглед“ Кирил Кръстев сътрудничи в началото на 30-те години, когато работи като учител. В три-

те му статии, публикувани тук през 1931 и 1932 г., прозират и три от любимите обекти на перото му – изкуството, литературата и любовта в нейните природни и модерни психо-социални аспекти.

Елка Димитрова

КИРИЛ ЧОЛАКОВ

Д-р Кирил Маринов Чолаков е роден на 2 януари 1897 г. в Русе. Завършва гимназия в родния си град. Участва в Първата световна война през 1916 г. Мобилизиран, работи като невропсихиатър в общовойскова болница в София (1942–1946). Учи философия и педагогика в Софийския университет и медицина във Виена през 1918–1927 г. Работи като лекар с частна практика и като училищен лекар в Русенската мъжка гимназия (1929). Кандидат е за редовен доцент при Катедрата по нервни болести и психиатрия в Софийския университет (1933–1937). Извънреден професор по нервни болести, директор на Пловдивската университетска невро-психиатрична клиника (в периода 1946–1957). Умира в София на 23 октомври 1963 г.

Кирил Чолаков е със значителен принос в българската и световната психотерапевтична практика. Известен е най-вече със създаването на метод на психотерапия при неврози, познат като „метод на психофизиологична декапсулация“. Основната област на приложение на декапсулацията по мнението на автора е в областта на функционалните неврогенни заболявания, породени от психотравма. Последните водят до „дисоциационно“ отношение към предшестващия и последващия душевен живот. Декапсулацията се провежда по следния начин. Болният се въвежда в същата обстановка и се намира в същата поза, както и при репродукцията, а именно, лежейки в отпуснато състояние със затворени очи. Посредством думи той бива въведен в хипноза с умерена дълбочина (докато все още е възможен контакт с психотерапевта). Ако психичната травма е известна, вербално се внушава нейното повторно преживяване, а ако е неизвестна, сугестията се насочва с думи като: „Мъките, които вие изпитвате, ви напомнят случай, когато вашето състояние е било такова, каквото е сега“. Това

води до бързо преживяване на психотравмата. Чолаков обяснява лечебното действие на своя метод преди всичко с механизми на психично ниво. Той смята, че при тежко преживяване на силен афективен заряд отделни елементи остават изолирани, сякаш „капсулирани“ в психиката на болния, те единствени не засягат асоциативните връзки между предметното съдържание на психотравмата и вегетативните прояви. Сугестията е насочена към това да се предизвика тежко дишане и сърцебиене. Препоръчва се на репродукцията: тя е приложима и при нехипнобилни болни, въздържането от сугестивна намеса води към последващо репродуциране на психичните травми, които се появяват не хронологично, а съобразно степената на изразеност на прекомерна възбуда; в резултат репродукцията дава точна представа за причините за невротизацията. Това прави този метод подходящ за изследване на обусловените от психотравми неврози и на самия пациент.

Декапсулацията има и други положителни страни. Тя съответства на стремежа на много психотерапевти да ръководят активно лечението. Чрез заключителна положителна сугестия те често противодействат на влошаването на настроението на болния. Очакването, че чрез хипноза ще може да се ускори отреагирането, обикновено не се потвърждава, както и очакванията, че психотерапевтът ще може да диктува дълбочината на хипнозното състояние по свое усмотрение. Така България още от 30-те години има свой принос в развитието на хипнозата.

През 1939–1940 г. Чолаков издава и редактира списание „Душевно здраве“. Той е и главният помощник на Димитър Михалчев при редактирането на списание „Философски преглед“. Публикува и множество статии с философски характер.

През 1935 г. Чолаков помества в списанието дълъг текст от 6 части под заглавие „Основи на лекарската нравственост“ (№ 3), който може да се смята за програмен. Той поддържа тезата, че всяка професия има т.нар. „съсловен морал“. Лекарят обаче трябва да го съгласува с нравствен облик, да проявява към болния дълг и себеотрицание.

Когато се разглеждат цялостното творчество и приносите на преподавателя и учения, читателят трябва да бъде

предварително подготвен за специфичната материя. Дейността на Чолаков във „Философски преглед“ оставя положителното впечатление не за скучен, високомерен учен с ограничено поле на интереси, а за ерудит с много широка култура. Забележителен е и начинът му на изложение – винаги разбираем за по-широка публика, без значение дали пише отзиви за книги, излага тревогата си за ръста на болните от алкохолизъм и самоубийствата, или споделя впечатленията си от актьорите, прибъгващи към театралния шарж. Смело изследва като учен и фигурата на Христо Ботев, бягайки от утвърдените клишета, и не се страхува да посочва слабости и недостатъци на характера му.

Кирил Чолаков публикува основно два типа материали за изданието – отзиви за излезли книги и статии с отношение към психофизиологичното развитие на човека. С някои български и световни личности той се занимава неведнъж. Невинаги в центъра на неговия професионален интерес са съчиненията на колегите му психиатри. Коментира и литературни произведения, както и самите фигури на писатели и поети: освен Христо Ботев, също и Константин Гълъбов. За книгата на Гълъбов „Наше село : Весели разкази“ (10, 4) Чолаков пише критичен отзив и подчертава, че авторът описва преживелиците от своето детство със завидна непосредност, простота, вяност на художествените средства. Заг веселите случки е отруденият народ с неговите грижи, доловени са „сигурни белези на социално отвърнати характери“... „Затова битовият психолог би могъл да почерпи доста много верни наблюдения, които г-н Гълъбов тъй непосредно и весело е предал“ – завършва рецензията си Чолаков.

Интересен е „спорът“ между К. Чолаков и Н. Кръстников¹, който читателят намира в поне две книжки на изданието: [Отзив за:] Nicolaus Krestnikoff. Die heilende Wirkung künstlich hervorgerufener Reproduktionen von pathogenen affektiven

---

¹ Никола Кръстников (1880–1936) – български лекар и психиатър, роден в Габрово, завършил медицина във Военноморската академия на Санкт Петербург (1904). Учредител на Българското психологично дружество през 1921 г. През 20-те години на XX в. е асистент, главен асистент, а после и хоноруван доцент към Катедрата по неврология и психиатрия в София.

Erlebnissen (2, 3);. Основната му критика към специалиста, представил в случая свое съчинение на немски език, е, че не се е задълбочил достатъчно в поставения проблем, не може да го разреши единствено с творческо вдъхновение. През 1931 г. във „Възприятието и съзнанието според един български автор“ (3, 2) Чолаков отново спори с колегата си Н. Кръстников. Чолаков влиза в полемика и с Никола Шипковенски². Публикацията му „Сън и сънуване“ (7, 4) се основава на нови изследвания на природата на съня и разликата с будното състояние при човека. Според Чолаков „Аз-съзнанието“, нашата непроменлива същност, не се губи и при сънуването. Той оспорва тезата, че сънищата са непременно реакция на събития, впечатления и страхове от будното състояние. Напротив, често „страшните“ сънища може да са в основата на психоневрозите. Разлика между душевно здравите и болните индивиди може да се търси единствено във физиологията.

Кирил Чолаков коментира дори и литературата от гледна точка на психиатрията и психологията. Например в „Характерология на Ботева“ (5, 3) и в [Отзив за:] Михаил Димитров. Личността на Ботева. С., 1938 (10, 1) той се занимава с характерологичния тип на великия поет. По думите му Ботев е чист „шизотимен тип“, а това не се среща много често, настоява професорът. Затова в съзнанието на мнозина той се налага като „цялостна натура“. По-правилно е да се нарича характерологично еднозначна личност. Михаил Димитров е направил най-сериозен опит да очертае Ботевата личност, но не е положил достатъчно усилия да разкрие „интимните пружини“, които са движили тази богата личност; не дава характерологичният образ, а това са съществени празнини според Чолаков. При многобройните му отзиви за различни книги по-общо личи винаги добронамереното отношение на специалиста, колегата или читателя към конкретния труд. Въпреки че не спестява критиките си (най-често критикува това, че авторът не казва нищо ново и предлага компилация, или пък че не е изяснил докрай проблема, върху който работи, или не се е изра-

---

² Никола Шипковенски (1906–1976) е виден български психиатър, професор, основоположник на психопатологията и в частност на модерната съдебна психиатрия в България.

зил правилно), Чолаков винаги завършва с похвалата, че предлаганият труд е увлекателен и ценен, тъй като в него в синтезиран вид може да се намерят изказани вече гледни точки.

През 1937 г. Чолаков публикува в сп. „Философски преглед“ краткия обзор „Десетгодишното културно дело на „Философски преглед“. Обзорът веднага грабва вниманието на читателя. Очакванията от такъв тип публикации са огромни. На пръв поглед изглежда невъзможно, несериозно и непрофесионално да се напише такава статия в такъв формат. Нима 10-годишна история на подобно издание на българския пазар в тези времена може да се побере в няколко страници? В едва четири страници обаче той успява да изложи няколко много важни момента: не само за приносите на конкретното списание към българската култура като цяло, но и за това какво трябва да представлява едно модерно българско издание, как да се издържа то, каква публика да търси и какъв е пътят му, за да оцелее на толкова сложен пазар. Читателят разбира, че „Философски преглед“ разчита изцяло на своите абонати. Това веднага поражда и позитиви, и негативи. Изданието може да претендира за независимост от институциите, като е зависимо от своята публика и носи отговорност единствено пред нея. С рубрика като „Въпроси и отговори“ в почти всяка книжка то показва отворения си диалогичен характер. В същото време демонстрира познаване и интерес не само към античната история, философия и литература, но и към българската съвременност – политика, социални въпроси или проблеми на образованието. Постигане на „Философски преглед“ е възможността, дадена на много млади и неизвестни до момента сътрудници. Списанието ги събира, лансира, издига, създава като такива. Това е безценна възможност за изява и израстване. Според Чолаков личността и начинът на работа на Д. Михалчев може да са пример за редактор на издание – винаги с жар да отстоява възгледите си, но и гостатъчно колегиално да позволи на сътрудниците си да излагат своите разбирания по същия начин.

Кирил Чолаков се включва активно в рубриката „Въпроси и отговори“. Тук той коментира интересни теми и наболели обществени проблеми: например „Характероложко значение

на комплимент“; „Алкохолизъм, хипноза и несъзнателен душевен живот“, „Що е лудост?“, „Слабоволие и безволие“. „Психофизиология на самоубийството“, „Психология на театралния шарж“, децата и тяхното развитие, вкл. и за децата, родени с физически и душевни недостатъци.

Любопитно е, че самият Чолаков става обект на обвинения в „нездравост“, в мания, в съдене, без да има нужната експертиза за това. Това се случва след негови критични статии за Петър Дънов и дъновизма, публикувани в сп. „Душевно здраве“. Тогава в севлиевския в. „Братство“ (Г. XI, 1939/1940, № 263–264) излиза статията „Невежеството на учения и отрицанието на духовната същност на живота“ от С. Калименов³. Самото заглавие изглежда странно, не на място до името на Чолаков и навява мисли за известна сектантска ограниченост в опита да се защити едно учение. След вече прочетеното за дейността на Чолаков последното, в което читателят би го обвинил, е невежество, пък било то и само в областта на духовните учения и практики. Самият Чолаков не е толкова краен в своите рецензии за книги.

Авторът открито и предизвикателно заявява на изтъкнатия учен, че фигурата на Дънов е „далеч от вашите възможности“. „Но ако вие не можете да измерите морските дълбини и небесните висини, ако не е по силите ви да проникнете и обгърнете това, което един велик дух представлява от себе си, това съвсем не значи, че имате правото да го третирате като нещо, което с вашите ограничени и шаблонни мерки можете да постигнете и изследвате“, настоява той. Изразява се мнение, че манията на г-р Чолаков да търси „психопатични заложиби“ в основите на творческото вдъхновение и на гениалните прояви, ясно говорила за някаква ненормалност и излизане из релсите на здравия разум.

Впечатлението от дейността на проф. Кирил Чолаков обаче не може да се изчерпи само с мрачното, крайното, тра-

³ Сава Калименов (1901–1990) е от Севлиево, син на опълченеца и печатаря Иван Калименов. В края на 20-те години на миналия век създава книгоиздателство „Братство“, където се печатат вестници, книги и учебно-помощна литература. Той е писател, поет, преводач, печатар и книгоиздател; последовател на идеите на Бялото братство и добър приятел на Петър Дънов.

гичното у човека – дългата работа с пациенти и изследването на лудостта и маниите. За уважавания учен и преподавател Чолаков се разказват и вицове, някои от които намират място в сборника с весели случки за лекари и пациенти „Асклепий се смее“⁴.

Вера Рагева

---

⁴ *Асклепий се смее*. Събрал и подредил Н. Запрянов, худ. Борис Димовски. Пловдив: Хр. Г. Данов, 1974 [1980]. Авторът е ученик на Кирил Чолаков.

КОНСТАНТИН ГЪЛЪБОВ

Константин Спасов Гълъбов е роден на 17 април 1892 г. в Перуцица. Баща му, учителят Спас Гълъбов, е един от малкото оцелели участници в Априлското въстание, автор на хроника на въстанието в Перуцица, публикувана във в. „Южна България“ през 1883 г. и окончателно завършена и издадена като книга от Константин Гълъбов през 1956 г. („Въстанието на героична Перуцица“). Понеже баща му учителства на различни места, той учи в първоначално в Перуцица и Пазарджик, а гимназия завършва в Пловдив през 1910 г. Записва славянска филология в Софийския университет, но по настояване на баща си заминава първо за Монпелие, Франция, да следва медицина, а през 1911 г. се прехвърля в Германия, в Гьотинген, където учи германистика, философия и история на изкуството с археология. През 1912 г. прекъсва следването си, за да участва в Балканската война. След края на войната се връща в Гьотинген, за да продължи образованието си. Когато вече работи над докторската си дисертация за отношението на Фридрих Шлегел и останалите немски романтици към Гьоте: „Die Stellung Fr. Schlegels und der anderen deutschen Romantiker zu Goethes „Wilhelm Meister“ im Lichte des Ur-Meister“, избухва Първата световна война и той се прехвърля в университета в Кил, където през 1915 г. защитава докторската си теза (защитена през 1917 г. и в Гьотинген). Близо 50 години по-късно, през 1965 г., университетът „Кристиян Алберт“ в Кил удостоверява за втори път с докторска титла Гълъбов за „високи научни заслуги“. През Първата световна война служи в Юго-западна България. След края ѝ става гимназиален учител по немски език в София, преподава и руски. Публикува критически и художествени текстове в редица периодични издания, сред които списанията „Сила“, „Развитие“, „Слънце“ и вестниците

„Напред“ и „Нов изгрев“; под псевдонима *Хорибиликрибрифакс* печата и във в. „Българан“.

От 1921 г. започва да чете лекции по стара и нова немска литература и немско езикознание в Софийския университет, с който го свързват десетилетия плодотворна научна и преподавателска работа. През 1923 г. става доцент и оглавява забавената поради Балканските войни Катедра по немска филология и е неин ръководител до пенсионирането си през 1958 г. От 1926 до 1931 г. е извънреден професор, от 1931 до 1958 г. е редовен професор, а след това остава хоноруван професор в Университета до 1970 г. В средата на 30-те години е декан на Историко-филологическия факултет. Дописен член е на Германската академия в Мюнхен; член на Управителния комитет на българския ПЕН клуб; член на настоятелството на новоосновеното Немско-българско дружество. Съпруг на известната интелектуалка Жана Николова-Гълъбова. Умира в София на 25 декември 1980 г.

Константин Гълъбов е ерудит с извънредно широк интелектуален профил. Той е писател, критик, литературовед, езиковед, преподавател, публицист, преводач, редактор – ширококултурна личност с богати познания, силни позиции, безкомпромисни мнения и енергичен изказ. Желан и търсен събеседник в софийските културни среди, но също и много важен участник в литературните полемики на ранните десетилетия на XX век, оставил трайна следа в българския културен живот.

Започва да пише поезия още като ученик в малките класове. Първата му публикация е стихотворението „Въздишки“ във в. „Балкански новини“ (1905), последвано от статия за Гоце Делчев във в. „Санстефанска България“ под псевдонима *Лелин*, литературно-критическа студия за полския писател Станислав Пшибишевски и стихотворенията в проза „Детелини“. Зрелият Гълъбов не харесва ранните си художествени и критически текстове, но някои от редакторите на вестниците ги оценяват и дори не предполагат, че авторът им е още дете. През 1911 г. излизат първите му две книги – „Два разказа“ и стихосбирката „Пролетен сън“, последвани през 1912 г. от „Разкази“ и драмата „Чужда кръв“. Като цяло отношение-

то на критиката към литературното творчество на Гълъбов не е особено благосклонно. След няколкогодишното му много тясно и активно сътрудничество на влиятелното списание „Златорог“ Владимир Василев отказва да печата повече разказите на Гълъбов, някои които се е съгласил да пусне под псевдонима *К. Водoley*. Това, наред с други междуличностни и литературно-идеологически причини, довежда до излизането на острата и рязка брошура на Гълъбов от 1927 г. „Пакостната дейност на един критик“. В нея Владимир Василев е разобличен като противоречив съдник (на Вазов и др. творци), който си сменя идейните позиции, прикрива неграмотност зад чуждици и грешно употребявани термини, поддържа груповщина и нетърпимост към писатели отвъд кръга около „Златорог“. Освен в „Златорог“ Гълъбов печата и в много други периодични издания, сред които списанията „Огнище“, „Пролом“, „Хиперион“, във в. „Слово“.

Константин Гълъбов посвещава немалко време и усилия на литературния кръг „Стрелец“ и на амбицията за литературна симбиоза между българското и европейското. В основата на естетическия идеал на кръга е осветляването на „проблема за родното“ в обогатяваща го комбинация с културата на Запада: „Ние сме за една родна литература, приобщена с ценностите на Запада“. Тази програма се появява през 1926 г. на страниците на в. „Изток“ под заглавието „Към младежта“; през 1927 г. Гълъбов основава и литературния седмичник „Стрелец“. В студията си „Крайт на западната култура според Шпенглер“ от 1925 г. той изразява увереност в предопределеността на славяните да „създадат една нова култура“: „За нас, славяните, нека залегне в душите ни неговото второ пророчество – за узрева на славянската култура“. Така и усилията на кръга „Стрелец“, и лично на Гълъбов, са подчинени на „копнежа по една голяма българска култура“ („На Велика сряда“, 1926), която е европеизирана, без да изгуби специфичните си национални характеристики.

Основополагащи са усилията на Гълъбов като теоретик на есеизма, който той определя като „особен род философия, но и особен род литература“ („Есе на есето“). През 1928 г. е сред учредителите на Дружеството на есеистите в България

и негов председател, а книгата му „Орнаменти“ (1934), посветена на разнообразни литературни, културологични и философски теми, пречупени през субективен поглед, се смята за емблематична за българската есеистика. Интересни са и наблюденията му в областта на народопсихологията – в книгите си „Наше село“ (1938), „Гологаниада“ (1943), и „Хуморески с грапаво перо“ (1963) той „пресъздава великолепно целия пътър, многообразен свят на родното си село“ (Александър Йорданов). Оригиначните социологически, философски и езиковедски наблюдения, с които Гълъбов обогатява литературоведските си анализи, дават основание на критиците да го причисляват към майсторите на сравнителното литературознание (Надежда Андреева) – палитра, която в съвременната терминология може да бъде назована и интердисциплинарност.

Гълъбов е автор на множество статии и студии по различни проблеми на българската литература и критика, на литературнотеоретични и литературноисторически изследвания. С неговото критическо перо и с увлекателните му беседи из страната е свързан творческият път на много български писатели, сред които: Атанас Далчев, Димитър Пантелеев, Георги Караиванов, Тодор Харманджиев, Светослав Минков, Фани Попова-Мутафова, както и есеистите Атанас Илиев, Кирил Кръстев, Георги Томалевски. През годините той неуморно обикаля страната и чете лекции и сказки за вече утвърдени и нови български писатели, за автори и аспекти на немската литература.

Сред най-често изтъкваните заслуги на Гълъбов е неговият фундаментален принос към германистиката, към създаването и развитието на немската филология в България. Наред с активната му десетилетна преподавателска работа основополагащи за дисциплината у нас са и изследванията му върху немската литература (Гьоте; Шилер; лекциите му по „История на немската литература от 30-годишната война и романтизма“; Лесинг; Хайне и мн. др.), както и езиковедските му трудове и учебни помагала (по готска граматика, немска граматика, фонетика, историческа граматика на немския език, сравнително езиковедство, начело, разбира се, с фундамен-

талния „Немско-български фразеологичен речник“ от 1958 г., създаден от него и Жана Николова-Гълъбова, последван през 1968 г. и от „Българско-немски фразеологичен речник“).

Носител е на редица отличия, сред които *Командирски кръст* на цар Борис III (1939), *Златен докторат* на Килския университет (1965), *Гьоте медал* от Института „Гьоте“.

Сътрудничеството на Константин Гълъбов във „Философски преглед“ започва в кн. 2 на първата му годишнина (1929) и продължава до 1932 г. (г. IV) вкл. Името му обаче е на страниците на списанието до г. X, привличайки вниманието на авторите в критическия отдел с няколко заглавия (книгата му със статии „Зовът на родината“, книгата с философски и литературни есета „Орнаменти“ и сборника с „весели разкази“ „Наше село“), за които се отзовават Георги Константинов и Кирил Чолаков. Авторските му публикации не са много: една статия, която под наслова „Сигнал и слово“ се задълбочава в семиотични аспекти на езика; есето „Психология на модата“; две статии по въпроси на литературната критика и за ролята на литературния вестник; и една рецензия – за сбирката със стихове в проза на Георги Томалевски „Псалми за живия Бог“. Обобщено казано, публикациите на К. Гълъбов във „Философски преглед“, по онова време вече професор в Университета, от една страна, са представителни за разнообразните посоки, в които работи той като хуманист и литератор през тези години. От друга, поддържат високото академично и културно равнище на списанието на Димитър Михалчев, особено важно за неговото утвърждаване в читателската среда през първите години от съществуването му.

Калина Захова, Пенка Ватова

МИХАИЛ ГЕРАСКОВ

Михаил Герасков Първанов е роден в Берковица на 4 октомври 1874 г. Бащата – Гераско Първанов, се преселва в Берковица от родното си село Балювица. Майката – Мария Игнатова, е от уважаван берковски род. Семейството има седем деца. Като ученик в първоначалното и в трикласното училище в Берковица М. Герасков проявява силен интерес към приказките, рисуването и френския език, а уредите по физика и картите по география разпалват желанието му да опознава природата. На 13-годишна възраст чете историята на българите от К. Иречек. Вниманието към миналото не отслабва никога и по-късно се проявява в историзиращия подход в изследователската му работа. Сръбско-българската война от 1885 г. и бедността правят обучението на М. Герасков в този период неритмично. Щастлива случайност помага на юношата: през учебната 1888–1889 г. в Лом се открива Педагогическо училище за подготовка на начални учители, а просветното ведомство отпуска стипендии. След успешно положен изпит М. Герасков се записва в Ломското педагогическо училище като стипендиант. Наред с педагогическите предмети той изучава и общообразователни, като вниманието му към хуманитарното познание и художествената литература, от една страна, и към точните науки – от друга, е еднакво силно изявено. Дипломата от това училище е отлична.

В периода 1891–1906 г. М. Герасков е начален учител в различни краища на България, но преподава и на по-големи ученици френски език, български език, история, физика и химия. Ограмотява и възрастни хора. Част от преместванията му са административно наложени заради свободомислието и критическата му гражданска позиция. При управлението на Ст. Стамболов е обявен за политически неблагонадежден учител и е подложен на специално полицейско наблюдение по повод на из-

разени несъгласия със Закона за народното просвещение. Активно участва в профсъюзното движение на учителите и в социалните борби.

В края на 90-те години на XIX в. започва да сътрудничи на различни педагогически списания. По това време е избран за член на Висшия учебен съвет. След успешно издържан изпит става околийски инспектор в София, а сетне в Самоковската и в Ихтиманската околия. В периода 1900–1903 г. е председател на Българския учителски съюз и редактор на неговия орган в. „Съзнание“. След поредни пререкания с образователни администратори е изпратен от София в Берковска околия, където работи като инспектор. След кратко пребиваване в Софийския университет като слушател по филология заминава да следва в Швейцария със средства, получени като хонорар за създадени от него читанки.

В периода 1906–1912 г. М. Герасков учи философия и педагогия в Цюрих. Енциклопедичните му интереси, проявявани още в детството, го карат да се занимава и с политическа икономия, история, анатомия, антропология, психопатология, немска литература и гр. Интелектуалната среда на водещи специалисти по психология, педагогика и социология разширява кръгозора му. Особено силно е влиянието върху него от Х. Спенсър – преди всичко по отношение на еволюционната теория и позитивистичната философия. Докторската дисертация на М. Герасков, защитена през 1911 г., е на тема „Нравствено възпитание според Х. Спенсър с оглед на неговата морална философия и еволюционна теория“. Осезаемо е и влиянието от швейцарския педагог Й. Х. Песталоци по отношение на образованието на широките маси. Герасков изучава внимателно и научното творчество на В. Вунд.

От 1912 г. в продължение на едно десетилетие М. Герасков е учител в софийското с. Мирково и във Враца. Широките му познания в различни научни области и високият му педагогически ценз позволяват да преподава философска пропедевтика, немски език и други предмети, както и да заема длъжността директор. През 1921 г. започва работа в новооткрития Учителски институт за подготовка на прогимназиални учители, а през 1922 г. става негов директор.

От 1923 г. М. Герасков е преподавател в Софийския университет като частен хоноруван доцент по дидактика и методика. От 1924 г. е редовен доцент, а от 1927 г. го пенсионирането си през 1940 г. е редовен професор в същата катедра. Михаил Герасков води курсове по дидактика, методика, гимназиална дидактика, спорни въпроси в дидактиката, история на дидактиката, педагогическа психология, социална психология с оглед на педагогиката, методика на философската пропедевтика, психология и обучение на деца с ненормално развитие. Изнася лекции и в Стажантския институт. Педагогическото познание, което представя пред студентите и учителите, е обвързано с идеите на реформаторската педагогика, стимулираща осъзнатото и мотивирано участие в образователния процес, индивидуалните творчески сили на ученика, свободата във възпитанието и личностните изяви – в противовес на принудата и репродуктивното мислене, които тогава са широко разпространени у нас.

Михаил Герасков има големи заслуги за развитието на дидактиката и методиката на отделните учебни предмети като университетски дисциплини. Колегите му и съвременниците изследователи го характеризират като учен с широк хоризонт и трезв поглед, а някогашните му студенти проф. Г. Хрусанов, проф. Ж. Атанасов, проф. Н. Чакъров изтъкват неговата ерудиция и уменията му да владее аудиторията, като я спечелва с непринуденост, добронамереност и отдаденост на работата. Последната си лекция като преподавател М. Герасков изнася на 3.XII.1940 г. Темата – „Личност и образование“ – е емблематична, защото дълги години е била изследователски фокус както на самия него, така и на интелектуалния кръг около сп. „Философски преглед“. В годините, когато държавата използва всички свои инструменти, за да наложи ценностите на нацията, вземайки предвид идейните течения на междувоенния социокултурен контекст, знакови фигури на нашата хуманитарна мисъл, в това число и М. Герасков, разработват идеята за ценността на личността и нейното свободно развитие.

Михаил Герасков издава 12 монографии, 7 студии, 15 учебника и методически ръководства, стотици статии и научни

рецензии. Ранните му разработки го представят като „строител на съвременна България“ – те обосновават обществената нужда от добро образование и разкриват ролята на активната личност за модерно организиране на учебното дело. Научният принос на Герасков е преди всичко в сферата на дидактиката. Особено ценни са неговите изследвания на психофизичните особености на погроставащите, развитието на критичното им мислене, учебните им наклонности във връзка с психологическия тип, самодейността, ролята на учителя за формиране на личността на ученика. Друг кръг разработвани въпроси се отнася до умственото развитие в светлината на медицината и психологията. „Естетиката и детето“ проучва създаването на естетически вкус. Многократно е преиздавана книгата „Методика за първоначалното и прогимназиално образование“. Трудовете по теория на възпитанието носят отчетливия знак на реформаторската педагогика. Те застъпват идеята за всестранно и свободно развитие на личността – на ученика и на учителя. „Педагогическа психология“ е първото цялостно изследване на психичните процеси в перспективата на обучението.

След 9.IX.1944 г. в управлението на учебното дело у нас настъпват резки промени. Михаил Герасков е поканен на конференция, която трябва да планира реформите на новата власт. Възрастният педагог, проявявал характер при много политически управления, включително тези на Ст. Стамболов и Ал. Стамболийски, доказвал неотстъпчивостта си при не един министър на просвещението – Д. Вачов, Т. Иванчов, Ст. Омарчевски, не се огъва и пред управлението на т.нар. Отечествен фронт. В разрез с общото одобрение на набелязаната реорганизация М. Герасков настоява да се съхрани опит, който е доказал положителния си ефект. Не се съгласява и с предложението гимназиалното обучение да бъде намалено с повече от една година. Заради непокорството пред новата власт някои от книгите на М. Герасков се оказват забранени. В „Списъци за забранена литература“ (1952) и „Първи списък на фашистка, упадъчна, религиозна, опортюнистична, реакционна и малоценна литература, издадена в периода от 1944 до 1951 г., подлежаща на изземване“, са посочени три книги на

М. Герасков: „Педагогическа психология“ (1945), „Социалнопсихологически проблеми в общественото подпомагане“ (1946) и „Педагогика, или теория на възпитанието“ (1947). Сектантският идеологически прочит на трудовете му не позволява издаването на ценни негови разработки, останали в ръкопис.

Михаил Герасков умира в София на 14 декември 1957 г.

Днес името на заслужилия педагог е изчистено от идеологическата стигма, а оценката за работата му на учен и преподавател е изключително висока. Приносите на големия учен са много: той популяризира у нас и адаптира към българската образователна среда модерни педагогически концепции, аргументира необходимостта от ограмотяване на широките слоеве на обществото, допринася за утвърждаването на педагогиката като самостоятелна наука и за практическото превръщане на образованието в национален капитал с решаващо значение за духовното израстване и стопанското развитие.

Използвана литература

Герасков, Михаил. *Поглед назад към един достойно изживян живот. Автобиография*. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 2016.

Илиева, Марияна. *Михаил Герасков (1974–1957) – модерният педагог*. София: Силует, 2014.

Бойчева, В. Проф. Михаил Герасков – живот и дело. – В: *Национална научна сесия педагогически приноси в памет на проф. Михаил Герасков (1874–1957)*. В. Търново: Бойка, 2005, с. 7–19.

Цонева, Пенка. Изграждане на новите следосвобожденски структури за училищно управление в Княжество България. – В: *Национална научна сесия педагогически приноси в памет на проф. Михаил Герасков (1874–1957)*. В. Търново: Бойка, 2005, с. 159–165.

Огняна Георгиева-Тенева

НАЙДЕН ЧАКЪРОВ

Найден Георгиев Чакъров е роден в Троян на 30 септември 1907 г. Семейната среда формира у Найден Чакъров уважение към труда и просветата. Бащата – Георги Чакъров, е занаятчия с широки търговски контакти, но и активен член на читалището. Майката – Дона Михова, е природно интелигентна жена и близка довереница на сина си. Дядото е опълченец, който никога не губи свободолюбивия си дух и интереса към книги и учебници. Сестрата, Иванка, е учителка в Троян.

Найден Чакъров завършва прогимназия в родния си град, където професионалната отдаденост и обаянието на учителите формират у него уважение и интерес към работата на педагога. Въздържателното дружество, в което членува, развива любопитство към възпитанието, ценностите и социално-педагогическата дейност. Средното си образование Н. Чакъров получава в Трета мъжка гимназия в София. Проявява подчертан интерес към естествените науки, но към философската пропедевтика изпитва истинско влечение, разпалвано от учителя му по логика. В Софийския университет най-напред записва химия – избор, насърчаван от баща му, но впоследствие социално-хуманитаристките му наклонности надделяват, особено след като е слушал лекции на проф. Сп. Казанджиев, проф. Д. Кацаров и проф. В. Ганев. Решението да се посвети на обществените науки (и по-специално на педагогиката) идва вследствие на убеждението, че благоденствието на обществото зависи в най-голяма степен от доброто образование. В периода 1926–1930 г. Н. Чакъров следва педагогика. Силно влияние върху него оказва проф. Д. Кацаров – преподавател с широки познания и огромно обаяние. Особено изявен е интересът на Н. Чакъров към научните постановки на Д. Кацаров за детството, педагогическите принципи на любовта, свободата и опита, хуманизацията на образованието, педаго-

центризма, заместващ схолацентризма, и свободното възпитание. Сред университетските преподаватели с голям принос за формирането на Н. Чакърров като педагог са и проф. Хр. Негенцов, проф. М. Герасков, проф. П. Цонев, а за разгръщане на философската му култура важна роля играят проф. Ив. Георгов, проф. Д. Михалчев, проф. Сп. Казанджиев. Членува в Студентското педагогическо дружество, а през 1928 г. е избран за негов председател. Състудентите му го запомнят с неговата любознателност и активност, с привързаността му към плурализма. Дневниците на Н. Чакърров запечатват образа на млад човек с неспокоен дух, подвижна и критична мисъл, нравствена самовзискателност, толерантност към чуждото мнение и преди всичко – мечтател, който гради във въображението си едно по-добро училище. Практиката в Стажантския институт протича при все същото жадно трупане на опит, стремеж към самоусъвършенстване и критическо осмисляне на наблюденията. Бюрокрацията в училищната машина повдига у него тревожни въпроси и сериозен размисъл за действителната обществена полза, която той самият би могъл да допринесе като бъдещ учител.

Благодарение на отличния успех и на препоръка, написана от проф. Д. Кацаров, Министерството на просвещението командирова Н. Чакърров в Женева на лятна школа, организирана от Обществото на народите, и на летен педагогически курс при Института „Жан-Жак Русо“. Първият форум популяризира идеите на Обществото на народите за сътрудничество, мир, разбирателство и по-добър живот на децата, а вторият дава възможност за личен контакт с бележити представители на европейската педагогика и психология като: Е. Клапаред, Ж. Пиаже, П. Бове, Ш. Бодуен и др. За първи път Н. Чакърров вижда лаборатория по професионално ориентиране и по експериментална психология.

През есента на 1931 г. става учител в Харманлийското педагогическо училище, а следващата година – в Шуменското педагогическо училище. Работата го среща с остарели принципи на обучение, които будят у него дълбоко разочарование. В дневника си той отбелязва: „Нашето педагогическо училище втъпява, а не развива“. В периода 1935–1940 г. е учител-па-

трон в Стажантския институт в София, където чете лекции по методика на философската пропедевтика. Динамичната среда на амбициозни и мислещи хора стимулира Н. Чакъров за изследователска работа в сферата на дидактиката. По време на специализацията си в Германия от 1940 до 1942 г. създава първата си монография – „Учебният процес“, и защитава докторат при проф. П. Петерсен. Тук се запознава в детайли с т.нар. „Йена-план“ – новаторска образователна система, която е принципно различна от класическата система на Я. А. Коменски и от хербартианската педагогика. Найден Чакъров описва обучението според Йена-план като „възпитателно общество“, „жизнен кръг с образователни и възпитателни задачи“, „жизнено-общностно училище“, където се работи по групи, залага се на задружния живот и взаимното обучение. За него това е пример за истински реформирано училище. Съпоставяйки този германски опит с българското училище, младият учен стига до убеждението, че у нас е наложително да се предприеме радикално образователно обновление. В Мюнхен слуша лекции при проф. Г. Кершенцайнер, разработил идеята за трудовото училище. Изучава и въпроси на философската пропедевтика.

На 1 октомври 1943 г. постъпва на работа в Софийския университет след издържан конкурс за асистент. Води курсове по история на педагогиката, история на образованието и педагогическата мисъл в България, сравнителна педагогика и училищно законодателство. Води и множество спецкурсове. Енергичен, отдаден на работата си, ерудиран, със завладяващо слово – такъв го помнят неговите студенти. Във Факултета по педагогика заема ръководни длъжности – ръководител на катедра, декан; в Министерството на народната просвета е ръководител на отдел „Университетско и икономическо образование“.

След 9.IX.1944 г. – в годините на сталинска стагнация, Н. Чакъров започва да изглежда в очите на правоверните партийци политически неблагонадежден заради близо двегодишната си специализация в Германия във времето на Третия райх. Чистката сред преподавателите, враждебността и идеологическото дебнене разяждат академизма и поставят на преден

план лоялността към комунистическата власт. Наложително става т.нар. „мирогледно преустройство“, задължаващо оцелелите кадри да преминат през марксистко-ленинската школа за преподаватели към Централния комитет на комунистическата партия, организирана от С. Гановски, Р. Янчев, Ас. Киселинчев и други съветски възпитаници. Диалектичският и историческият материализъм става „научен“ афиш. Педагогическите специалности са предмет на специално идеологическо „обгрижване“, защото от тях зависи какъв светоглед ще се формира у младите поколения. Найден Чакъров е принуден да се съобразява с налагания канон, но вътрешните му несъгласия растат. През 1952 г. той записва в дневника си: „Навлезли сме във фаза на догматизиране на марксизма-ленинизма“; „По всеки идеологически въпрос ученият трябва да се съобразява с официалните документи и постановките на Маркс – Енгелс – Ленин – Сталин“; „С един цитат от официалните документи или съчиненията на класиците човек може да обори всяко противоречие му изказване“ и мн. др. Макар че първоначално Н. Чакъров посреща новата власт с надеждата за смислени социални преобразования, скоро осъзнава заблудите си и преживява дълбоко разочарование. Много от научните му замисли се оказват неосъществими в унифицираната научна среда. Разработки, започнати по време на специализацията в Германия, остават недовършени, блянят за българско училище от типа на Йена-план угасва. На дневен ред идват педагогическите учения на Н. Крупска и А. С. Макаренко.

Въпреки идеологическия диктат Н. Чакъров успява да осъществи голяма част от научните си замисли. Автор е на над петдесет монографии, учебници и помагала, на стотици студии и статии. Разработките му са от сферата на историята на педагогиката и българското образование, училищното законодателство, сравнителната педагогика, методологията на педагогиката, дидактиката, педагогическата социология и др. Траен интерес предизвикват неговите монографии „Хуманизъм и възпитание“ (1963), „Педагогика и диалектика“ (1966), „Педагогиката като наука“ (1971), „Педагогическо взаимодействие“ (1980), „История на образованието и педагогическата мисъл в България“ (1975, 1982). Трудовете му носят знака

на неконвенционалното мислене, научната задълбоченост, високата ерудиция в различни полета на знанието и способността за провокиране на дискуссионни обсъждания.

Найден Чакърров инициира съставянето на сборника „Буржоазни педагогически възгледи у нас до 1944 г.“, излязъл от печат през 1964 г. Книгата има двойно идеологическо поданство – от една страна, тя е написана от критически позиции, съобразени с марксистко-ленинската методология; от друга страна обаче, критикувайки „буржоазните възгледи“, тя представя доказали валидността си педагогически идеи и експериментаторски подходи, които разкриват динамиката в мисленето за образованието и ценността на негово обновяване. Така българската социалистическа аудитория има възможност да се запознае с историческата роля на хербартианството и с модерните идеи на дидактическото художество, социалната педагогика, трудовото възпитание, свободното възпитание. В последна сметка сборникът дава възможност за съпоставяне на социалистическата педагогика с теоретичен и практически опит отвъд желязната завеса, макар и снабден с негативния ореол на „буржоазна наука“. Подобна роля играе и съставената от Н. Чакърров „Христоматия по история на образованието и педагогическата мисъл в България до появата на марксистическата педагогическа мисъл у нас“ (1963), както и „Съвременната буржоазна идеология и възпитанието: мироведни въпроси“ (1969).

Научната дейност на Н. Чакърров е тясно свързана и с Института по педагогика при БАН. Той членува в различни други обществени организации, гружества, научни съвети. Личност с размах, енергия и инициативност – далеч от представата за кабинетен учен интроверт, Н. Чакърров принадлежи на плеядата учени с изключителен принос за развитието на педагогиката и образователното дело в България.

Бележитият педагог умира в София на 30 октомври 1990 г.

Днес Музеят на народните художествени занаяти и приложни изкуства в Троян – родния град на Н. Чакърров, възкресява неговото дело. Рубрика „Градска памет“ в сайта на Музея съдържа отдел „Личности“, където са представени про-

фесионалният му път и забележителният му педагогически принос: <https://trojan-museum.com/prof-naiden-chakarov>.

Използвана литература

Бойчева, Вера. *Найден Чакъров*. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 2000.

Димитров, Л. Бележит педагог. – *АзБуки*, 2007, № 42.

Огняна Георгиева-Тенева

НАЙДЕН ШЕЙТАНОВ

Найден Христов Шейтанов е роден на 18 ноември 1890 г. в гр. Троян. Завършва гимназия в София. Следва история и философия в Лайпцигския и Карловия университет точно в епохата „модерн“, открива за себе си „Европа на духа“. Защи­тава докторат в Германия. През 1919–1920 г. учителства в Троян. През 1920 г. се установява в София и започва работа като преподавател по немски език в Първа софийска мъжка гимназия. Възпитаниците му го възприемат като истински европеец заради неговата енциклопедична начетеност и изключителна изисканост в облекло и маниери.¹ Има изявено национално културно самосъзнание, което в тоталитарната епоха бе „преведено“ като националистично-шовинистично, съответно фашизоидно, и като следствие – инкриминиран. Умира в пълна забрава в годините на социализма на 20 февруари 1970 г. Едва в новата епоха започва отново преоткриването на личността и идеите му².

Историк и философ на културата, самобитен народопсихолог с оригинални и нестандартни идеи, предизвикващи и до днес нееднозначни коментари. Критическата му мисъл, обвързана с дълбокото му родолюбие (неслучайно наречен от Кирил Кръстев „най-българогласният български автор“), все още не е напълно преоткрита. Не е признато първенството на идеята му за Ново българско възраждане на основата на „балкано-българския титанизъм“, разбираан като хуманизъм. Все още не

---

¹ Един забравен велик българин, преоткрит за нас от проф. Ерика Лазарова: непознатият Найден Шейтанов – интервю на Огнян Стамболиев с Ерика Лазарова: <https://lira.bg/archives/158469>

² Най-пълното и най-обективно изследване на идеите на Найден Шейтанов предлагат книгата на Ерика Лазарова „Ученият срещу политика 9-р Найден Шейтанов“ (2005) и предговорът към тома с избрани негови произведения „Балкано-българският титанизъм“ (2006) в нейно съставителство.

е осмислена връзката между патриотизма и космополитизма му (изразим в мечтата му за всечовечност).

Големите му теми са тракийският орфизъм и богомилското учение и техният принос за развитието на европейската култура и мисъл (за него Платон е орфик, а трубагурският култ към Прекрасната дама, развит по същото време, когато в Прованс се разпространяват катарството и албигойството, отглася богомилското равенство между мъжа и жената). Както се изразява Ерика Лазарова, макар и утопична, рамката, в която Шейтанов поставя българското начало, е наистина „чутовно-титанична“, плод на синтеза на „тракийската, критско-микенската, йонийската, далекоазиатската, римската, византийската духовни опитности“³.

Познавач и тълкувател на българския фолклор и митологичната му основа, на българската ономастика и етнография в опит да бъдат осветени дълбините и хуманизмът на българския светоглед („вселеноглед“). Затова и капиталният му труд, или заветната му книга, се нарича „Великобългарски светоглед“ (1940), основана на наблюденията върху културната, политическата и стопанската история, философията на културата и философията на историята, народопсихологията и сексологията. Той е първият, оценил потенциала на българския еротичен фолклор в същата народоведска и народопсихологична посока и развил оригиналните си идеи за „български сексопантеизъм“ и „сексократическа философия“. Първи изследовател на ромския език и етнос (което действително го вади от списъците на привържениците на фашизма).

Драмата му „Цървулиада“ (1923) се причислява към опитите на българския авангардизъм за драма в естетиката на гадаузма⁴.

Активен сътрудник на периодичния печат преди 1944 г. – един от кръга около сп. „Златороз“, публикува активно във „Философски преглед“, „Българска реч“, „Философия и социо-

³ Лазарова, Е. Преговор към „Ученият срещу политика г-р Найден Шейтанов“. София: Зах. Стоянов, 2005, с. 24.

⁴ Атанасова, Цв. Найден Шейтанов. – В: *Речник на Българската литература след Освобождението*. Институт за литература при БАН: <http://dictionarylit-bg.eu/Найден-Христов-Шейтанов>

логия“, във в. „Хемус“ (Троян), „Литературен глас“, „Изгрев“ и др.

Във „Философски преглед“ са отпечатани няколко статии на Шейтанов. Едната, „Духът на отрицание у българина“ (1933, № 2) пряко кореспондира с концепцията на Петър Мутафчиев в статията му „Поп Богомил и св. Иван Рилски. Духът на отрицанието в нашата история“ (1932), но с желание да бъде аргументирана многостранно – не само с примери от историята, но и с примери от психологията, географията, етнологията, фолклора, литературата, философията, изграждащи на пръв поглед еkleктична „плетка“.

В твърдението му, че има едно сигурно място, където властва не духът на отрицанието, а жизнеутвърждаващият дух на българина – запазен в сексуалната му философия, – списанието очевидно провижда нова предизвикателна дискусионна тема, публикувайки четири статии на автора с подобно съдържание. Редакторите му не грешат.

Светът на идеите на Шейтанов в началото и днес изглежда изненадващо: но който навлезе дълбоко в тях, той веднага ще се съгласи с определението на Ерика Лазарова: „един от най-оригиналните и нестандартни български културфилософи и народопсихолози“⁵.

Светлана Стойчева

---

⁵ Лазарова, Е. Прегovor към..., с. 5.

ОРИН ВАСИЛЕВ

Орин Василев (псевд. на Христо Петков Василев) е роден в с. Враняк, Врачанска област, на 20 ноември 1904 г. Прогимназия завършва в Бяла Слатина, а гимназия във Враца (1923). Израства в семейство на оформени социалисти. Баща му, Петко Василев – дългогодишен учител, директор на гимназията в Бяла Слатина, участва в борбите срещу режима на Александър Стамболийски, а по-късно е един от първите делегати на партийните конгреси. Майка му, Мария, е чиновничка. Тя го води още като дете по работилници, шивачници, в комунистически клубове, на марксистки лекции и др. В ученическите си години той работи в печатница, дърводелска работилница, мелница, като помощник-огняр, овчар и копач. През 1919 г. става член на Съюза на комунистическата младеж (до 1924 г.). Основава пет младежки гружества и участва в тяхната дейност, член е на нелегалното ръководство на комунистическите кръжоци в гимназията. За тези си дейности е изключен от гимназията в V и VI клас. Участва в Септемврийското въстание (1923) и е арестуван.

След освобождаването си, между 1923 и 1925 г., работи като учител в Козлодуй, където продължава революционната си дейност вече като член на БКП (1924). През 1925 г. е уволнен от гимназията заради комунистическите си възгледи и заедно със своето семейство (съпругата му Кунка и сина им Орлин) заминава за София. Там в началото работи като продавач в магазините на кооперация „Напред“, писар в Окръжния съд, а след 1944 г. като директор на радиоразпръскването, в кинематографията, в редакцията на в. „Литературен фронт“, директор е на Столичната библиотека (1941–1942), на Народната библиотека (1963–1964) и др.

Пътят на О. Василев от ранна детска възраст до първите му художествени опити оставя дълбоки идеологически,

емоционални и идейни следи в неговото творчество. Особена травма за него се оказва несполучливият семеен живот на родителите му, който изостря чувствителността на бъдещия писател към човешкото нещастие. Трагедията на майката (тя е трябвало да се справя сама с двете си деца) създава у него особен интерес към драмата на жената, който осезаемо се усеща в много негови творби. Страданията на детето също вълнуват писателя. Родени в болка, в непосредствен допир до хората и живота, екзистенциалните проблеми полагат основата на големите обществени конфликти, нравствено-философски категории, които ще станат предмет на цялото му творчество.

Орлин Василев е автор на грами, романи, разкази, приказки и множество статии, очерци, публикувани както в периодичния печат, така и в отделни сборници.

Писателят дебютира през 1927 г. в Антон-Страшимировия вестник „Ведрина“ със статията „Писмо от една жена“ (1927, № 37, под псевд. *Плама Петрова*), в която изразява ярка реакция срещу уволнението на жените работнички и чиновнички. Друга статия, публикувана в същото издание, излиза с постоянния му псевдоним (*О. Василев*) под заглавие „За проситицията“. Тя очертава обществения облик на бъдещия писател, неговите идеи, убеждения и творчески темперамент, онези вътрешни енергии, с които са написани почти всичките му творби. Във „Ведрина“ е публикуван и първият белетристичен опит на О. Василев – малката скица „Поклон!“. През 1928 г. Василев отпечатва първите си два разказа – „Служба“ и „В София“, в сборника „Дни и ноци“, където са поместени стихотворения и разкази от Емил Коралов, Лъчезар Веронов и др. Включените в сборника писатели са и първата литературна среда, в която попада О. Василев, а с Ем. Коралов го свързва трайно приятелство.

Обществено-политическите възгледи на О. Василев през 30-те години определят характера на неговата редакторска, публицистична и творческа дейност. И в журналистиката, и в есеистиката писателят влиза със сериозна марксистка подготовка, аналитичност, философска дълбочина. Редактор е на илюстрирания седмичник „Свят“ (1933–1934), който през

1935 г. излиза под ново име – „Простор“. Вестник „Свят“ прокарва линията на еднородност на писателите антифашисти и служи на конкретните задачи на партията. Писателят сътрудничи още във в. „Антивоенен преглед“ (1934), в. „Кормило“ (1936), в. „Дума“, сп. „Философски преглед“, сп. „Наковалня“ и мн. др. В основания през 1932 г. Трудово-борчески писателски съюз той намира своята естествена среда като издател и сътрудник на в. „Фронт на трудово-борческите писатели“.

Неговото присъствие в полето на публицистиката е сериозно. Автор е на три книги с есеистика и публицистика: „Любов и разум“ (1941), „Опиту“ (1968) и „Изграждане на творческата личност“ (1976). Статиите му са включени и в т. 5 на неговите „Събрани съчинения“ (1957, под редакцията на Розалия Ликова), а през 1985 г. публицистиката му излиза в т. 4 на „Съчинения в четири тома“ под редакцията на Дария Табакова и сина му Орлин Орлинов. В първата книга са поместени и статиите, които писателят публикува преди това в сп. „Философски преглед“. В третата книга с есета О. Василев включва писма и дневникови записки, разкриващи и една интимна страна от неговия живот, нагласата на душевния му мир, в който личното е неразривно свързано с общественото. В нея писателят засяга проблемите и на разказа, критиката, драматургията и др.

В редица свои статии, печатани главно във вестниците „Кормило“, „Литературен преглед“, „РАФ“ и списанията „Нова литература“, „Изкуство и критика“ и др., О. Василев води борба срещу книги, създадени без вдъхновение, без любов и омраза, които не възпламеняват човешката душа. Есета, писани преди 1944 г., са интересни със своята иносказателност, когато писателят прокарва идеите си за бъдещото социалистическо общество.

Важна тема, която вълнува Василев, е темата за изкуството, за художественото майсторство и изграждането на творческата личност, за важната връзка между литературната критика и литературата с живота. През 1933 г. във в. „РАФ“ статията „Как да започнем? – Въвеждането на героите“ засяга въпроса за художественото майсторство. В увода на статията пише, че разработката на големите въпроси

около творчеството са необходими за качествено подобрене на самото творчество. В бр. 99 на „РЛФ“ О. Василев публикува статията „Към решителното организиране“, в която се поставя въпросът за качеството на художествената литература и се дават насоки както на нея, така и на литературната критика. В статията „Страх“ (в. „Фронт“, 1934, № 3) призовава българските писатели да излязат открито на борба срещу фашизма, да организират прогресивните сили на българската интелигенция срещу реакционната вълна и да се опрат в своята борба на „мощната стена на борещите се работници и селяни“. В „Отровата на изкуството“ например (сп. „Изкуство и критика“, 1939, № 4) говори за „мелодията на истината и правдата“, за „човеци със сродни чувства“, за „нова среда“ – понятия, наситени с видим социален и политически смисъл. В „Бягство от времето“ (в. „Мир“, 1942) писателят изтъква реализма и обществено-възпитателното въздействие като основни качества на истинското художествено творчество. Насочва вниманието на писателите към съвременността, към създаване на художествени образи като Дон Кихот, Хамлет и др., към изобразяване на съвременните явления, отразяване на съвременното в неговата динамика, а не статика.

В отделни статии обръща внимание на младите хора и техните проблеми и перспективи (напр. „Грижа за младите“, „Педагози по неволя“ и др.). Любопитна за духа на времето е и статията на О. Василев за кафене „Цар Освободител“ („Парнас“. Принос към социологията на едно забележително кафене“), картографираща енергията на това обичано от множество интелектуалци пространство и неговите посетители. В „Културни рекорди: изповед на един преводач“ засяга съвременното състояние на преводите, издателските практики и др.

В „Любов и разум“ (сп. „Философски преглед“, 1941, № 2) пише за „очакваните събития“ вместо за революцията, за основната промяна, която ще създаде всички предпоставки за изграждането на нови отношения между мъжа и жената, с „изпреварилите страни“ и „известни нови общества“, визирайки СССР. В статията „Социология на рекламата“ (сп. „Философски преглед“, 1938, № 4) авторът показва сериозна еру-

диция при представянето на рекламата като манипулативен инструмент, контролиращ всички сфери на човешкия живот.

Многогранно е публицистичното творчество на О. Василев. Жив и любопитен за света човек, който се стреми не само да пише в духа на своето време, но и да живее с темповете на младото поколение. Критикът Здравко Петров в спомени за писателя (вж. „Изкуството да имаш врагове. Спомени за Орлин Василев“, 2005) споделя, че хората от неговото поколение помнят искрите, вдъхновението на ораторското изкуство и подвижността, темпераментната фигура на О. Василев, който винаги и с удоволствие се присъединява към компанията на интелигентни млади хора.

Интересът към проблемите на художественото майсторство, будното съзнание на писателя за историческите, политическите и културните процеси на неговото съвремие намират пряко отражение не само в публицистиката, но и в художествената практика. Формата и съдържанието на произведението са съществени елементи за неговото художествено качество, което О. Василев възприема като обществена отговорност и въпрос. Идейно-възпитателната роля, която трябва да окаже художественото произведение, е една от важните посоки, които авторът подкрепя и следва за развитието на българската литература.

Широкият поглед, който О. Василев има върху проблемите и на литературата, му дава възможност да обогати жанрово своето творчество, да отдели повече внимание на композицията, на героите, на ролята на пейзажа, езика и др.

„Бялата пътека“ (1929), първият роман на О. Василев, е стъпка напред в развитието на септемврийската белетристика заради насочването към епичност на събитията, към повече широта в отражението на живота, към по-конкретна обосновка на дейността на революционерите. В романа е отразен потокът на лиричните и граматичните преживявания, на откритата емоционалност, господстващото настроение в септемврийската литература. За пръв път в това произведение се прави опит за едно по-широко – откъм емоционален обхват – разгръщане на септемврийските събития. Формата на дневник, психологическата дълбочина на образите и сти-

лът на автора дават възможност да се предаде по-ясно идейно-психологическата дълбочина на проблемите. Съдбата на героите се разгръща върху емоционалната канава на болката от поражението и личното страдание се преплита с трагизма на изживените събития.

През 1933 г. излиза книгата „Огненият обръч 1923“ – спомени от септемврийското въстание, която също като „Бялата пътека“ е написана във формата на дневник, воден преди смъртта на героя. Това е подходяща форма, която позволява на автора да използва лични наблюдения, мисли и преживявания, свързани със самото въстание. През 1935 г. създава алегоричната повест „Дивата гора“, резултат от прякото участие на автора в антифашистката борба и на целия негов активен политически живот. Историческият роман „Хайдутин майка не храни“ (1937) проследява съдбата на народа във време на робство и жертвоготовността на героя в желанието му да постигне общонародна свобода.

В част от своето творчество, предимно в разказите си „Прости ръце“ (1930), „Житие-битие“ (1945) и „Глас народен“ (1952), О. Василев се разкрива предимно като майстор на психологическия детайл. Майстор на късия разказ, писателят (полушеговито наричал себе си „бегач на къси разстояния“) показва забележително умение да вмести цял един живот, цяла човешка съдба, цяла грама в един разказ. В тях той търси не толкова значимостта на събитието, на сюжета, колкото изключителността на събитията, изживяванията, психологическите детайли.

През 1939 г. О. Василев пише и първата си грама „Островът на прокажените“. Следват „Тревога“ (1948), „Любов“ (1954), „Щастие“ (1954) и др. В грамите си продължава основни проблеми, залегнали в неговата белетристика, преди всичко проблема за щастието на личността. В „Тревога“ той се превръща в проблем за аполитичността. Откъсването от народа е описано като омагьосан кръг, а животът, колкото и да бягат от него героите, дава път само на смелите. Основното качество на О. Василев е избягването на опростяване на човешките грами и образи, което се проявява и в неговите пиеси. Проблемът за аполитичността прераства в проблем

за любовта, за приятелството и др. Драмата „Любов“ още по-мощно разгръща големите идеи и обществени простори, а проблемът за личността и обществото приема по-съвременни и изострени форми. Любовта към живота, гордостта от победата на новото, съзнанието, че героите нареждат живота си със собствените си ръце – всичко това прелива в чувство за радост. Проблемът за комунистическата душевност е отразен и в драмата „Щастие“. И тук въпросът за щастие, за мястото на човека в живота придобива категоричност и жизнена сила.

Както в белетристичното и публицистичното си творчество, така и в драмите О. Василев рисува човека и света в движение, в промяна. Голяма част от неговите творби граничат с романтика. Той търси в материалното израз на духовното, залага проблеми, надхвърлящи място и време. Динамиката, промяната е изразена чрез развитието на човешките съдби и характери, чрез решаването на конфликтите, чрез борбата за щастие, извън личните потребности, чрез широкото етично отражение на действителността, осмислено през смисъла на живота, посветен на съвременността, на душевните колективни трансформации към по-добър живот и др.

Енергичен събеседник и блестящ оратор, винаги събиращ около себе си групи от млади хора, О. Василев посвещава себе си на вдъхновението от споделеността на идеи, на големите проблеми за човешкото щастие, пътуването на личността към бъдещето, споделяйки собствените си мечти с различни аудитории. С тревогите за търсене на човешко щастие и любов той се противопоставя на статичността, застоя на душите, превръща целия си живот в път към бъдеще, в което влага всичките си сили, мечти, идеали.

Писателят умира в София на 2 април 1977 г.

Използвана литература

Лукова, Розалия. Творчеството на Орлин Василев. – *Год. на Софийския университет*. Филологически факултет. Кн. 2. Т. 49, 1955 [за 1954]. София: Наука и изкуство, с. 175–283.

Изкуството да имаш врагове: Орлин Василев в спомените на съвременниците си. Състав. Даря Табакова. София: Свят, 2001, 2004.
Речник на българската литература. Том 1. София: Изд. на БАН, 1976.

Елена Борисова

ПЕТЪР МУТАФЧИЕВ

Петър Стоянов Мутафчиев е роден на 4 юли 1883 г. в с. Боженици, Габровско. През 1901 г. завършва Русенската гимназия „Княз Борис I“ с класическа матура. След петгодишно учителстване през 1906 г. се записва за студент по история и география в Историко-филологическия факултет на Софийския университет. Още по време на следването си се ориентира към средновековната българска и византийска история под влияние на авторитетния историк Васил Н. Златарски (1866–1935). Дипломира се през 1910 г. Загърба му вече е първата му научна публикация – изследване на селското земевладение във Византийската империя VI–VII век („Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“, 1909).

По препоръка на В. Златарски е назначен в Средновековния отдел на Народния музей в София. Игват Балканската и Междусъюзническата война, в които участва. Раняват го, завръща се от фронта и продължава работата си в музея. Започва системно проучване на българските средновековни археологически паметници, включително с работа на терен. Очевидно това е оставило трайна следа във формирането по-нататък на историческите му концепции, след като започва една от знаковите си статии върху философията на историята именно с наблюденията си върху оскъдността на българските археологически паметници.

През 1914 г. спечелва стипендията „Марин Дринов“ за тригодишна специализация в чужбина, но на следващата година отново е мобилизиран като запасен поручик и участва като командващ пехотна рота в битките на Добруджанския фронт по време на Първата световна война. По-късно е награден с няколко ордена за храброст. След демобилизацията отново се завръща на работа в музея. Катастрофалният резултат от войните за България и прякото му участие в истори-

ческите събития положително изграят роля при формирането на позиция по отношение на собственото минало, търсене на връзките му с настоящето и подхранват голямата му идея за философия на българската история. Едва през 1920 г. реализира спечелената стипендия и става специализант в Института по византология и новогръцка филология към Мюнхенския университет. Работи под ръководството на големия немски византинист Август Хайзенберг (1869–1930). Запознава се формиращата се културологична немска историографска школа, с философията на историята на Бенедето Кроче. Именно в тези години той култивира себе си като „първия български школуван византолог“¹.

След завръщането му в България през 1922 г. започва най-продуктивният му период на преподавател и учен. През 1923 г. е назначен за редовен доцент в Катедрата по история на Източна Европа и Византия в същия Историко-филологически факултет в Софийския университет, където е следвал като студент, а през 1927 г. е избран за извънреден професор. В периода 1937–1938 г. става декан на същия факултет, действителен член на БАН и секретар на историко-филологическия ѝ клон, редовен професор в Университета, оглавяващ Катедрата по история на Източна Европа и Византия, редовен член на Македонския научен институт. През 1939 г. е член и на Полската академия на науките. Лекционните му курсове по византийска и българска история положително изиграват важна роля за оформянето на дискуссионните му концепции върху българската средновековна история и естествено за създаване на единомишленици и последователи.

През последните години от живота си затвърждава позицията си на един от триадата най-добри български историци от първата половина на XX век, заедно с Васил Н. Златар-

---

¹ Консенсусно определение на историците. Употребява го В. Гюзелев в предговора си към редактираното от него издание на „История на българския народ“ (Гюзелев, В. Живот и научно творчество на Петър Мутафчиев (1883–1943). – В: Мутафчиев, П. *История на българския народ (681–1323)*. София: БАН, 1986, с. 9.); така озаглавява очерка си за Мутафчиев и медиевистът Георги Николов (Николов, Г. Н. Петър Мутафчиев (1883–1943) – първият български школуван византолог. – *Ното sciens*, бр. 8 [2014], с. 15–16.)

ски (1866–1935) и Петър Никол (1884–1938)². Участва активно в периодичния печат у нас и в чужбина. От 1925 до 1941 г. е редовен сътрудник на престижното мюнхенско списание “Byzantinische Zeitschrift”. През 1935 г. основава сп. „Просвета“ и е негов главен редактор от 1935 до 1943 г.

Умира в София на 2 май 1943. Ранната му смърт е причина най-съществените му трудове да останат недовършени. В първите две десетилетия на комунистическата власт, когато последователно е провеждана идеологическа чистка, той е наричан „венценосец на българската буржоазно-фашистка историческа мисъл у нас“. Една от причините са контактите му със съюза „Отец Паусий“, забранен през 1944 г. заради профашистки идеи, а може би и поради избирането му през 1942 г. за съпредседател на Комитета за българо-немско сътрудничество по издаване на османски документи (без връзка с политиката).

Приносите на П. Мутафчиев са в едни от най-евристичните проучвания на византийската и българската история. Малко известен факт е, че Мутафчиев пръв в България написва основен учебен курс по история на Византия, циклоствилно публикуван след смъртта му (1947)³. Едва през 1987 г. е издаден недовършеният му ръкопис върху българската средновековна история „Книга за българите“, чиито глави „Балканът в нашата история“ и „Нашата политическа и културна съдба“ имат особена тежест в корпуса текстове върху българската народопсихология. За приноси се смятат многобройните му публикации в областта на историческото изворознание, историко-географските му съчинения за областно-поселищната история на Добруджа, Българското Черноморие, Македония и Средногорието. Но може би най-фокусиращата и обобщаваща концепцията на Мутафчиев за българската история е незавършената монография „История на българския народ (681–1323)“ (1943), наречена „един от шедьоврите на българската историография“⁴.

² Николов, Г. Н. Цит. съч., с. 15.

³ Пак там, с. 16.

⁴ Пак там, с. 14.

Във „Философски преглед“ излизат едни от най-знаковите му статии: „Върху философията на българската история. Византинизмът в българската история“ (1931, № 1) и „Поп Богомил и св. Иван Рилски. Духът на отрицанието в нашата история“ (1932, № 2). Повдигайки, образно казано, средновековната ни история на философска степен, той се домогва и до народопсихологични обобщения. Тук са развити концепциите му за пречупването на българското естествено културно и историческо развитие поради възприемането на зловредния „византинизъм“; за богомилството като „същинска религия на отчаянието“ и въплъщение на философията на пълното отрицание, възникнало като отпор на същия този „византинизъм“ и като отпор на отчуждената от народа си политическа и църковна власт; за подобната „отрицателна“ роля, която изиграва и религиозното уединение и съзерцание на св. Иван Рилски; за да се домогне до вникване в резките възходи и сгромолясвания в българската история и липсата на приемственост и последователност в българското минало.

Рязката амплитуда в оценката на научното му дело проично напомня възходите и сривовете на българската история, за които самият той говори и търси обяснение: от възхвали преди смъртта му до пълно обругаване и новото му въздигане (нека добавим, че то започва още в годините на социализма, когато бива снета наложената стигма върху книгите и концепциите му).

Светлана Стойчева

СОТИР ЯНЕВ

Сотир Янев Дробачки е роден на 28 октомври 1891 г. в с. Стоб, Дупнишко, гн. в Кюстендилска област. Баща му Яне Дробачки бил обикновен земеделец и имал петима снове, най-големият сред които е Сотир¹. Начално образование Сотир Янев получава в родното си село. Продължава в прогимназия в Дупница, след което завършва Средното педагогическо училище в гр. Кюстендил, където учи през 1904–1909 г. Една година работи като учител в дупнишкото село Пороминово. През 1911 г. е приет да учи право в Софийския университет. Следването му на два пъти е прекъснато от бурните събития през второто десетилетие на ХХ в. – първия път заради избухването на Балканската война през 1912 г., след която една година учи право в Цюрих, Швейцария, но отново прекъсва, този път заради влизането на България в Първата световна война. През 1915 г. Янев завършва Школата за запасни подпоручици и заминава на фронта, за да служи в българската армия. Командир е на взвод от 54-ти пехотен полк на Седма пехотна Рилска дивизия и се сражава с френските войски при Криволак, Гевгели и Завоя на река Черна в Македония. Има награди за участието си във войната: войнишки кръст „За храброст“, орден „За храброст“, IV степен и германски „Железен кръст“. През 1917 г. е произведен в първи офицерски чин подпоручик и до края на войната е адютант на полка. Документите, които изготвя като адютант, подписва с псевдонима *Поручик Бобошевски*.

---

¹ Измежду братята му най-известен е Давидко (две години по-малък от Сотир) – също юрист и общественик, кмет на Дупница от 30.11.1939 г. до 1944 г., убит без съд и присъда след 9 септември 1944 г.; домът му е национализиран, а от преживения ужас и мизерията, в която семейството изпада, съвсем млади умират и двамата му снове, а съпругата му губи разсъдъка си.

В книгата си „От Струма до Черна“ (1917) Янев описва как като участник в Първата световна война, преди да погребне убития френски войник Рене, намерил в неговата войнишка чанта писма и снимки на малкия му син и съпругата му. Не ги унищожавал, а ги изпраща във Франция, като пише: „Смелост е, че си позволявам да докосна чувствителните пружини на вашата съпругеска тъга...“

След войната Сотир Янев завършва образованието си и се дипломира като юрист (1920). Отначало започва да работи като адвокат в Кюстендил. От 1922 до 1924 г. специализира държавни науки и наказателно право в Берлин, Германия. Като по това време е и кореспондент на редица български вестници от германската столица. След специализацията се завръща в България и от 1924 до 1928 г. работи като адвокат в Дупница, през 1928 г. се установява за постоянно в София.

Още като гимназист Сотир Янев става член на Българската работническа социалдемократическа партия (БРСДП, ш.с.). През 1922 г. участва в Международния конгрес за мир в Хага, през 1923 – в обединителния конгрес на Социалдемократическия интернационал в Хамбург. Съпартиец е с политици като Янко Сакъзов, Кръстю Пастухов, Коста Лулчев, Григор Чешмеджиев, г-р П. Джигров и др. Проявява активност в обединителния процес на партията, завършил през 1932 г. със събирането на социалдемократическите формации в БРСДП (об.) В различни периоди Сотир Янев е близък с различни крила от македонското движение, през есента на 1912 г. е четник в четата на Яне Сангански и завежда архива ѝ. В този период на участие в движението той пише статии, разкази и фейлетони под псевдонима *С. Я. Хесенцев*.

След войните Сотир Янев се посвещава на обществено-политическия живот. Като юрист, участва в българската делегация на преговорите за подписване на Ньойския договор (1919). Дейността му първоначално е съсредоточена в Дупница и Дупнишко. Бил е общински съветник в града и председател на местното читалище „Напредък“ (1925–1926). От 1925 до 1939 г. е член на Управителния съвет на Съюза на тютюневите кооперации. През 1920 г. е сред основателите на в. „Светлина“ в гр. Дупница, който излиза всяка събота до 16 септем-

ври 1944 г. и е сериозен източник на информация за политика, икономика и култура не само от местен мащаб. Янев е кръстник на вестника, а сътрудници в него са проф. Асен Златаров, Кръстлю Пастухов и др. През 1924–1926 г. по негова идея в Дупница излиза в. „Народно дело“, който застъпва идеите на широките социалисти. В София редактира в. „Червена трибуна“ (1929–1931), всекидневника на БРСДП в. „Народ“ (през 1932 г.), където печата и свои статии. Сътрудничи във вестниците „Дума“, „Зора“, „Днес“, „Мисъл“, „Литературен глас“ и др., публикува политико-социологически статии в сп. „Философски преглед“.

Сотир Янев е избран за народен представител от гр. Дупница в XXII ОНС (1927–1931). Депутат е и в XXIII ОНС (1931–1934) и XXV ОНС (1940–1944). След 19-майския преврат от 1934 г. и забраната на политическите партии известно време е председател на Съюза на мюлѐневите кооперации. Като депутат от Дупнишко, подкрепя мюлѐнопроизводителите от селата Стоб, Кочериново и Бобошево, търсейќи пазари в страната и чужбина. По негов проект е гласуван Законът за мюлѐна.

В края на 30-те години възгледите на Сотир Янев еволюират от социалдемократически към десни. Разривът между СССР и Германия през 1941 г. постепенно го отвежда до прогермански позиции. След посещение в СССР като водач на парламентарна делегация излиза със статии в печата и с публични сказки, в които разобличава антихуманната същност на болшевизма. В XXV ОНС той е зам.-председател на парламентарната Комисия по правосъдието и председател на Комисията по външните работи. Като такъв, има отношение към присъединяването на България към Трестранния пакт. С парламентарни делегации Янев пътува в Полша, СССР, Чехословакия и Югославия. През 1938 г. е награден от цар Борис III с орден за Граждански заслуги.

Онези, които са имали възможност да го слушат, описват Сотир Янев като човек със забележителни ораторски качества. Имал внушителен глас с особен тембър, ясна дикция, говорел, без да бърза, с ударни изречения и подчертани паузи в края им, давайќи възможност на слушателите да

осмислят чутото. Такъв бил в публичните си сказки, в речите си от парламентарната трибуна и в адвокатската си практика.

Сотир Янев е адвокат-защитник по нашумелия процес срещу шестдесет сътрудници и членове на нелегалния Централен комитет на БРП през юли 1942 г. В него той защитава Младен Исаяв, според чиито думи е назначен за негов служебен защитник по искане на Писателския съюз.² Благодарение на отлично проведената защита поетът получава оправдателна присъда. През 1943 г. Янев участва дейно в акцията на Димитър Пешев против депортирането на българските евреи. На 15 април 1943 г. около 9.15 ч. е застрелян пред адвокатската си кантора в София на ул. „Цар Калоян“ № 1 от комунистически терористи Никола Драганов-Гуджо и Йордан Петров. Осъден е посмъртно от т.нар. Народен съд, за да се конфискува имуществото му и да се оправдаят убийците му, т.нар. Черни ангели.

Библиографията на Сотир Янев включва дванадесет книги и брошури, като извън този списък остават многобройните му статии. Пише и художествена и мемоарна проза. Сред книгите му най-важни са: „От Струма до Черна“ (1917), „Националните проблеми след войната“ (1924, но писана в Берлин през 1923 г.), „Маса и водители в политиката“ (1927), „Основни въпроси на българския социализъм“ (1928), „Светът в преустройство. Поглед върху социализма в Европа“ (1931), „Образът на младото поколение“ (1935), „Политическият човек. Социология на политическите убеждения“ (1936), „Из моя обществен път“ (1938), „Пътят на нацията“ (1939).

В сп. „Философски преглед“ Янев сътрудничи в периода 1930–1933 г., когато тече обединителният процес във формациите на българската социалдемокрация, а самият той е народен представител. Теоретически въпроси на политиката и политическите партии го вълнуват в по-общ и в по-конкретен план. На страниците на списанието той дискутира ролята на политическата пропаганда, на партийната психология, партийната дисциплина и свързани с тях проявления на политико-партийния живот. Тези въпроси са част от голямата

² Вж. ЦДА, ф. № 2134К.

тема за „политическия човек“, която го вълнува през 30-те години и на която посвещава важния си труд с това заглавие, привлякъл след промените от 1989 г. вниманието на политолози и философи.

Веселина Димитрова, Пенка Ватова

СТЕФАН ГИДИКОВ

Стефан Стефанов Гидиков е роден в Сливен на 22 октомври 1871 г. в семейството на възрожденския сливенски геец Стефан Георгиев Гидиков и съпругата му Щилияна. Баща му е бил подпредседател на Сливенската църковна община, един от основателите и пръв председател на Народно читалище „Зора“ в Сливен, приятел на Георги С. Раковски и Добри Чинтулов. Майка му произхожда от известния род Миркович, баба му е Русчо Миркович, доктор по финанси и гържавни науки. Тя го отглежда съвсем сама, тъй като той се ражда през 1871 година – три месеца след ранната смърт на баща си. Щилияна Миркович е сред учредителките на сливенското Женско благотворително дружество „Майчина длъжност“ (1870). Умира през 1932 г. на 79-годишна възраст.

Благоприятни обстоятелства съпътстват Стефан Гидиков в годините на неговото образование. Семейството му не изпитва материални затруднения и след като завършва сливенското класно училище, той учи във френския колеж „Пера“ в Цариград, където негов опекун е Драган Цанков. Пътят му нататък минава през Париж, Лондон, в университета в Брюксел учи социология и административно право (не завършва, защото по здравословни причини се прибира в България). Формира се като млад човек с разностранни интереси, отворен е към знанието, към духа и проявите на западната култура, вниманието му привличат модерните политически, икономически и философски идеи. Завръща се в родния Сливен, прекъсвайки образованието си, защото е споходен от здравословни проблеми, но продължава да чете трудовете на руски и френски философи и социолози. Дядо му Русчо Миркович напразно се опитва да се възползва от завръщането му, за да го въведе в тънкостите на търговията.

Стефан Гудиков се изявява като автор в широк тематичен и проблемен диапазон – като публицист, философ, писател, критик. Пише по философски, обществени, политически и стопански въпроси. Автор е на книги с поезия, разкази, очерци, повести, пиеси, романи, излезли преди 9 септември 1944 (след това книгите му не се преиздават). Публикациите му в периодиката често са подписани с псевдонима *Венко*. Философските му възгледи са доста сложни и противоречиви. Като млад се увлича по социализма и материализма, заедно с Михаил Кантарджиев основава в Сливен в. „Сиромашки защитник“ (1894–1895, излезли 46 броя, преименуван от № 8 на „Работнически другар“), в който редактор е и Георги Бакалов. По-късно, под влиянието на родственика си г-р Георги Миркович, скъсва със социалдемократическите идеи и работи заедно с него в списание „Нова светлина, или тълкувание тайните явления в природата“ – едно от първите списания за спиритизъм и хомеопатия у нас, излизало през 1891–1896 г. и издало 60 книжки. Възгледите му се опитват да съвместят научното познание и религиозната вяра, да намерят основания на мистичното и чудесното чрез науката (в книгите му „Научните основи на чудесното“, 1897, и „Наука и религия“, 1942). Когато започва излизането на сп. „Демократически преглед“, става негов сътрудник и се свързва с радикалдемократическите среди. Избран е във Върховния комитет на партията, но не остава за дълго в него – партийната кариера се оказва неподходяща за нагласите му на пишец публицист и теоретически застъпник на радикалдемократическите идеи.

В различни години, още от 90-те години на XIX в., Ст. Гудиков участва в редактирането на редица периодични издания, с които го свързват или политическите му и обществени възгледи, или негови увлечения. Сред тях – освен споменатия „Сиромашки защитник“ – са сливенските вестници „Република“ (1899–1902), „Радикал“ (1907–1910) и „Народна воля“ (1913–1914), които го свързват с идеите на Радикалната партия и нейните структури в Сливен. Преди това е редактор и издател на най-голямото по онова време провинциално научно-литературно списание – „Живот“ (1897–1899), от което в две годишнини излизат 20 книжки. То се списва по образец на за-

пагните списания от този род (особено на английското Review of Reviews), като си поставя за цел „да запознае читателите с модерните идейни течения и научни открития от общ интерес а главно с магнетизма, телепатията, спиритизма и други подобни области“ и се обявява против научния догматизъм. Сред сътрудниците на списанието са Кирил Христов, П. П. Славейков, Д. Полянов, Ст. Михайловски, А. Страшимиров, Трифон Кунев и др. Тук се появяват едни от първите произведения на Г. П. Стаматов.

В Сливен Ст. Гудиков активно присъства в обществения и културен живот на града. Инициатор и участник е в редица местни дружества – туристическо, гимнастическо, театрално, млекарско, бубарско, в различни социално-икономически и стопански организации: кооперациите „Шевка“ и „Вулкан“, „Дружество за икономическо повдигане на Сливен“. Член е на редакционния комитет на „Лозарски бюлетин“, който излиза в Сливен през 1904–1909 г. Член е на инициативния комитет за издигане на паметника на Хаджи Димитър, на паметник на загиналите във войните през 1912–1918. Идея на Гудиков е и Държавната лотария.

Особено активно и дълги години работи за развитието на читалище „Зора“ в Сливен. По време на честването на 50-годишнината на читалището през 1910 г. той издига идеята за сдружаване на всички читалища в България. Тя е възприета положително и през 1911 г. е учреден Върховният читалищен съюз. За своите заслуги към града и читалищното дело Ст. Гудиков е обявен за почетен гражданин на Сливен и почетен член на Върховния читалищен съюз. Почетен член е и на Народно читалище „Зора“.

Заедно с тази гражданска активност, по свидетелство на негови съвременници, той е житейски непрактичен и последните му години преминават в отчужденост от хората и почти в мизерия. През 1939 г. по почин на читалище „Зора“ е отправена молба до Министерството на народното просвещение за отпускане на народна пенсия, която е подкрепена от над 20 сливенски организации и дружества, от Съюза на българските писатели, от Върховния читалищен съюз, от изтъкнати личности като Тодор Влайков, Стоян Омарчевски, Сту-

лиян Чилингиров, Добри Немиров, Николай Лилиеф, Елисавета Багряна, Дора Габе, Ангел Каралийчев, Константин Константинов, Михаил Арнаудов и гр. По неизвестни причини обаче министерството не дава ход на молбата.

Стефан Ст. Гудиков умира в Сливен на 10 март 1944 г. Богатата си библиотека завещава на читалище „Зора“, а трудовете си – на Върховния читалищен съюз. По-късно, през 1978 г. неговата родственица Елена Миркович предава архивни материали на Държавен архив – Сливен, които са обособени в архивен фонд 384К.

Сътрудничеството на Стефан Гудиков в сп. „Философски преглед“ започва още в първата годишнина на списанието, през 1929 г. Дебютът му на страниците на новото издание на Димитър Михалчев е в първа книжка със статията „Дух и материя“, която отправя към една от любимите му философски теми. Сътрудничи спорадично в списанието с няколко статии в областта на философията, психологията, религията и окултизма до 1937 г. (г. IX). Най-известният му текст сред тях е статията „Половата свитост на българина като основа на неговия характер“ (г. VI, 1934, № 2).

Пенка Ватова

СТОЯН БРАШОВАНОВ

С тоян Брашованов е роден на 14 септември 1888 г. в гр. Русе¹ – и днес впечатляващ с музикалните си традиции. Градът е известен с богатия си културен живот и специално с музикалните си прояви още преди Освобождението. През 1891 г. там се основава театрално-музикалното дружество „Лира“, което в продължение на близо 50 години има сериозни заслуги за духовното израстване на населението. Към него се създава и симфоничен оркестър; през 1900 г. негов ръководител е Панайот Пунков.

Родът на Стоян Брашованов произхожда от Русе. Дядо му е пътувал често до Брашов, откъдето идва и прякорът му. Баща му, известен с честността си, е чиновник в застрахователно дружество. Семейството им е с музикални интереси. Чичо му – Георги Брашованов, защитава докторска дисертация в Ерланген – „Рихард Вагнер и античността“. Големият му брат Димитър учи цигулка при Фр. Щрос, на когото по-късно става ученик и по-малкият Стоян. Сестра им Теодора е първото момиче в Русе, което е свирило на концерт.

През ученическите си години Ст. Брашованов свири на цигулка и виола, включен е в оркестрите на Русенската мъжка гимназия и в симфоничния оркестър на дружество „Лира“. Сам ръководи малък ученически оркестър. Български език му преподава Божан Ангелов, латински и гръцки – д-р Иван Занетов. В гимназията в отделни години е преподавал и Стоян Михайловски.

През 1906 г. завършва класическия отдел на гимназията и заминава за Йена, където учи немски език и впоследствие следва философия, педагогика и естетика в Университета.

---

¹ Биографичните данни се базират основно на книгата на неговата гъщеря Лада Брашованова-Станчева „Проф. д-р Стоян Брашованов. Първият български музиколог“ (София, 1993).

През учебната 1908–1909 г. продължава да изучава същите специалности в Университета в Берлин, където преподават Вилхелм Вунд, Карл Шумпф и др. В периода 1909–1914 г. продължава следването си в Лайпциг – изучава философия, педагогика, естетика и музикология, с известно прекъсване през 1912 г., когато е учител в Шумен.

Участва в Първата световна война като преводач (1915–1918), след което е поддиректор на Военната библиотека в Русе. Известно време живее и в София – наемател е на Елена Снежина и така се запознава с ярки фигури от българския театрален свят. През 1920–1922 г. продължава да изучава музикални науки и философия в Университета в Лайпциг, където през март 1923 г. защитава първата българска докторска дисертация по музикални науки – „Върху ритъма и метрума на българската народна песен“, с което става първият български професионален музиколог.

Годините 1922–1924 са романтично обогрени от любовта му с пианистката Матилде Курц от Швейцария, завършила Музикалната консерватория в Лайпциг, асистентка в Консерваторията в Берн, а впоследствие, след брака им през 1924 г. – в продължение на петдесет години – клавирен педагог в София. Писмата им от този период говорят и за културния живот в София и в други градове на Европа.

В периода 1923–1932 г. Брашованов е учител в Първа софийска мъжка гимназия, а от 1924 г. е хоноруван преподавател в Държавната музикална академия. През 1927 и 1936 г. е на специализация в Швейцария. В междувоенния период той се движи в средата на българската интелигенция. Посещава – спомня си неговата дъщеря – „неповторимата сладкарница „Цар Освободител“ до Руската църква – това за голямо съжаление разрушено уникално гнездо на духовния елит на столицата...“², където тя среща най-ярките български писатели от този период, запознава се с Йордан Йовков, с когото баща ѝ общува.

През 1932 г. Ст. Брашованов с конкурс става редовен преподавател по история на музиката, музикална педагогика и музикална естетика в Държавната музикална академия, от

---

² Брашованова-Станчева, Л. Цит. съч., с. 111.

1933 г. е извънреден професор там, в периода 1937–1940 г. е директор на ДМА, а от 1939 до 1951 г. е редовен професор.

Кореспонденцията със съпругата му свидетелства за тежките бомбардировки над България през 1944 г., за тревогите на хората, за съдбите им. Той неизменно остава на своя пост, пише при трудни условия и драматични събития книгата си „История на музиката“.

И този интелигентен, родолюбив и трудолюбив човек, който възражда себе си в духовното израстване на нацията, работи за развитие на музикалната култура в България, през 1944 г. е задържан в Дирекцията на народната милиция в Софийския затвор, където престоява два месеца. Освободен е като невинен, но през 1945 г. временно е уволнен и впоследствие – възстановен на работа в ДМА.³

През 1947 г. Ст. Брашованов е избран за подпредседател на основания Съюз на българските композитори, музиколози и концерттриращи артисти (председател е Любомир Пунков) и за председател на секция „Музиколози“; през същата година в ДМА е учредена катедра, чийто продължител е днешната „История на музиката и етномузикология“. На следващата година е поканен за член на Художествения съвет на основания тогава Институт за музика с музей към БАН. Продължава преподавателската си дейност в ДМА, студентите го уважават и обичат.

Той е един от основателите на хор „Родна песен“, член-основател на Съюза на народните хоровете в България, а в периода 1928–1934 г. и негов председател; в продължение на 19 години е редактор на сп. „Родна песен“.

Умира на 16 октомври 1956 г. в София.

Стоян Брашованов е автор на книгата „История на музиката“ (1946) – написана преди 1944 г. и проследяваща развитието на музикалната култура у различни народи; на над 100 студии и статии, публикувани в България и в чужбина. Публикациите му в България разгръщат различни теми и проблеми,

---

³ Единият му брат, кмет на Баня до 1944 г. е „безследно изчезнал“, а другият, завършил архитектура в Мюнхен и известно време помощник-кмет на Русе, споделя съдбата на стотици, отведени в концентрационния лагер в Белене, но все пак оцелява.

свързани с обществото и културата. Творбите му, публикувани зад граница, говорят за умението му да популяризира българската музикална култура извън пределите на страната. Той е автор и на десетки сказки – популярна форма в културния живот от междувоенния период.

През 1982 г. е публикуван сборник с негови студии и статии – „За музиката като социално изкуство“⁴. Те съдържат изследвания, свързани с граничната област между музикология и социология. Тук е включена и статията му „Социологични размишления върху народната песен, публикувана в сп. „Философски преглед“ (1931, № 4), публикувани са и наблюденията му върху хоровото изкуство, музикално обучение, майсторите певци през вековете, за отделни личности и др. Тук се откроява съдбовната му свързаност с музикалното изкуство.

Днес на гома му в София има паметна плоча, а в Русе – алея на негово име. Архивът му, в който има още непроучени текстове, се съхранява в ЦДА.

Людмила Хр. Малинова

---

⁴ **Брашованов**, Ст. *За музиката като социално изкуство*. Състав. Л. Брашованова. София: Музика, 1982.

ТОДОР ВЛАЙКОВ

Тодор Генчов Влайков е роден на 13 февруари 1865 г. в Пирдоп. Баща му опитвал различни начини да издържа семейството си – не се боял от работа и бил тъкач, селски бирник, кръчмар, каруцар, земеделец. Бил суров, строг и властен в семейството. Майката била кротка, любвеобвилна, черковна и милосърдна. В добротворството ѝ Тодор често помагал, като посещавал болни и бедни, раздавал помощи. Брат му Алипий бил по-голям от него с девет години и го покровителствал, научил го да чете рано, грижел се за него.

Първоначално Тодор Влайков учи в родния си град, по време на Априлското въстание прекъсва училище и продължава в София, където през 1885 г. завършва гимназия. Непосредствено след това става студент в Московския императорски университет, където с държавна стипендия следва славянска филология. В Москва участва в съставителството на трите тома на „Словарь болгарского языка по памятникам народной словесности и произведениям новейшей печати“ (1885–1889) на проф. Ал. Л. Дювернуа. През 1888 г. решава да напусне университета. В писмо до брат си Алипий Влайков от 16 април 1888 г. той посочва причините за решението си. Първата е влошеното му здраве. „Друга причина, която ме накара да напусна университета, е, че тези латинци и тези гръцки проклетици ми одръгнаха веке на душата. Аз, тъй и тъй, филолог няма да стана. Господарствен экзамен реших, че няма държа“. Посочва и трета причина, на която ще се върнем малко по-нататък. Окончателно се завръща в България през 1888 г. и намира поприще в учителската работа: главен учител в Пирдоп (1888–1891), след това в Търново (1891–1892), училищен инспектор в Софийското учебно окръжие (1892–1894), учител по руски и български език в Софийската мъжка гимназия (1894–1896). По негова инициатива в Пирдопска и Търновска околия, а също

така и в София се откриват вечерни и празнични училища и курсове за стопанска, политическа и книжовна дейност.

Тодор Влайков основава първата българска земеделска кооперация (1890) в с. Мирково – Мирковско взаимодавно спестовно земеделческо гружество „Орало“; Българското народообразователно гружество (1893); сред учредителите е на Българския учителски съюз (1895) и негов председател (1898), председател на Славянското благотворително гружество (1899).

Освен обществена Влайков развива и активна политическа дейност. На изборите през 1895 г. се кандидатира неуспешно за народен представител, но малко по-късно, заедно с друг известен политически деец по това време – Найчо Цанов, поема инициативата за създаването на Радикалдемократическата партия (1905), която обединява някои среди на интелигенцията и играе важна роля в борбите срещу личния режим на Фердинанд Сакскобургготски. Идеологически център и орган на партията е създаденото през 1902 г. сп. „Демократически преглед“, чиито редактори са Т. Влайков, А. Страшимиров и И. Георгов. Влайков е член на ръководството на партията до 1924 г. Участва в управлението на Демократическия съговор (1924); народен представител е в 11-ото Народно събрание (1901) и в 18-ото Обикновено народно събрание (1919–1920). От 1931 г. се оттегля от политическа дейност. Действителен член е на Българското книжовно гружество от 1900 г.

В цитираното по-горе писмо до брат му Алипий е назована още една причина Тодор Влайков да иска да се завърне в родината си: „Желая отсега още цял да се посветя на писателство. Желанието и влечението към писателство у мен го е имало безсъзнателно почти още от малък, от долните класове на гимназията“. Първите му творчески опити са в жанра на поезията, той ги изпраща в „Периодическо списание“, но не са публикувани. През 1882 г. в сп. „Здравец“ е поместен нравоучителният му разказ „Две деца Стоянчо и Драганчо“, а през 1883 г. в пловдивския вестник „Марица“ са отпечатани няколко негови стихотворения със заглавие „Македонски теглила“. Първите му сериозни белетристични творби се появяват на страниците на русенското списание „Народен гругар“ и в „Пе-

риодическо списание“. Със свои разкази, статии, публицистика, портрети на писатели сътрудничи на списанията „Труд“, „Учител“, „Денница“, „Мисъл“, „Златороз“, „Демократически преглед“, „Българска мисъл“, вестниците „Мир“, „Вестник на жената“, „Съзнание“.

Студентските години в Москва имат решаващо значение за формирането на обществените и естетическите възгледи на Т. Влайков. Той се увлича от идеите на Д. И. Писарев за художественото изображение като обективно отражение на действителността, запознава се с труговете на теоретика на народничеството Николай Михайловски и изцяло приема идеята за просвещението като неотменен смисъл на ролята на интелигенцията. Тя се превръща в негов пръв житейски императив, който той следва до края на живота си, и го тласка към народополезна работа далече от академичното посвещаване. В Москва Влайков създава две от най-популярните си повести: „За дяговата Славчова унука“ и „Леля Гена“. Те очертават основни тематични типологии, в които се полагат не само неговите текстове, но и повечето от разказите в края на XIX в. Обръщането към рогово-патриархалния модел като реализирана човешка и житейска хармония без душевни конфликти, с представа за омайно и щастливо живеене с акцент върху битово-етнографското в първата повест; очертана социално-психологическа проблематика чрез образа на главната героиня във втората. В едни свои произведения разказвачът Влайков се фокусира върху човешки, респ. семейно-родови истории, които показват несложната философия на устояването на житейските изпитания и личния избор; в които присъства съхранено съчувствието, доброто и любовта. В други прозират идеологическите му възгледи, в които основна роля е отредена на учителя, просветител и носител на нови градивни обществени идеи.

След създаването на сп. „Демократически преглед“ работата на Влайков в полето на обществената, политическата и журналистическата дейност и публицистичните му текстове изместват художествените му занимания. Основни теми на публицистичното му творчество са земеделското и кооперативното дело, националният въпрос, обществени язви като

корупцията, политическите машинации и манипулации, кариеризма и др. Убеден демократ, привърженик на парламентаризма, Влайков категорично се противопоставя на еднoличния режим на Фердинанд в книгата си „Чиновничество и властници“ (1934). Към литературата той се връща в средата на 20-те години, подготвяйки издание на събраните си съчинения (1925–1931). В него някои от първите му разкази не намират място, а други са съществено редактирани и променени.

В работата си като учител Тодор Влайков вижда необходимостта от нов тип учебници. Той създава първите читанки в България след Освобождението. Автор е на първата читанка за I отделение (1891), на читанки за II, III и IV отделение, написани през 1892–1894 г. Всичките читанки са одобрени и препоръчани от Министерството на просвещението и са разпространявани в училищата.

През 1925 г. Тодор Влайков и съпругата му Мария започват строеж на сграда, в която да се помещава Народно кино. Тя се намира на ул. „Цар Иван Асен II“ в София, а киното е открито през 1926 г. В завещанието си Мария Влайкова дарява сградата на Министерството на народното просвещение. След смъртта ѝ на 31 декември 1926 г. киното е наречено на нейно име – „Влайкова“.

Писателят умира в София на 28 април 1943 г.

Сътрудничеството на Тодор Влайков в сп. „Философски преглед“ е епизодично. Тук той публикува една-единствена своя статия през 1939 г., вече 74-годишен. Подобаващо на дългия му житейски път тази публикация отразява възгледите на писателя върху човешкото поведение и човешката мотивация, основани на обвързаност с християнската вяра, споделя разсъжденията му върху един нов поврат към вярата в епохата на задълбочаващо се научно познание.

Пенка Ватова

ТОДОР МИХАЛЧЕВ

Тодор Михалчев Бакларов е роден е на 20 април 1899 г. в малкото малоазийско градче Ески Фочи, близо до Измир (Турция), където баща му Михаил Бакларов се укрива, идвайки от Горно Дерекьой (днес с. Момчиловци) в Родопите, и работи като гребен занаятчия – шивач. Основното си образование до 12-годишна възраст Тодор получава в гръцко училище и там научава гръцки език. От турските деца, с които общува, усвоява говоримия турски език. През 1911 г. семейството му се завръща в България, но вместо в родното си село, което вече е част от Турция, се установява в с. Габарево, Казанлъшка околия. През есента на 1915 г. Тодор се записва в Казанлъшкото педагогическо училище, където се запознава с идеите на анархизма и се привързва към тях, става вегетарианец и усвоява международния език есперанто. По време на Първата световна война е призован в действащата армия. След примирието е освободен, за да продължи образованието си. През учебната 1918/19 година е учител в Габарево. Доброволно се отказва от учителското си място и започва да работи селскостопанска и миньорска работа, пише множество статии за анархически и социалистически вестници и участва в многобройни дискусии в рамките на българското анархистко движение. Ужасите на войната оставят неизличим отпечатък в съзнанието му и го отклоняват трайно от всичко, свързано с нея. Когато през 1920 г. е призован да завърши военната си служба, той отказва и преминава в нелегалност, присъединявайки се към анархистите терористи.

Първоначално е убеден, че борбата за един безвластен свят трябва да бъде вървяща – с всички възможни средства. Разбира силата не като самоцел, а като начин да се премахне насилието спрямо други хора. Около 1920–1921 г. сред българските анархисти започва да се формира ново течение за съпро-

тива, формирано изцяло в духа на ненасилието. Бакларов се запознава с идеите им и ги приема. Успоредно с това прави дълбочен анализ на социалната и икономическата структура на тогавашното българско общество, в което преобладават селското и занаятчийското съсловие, а не работническият пролетариат. Така се засилва убеждението му, че са необходими нови методи на борба, съответстващи на българската действителност, а не на тази във високоиндустриализираните западни общества.

След четири години живот в нелегалност го арестуват и осъждат на 14 години затвор. С помощта на другарите си анархисти избягва от затвора и отново минава в нелегалност. В живота си на свободен човек той чете много, обогатява знанията си, активно участва в анархистичната пропаганда. Пише немало добри статии, част от които – тези по синдикални въпроси – са събрани и публикувани в отделна книга.

Еволюирането на светогледа на Бакларов към пацифизма започва през 1924 г. Преследван от полицията, той скача от влак, като при лошото падане губи едното си око. По-късно, в чужбина, му правят успешна операция, с която отстраняват белега от лицето му. Същата година той намира убежище във Франция, където работи изнурителна работа в строителството до 1926 г. Тук се свързва с други избягали български анархисти и продължава да изучава идеите на пацифизма. Научава френски, но иска да научи и английски. Поради тази причина заминава за Англия и се установява в пацифистката селскостопанска комуна „Белият път“ (“White Way”) близо до Лондон. Амбициран да усвои няколко езика, през 1929 г. Бакларов се преселва в Хамбург, Германия. Тук се установява за дълго – преди и по време на Втората световна войната, и след нея, като изкарва прехраната си с фотография, с уроци по английски и френски, с преводи. Разделя се с фамилиното си име и започва да се подписва с името на баща си.

През тези години поддържа редовни връзки с пацифистки кръгове по света, пътува много из европейските страни, като се придвижва с велосипед, запознава се с различни народи и изучава техните езици. Става полиглот в областта на славянските, англосаксонските и романските езици. Не прекъсва

и кореспонденцията си с приятели в България и от време на време публикува в българската преса. Въпреки голямата безработица и материална оскъдица по онова време, той остава верен на своите виждания. Продължава да превежда произведения на чуждестранни автори на български език – на френския философ, индивидуалист и пацифист Ан Ринер, на унгареца антимиитарист Андреас Лацко и на френския пролетарски писател Франсис Андре. Едновременно с това често оказва помощ на български работници в Германия – с преводи, съвет или място за нощувка.

В Германия Тодор Михалчев учи философия и през 1937 г. в университета в Хамбург защитава докторската си дисертация върху Уилям Годуин и неговия принос за крайно радикалните, либерално ориентирани политически учения – „Промени и противоречия във философията на Годуин“ (“Wandlungen und Widersprüche in der Philosophie Godwins”). Заедно със свои професори д-р Михалчев (както става известен) се опитва да помогне на хора, застрашени от расизма на националсоциалистите.

След края на войната Тодор Михалчев възстановява немската секция (Internationale der Kriegsdienstgegner) на Интернационала на борците против войната (War Resisters' International), на която е председател от 1947 до 1955 и през 1958/59 г. и генерален секретар от 1956 до 1966 г. Близо двайсет години е редактор на списанието „Преглед на мира“ (“Friedensgrundschau”, 1948–1966), пише многобройни статии, книги и брошури на теми като отказ от военна служба, ненасилие, антимиитаризъм, мир, свобода, демокрация, човешко достойнство, разбирателство между народите и др. Самооценява се като скептик в смисъла на Сократ – като човек, който никога няма да узнае „абсолютната истина“. Живее като независим индивидуалист и гражданин на света, без да подаде молба за немско гражданство и без да плаща данъци на германската държава, за да не подкрепя милитаризма и военщината. Негови приятели и членове на Интернационала на борците против войната си спомнят за него като за много скромен, смел и високморален идеалист. През 1966 г. Тодор Михалчев решава да се завърне в България. След повече от четиридесет години изгнание той се установява в с. Габарево, Старозагорска обл., построява

си къща, която според завещанието му след смъртта му на 29 април 1968 г. е превърната в детска градина.

В сп. „Философски преглед“ публикува пространен текст, който запознава читателите с будизма като философско-религиозно учение и неговите основни постулати. Публикацията е не без връзка с пацифистките възгледи на Михалчев.

Пенка Ватова

Използвана литература

Александрова, Боряна. Тодор Михалчев – анархист, пацифист, гражданин на света. – *Анархопортал*, 4.06.2008: <https://www.anarchy.bg/articles/todor-mihalchev-anarhist-pacifist-grajdanin-na-sveta/> [последно прегледан 4.03.2024]

Хаджиев, Георги. *История на безвластническото движение в България (очерки)*. София, 1996.

ХРИСТО НИКОЛОВ

Христо Николов Енев е роден в Габрово на 23 февруари 1889 г. Първоначално учи в Априловската гимназия, а след това в Разград, където през 1906 г. завършва средното си образование. Творческият му натюрел се проявява още в ученическите години, когато участва в списването на училищен стенвестник, прави литературни опити и е инициатор на различни съзидателни дейности. На 17-годишна възраст става начален учител. В периода 1909–1914 г. следва философия и педагогика в Софийския университет. Оттам насетне целият му професионален път е свързан с образованието, като минава постъпателно през различните му степени – гимназиален учител в Ловеч и Варна, преподавател в Педагогическото училище в Севлиево, училищен инспектор за прогимназиите в Севлиево, Габровска и Дряновска околия, околийски училищен инспектор в София. През 1938 г. след спечелен конкурс става асистент в катедра „Дидактика и методика“ на Софийския университет. През 1942 г. той е в Германия и Австрия (на собствени разходи), за да проучи организацията и учебното дело там. От 1946 г. е доцент, а от 1952 г. – професор. От 1952 г. до края на живота си е ръководител на същата Катедра. С авторитета си на педагог с голям теоретичен и практически опит той се включва в работата на Института по педагогика при БАН, където е член на Научния съвет и ръководител на Секцията по методика; на Министерство на народната просвета, където е председател на методическата секция за начално образование; на Съюза на научните работници, където също развива активна дейност. Умира в София на 26 декември 1957 г.

Христо Николов е личност с качества, които позволяват систематична изследователска работа и творчески размах: самодисциплина, съсредоточеност на ума, ритмичност в работата, коректност в отношенията с другите. За необикно-

вената му отгаденост на избраното поприще свидетелстват думите на дъщеря му: „Мога със сигурност да кажа, че за 25 години (времето, което прекарах в нашето семейство) той не се е занимавал с умствен труд само два дни. Единия път – пътувахме до Панагюрските колонии на почивка, и другия – на моята сватба“. И още: „Доколкото си спомням, през целия си трудов стаж баща ми не е отсъствал нито един ден от работа“.

Христо Николов е изявен представител на т.нар. реформаторско движение у нас. Неговите научни публикации, университетските му лекции, цялостното му участие в образователното строителство съдействат за разпространението и утвърждаването на новаторските идеи в педагогиката, които се раждат в Западна Европа и САЩ, спечелват влиятелни поддръжници и се превръщат в трайна, необратима тенденция за радикална промяна в обучението и възпитанието. В България тези идеи проникват благодарение на наши учени с дипломи, специализации и докторати в Швейцария, Германия и Франция, както и въобще на изследователи с отворени сетива. Хр. Николов влиза в редицата на изявени български учени като: Д. Михалчев, Д. Кацаров, П. Цонев, М. Герасков и др., които възприемат образователните концепции на световните мислителни на образованието Е. Паркхърст, Р. Кузине, О. Декроли, Дж. Дюи, осмислят реформаторските им виждания с оглед на българската образователна ситуация и ги популяризират.

Още с първата си публикация – студията „Учебен метод“, излязла в четири поредни книжки на сп. „Ученическа мисъл“ от 1921 г., Хр. Николов заявява реформаторски позиции. Той критикува консервативните методи на Хербарт – Цилер – Райн, разкрива анахронизма на наставническия догматизъм в обучението, тренирането на покорно преповтаряне на казаното от учителя и пледира за нов тип структуриране на урока. В следващите свои трудове разглежда различни аспекти на препоръчваната промяна в обучението. Застъпник е на „новото“, „свободно“ и „трудова“ училище, базирано върху самостоятелната работа на учениците, свободата на тяхното мислене, активното участие в процеса на обучение, творческата работа, самодисциплината.

В синхрон с модерните педагогически тенденции Хр. Николов разработва идеята за формиране на ученика като личност. В подкрепа на т. нар. „ново възпитание“, прокламирано на конгресите на Лигата за ново възпитание и най-вече на нейния Пети конгрес през 1929 г. в Дания, Хр. Николов изследва възможностите за развитие и изява на творческите заложби у учениците. Студията му „Лабораторният план и приложбата му при нашите условия“ (1936) е труд, който разкрива личната оценка на автора за модерните педагогически тенденции и за тяхното възможно адаптиране към българските условия. В тази и в редица други публикации Хр. Николов разглежда детската природа като отправна точка на учебен процес от нов тип, който зачита потребностите на малките ученици от игра и се стреми да приспособи учебния материал към индивидуалните им особености. В тази концептуална перспектива се разглеждат предимствата на т.нар. „Далтон план“, според който колективистичният принцип на работа в класно-урочната система води до обезличаване на отделния ученик. Свободата заема централно място в системата на работа, за която застава Хр. Николов – ученикът има право да посвети повече време на този учебен предмет, който го увлича най-много; да определя сам темпа на работа при усвояване на определеното учебно съдържание; да проявява инициативност и самостоятелност. Или, обобщено казано, ученикът има право на автономия. Либерализирането на образователния процес възлага много на заниманията с изкуство, които отново се съобразяват с индивидуалността на детето и се преценяват като най-подходящи за неговия емоционален живот. Художеството присъства в обучението под различни форми – като предмет на рецепция и като начин на собствена творческа изява.

Крайъгълен камък в педагогическата концепция на Хр. Николов е участието на детето в група според установените общи интереси. Тук фигурират различни дейности – съвместни наблюдения, опити, трудови занимания, работа с литературни текстове, драматизации и пр. Водещ е принципът за свободната изява – в противовес на принципа на принудата. В контекста на 1930-те години, когато Хр. Николов развива тези свои идеи, българското училище е подвластно на строгия

гидактизъм. Учениците учат преди всичко по външен подтик. От тях се изисква преди всичко да повтарят наготово поднесените знания.

Христо Николов застъпва и други реформаторски виждания: по-гъвкаво обновяване на учебните програми, самостоятелно търсене на истината, стимулиране на собственото опитно проучване и изразяване на лично мнение, ограничаване на фронталното обучение и изпитване. Критическият прочит на хербартианската система обхваща и шаблонизирането на обучението, съпроводено от интелектуализъм, който е неподходящ за ученическата възраст. В резултат на всичко това децата получават формални знания, които нямат жив досег с действителността, смята Хр. Николов.

Христо Николов насочва изследователския си интерес преди всичко към обучението в началните класове. Конкретен предмет на разработките му са гидактичните принципи, изпитването и преговарянето, обучението по четене, писане и граматика. Специален дял в изследователските му търсения заема т.нар. цялостно обучение, чиято концептуална същност се представя в реди публикации от различни автори в сп. „Философски преглед“. Николов аргументира виждането, че учебно съдържание, което е разпокъсано между отделни предмети и е усвоявано „на парче“, води до разединение на душевния живот на детето и до невъзможност за осмисляне на глобалната същност на света. Тъй като мисли конкретно, детето „се интересува от нещата и явленията в близкия и по-далечния мир обединени, свързани“, отбелязва ученият. Споделяйки идеите на своите съвременници за „цялостност на образованието“, той търси тяхната специфика в началното училище. Неговият принос се измерва и със стремежа му да съобрази принципа за цялостно образование с когнитивното равнище на учениците от началното училище – аспект, убязващ в повечето разработки, които поставят проблема в твърде обща концептуална рамка. Специално внимание заслужава отстояваният от Николов аналитичен метод на ограмотяване, според който се започва от целостта – децата четат думата изцяло, а след това възприемат нейните части. Целта е да се избегне механичното четене и недоразбирането на смисъла.

Христо Николов издава 23 книги, посветени на педагогиката – монографии, студии, учебници и ръководства по теория на обучението. Освен на „Философски преглед“ сътрудничи на всички значими списания и вестници, които се занимават с въпроси на обучението.

Отдаден на преподавателската си работа, педагогът общува със студентите неформално – лекциите му носят не само знаците на неговата голяма ерудиция и задълбоченост, но и на забележителното лично обаяние. Възпитаниците му го помнят като спокоен и внимателен човек, който се гържи естествено и непринудено и в същото време излъчва благородство, упражнява силно въздействие чрез бързата си и точна мисъл, печели последователи чрез толерантност и всеотдайност.

Научното дело на Христо Николов е част от фундамента на българската педагогика. Неговата висока ерудиция, отличното познаване на теоретичния и практическия образователен опит у нас, в Европа и САЩ, оригиналните му творчески идеи го правят един от най-изтъкнатите дейци на движението за реформиране на българското училище през XX век.

Използвана литература

Добрев, Т., Л. Пеева. *Христо Николов*. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 1994.

Огняна Георгиева-Тенева

Разказ на внучката на проф. Христо Николов – доц. д-р Румяна Пеева, асоцииран член на Института за физика на твърдото тяло при БАН

Спомените за дядо ми, проф. Христо Николов, са спорадични и от ранните детски години. Когато ме оставяха при него в кабинета, той ми даваше лист да рисувам и продължаваше да си работи. Винаги пишеше с молив и много красиво. На бюрото му имаше много грижливо подострени моливи. Когато бях готова с рисунката, му я показвах, а той ме питаше какво съм нарисувала и написваше под рисунката това, което му казвах.

Като малка обичах да смятам (да събирам или да изваждам главно). Правех го много бързо. Дядо се учудваше на това. Когато му обясних как го правя, той наистина беше впечатлен и казваше: „Дядо ще те направи асистентка по математика“. (Е, съдбата реши друго.)

Когато станах на четири години, той прецени, че е време да ме научи да чета. Не ми даде своя Буквар и първа читанка (в съавторство, 1936 г.), а тетрадка със залепени думички и картинки. Помня, че доста бързо се научих да чета и дори исках да чета вестници (може да съм подражавала на възрастните). По-късно разбрах, че това е в резултат от неговия непосредствено-аналитичен метод, заимстван по-късно от наши съвременни учени.

А сега – малко от това, което помня от майка си. Бащата на дядо ми е бил от заможен казанлъшки род (Тютюнджиеви). Всички синове са били изпратени да се образуват в Роберт колеж в Цариград, но прадядо ми избягал, за да се ожени, и отишъл в Габрово – било го срам да се върне в Казанлък. Там станал кундурджия (обуцар). Майка помнеше, че като дете била при дядо си – той бил на горния етаж и само кроял, а долу работели чираците.

Дядо ми е имал трима братя и една сестра. Всички братя са с висше образование – Еньо Николов е литератор, Стефан Тютюнджиев е лекар, завършил във Виена, Никола Енев е инженер.

Интересен факт е, че когато най-големият брат – Еньо, тръгнал на училище в първи клас, дядо ми ходел с него като слушател само. В края на учебната година обаче учителят казал, че и слушателят минава във втори клас. И така, двамата братя са били винаги заедно – като студенти в Университета, в работата и в живота¹.

---

¹ Разказът на Румяна Пеева бе записан на 28.02.2023 г. и ми бе предоставен за публикуване в настоящия очерк – б.а., О. Г.-Г.

БИБЛИОГРАФИИ

АЛЕКСАНДЪР БАЛАБАНОВ

Книги

Бурени: [Отпеч.]. б.г.

Джобен англо-български речник / Ал. Балабанов, Р. Русев. – София : Книж. Ив. х. Николов, 1908.

2. изд. 1943; 3. разш. изд. 1946, 4. изд. 1991 – фототип. изд.

На почивка. [Сборник фейлетони]. – София : книж. Ив. х. Николов, 1910. – 99 с.

По желание на авт. кн. не е разпространена.

Еволюция на мотивите в гръцката поезия през класическия период. – София : Царска придв. печ., 1911. – 129 с.

История на класическата литература. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1914. – 255 с.

2. прераб. изд. 1917 ; 3. изд. 1931.

Облакът като мотив в поезията: (Лит. студия). [Отпеч.]. 1914.

Мястото на българската литература. – София, 1930.

2. изд. 2006.

Александър Балабанов : Из един живот 1898–1934 : [Сборник по случай 35 години литературна, обществена и научна дейност]. – София : Държавна печатница, 1934. – 595 с.

Първи отдел. От Александър Балабанов. 1898–1934. – с. 1–467.

Втори отдел. За Александър Балабанов : Човекът и писателят. – с. 471–588.

Любов и поезия : Лит.-истор. студии. – София : Хемус, 1939. – 204 с.

Студии, статии, рецензии, спомени : / Под ред. на Тодор Боров. – София : Бълг. писател, 1973.

[Т.] 1. – 692 с.

[Т.] 2. – 671 с.

И аз на моя свят : Автобиогр. Повест / Рег. [с послесл.] Тодор Боров. – София : Отечество, 1979. – 272 с. : с ил.

2. изд. 1985 с подзагл. Спомени от разни времена.

Писма : Александър Балабанов до Димитър Бобошевски / Подб., послесл. и бел. Александър Пиндигов. – София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1992. – 284 с. – (Библиотека Архив).

Сол и пипер : Афоризми / Александър Балабанов ; Златни искри на скръбта : Афоризми / Яна Язова. – Състав. и разчете по авт. ръкоп. Петър Величков. – София : Изток-Запад, 2003. – 256 с. : с факс., ил.

Апология на българското : Спомени за себе си и размишления за българската литература ; Балканският хитрец : Роман. – София : ИК Синева, 2006. – 239 с. (Библиотека Българска памет).

Преводу

Аристофан. Ахарняни или Война и мир : Комедия / Прев. от ориг. Ал. Балабанов. – София : Ал. Паскалев, 1914. – 72 с.

2. изд. 1917; 3. изд. 1919.

Аристофан. Женска управия : Комедия / Прев. от [древногр.] ориг. Ал. Балабанов. – София : Ал. Паскалев, 1914. – 79 с.

2. изд. 1917; 3. изд. 1919; 4. изд. 1925; 5. изд. 1929 – със загл. Женско народно събрание.

Аристофан. Облаци / Прев. от [старогр.] ориг. Ал. Балабанов. – София : Ал. Паскалев и сие, 1915. – 84, IV с.

2. изд. 1917; 3. изд. 1925; 4. изд. 1939.

Аристофан. Облаци / Прев. от [старогр.] ориг. Ал. Балабанов. – София : Ал. Паскалев и сие, 1915. – 84, IV с.

2. изд. 1917; 3. изд. 1925; 4. изд. 1939.

Гьоте, Йохан Волфганг. Фауст : Трагедия / Прев. дословно от нем. в стихове [с прегл.] Александър Балабанов. – 2. изд. – София : Право, 1928. – 260 с.

За 1. изд. се счита публикацията в сп. Библиотека, 1906; 2. изд. 1932; 3. изд. 1936; 4. изд. 1943; 5. изд. 1946; 5. изд. 1947; 6. изд. 1949; 7. изд. 1969; 8. изд. 1972.

Еврипид. Ифигения в Таврида : Трагедия / Прев. от ориг. Ал. Балабанов. – София : Ал. Паскалев, 1914. – 72 с.

2. изд. 1921; 3. изд. 1929; 4. изд. 1937.

Еврипид. Медея / Прев. от старогр. в стихове Александър Балабанов. – София : Ал. Паскалев, [1914]. – 72 с.

2. изд. [1916]; 3. изд. [1919]; 4. изд. [1921]; [5. изд.] 1932; [6. изд.] 1939; 7. изд. 1942; [8. изд.] 1945.

Езоп. Езопови басни. – София : Акация, 1924. – 80 с. : с ил., портр. ; 18 см. – (Класическо четиво ; N 1)

2. изд. 1947.

Есхил. Агамемнон : Трагедия / Прев. от ориг. Александър Балабанов. – София : Ал. Паскалев, 1914. – 76 с.

2. изд. 1921; 3. изд. 1925; 4. изд. 1937.

Есхил. Евмениди : [Трагедия] / Прев. от ориг. Александър Балабанов. – София : Ал. Паскалев, 1914. – 55 с.

2. изд. 1919; 3. изд. 1925; 4. изд. 1939.

Есхил. Орест : Трагедия / Прев. от ориг. Александър Балабанов. – София : Ал. Паскалев, 1914. – 48 с.

2. изд. 1919; 3. изд. 1925; 4. изд. 1937; 5. изд. 1940.

Есхил. Прометей / Прев. дословно от старогр. и в размер на ориг. Александър Балабанов. Премииран прев. от БАН. – София, 1905. – 37 с.

Следв. изд.: 1911, 1917, 1919, 1921, 1924, 1925, 1927, 1931, 1934, 1939, 1940, 1941, 1945, 1946, 1947, 1954 – със загл. Прикованият Прометей, 1999.

Ибсен, Хенрих. Празникът в Солхауг / Прев. от нем. Ал. Балабанов. – София : Живот, 1907. – 50 с.

Избрани преводи / Подб. Георги Михайлов, Александра Дипчикова ; [С прегл. от Георги Михайлов]. – София : Нар. култура, 1989. – 207 с., 1 л. : портр.

Казанова, Джакомо. Моите любовни приключения : Спомену : Кн. 1–5 / Прев. С. Айдинов. – София, 1922.

С. Айдинов – псевд. на Ал. Балабанов. Платон. Федон или За гушата / Прев. от старогр. и комент. Ал. Балабанов. – София : М-во на нар. просвещение, 1925. – 86 с.

Софокъл. Един цар / Прев. дословно от старогр. Александър Балабанов ; Премииран прев. на БАН. – София : Ал. Паскалев, [1911]. – 74 с.

Следв. изд.: 1917, 1919, 1921, 1925, 1927, 1932, 1937, 1939, 1942, 1946.

Софокъл. Електра : Трагедия / Прев. от ориг. Ал. Балабанов. – София : Ал. Паскалев, [1914]. – 72 с.

2. изд. [1919]; 3. изд. [1937].

Теофраст. Характери / Дословно прев. от ориг. Ал. Балабанов. – София : Ал. Паскалев, [1914]. – 74 с.

2. изд. [1919]; 3. изд. [1937].

Якобсен, Йенс Петер. Роза би трябвало да има там... : 4 разказа / Прев. от нем. Ал. Балабанов. – София : Ал. Паскалев, [1911]. – 64 с.

Balabanov 1930: Balabanov, Al. Bolgarsko slovstvo. – Dom in svet (Ljubljana), XLIII, 1930, № 5–6, s. 163–166.

Избрани публикации в периодични издания и в сборници

- Към г. Пенчо Славейков. – Народни права, IX, 1899, № 79, с. 2.
- Антон Павлович Чехов. – Библиотека, III, 1904, № 1, с. 3–5.
- Гете. – Библиотека, III, 1904, № 1, с. 67–73.
- Ибсен : [Статия]. – Библиотека, III, 1904, № 1, с. 10–13.
- Идилиите на П. Ю. Тодоров. – Библиотека, III, 1904, № 1, с. 203–207.
- Критици и критикувани [Д-р Кръстев и Ст. Михайловски]. – Пряпорец, VII, № 112, 1904, с. 4.
- Хайнрих Хайне : [Статия]. – Библиотека, III, № 1, с. 74–76.
- Хамлет и Шекспир : [Статия]. – Пряпорец, VII, № 50, 1904, с. 2–3.
- Хенрих Сенкевич : [Статия]. – Библиотека, III, 1904, № 1, с. 6–9.
- Шекспир : [Статия]. – Библиотека, III, 1904, № 1, с. 139–148.
- Адолф фон Менцел : [Статия]. – Библиотека, III, 1904, № 8, с. 332–341.
- „Пепел от цигарите ми“ от Елин Пелин : [Рец.]. – Пряпорец, VIII, № 31, 1905, с. 2–3.
- Положението на жената в стара Гърция. – Пряпорец, VII, № 21, 1905, с. 2–3.
- Съвременната българска лирика. – Художник, I, 1905–1906, № 6–7, с. 15–19.
- За Ботева : [Статия]. – Пряпорец, IX, № 7, 1906, с. 2–3.
- Старогръцката грама : [Статия]. – Художник, II, 1906–1907, № 4–5, с. 45–48.
- Съвременната българска лирика : [Статия]. – Художник, II, 1906–1907, № 3, с. 24–28.
- Старогръцката лирика. I. Класически период. – Художник, II, 1907, № 9–10, с. 11–29.
- Забележки към законопроекта за университета : [Статия]. – Време, I, № 280, 21 окт. 1908, с. 1–2.
- Еволюция на мотивите в гръцката поезия през класическия период : Лит. студии. – Годишник на СУ, VI, 1909–1910, с. 1–129.
- Имената на улиците в София : [Статия]. – Време, II, № 394, 22 февр. 1909, с. 1.

- Мисли върху театъра. – Художник, III, 1909, № 4, с. 22–26.
- Шекспир и Толстой : [Статия]. – Художник, III, 1909, № 3, с. 30–31.
- Антихристи : [Статия]. – Пряпорец, XIII, № 74, 1910, с. 1.
- Бедните поети : [Статия]. – Пряпорец, XIII, № 46, 1910, с. 1.
- Две културни огнища на млада България : [Статия]. – Пряпорец, XIII, № 35, 1910, с. 1.
- Древна и модерна тъга : [Статия]. – Пряпорец, XIII, № 52, 1910, с. 1.
- Еволюция на мотивите в гръцката поезия през класическия период : [Лит. студия]. – Годишник на СУ, VII, 1910–1911, с. 1–40.
- За жените : [Статия]. – Пряпорец, XIII, № 32, 1910, с. 1.
- За моженето : [Рец. за П. Славейков]. – Пряпорец, XIII, № 31, 1910, с. 1.
- За турските гуми : [Статия]. – Пряпорец, XIII, № 69, 1910, с. 1.
- Завист, протестантство, злоба, кощунство – dal capo al fine. – Пряпорец, XIII, № 106, 1910, с. 1.
- Задачата към младите : (Един позив към младите). – Пряпорец, XIII, № 213, 1910, с. 1–2.
- Художествени мотиви у Ботева : [Рец.]. – Пряпорец, XIII, 1910, № 87, с. 1; № 88, с. 1.
- „В полите на Витоша“, грама от П. К. Яворов : [Рец.] – Ден, VIII, 1911, № 2606–2608, с. 1.
- Еволюция на мотивите в гръцката поезия в класическия период : Литературноисторически студии. – Годишник на Софийския университет. Историко-филологически факултет, 6, с. 1–129.
- Класическа култура. – Училищен преглед, XVII, 1912, № 7–8, с. 381.
- Еволюция на мотивите в гръцката поезия в класическия период. Литературноисторически студии : [Продължение]. – Годишник на Софийския университет. Историко-филологически факултет, 7, с. 1–40.
- Българката като лирически поет : [Статия]. – Пряпорец, XVII, № 102, 1914, с. 1.
- Истината за П. К. Яворов : [Статия]. – Утро, № 1355, 30 окт. 1914, с. 4; № 1356–1358, с. 1.
- Кой отвори новото българско време? : [Статия]. – Отечество, I, 1914, № 2, с. 18–30.

Облакът като мотив в поезията. – Училищен преглед, XVIII, 1914, № 7, с. 477.

Празникът на българската младеж. – Съвременна илюстрация : Месечно списание за литература, наука, изкуство и обществен живот, 1914–1915, № 3, с. 3–5.

Из Германия : [Статия]. – Пряпорец, 1916, № 26, с. 1; № 29, с. 1; № 30, с. 1; № 33, с. 1–2; № 64, с. 1; № 65, с. 1; № 68, с. 1; № 69, с. 1; № 70, с. 1; № 73, с. 1.

Шекспир и Толстой. – Знание и труд, I, 1918, № 4, с. 17–20.

Апология на плагиата. – Развигор, I, № 5, 6 февр. 1921, с. 2–3.

Български стих : [Статия]. – Развигор, I, № 18, 7 май 1921, с. 1.

Българският език [Статия]. – Развигор, I, № 5, 6 февр. 1921, с. 1–2.

Задачите на нашата литературна критика. – Развигор, I, № 19, 14 май 1921, с. 1.

„Златната книга“ от Ал. Божинев. – Развигор, I, № 50, 20 дек. 1921, с. 3.

Литература и живот : [Статия]. – Демократия, II, 1921, № 12, с. 16–17.

Народен дух : [Статия]. – Развигор, I, № 17, 9 апр. 1921, с. 1.

Поетът : [За Хр. Ботев]. – Развигор, I, № 21, 27 май 1921, с. 2.

Поради -ът-а. – Развигор, I, № 6, 14 февр. 1921, с. 3.

Правописният хаос. – Развигор, I, № 13, 2 апр. 1921, с. 1.

Против българската реч : [Статия]. – Развигор, I, № 15, 16 апр. 1921, с. 1.

„Разпри“ по повод писмо до ред. на „Развигор“ от Гео Милев : [Статия]. – Развигор, I, № 2, 16 ян. 1921, с. 2–3.

Самият [Статия]. – Развигор, I, № 17, 30 апр. 1921, с. 1.

Самоглези : [Статия]. – Развигор, I, № 50, 20 дек. 1921, с. 1–2.

Хр. Ботев като поет : [Статия]. – Мир, XXVII, № 6297, 1921, с. 1.

Античният мир в нашия сегашен живот : [Статия]. – Пролом, I, 1922, № 19–20, с. 579–588.

Аристотелевата поетика : [Статия]. – Пролом, I, 1922, № 7–8, с. 232–237.

Афоризмите : [Статия]. – Развигор, II, № 63, 22 апр. 1922, с. 1.

Български псевдоними. – Развигор, II, № 65, 6 май 1922, с. 4.

- За поета. – Развигор, II, № 75, 22 юни 1922, с. 1–3.
- За мястото на Алеко Константинов в нашата литература : [Статия]. – Демократия, II, 1922, № 14, с. 330–331.
- За „Развигор“ : [Статия]. – Развигор, II, № 68, 3 юни 1922, с. 1.
- Защо бе избягал Толстой от дома си. – Развигор, II, № 91, 11 ноем. 1922, с. 1.
- Иван Вазов : [Статия]. – В: Помен за Ивана Вазов : Сборник за траурните чествувания на народния поет от 22 до 28 септември 1921 / Състави Ст. Чилингиров. – София : Държавна печатница, 1922, с. 324–326.
- Кой е Елин Пелин : [Статия]. – Развигор, II, № 65, 6 май 1922, с. 1.
- Нашата литературна игулия : [Статия]. – Развигор, II, № 97, 22 дек. 1922, с. 1.
- По повод на един намек за плагиатство у П. П. Славейков. – Развигор, II, № 99, 29 дек. 1922, с. 4.
- По пътя към ревизията на нашата литература. – Развигор, II, № 99, 29 дек. 1922, с. 1–2.
- Ревизия на българската литература. – Развигор, II, № 89, 28 окт. 1922, с. 1.
- Всякъде купи – България спи... – Развигор, III, № 120, 1 юни 1923, с. 1.
- Вчера, днес и утре : [Рец. за книга на Й. Хербст]. – Развигор, III, № 106, 24 февр. 1923, с. 2–3.
- Нашите писатели и политиката. – Развигор, III, № 102, 25 ян. 1923, с. 1.
- Хехе : [Статия против Вл. Василев по повод статията му за Йовков]. – Развигор, III, № 116, 6 май 1923, с. 1.
- Чешка, югославска и българска литература. – Развигор, III, № 111, 1 апр. 1923, с. 3.
- Апология на плагиата : [Статия за А. Франс]. – Развигор, III, № 155, 25 окт. 1924.
- Ботев и днешните : [Статия]. – Развигор, III, № 145, 1 юни 1924, с. 1.
- Търгашеството в книжнината : [Против „Нов път“ на Г. Бакалов]. – Развигор, III, № 142, 10 май 1924, с. 4.
- 11 заповеи: Не слугувай на фрази. – Развигор, V, № 210, 7 март 1926.

- За младите поети : [Статия]. – Развигор, V, № 221, 18 септ. 1926.
- Нашата критика за Хр. Ботев. – Изток, I, № 33, 1926, с. 5.
- Големите народни гати в нашата литература. – Развигор, VI, № 257, 30 апр. 1927.
- Джеймс Баучер : [Статия]. – Македония, I, № 71, 1927, с. 7.
- За книгите на младите : [По повод критика от В. Пундев за Вл. Полянов]. – Развигор, VI, № 241–242, 5 февр. 1927.
- Мисли върху българската литература. – Литературен глас, I, № 4, 1928, с. 3.
- Делото на г-р Кр. Кръстев : Трагедията на един литературен догматик : [Статия]. – Философски преглед, I (1929), № 2, с. 204–217.
- Доктор Кръстев като човек : [Статия]. – Литературен глас, I, № 30, 1929, с. 1.
- Лесинг и поезията : [Статия]. – Литературен глас, I, № 20, 1929, с. 1.
- Борбите на българската литература : [Статия]. – Литературен глас, II, № 81, 1930, с. 1.
- България и светът : [Статия]. – Пряпорец, № 35, 1930, с. 2.
- За миротворните морализирания в нашата литература : [Статия]. – Литературен глас, II, № 85, 1930, с. 1.
- Киното и съдбата на театъра. – Философски преглед, III, 1930, № 2, с. 166–179.
- Класическа филология : (Науките в България). – Българска книга, I, 1930, № 4–5, с. 442–447.
- Мисли върху духовния и върху политическия живот в България. – Литературен глас, III, № 82, 1930, с. 4.
- Мястото на българската литература. – Българска книга, 1930, № 1, с. 5–21.
- Толстой : [Статия]. – Литературен глас, III, № 92, 1930, с. 1.
- Антон Страшимиров и аз : Спомену. – В: Антон Страшимиров : Личност и дело : 1872–1931 : Юбил. сб. по случай 60-та г. от рождението, чествувана на 15 ноем. 1931 г. – София, 1931, с. 98–100.
- Аристарх : Бележник. – Мисъл и воля, I, № 19, 1931, с. 3.
- Българският селянин и българските науки и изкуства. – Време, I, № 68, 29 дек. 1931, с. 2.
- Зевс : [Прегговор]. – В: Есхил. Прометей. – София, 1931, с. 3–5.

- Зоил : Бележник. – Мисъл и воля, I, № 17, 1931, с. 3.
- Италия и италианците. – Вестник на вестниците, 1931, бр. специален, с. 3.
- Мисли за свободата на Македония : [Статия]. – Македония, V, № 1383, 1931, с. 1.
- Моят Вазов [Статия по случай десет години от смъртта на Ив. Вазов]. – Литературен глас, IV, № 129, 1931, с. 1.
- Национализъм и култура : [Статия]. – Отец Паусий : Обществено-културнополитическо списание, III, 1931, № 11–12, с. 150–153.
- Песента на младите: Яна Язова : [Критика]. – Литературен глас, III, № 125, 1931, с. 5.
- Старогръцките имена на български. – Родна реч, 1930–1931, № 3, с. 114–117.
- Яна Язова : [Рец.]. – Литературен глас, III, № 120, 1931, с. 4.
- Асен Златаровци : [Статия]. – В гар на Асен Златаров : Юбил. сборник. – София, 1932, с. 43–44.
- За Асен Златаровци : [Статия]. – Литературен глас, IV, № 145, 1932, с. 1.
- Литература и народ : [Статия]. – Българска мисъл, II, 1932, № 68, с. 1–2.
- Също и : Литературен свят, II (1932), № 36, с. 1.
- Мъка и творчество. – Философски преглед, V, 1933, № 1, с. 8–14.
- Българката като лирически поет. – Литературен свят, IV, № 5, 1 февр. 1934, с. 1.
- Поетът Никола Ракитин. – Литературен глас, VI (1934), № 234, 1934, с. 1.
- Като гледам портрета на Ив. Вазов. – Мир, XLI, № 10454, 1935, с. 4.
- Асен Златаров : [Статия по случай смъртта му]. – Дневник, XXXV, № 11105, 1936, с. 1.
- Силата на българския език : [Статия]. – Мир, XLII, № 10767, 1936, с. 3.
- Съвети от страна на публиката към артистите и артисткине. – Творчество, I (1936), № 4, с. 1.
- Алеко в Пазарджик. – лист Алеко Константинов (Пазарджик), 1937, бр. ед.

България и класическата култура. – Прометей, I, 1937, № 1–2, с. 3–5.

В защита на езика ни : [Статия]. – Мир, XLIII, № 10972, 1937, с. 3.

Д-р Кръстев като човек. – Мир, XLIII, № 11014, 1937, с. 3.

За Йордан Йовков. – Мир, XLIII, № 11 188, 1937, с. 1–2.

Пушкин и сегашният свят. – Развигор, VIII, № 3, 13 февр. 1937, с. 1–3.

Човекът, писателят, ученият и гражданинът А. Страшимиров. – Нова камбана, II, № 474, 1937, с. 4.

Захарий Стоянов – класик на българската проза : [Статия]. – Литературен глас, XII, № 442, 1939, с. 1–2.

Захарий Стоянов и ние : [Очерк]. – лист Захарий Стоянов, 1939, бр. ег., с. 3.

Класическият Ботев : [Статия]. – Литературен глас, XI, № 432, 1939, с. 1.

Човеколюбието на д-р Кръстев. – лист Кръстьо Кръстев, 1939, бр. ег., с. 2.

Книгите на България : [Статия]. – Мир, XLVI, № 11834, 1940, с. 1.

Още нещо за признателността : [Статия]. – Мир, XLVI, № 11934, 1940, с. 3.

Пак за небето и за земята. – Мир, XLVI, № 11957, 1940, с. 3.

Поетски мечти... : [Статия]. – Мир, XLVI, № 11845, 1940, с. 2.

Разни разговори. – Мир, XLVI, № 11971, 1940, с. 3.

Регентът Хорти. – Мир, XLVI, № 11875, 1940, с. 1.

Рими – спомен за Яворов. – Литературен глас, XII, № 447, 1940, с. 1.

Хитър Петър : [Предговор]. – В: Данаилов, Йосиф. Хитър Петър : Весели приключения. – София, 1940, с. 3–4.

Нашите песни за Македония : [Предговор]. – В: Македония в песни : Антология от български поети / Подредили Л. Станчев и Р. Мутафчиев. – София, 1941, с. 3–5.

Щипските Кирил и Методий от някога... – Вестник на вестниците, № 133, 1941, с. 11.

Какво виждаме и чуваме в същия час на един и същ делник след петнайсет години „Литературен глас“ : [Статия]. – Литературен глас, XV, № 561, 1942, с. 1.

Рожденият ген на нашия цар : Спомен. – В: Българче : Сборник. – София : Бълг. дело, 1942, с. 8–9.

Прегговор. – В: Ричардсън, Ъ. К. Теоретическа и практическа класификация. / Под редакцията на Ал. Балабанов. – София, 1947, III–X.

Развигора. – Годшник на Български библиографски институт, 1, 1948, с. 23–29.

Големият човек : [Бележка]. – Литературен фронт, V, № 45, 1949, с. 2.

Като гледам портрета му : Спомени. – Иван Вазов : Сб. от спомени, материали, док. / Под ред. на Николай Лилюев. – София, 1949, с. 88–93.

Народ и власт : [Статия]. – Отечествен фронт, II, № 1445, 1949, с. 6.

Единство на живот и поезия : [Статия за Н. Вапцаров]. – Вечерни новини, II, № 302, 23 юли 1952, с. 4.

Спомени и мисли за Пенчо Славейков. – Литературен фронт, VIII, № 23, 1952, с. 2.

Библиотека и директори. – Градители на националната библиотека : Из спомени на култ. дейци / Състав. Ива Сотирова. – София, 1999, с. 101–104.

[Непубликувано писмо на писателя до Боян Пенев от 1912 г.]. – Детонация, III, № 3, март 2004, с. 15.

АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН

Книги

Ръководство за изучаване старобългарския език в средните училища : граматика, образци за четене и словарче / написано от А. Теодоров. – Пловдив : Изд. и печ. на Хр. Г. Данов, 1892. – 164, [4] с.

Български книгопис. Д. 1. От времето на първата новобългарска печатна книга до последната Руско-турска война 1641–1877. – [София] : БАН, 1893. – 177 с.

Прил. на Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Т. IX.

Българска литература : Кратко ръководство за средните и специални училища. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1896. – 251 с.

2. скъсено и опрачено изд. 1901; [3]. скъсено и опр. изд. 1907.

Дружества за местна украса. – [София], 1897. – 16 с.

Отпеч. от сп. Български преглед. Г. IV, 1897, №. 1.

Българска граматика : За долните кл. на средните у-ща : Кн. 1. – Пловдив : Д. В. Манчов, 189.

Кн. 1: За I и II клас. – 1899. – VIII, 184 с.

Български език : Методична граматика за долните класове на средни училища : Кн. 1–2. – Пловдив : Изд. и печ. на Д. В. Манчов, 1899–1902.

Кн. 1: [За I клас]. – 1899. – 4, 138 с.

Кн. 2: За II клас. – 1902. – [4], 172 с.

2. изд. 1902–1904.

Планински дружества в България : Сказка, четена в Бълг. турист. г-во от туриста Александър Стоянов Теодоров-Балан. – София, 1900. – 14 с.

Нашите планинарски задачи : Сказка. – София : Бълг. турист. г-во, 1902. – 46 с.

Софроний Врачански : За 100 год. на новата бълг. печатна книга : 1806–1906. – София : Бълг. книж. г-во от фонд Напредък, 1906. – 139 с.

Български книгопис за сто години 1806–1905 : Материали. – София : Бълг. книж. г-во от фонд Напредък, 1909. – 1667 с.

Българска прослава на хилядо години от смъртта на свети Климент Охридски и на хилядо години българска просвета : 916 – 27 юли 1916. – София : Климентовски отбор при Соф. унив., 1914. – 10 с. : с ил. (1916)

Упътване как може всяка българска община спроти условията на своето село или град да прослави великата хилядогодишница от смъртта на българския праучител и просветител Св. Климент Охридски и хилядо години българска просвета на 27 юли 1916 г. – София : Климентовски отбор при Унив., 1915 (София : Държ. печ.). – 14 с.

Предложение и план за речник на българския език, който да изработи и издаде Българската академия на науките / Предлагат Александър Стоянов Теодоров-Балан, Беньо Цонев. – София : БАН, 1916. – 40 с.

Българи в Югозападно Моравско : По Й фон Хан в 1858 г. – София : Ал. Паскалев и сие, 1917. – 64 с., 1 л. : к.

Bulgarians in Southwest Moravia by Johann von Hahn / Illumined by A. Teodoroff-Balan. – Sofia : Al. Paskaleff, 1917. – X, 43 с.

Die Bulgaren im sudwestlichen Morawagebiet im Jahre 1858 nach Johann von Hahn. / Erlautert von A. Teodoroff-Balan. – Sofia : Al. Paskaleff, [1917]. – 49 с.

Les bulgares dans la Moravie du Sud-ouest : D'après J. von Hahn 1858 / Interprete par A. Teodorow-Balan. – Sofia : Al. Paskaleff, 1918. – 54 с. : с ил.

Свети Климент Охридски в книжовния помен и в научното дирене : Акад. реч, четена в тържесвеното събрание на Бълг. акад. на науките на 27 юли – 9 авг. 1916 г. за прославата на 1000 год. от смъртта на светеца. – София : БАН, 1919. – 119 с.

Кирил и Методий : Св. 1 – 2 / Изтъкми Александър Стоянов Теодоров-Балан. – [София], 1920–1934.

Св. 1: Жития на Кирила и на Методия и похвални тям слова. – 1920. – 2, 178 с.

Св. 2: Набожен помен и исторични свидетелства за Кирила и Методия. – 1934. – VII, 264 с.

Към тѣй наречените Панонски жития. – София : [СУ „Кл. Охридски“], 1923. – 31 с.

Борба за съвременен правопис 1921–1923 : Принос към историята на бълг. правопис. – София, 1924. – 48 с.

Българска граматика : Д. 1 –. – София, 1930.

1: За думите. Ч. 1. Звукословие. – 1930. – XVI, 401 с.

2. фототип. изд. 2012.

Нова българска граматика. – София : Т. Ф. Чупев, 1940. – XVI, 487 с.

Състояние на българската граматика : Критична студия. – София : БАН, 1947. – VI, 240 с.

Нова българска граматика за всякого : Изцяло прераб. изд. в 2 кн. : За думите : За изреченията : Дял 1–2. – София : БАН, 1954–1961.

Български залиси с език, книжнина и общество : Волни приноси за българска просвета и култура : Избор : Език. – София : Наука и изкуство, 1956. – 304 с.

Избрани произведения / Състав. Венче Попова, Боян Вълчев. – София : Наука и изкуство, 1987. – 336 с.

Книга за мене си : Автобиографични спомени и бележки. – София : Унив. изд. Климент Охридски, 1988. – 168 с. (1989)

Любов за родна реч : Нова българска граматика за всякого ; Езикова култура ; Общество и език ; Из историята на българската духовност ; Българският език и неговите диалекти. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2008. – 912 с. : с ил., факс.

Книжевни записи / Състав. Димитър Веселинов и др. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2011. – 228 с. : с факс.

За него

Книги

Сборник в чест на академик Александър Теодоров – Балан : По случай деветдесет и петата годишнина / Ред. к-т Владимир Георгиев и др. – София : БАН, 1955 (1956). – 439 с., 1 л. : к., 1 л. портр.

Някогашните книжовници разказват : 90 съдби, разкрити в писма до Ал. Тодоров-Балан : Ч. 1. – / Издири, обработки и представи Чавдар Чернев. – София : Авангард Прима, 2005.

Казанджиев, Георги. Академик Александър Теодоров-Балан. – Добрич : Матагор 74, 2023. – 88 с. : с ил., портр., факс.

Избрани публикации за него в периодични издания

Андрейчин, Любомир. Академик Александър Теодоров-Балан : (По случай 95-годишнината му). – Език и литература, 1954, № 6, с. 455–459.

Брезински, Стефан. Акад. А. Т.-Балан – изтъкнат български филолог. – Език и литература, 1978, № 5, с. 1–9.

Динеков, Петър. Александър Теодоров-Балан : Първият ректор на Софийския университет. – Съпоставително езиковедие, 1981, № 1, с. 66–76.

Виденов, Михаил. Пражките години на акад. Александър Теодоров-Балан. – Език и литература, 1988, № 6, с. 106–109.

Пашов, Петър. Филологът академик Александър Теодоров-Балан – първият ректор на Софийския университет „Климент Охридски“. – Език и литература, 1988, № 5, с. 26–32.

Топалов, Кирил. Дядо Балан. – Родна реч, 1989, № 5, с. 62–64.

Стойкова, Ана. Академик Александър Теодоров-Балан до професор Стойко Стойков. – Език и литература, 1992, № 4, с. 16–28.

Георгиев, Величко. Масонското поприще на професор Александър Теодоров-Балан. – Минало, 1994, № 1, с. 39–52.

Ангелова, Анна. „Учителят“ Александър Теодоров – Балан (1859–1959) : Размисли по повод на един юбилей. – Наука, 1999, № 5–6, с. 39–41.

Георгиева, Елена. Академик Александър Теодоров-Балан в обществената и културно-историческата ни памет : 140 г. от рождението му. – Български език и литература, 1999, № 6, с. 44–47.

Гергова, Ани. Балановият „душегубен“ книгописен труд – основа за историята на българската книжнина. – Библиотека, 1999, № 2, с. 58–63.

Милева, Виолета. Значимостта на личността и творчеството на Александър Теодоров-Балан през погледа на чешките филолози. – Българска реч, 1999, № 4, с. 16–19.

Пантелеева, Христина. Размисли за Балановото словотворчество. – Българска реч, 1999, № 4, с. 20–24.

Куцаров, Константин. Приносите на Ал. Теодоров – Балан в контекста на проучванията на темпоралността и следходността. – Научни трудове на Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“, 38; 1; 2000, с. 125–131.

Правдомирова, Донка. Балан опитва да прогължи репертоара „Български книгопис за сто години. 1806 – 1905“. – Библиотека, 2001, № 6, с. 45–49.

Гайдарова, Теофана Н. Актуалните приноси на Александър Теодоров-Балан за българската езикова култура. – Научни трудове на Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“, 2004, с. 59–65.

Младенова, Мария. Писма от г-р Мара Тодорова в архива на Александър Теодоров-Балан. – В: Кирилицата в духовността на европейската информационна цивилизация. – София, 2008, с. 462–471.

Георгиева, Елена. Почит към академик Александър Теодоров-Балан. – Българска реч, 2009, № 1–2, с. 12–15.

Михайлова, Анна. Учебният предмет „български език е всякога и въгде цялостен и неделив“ : Ал. Т. Балан за обучението по роден език. – Българска реч, 2009, № 3, с. 102–104.

Радева, Василка. Академик Александър Теодоров-Балан. – Българска реч, 2009, № 1–2, с. 5–10.

Куцаров, Иван. Размисли за категорията, която Ал. Теодоров-Балан нарича „положение“. – В: Езикът отблизо : Сборник в чест на Христо Стаменов / Състав. Мира Ковачева, Мария Коларова. – София, 2018, с. 47–59.

Петрова, Ния-Виктория. „Дядо Балан“ – ковачът на гуми : „Недовижда, недочува, а още иска да учи“. – Улицы : Студентско списание, [2020], № 1.

АНГЕЛ БЪНКОВ

Книги и учебници

Принос към историята на българската философска мисъл. – София, 1943. – 348 с.

Бергсонизмът в България. – София, 1945. – 227 с.

Руската класическа философия през XIX век. – София : Наука и изкуство, 1948. – 36 с.

Логика : Предмет и задачи : Записки. – София : Наука и изкуство, 1949. – 287 с.

(1954, 1958, 1975)

Комунистически морал. – София : Наука и изкуство, 1951. – 112 с.

Марксистко-ленинска теория за нацията и национално-колониалния въпрос : Лекция, прочетена пред преподавателите от ВУЗ и науч. сътрудници и академици на БАН – София. – София : Наука и изкуство, 1951. – 60 с.

История на логиката. – София : Наука и изкуство, 1953. – 199 с.
2. изд. 1954.

Логика : Учебник за XI кл. на общообразователни училища / Ангел Илиев Бънков, Йорданка Осиковска. – София : Нар. просвета, 1957. – 114 с.

(1958, 1959, 1960, 1961, 1963, 1967, 1968, 1970, 1971, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1979, 1982)

Logic : A textbook for the XI cl. of the School for Engl. language / Angel Bunkov, Yordanka Osikovska ; Transl. [от бълг.] by J. Kefalov. – Sofia : Nar. prosv., 1959. – 176 с.

Мислене и език : Монография. – София : Наука и изкуство, 1960. – 316 с.

Logik : Lehrbuch für die XI Kl. der deutschsprachigen polytechn. Schule / A. Bankoff, J. Ossikowska ; Übers. aus dem Bulg. vom Valentina Chr. Smatrakalewa. – Sofia : Nar. prosw., 1960. – 189 с.

Развитие на философската мисъл в България. – София : Наука и изкуство, 1966. – 888 с.

Диалектическа логика : Осн. проблеми. – София : Наука и изкуство, 1971. – 448 с.

2. прераб. и доп. изд. 1978.

Логика на научното и художественото творчество : [Изследване]. – София : Наука и изкуство, 1973. – 203 с.

Histoire de la pensee philosophique en Bulgarie. – [София] : Sofia-Press, 1974. – 136 с.

History of Philosophy in Bulgaria. – [София] : Sofia-Press, [1975]. – 133 с.

Логиката на Хегел и диалектическият материализъм : [Моногр.]. – София : Партиздат, 1977. – 390 с.

„Материализъм и емпириокритицизъм“ на В. И. Ленин и философската мисъл в България : [Моногр.]. – София : Партиздат, 1980. – 259 с.

Основни етапи в развитието на диалектическата логика : [Изследване]. – София : Наука и изкуство, 1987. – 236 с.

Публикации в периодичния печат

Любен Русев Основи на религиозния живот. С., 1937 : [Отзив]. – Философски преглед, IX, 1937, № 3.

Критика на учебната ни теория и практика. – Философски преглед, X, 1938, № 2.

Учението за чувствата : Според един нов български труд по психология. – Философски преглед, XI, 1939, № 3.

Д-р К. Кръстев : [Очерк]. – Родно изкуство, I, № 7, 1940, с. 1.

Д-р Никола Алексиев [Живот, личност и философско дело]. – Родно изкуство, I, № 10, 1940, с. 1.

Схващанията на д-р К. Кръстев за същността и създаването на естетическия вкус. – Български учител, V, 1940/41, № 4, с. 145–148.

Из философията на Българското възраждане (Философските схващания на Васил Хаджистоянов-Берон). – Философски преглед, XIII, 1941, № 5.

Научната и обществена дейност на проф. Иван Георгов. – Заря, № 5992, 1941, с. 6.

Философското дело на Иван Гюзелев (1844–1916) : По случай 25 години от смъртта му. – Философски преглед, XIII, 1941, № 3; № 4.

Ат. Илиев: *Философията на Бенедето Кроче* : [Рец.]. – *Философски преглед*, XIV, 1942, № 4, с. 362.

Нова българска религиозно-философска книжнина : [Критически преглед]. – *Философски преглед*, XIV, 1942, № 1, с. 160.

Психологичните схващания на г-р Никола Алексиев. – *Известия на семинарите при Историко-филологическия факултет на Университета „Свети Климент Охридски“*, 1, 1942, с. 1–38.

Философско-исторически идеи на българска почва (От Паусий до Хр. Ботев). – *Философски преглед*, XIV, 1942, № 1, с. 38.

Философски-педагогическото дело на Никола Илиев. – *Философски преглед*, XIV, 1942, № 3, с. 251.

Димитър Благоев като философ. – *Философска мисъл*, I, 1945, № 1–2, с. 141–164.

Приносът на руската класическа философия през 19 век в логиката. – *Годишник на Софийския университет. Историко-филологически факултет*, Т. 44, 1948 [за 1947/48], с. 1–144.

Дялото на Димитър Благоев. – *Отечествен фронт*, VII, № 2069, 1951, с. 4.

Критика на логическите възгледи на проф. Д. Михалчев. – *Годишник на Софийския университет. Философско-исторически факултет*, Т. 48, 1954 [за 1953/54], с. 137–160.

Философски въпроси в трудовете на Д. Благоев. – *Философска мисъл*, XI, 1955, № 2, с. 29–46.

Хегел за единството на логиката и историята на философията. – *Философска мисъл*, XIII, 1957, № 1, с. 41.

Източник за построяване на диалектичката логика като философска система. – *Годишник на Софийския университет. Философско-исторически факултет*, Т. 61, 1968 [за 1967]. с. 1–24.

Ленинският етап в развитие го на марксистката диалектичката логика. – *Годишник на Софийския университет. Философско-исторически факултет*, Т. 63, 1971 [за 1969], с. 1–26.

Das Problem der Klassifikation und das System der Wissenschaft in der Philosophie Hegels. – *Годишник на Софийския университет „Климент Охридски“*. Философски факултет, Т. 66, 1974 [за 1972], с. 1–29.

Проблемата за единното и общото в логиката на Аристотел. – *Годишник на Софийския университет „Климент Охридски“*. Философски факултет, Т. 76, 1986 [за 1983], с. 5–55.

Академик професор Димитър Михалчев като философ, университетски преподавател и лектор. – Годшник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Философски факултет, Т. 81, 1993 [за 1989/90], с. 5–32.

Публикации за него

Васев, Сл. За една проява на българина. – Заря, № 6544, 1943, с. 4.

Стоянов, Стоян. Нов български труд върху проблемата за мисленето и езика : [Рец. за: А. Бънков. Мислене и език. – София : Наука и изкуство, 1960.]. // Език и литература, 1962, № 2, с. 74–76.

Леви, Луна. Проф. д-р Ангел Бънков – библиография. – Годшник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Философски факултет, Т. 68, 1978 [за 1974], с. 461–467.

АСЕН ЗЛАТАРОВ

Книги

„Според настроението“ : Волни стихове / Ася. – Geneve, 1905. – 33 с.

Очерки по философия на биологията. – София, 1911. – 199 с.

Фалшификация и развала на съестните и питейни продукти и тяхното откриване : Общедостъпни методи. – София : сн. Съвр. хиена, 1911. – VI, 136 с.

Те трябва да победят! – София, 1915. – 31 с.

Die Nahrungsmittel und Getrankeindustrie in Bulgarien. – Sofia, 1918. – 21 с.

Ils doivent vaincre! : Articles: Ed. faite par un groupe de citoyens. – Sofia : Impr. de l'Etat, 1918. – 35 с.

Цвета за него : [Поема] / Аура. – София : Ал. Паскалев, 1918. – 122 с.

2. изд. 1921; 3. изд. 1923; 4. изд. 1927.

Песен за нея : [Поема] / Аура. – София : Ал. Паскалев, 1919. – 55 с.
2. дон. изд. 1923; 3. изд. 1924; 4. изд. 1927.

Основи на науката за храненето : Лекции, държани през уч. 1920–1921 г. в Соф. унив. – София : Ал. Паскалев, 1921. – 280 с.

2. изд. 2016.

Фосфатидите в сланутъка. – София, 1921. – 20 с.

Световните тайни и делото на Айнщайн : Общогостъпно изложение на теорията за относителността. – София : Акация, 1923. – 59 с., 1 л. : портр.

2. изд. 1923; 3. изд. 1924; 5. изд. 1930.

Слънцето и животът. – София : Акация, 1924. – 64 с. – (Натурфилософско четиво ; № 1)

2. изд. 1925; 3. изд. 1929; 4. изд. 1948.

Из тайните на морето. – София : Акация, 1925. – 61 с. – (Натурфилософско четиво ; № 13)

Истината по трагичната случка с Лора и П. К. Яворов. – Ст. Загора : Найден Найденов, 1925. – 74 с. : с факс.

Трагедията на П. К. Яворов : Спомену и бел. – София : Акация, 1925. – 80 с.

La rose et l'industrie d'essence de roses en Bulgarie. – Sofia : Impr. de la Cour, 1926. – 67 p.

Из науката и живота : Очерки по естествознание, натурфилософия и житейска практика. – София : Акация, 1926. – 424 с., 1 л. портр.

В града на любовта : Роман / Аура. – София : Акация, 1927. – 126 с.
2. изд. 1939.

Учебник по органична химия. – София, 1928. – 559 с.

Хормони и витамини : Проблемата за вътр. секреции и храненето. – София : Акация, 1928. – 91 с. : с ил.

Гибелни блаженства : Раят и пъкълът на ефорист. отрови. – София : Акация, 1929. – 88 с. – (Натурфилософско четиво ; № 46)
2. изд. 2000.

Социализмът и проблемата за изкуството : Лекция, държана на Раб. образ. курс в София на 20 ян. 1929 г. – София : книж. Напрег, 1929. – 26 с.

Химическата война и гибелта на човечеството. – София : Акация, 1929. – 72 с.

Начала на неорганичната химия : Елементарен унив. курс : Ч. 1–2. – София : Соф. унив. Климент Охридски, 1930.

Що е живот и защо е смъртта? – София : Акация, 1930. – 101 с. – (Натурфилософско четиво ; № 52)

Общественик и гражданин : Реч, произнесена на 15.XI.1931 г. в Нар. театър по случай юбилея на Антон Страшимиров. – София, 1931. – 32 с.

Прагът на живота и микробиологията. – София : Жеко Маринов, 1931. – 32 с.

Идеали на младото поколение : Реч, произнесена при откриване XI редовен конгрес на Съюза на социалистическата младеж на 7. XI. 1931 г.. – София : ССМ, 1932. – 30 с.
2. изд. 1946.

Космичните лъчи и животът : Мирът на трептенията. – София : Акация, 1932. – 96 с. – (Натурфилософско четиво ; № 55)

Проблемата за щастието : Изкуство да се живее. – София : Акация, 1932. – 80 с. – (Натурфилософско четиво ; № 54)

Курс по биохимия : Отдел броматология : Обща част : Лекции. – София : Соф. унив. Климент Охридски, 1933 – 564 с.

В страната на Съветите. – София : Ново у-ще, 1936. – 232 с.
2. изд. 1937; 3. изд. 1945; 4. изд. 1967.

Диктатура или демокрация. – София : Ново у-ще, 1936. – 36 с.

П. К. Яворов. – София : Ново у-ще, 1936. – 32 с.

По въпроса за титулярството на катедрата по органична химия. – София, 1936. – 23 с.

Заветът на проф. д-р Асен Златаров : [Писма, речи, статии, интервюта]. – София : Общограждан. к-т Асен Златаров, 1937. – 112 с.
2. изд. 1937.

Откъси на трудове на Асен Христов Златаров : Сборник / Под ред. на Н. Сакаров и др. – София : Култ.-просв. и изд. д-во Асен Златаров, 1937. – 64 с. : с портр., 1 л. портр.

В служба на културата. – София, 1938. – 64 с.

Натурфилософско четиво : Избрани съчинения. – София, 1938. – 212 с.

Два свята : Политико-обществени изказвания. 1915–1936. – София : БРСДП, 1946. – 101 с.

Сборник от избрани произведения. – София : Наука и изкуство, 1956. – 354 с.

Литературно-обществени статии / Рег., прегл. и бележки Георги Боршукوف. – София : Бълг. писател, 1959. – 288 с. : 1 л. портр.

Избрани съчинения : В 3 т. / Състав. и рег. Димитър Ц. Братанов и др. – София : Наука и изкуство, 1966.

Т. 1: Литература, изкуство, култура. – 384 с.: 7 л. портр., 1 л. факс.

Т. 2: В страната на Съветите. Обществени въпроси. – 400 с. : 3 л. портр., 5 л. факс.

Т. 3: Знание и живот, белетристика, дневник, писма. – 448 с. : 3 л. портр., 5 л. факс.

2. изд. 1975.

Избрани научни и научно-популярни трудове / Състав. Младен Сп. Генчев и др. – София : Наука и изкуство, 1985. – 459 с. : с табл., сх., 4 л. ил., портр.

Публикации за него

Книги

Животописание [на] Д-р Асен Златаров. – София, 1921. – 4 с.

В дар на Асен Златаров : Юбил. сборник. – София, 1932. – 355 с., 1 л. портр.

Хаджиолов, Асен. Асен Златаров като учен и натурфилософ. – София : Печ. Художник, 1932. – с. 45–108.

Йовев, Стефан. Феномена Златаров : Критична студия. – София : [Печ. Венера], 1937. – 16 с.

Тошев, Марин. Близки и далечни : Асен Златаров, Александър Карагеоргиевич. – София : [Печ. Нов Живот], 1937. – 66 с.

Чинков, Панайот. Народен сборник за следсмъртна прослава на Асен Златаров. – София : в. Час, 1937. – 160 с.

Митовски, Здравко. Златаров общественикът. – София : РСДП, 1945. – 30 с.

Митовски, Здравко. Златаров на трибуната. – София : РСДП, 1946. – 64 с.

Асен Златаров : Сборник / Под рег. на Д. Каганов, Ив. Панчев. – София : Наука и изкуство, 1956. – 354 с. : с ил., факс.

Асен Златаров : Книга за него и неговото време. 1885–1936. – София : ОФ, 1959.

Бербатов, Никола. Философските възгледи на Асен Златаров / Н. Бербатов. – София : Наука и изкуство, 1959. – 89 с.

Отпеч. от Годишник на СУ. Филос.-ист. фак. Т. 52. – 1958.

Чолаков, Йордан Г. Асен Златаров : [По случай 75 години от рождението му]. – София : Нар. просв., 1960. – 112 с. : с ил.

Негев, Негю. Асен Златаров : Книга за него и неговото време (1885–1936). – [София] : ОФ, 1970. – 432 с., 1 л. портр. : с ил., факс.

Головински, Евгени. Осъществената мечта на Асен Златаров : Очерк. – София : Наука и изкуство, 1981. – 180 с. : с ил.

Василев, Дженю. Аура : Портрет на Асен Златаров. – София : ОФ, 1983. – 116 с.

Чолаков, Йордан Г. Асен Златаров : 1885–1985 [Биография]. – 2. осн. прераб. и доп. изд. – София : Нар. просв., 1984. – 376 с. : с ил., портр., факс.

Братанов, Димитър Ц. Асен Златаров : Личност и дело. – София, 1985. – 39 с.

Митовски, Здравко. Мъдрост и красота : Щрихи към духовния портрет на Асен Златаров. – София : Септември, 1985. – 184 с.

Нонев, Богомил. Асен Христов Златаров : Общественик, гражданин, писател. – София, 1985. – 43 с.

Табакова, Маргарита. Асен Златаров : Биобиблиография. – Силистра, 1985. – 63 с.

Асен Златаров в спомена на негови съвременници : Сборник / Състав. и ред. Димитър Ц. Братанов и др. – София : ОФ, 1987. – 352 с.

Димитров, Христо, Цветана Безуханова, Здравка Попова. Асен Златаров : Очерк. – София : Унив. изд. Климент Охридски, 1987. – 90 с.

Георгиев, Георги. Апостол на духа : Богато ил. кн. за личността, делото и светогледа на проф. д-р Асен Златаров (1885–1936). – София : Георги Георгиев, 1991. – 64 с.

Добрев, Господин. Проф. д-р Асен Златаров – универсална личност. – София : [Изд. авт.], 1998. – 48 с.

Генкова, Людмила, Свобода Бенева. Асен Златаров : 130 години от рождението му. – София : Фонд. Вигория, 2014. – 208 с.

Нанчев, Йордан. Синът на моя град : Книга за Асен Златаров. – София : Бълг. книжница, 2015 – 364 с. : с портр., факс.

Публикации в периодичния печат

Радославов, Иван. За реализма и един негов защитник : [Очерк]. – Нова балканска трибуна, V, № 1260, 1914, с. 1.

Гълъбов, Константин, г-р. Върху няколко имена в сборника „Жътва“ : [Крит. отзив]. – Напред, I, № 131, 1919, с. 1.

Минков, Цветан. Една хубава книга за любовта : [Рец. за „Цветя за любовта“]. – Пряпорец, XXI, № 60, 1919, с. 4.

Никитов, Н. „Песен за нея“ : [Отзив]. – Учителска мисъл, V, 1923, № 3, с. 141.

Гълъбов, Константин. Асен Златаров : [Лит. портрет]. – Изток, II, № 52, 1927, с. 2.

Каменова, Ана. „В града на любовта“ : [Рец.]. – Свободна реч, IV, № 1107, 1927, с. 3.

Миленов. „В града на любовта“ : [Рец.]. – Свободна реч, IV, № 1098, 1927, с. 9.

Митов, Д. Б. „В града на любовта“ от Асен Златаров : [Рец.]. – Литературни новини, I, № 11, 1927, с. 3.

Младенов, Стефан. Аура – „В града на любовта“ : [Рец.]. – Родна реч, I, 1927/28, № 4, с. 169–171.

Бръзицов, Христо Д. Един час при проф. Асен Златаров. – Литературен глас, I, № 13, 1928, с. 3.

Мечков, Ат. По „новия“ път на г-н проф. Златаров. – Учителски вестник, XXIV, № 16, 1928/29, с. 2.

Стоянов, Людмил. Аура – „В града на любовта“ : [Рец.]. – Българска мисъл, III, 1928, № 1, с. 78–79.

Динеков, Петър. „Подвигът на първите“ – есе от проф. Асен Златаров в кн. 6 на „Българска мисъл“. – Литературен глас, II, № 81, 1930, с. 7.

Асен Златаров : [Очерк по случай 25-годиш. му литературна дейност]. – Училищно дело, IV, № 38, 1931/32, с. 3.

Мечкуевски, Пл. Кратък разговор с проф. г-р Асен Златаров. – Златоструй, II, № 2, 1932, с. 4.

Минков, Цветан. Асен Златаров : [Бележка]. – Мисъл и воля, II, № 33, 1932, с. 3.

Нешков, В. Проф. г-р Асен Златаров. – Златоструй, II, № 2, 1932, с. 3.

Карамболов, Н. Професор Асен Златаров. – Народен фар, V, № 1281, 1948, с. 2.

Панов, Иван. Бележит учен и патриот. – Литературен фронт, X, № 16, 22 апр. 1954, с. 1.

Братанов, Димитър. Асен Златаров. – Читалище, XXXIV, 1955, № 2, с. 46.

Хаджиолов, А. Страстен воин на живота. – Народна младеж, XI, № 29, 1955, с. 4.

Ценков, Б. Философските възгледи на Асен Златаров. – Философска мисъл, XIII, 1957, № 2, с. 58.

Чолаков, Йордан. С пулса на новото време [По случай 20 г. от смъртта на А. Златаров]. – Литературен фронт, XIII, № 6, 7 февр. 1957, с. 1.

Бербатов, Никола Д. Философските възгледи на Асен Златаров. – Годишник на Софийския университет. Философско-исторически факултет, Т. 52, 1959 [за 1958], с. 1–90.

Киров, Киро. Научно-популярната литература. – Народна култура, № 25, 1960, с. 2.

Колев, В. Асен Златаров : 75 години от рождението му. – Литературен фронт, XVI, № 5, 1960, с. 2.

Чолаков, Йордан. Асен Златаров като писател и общественик. – Септември, 1962, № 1, с. 182–185.

Гарванова, Вера. Учител на учителите. – Софийска правда, № 21, 17 февр. 1963, с. 4.

Братанов, Димитър. Асен Златаров. – Славяни, 1965, № 8, с. 34–35.

Братанов, Димитър. Асен Златаров – нашият вдъхновител и приятел. – Наша родина, 1965, № 2.

Гълъбов, Константин. Асен Златаров, майстор на живота слово. – Български език и литература, 1965, № 1, с. 49–56.

Минев, Димо. Писма от проф. Асен Златаров. – Литературна мисъл, 1965, № 3, с. 142–147.

Нонев, Богомил. Асен Златаров – ученият, общественикът, писателят. – Ново време, 1965, № 2, с. 49–56.

Също и в: Нонев, Б. Одобрения и несъгласия. – София, 1971, с. 166–177.

Чолаков, Йордан. Човекът, гражданинът, ученият. – Народна култура, № 7, 13 февр. 1965, с. 4.

Александров, Ал. Когато България нямаше радио. – Поглед, № 14, 4 апр. 1966, с. 11.

Месечков, Н. Една светла личност : [Спомен]. – Пулс, № 25, 10 окт. 1968, с. 10.

Мешеков, Иван. Асен Златаров : [Спомен]. – Народна култура, № 11, 16 май 1968.

Чолаков, Йордан. Един неспокоен творец : [Рец. за: А. Златаров. Избрани съчинения]. – Пламък, 1968, № 10, с. с. 72–74.

Нонев, Богомил. Асен Златаров – ученият, общественикът, писателят. – В: Нонев, Богомил. Одобрения и несъгласия : Лит. публицистика. – София, 1971, с. 166–177.

Добрев, Димитър. Проф. г-р Асен Златаров за провинцията. – В: Добрев, Д. Бразди във времето. – София, 1973, с. 48–60.

Също и в: Добрев, Д. През моите очи : Статии, спомени, впечатления. – София, 1974, с. 62–74.

Попвасилев, Стефан. Асен Златаров. – В: Попвасилев, Ст. Рагетели за литература и изкуство. – София, 1973, с. 70–80.

Данаилов, Славчо. Писма на Асен Златаров до Николай Лилив. – Литературна мисъл, 1976, № 4, с. 126–129.

Стоименов, Стоян. Асен Златаров. – В: Стоименов, Ст. Страници из техния живот. 2. изд. – София, 1978.

Тнев, Любомир. Асен Златаров. – В: Тнев, Л. Среци във вечерни часове. – София, 1978, с. 199–212.

Кицова, Елисавета. Професор Асен Златаров и радиото. – Гошиник на Софийския университет. Факултет по журналистика, Т. 73, 1982 [за 1979], с. 209–216.

Василев, Дженю. Публицистиката на Асен Златаров. – Литературна мисъл, 1980, № 6, с. 47–61.

Далчев, Атанас. Универсалността на Асен Златаров. – Далчев, Ат. Страници. – София, 1978, с. 20–23.

Горянски, Петър. Асен Златаров. – В: Горянски, Петър. Дни без залези : [Спомени и очерци]. – София, 1981, с. 175–193.

Също и в: Горянски, Петър. Когато светлините не гаснат : Лит. портр. и спомени. – София, 1984, с. 201–229.

Динев, Петър. Асен Златаров и литературата. – Динев, П. В живота и литературата. – София, 1982, с. 245–259.

Илив, Атанас. Дружба с Асен Златаров. – Илив, Ат. Литературно-критически и теоретически статии. – София, 1983, с. 234–248.

Василев, Дженю. Литературното дело на Асен Златаров. – Български журналист, 1985, № 6, с. 33–36.

Баева, Златка. Родословието на Асен Златаров. – Юг, 1986, № 2, с. 168–171.

Хлебаров, Златана. Асен Златаров и светът на големия поет. – Език и литература, 1986, № 1, с. 87–92.

Василев, Дженю. Асен Златаров – В: Василев, Дженю. Граждани : Лит. портрети. – Пловдив, 1987, с. 59–128.

Чолаков, Йордан. Асен Златаров и Никола Вапцаров : Паралели и размисли. – Литературна мисъл, 1987, с. 39–48.

Братанов, Димитър Ц. Трибун на антивоенното движение : Асен Златаров в борбата за мир. – Отечествен фронт, № 12883, 31 март 1988.

Георгиев, Георги. Материалистичните възгледи на Асен Златаров. – История и обществознание, 1988, № 2, с. 45–49.

Нанчев, Йордан. Три документа за едно приятелство [с писателя Н. Райнов]. – Пулс, № 30, 25 юли 1989, с. 5.

Добрев, Господин. Измерения на универсалната личност на Асен Златаров. – Ново време, 1995, № 1, с. 85–94.

Георгиев, Георги. 110 години от рождението на проф. д-р Асен Златаров – вдъхновен апостол на знанието, просветата и културата. – Биология, екология и биотехнология, 1995, № 3, с. 44–52.

Джурелов, Иван. Асен Златаров – общественикът и писателят. – Език и литература, 1985, № 4, с. 94–97.

Караджова, Роза. Асен Златаров – популяризаторът. – Отворено образование, 1996, № 5–6, с. 182–190.

Георгиев, Георги А. Философски и научни възгледи на проф. д-р Асен Златаров. – Списание на Българската академия на науките, 1996, № 3, с. 73–79.

Младенов, Йордан. Асен Златаров – учен и син на България. – Участие, 1999, № 1–2, с. 50–52.

Тенев, Любомир. В името на човешкото щастие. – Везни, 1999, № 3, с. 16–18.

Кънев, Петър. Тодор Ханджиев за визитата на професор Асен Златаров в Добрич. – Архив за поселищни проучвания, 2000, № 1–2, с. 137–140.

Колев, Димитър. Професор г-р Асен Златаров – създател на първата българска школа по биохимия, ензимология и наука за хранене. – Научни трудове – Русенски университет „Ангел Кънчев“, 38, 10, 2001, с. 11–19.

Колев, Димитър. 120 години от рождението на проф. г-р Асен Златаров. – Наука, 2005, № 3, с. 73–74.

Марковска, И. Проф. г-р Асен Златаров – живот и личност – Годишник – Университет „Проф. г-р Асен Златаров“ – Бургас, 34, 2005, с. 7–10.

АТАНАС ВЕЛИЧКОВ

Книги

Ерос и Психея : Антология на българската любовна лирика / Състав. Атанас Величков. – София : Ст. Атанасов, 1927. – 366, X с.

Публикации в периодичния печат

Любовта в поезията на Яворов. – Златороз, III, 1922, № 10, с. 612–623.

„Прамайка“, стихове от Л. Стоянов : [Рец.]. – Златороз, VI, 1925, № 7, с. 325–329.

Писмата на Достоевски. Статия. – Златороз, VI, 1925, № 8–9, с. 384–394.

Константин Щъркелов : Силует. – Македония, № 14, 26 окт. 1926.

Любовта в нашата поезия. – Златороз, VII, 1926, № 8, с. 376–385.

Любовта в нашата поезия. – Златороз, VII, 1926, № 9–10, с. 428–435.

Любомир Весов : [Статия]. – Родина, I, 1926, № 3, с. 6.

Новият разказ на Николай Райнов : [Статия]. – Македония, I, № 23, 1926, с. 1.

Рабингранат Тагор в България. – Вестник на жената, VI, № 258, 1926, с. 2.

Ерос и Психея : [Предг. към антологията]. – Слово, № 1390, 29 ян. 1927.

Книги за П. Р. Славейков : [Съобщение]. – Златороз, VIII, 1927, № 10, с. 451–452.

„Последна радост“. Разкази от Йордан Йовков. – Златороз, VIII, 1927, № 5–6, с. 271–275.

„Без деца“. Роман от К. Петканов : [Рец.]. – Златороз, IX, 1928, № 2–3, с. 123–125.

„Вечни поеми“ и „Корабът на безсмъртните“ от Н. Райнов : [Рец.]. – Златороз, IX, 1928, № 4, с. 186–189.

Съчиненията на Тодор Влайков. Т. 3. : [Рец.]. – Учителско дело, I, № 28, 1929, с. 2.

Лириката на Константин Величков. – Българска реч, 4, 1929/1930, № 6, 182–187.

Значението на българската книга. – Ден на българската книга : Юбилеен лист (София), 19 окт. 1930. [Изг. младежката група при всебългарския съюз „Отец Паусий]

Лириката на К. Величков : [Прегл.]. – В: Величков, Константин. Стихотворения. – София, 1931.

Йордан Йовков. „Песента на колелетата“, 4 том, разкази : [Отзив]. – Знаме, № 234, 16 окт. 1933, с. 2.

„Бесовете“ на сцената на театър „Сладкаров“ : [Театр. критика] – Знаме, VIII, № 240, 23 окт. 1933, с. 2.

Бунин и жената в творчеството му : [Очерк]. – Вестник на жената, VIII, 1933, № 550, 1–2.

Драма и сцена. Статия. – Българска реч, 1934–1935, № 2, с. 66–70.

Драмите на Иван Вазов. Статия. – Българска реч, 1934–1935, № 3, с. 107–110.

Жената у Г. П. Стаматов. Скица. – Прожектор, I, 1934, № 6, с. 1.
За синекурите. – Слово, № 3660, 7 септ. 1934.

„Кръв“. Роман от К. Константинов : [Рец.]. – Завети, I, 1934, № 15–16, 230–231.

Народната религиозна песен (на Васил Стоин) : [Статия]. – Философски преглед, VI, 1934, № 3–4, 254–273.

Образът на майката в българската поезия : [Очерк]. – Вестник на жената, VIII, 1934, № 567, с. 3.

Нашата литературна критика : [Статия]. – Славянски юг, I, 1934, № 1, с. 3.

„Чифликът край границата“. Роман от Й. Йовков : [Рец.]. – Завети, II, 1935, № 4, с. 64.

Тодор Влайков : [Статия]. – В: Тодор Влайков : Юбилеен сборник. – София, 1935, с. 117–122.

„Едно безпризорно дете“ от Добри Немиров : [Рец.]. – Завети, III, 1936, № 5, с. 130–131.

Жената в творчеството на Г. П. Стаматов. – Философски преглед, VIII, 1936, № 5, с. 430–452.

Св. св. Кирил и Методий. – Тунджа, VIII, 1936, № 21, с. 1.

Културната роля на читалището. – Завети, IV, 1937, № 3, с. 46–47.

Също и в: Читалище, XVI, 1937, № 3 и 4, с. 69–71.

Възпоменателна книга за Васил Левски (1837 – 1873 – 1937) под редакцията на Христо Ц. Борина и В. Иванов : [Отзив]. – Завети, VI, 1939, № 8–9, с. 197.

Елин Пелин – два тома разкази : Под манастирската лоза; Аз – ти – той : [Отзив]. – Завети, VI, 1939, № 8–9, с. 196.

Иван П. Орманджиев – Васил Левски : [Отзив]. – Завети, VI, 1939, № 8–9, с. 197.

Й. Йовков – Ако можеха да говорят – Разкази : [Отзив]. – Завети, VI, 1939, № 8–9, с. 196.

К. Константинов – Трета класа, разкази : [Отзив]. – Завети, VI, 1939, № 8–9, с. 196.

Стефан Грудев – Пътуване до Норвегия и Шпицберген : [Отзив]. – Завети, VI, 1939, № 8–9, с. 196–197.

Отзиви за Нук. Райнов. – Лист Николай Райнов, 1939, бр. ег, с. 4.

Публикации за него

Земя – двумесечно списание : [Рец.]. – Факел, I, 1919, № 4–5, с. 40.

Константинов, Георги. Ерос и Психея, антология на българската любовна лирика. Наредил Ат. Величков : [Рец.]. – Радикал, № 29, 1927, с. 1.

Излезе от печат книгата „Сгодена за дух“. Съобщение. – Книжарска гума (София), 2, №. 14, 15 дек. 1928, с. 1.

Минков, Цветан. Димчо Дебелянов и българската критика. – Лист Димчо Дебелянов (София), 1946, бр. ег., с. 2.

Стефанов, Ем. Една книга за Хр. Смирненски : [Рец.]. – Изкуство, I, 1945, № 7, с. 42–43.

Димитрова, Веселина. Земя : [Информация за списанието]. – В: Периодика и литература: Т. 5. – София, 1999, с. 173–175.

ДИМИТЪР КАЦАРОВ

Книги

Учението на Лев Толстой. – София : Възраждане, [1919]. – 32 с., 1 л. : портр.

Физиологически прояви на половото съзряване у българските ученици и ученички / Петър Михайлов Нойков, Димитър Т. Кацаров. – София : Д-во Бълг. печат, 1919. – 88 с.

Професия и професионално образование : Соц.-пед. студия. – София : Слънце, 1922. – 208 с.

Духове и медууми : Психол. анализ и критика на медуумните явления. – София : Акация, 1926. – 40 с.

Професор Петър М. Нойков : по случай петгодишнината от смъртта му. – София : Типограф, 1927. – 49 с.

Отпечатък от: Училищен преглед, 1927, № 9–10.

Внушение и самовнушение : Психол. анализ и практ. значение. – София : Акация, 1928. – 77 с.

Диференциална (индивидуална) психология : По лекциите на Димитър Тодоров Кацаров, четени през 1930–1931 г. – София : Пед. акад. д-во при Държ. унив., 1933. – 77 с.

Що е образование? – София : Стоян Георгиев, [1934]. – 15 с.

Записки по възпитание на анормалното дете : Според лекциите на Димитър Тодоров Кацаров. – София : Държ. унив., 1935. – 35 с.

Записки по избор на професия : По лекциите на Димитър Тодоров Кацаров. – София : Държ. унив., 1935. – 51 с.

Записки по умствено развитие на детето / Според лекциите на Димитър Тодоров Кацаров. – София : Държ. унив., 1935. – 50 с.

Обща педагогия : Записки по лекциите на Димитър Тодоров Кацаров. – София, 1939. – 278 с.

Упътвания за оценка на отговорите при измерване на интелигентността по стълбицата на Терман. – София : [Изг. авт.], 1939. – 51 с.

Възможно ли е образование с принуда? – София : Стоян Георгиев, [1941]. – 19 с.

Обществените страни на образованието : Ректорска реч на Димитър Тодоров Кацаров, произнесена на унив. празник – 8.XII.1942 г. – София : Стоян Георгиев, [1943]. – 23 с.

Опитното изследване в педагогията ; Опитна педагогия. – София : [Изг. авт.], 1947. – 320 с.

Развитие на детето : Телесно и душевно : Кн. 1: Развитие на средното (масово) дете. – София : [Изг. авт.], 1947. – 349 с.

Теория на образованието : Обща педагогия. – София, 1947. – 288 с.

Публикации в периодичния печат

Учението на Лев Толстой. – Демократически преглед, IX, 1911, № 2, с. 42–55.

Баща и син. – Общ подем, I, 1917, № 19, с. 91.

Сказки за Толстой по случай 15 г. от смъртта му. – Свобода, III, № 106, 1925, с. 3.

Библиопсихология, или психология на книгата, писателя и читателя. – Демократически преглед, XVIII, 1926, № 1, с. 38–47.

Стогодишнината на Толстой (1828–1928). – Литературен глас, I, 1928, № 2, с. 1.

Основни черти на Толстоевото мисловно и художествено творчество. – Възраждане, XVIII, 1929, № 10, с. 293–295.

Толстоевите принципи на образованието. – Литературен глас, III, № 92, 1930, с. 7.

Индивид и общество в учението на Толстой. – В: Международен сборник Лев Н. Толстой 1828–1910–1935. – София, 1935, с. 58–62.

Тодор Влайков – ратник за просвета и образование на народа ни. – В: Тодор Влайков : Юбилеен сборник. – София, 1935, с. 179–191.

Нашият университет „Св. Климент Охридски“. – Заря, XX, № 6380, 1942, с. 1.

Университетът „Св. Климент Охридски“. – Дъга, IX, № 508, 1942, с. 1–2.

За Ст. Андрейчин. – Нов живот, IX, № 7–8, 1949, с. 1.

Възможно ли е образование с принуда? – Отворено образование : опит, изследвания, новости, 2, 1993, с. 91–105.

Детето като основен фактор на образованието. – Педагогика, 1993, № 11, с. 83–99.

Образованието изхожда от детските нужди. – Отворено образование : опит, изследвания, новости, 4, 1993, с. 107–111.

Религията като фактор при възпитанието. – Отворено образование : опит, изследвания, новости, 5–6, 1993, с. 121–123.

Съвременният педоцентризъм. – Отворено образование : опит, изследвания, новости, 3, 1993, с. 97–104.

Подготовка на учителите [за общообразователните и специалните училища]. – Отворено образование : опит, изследвания, новости, 1994, № 5–6, с. 121–140.

Публикации за него

Пиръов, Генчо. Очерк за Димитър Кацаров. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1988. – 120 с.

Кутева, Венка. Историко-педагогически измерения в педагогическото наследство на Димитър Кацаров : [Дис.]. – В. Търново : [В. Кутева], 1998. – 204 с.

Терзийска, Милка. Димитър Кацаров и движението за ново възпитание. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2013. – 279 с. : с ил.

***

Кутева, Венка. Проф. Димитър Т. Кацаров – живот, дейност и педагогически възгледи. – Педагогически алманах : педагогическо списание на Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, 1994, № 1–2, с. 96–114.

Кутева, Венка. Проблемът за детската престъпност в творчеството на проф. Димитър Кацаров. – Научни трудове – Национален военен университет „Васил Левски“, 45, 1996. с. 126–132.

Кутева, Венка, В. П. Стойчева. Относно някои актуални възгледи на проф. г-р Кацаров за професионалното ориентиране и образование. – Научни трудове – ВБОУ „Васил Левски“, 34, 1995, с. 376–383.

Кутева, Венка. Личността на учителя в педагогическото наследство на Д. Кацаров. – Научни трудове – ВБОУ „Васил Левски“, 55, 1997, с. 145–151.

Кутева, Венка. Проф. Д. Кацаров за целта на образованието. – Научни трудове – ВБОУ „Васил Левски“, 55, 1997, с. 152–159.

Кутева, Венка. Характеристика на образованието в педагогическото творчество на проф. Д. Кацаров. – Педагогически алманах : педагогическо списание на Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, 1997, № 1–2, с. 80–93.

Кутева, Венка. Любовта като основен педагогически принцип в творчеството на Д. Кацаров. – Научни трудове – ВБОУ „Васил Левски“, 64, 1998, с. 213–218.

Кутева, Венка. Образованието като глобално педагогическо понятие в трудовете на Д. Кацаров. – Научни трудове – ВБОУ „Васил Левски“, 64, 1998, с. 225–232.

Кутева, Венка. Обществените страни на училищното образование в педагогическото наследство на Д. Кацаров. – Научни трудове – ВБОУ „Васил Левски“, 64, 1998, с. 219–224.

Попов, Николай. Приносът на проф. Христо Негенцов и проф. Димитър Кацаров за развитие на сравнителното образование в България. – Педагогика, 2001, № 4, с. 84–95.

[Сто и двадесет години от рождението на професор Димитър Кацаров] : Кръгла маса. – Педагогика, 2001, № 6, с. 3–27.

Такев, Александър. Професор от европейски тип : 120 г. от рождението на Димитър Кацаров. – Анти, № 32, 10–16 авг. 2001, с. 6.

Плюрова, Вяра. Съизмеримост на формулираните от проф. Д. Кацаров педагогически принципи за любовта, свободата и опита със съвременните схващания за правата на детето. – Стратегии на образователната и научната политика : Тримесечно научно-теоретично списание, 2002, № 1, с. 35–49.

Стефанов, Стефан, Марина Пиронкова. Проф. Димитър Кацаров – основател и водеща фигура в Дружеството за Ново възпитание : [Докл. от 43-та междунар. конф. на World Education Fellowship, София, 2006]. – Стратегии на образователната и научната политика : Тримесечно научно-теоретично списание, 2006, № 3, с. 158–165.

Терзийска, Милка. Ролята на Женева за формирането на Димитър Кацаров като учен педагог : По материали от неговия личен архив. – Педагогика, 2009, № 5–6, с. 132–143.

Няголова, Мариана, Живко Карапенчев. Психологията на нравствеността в толстоистките възгледи на Димитър Кацаров. – Пе-

дагогически алманах : Педагогическо списание на Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, 2013, № 2, с. 60–81.

ДИМИТЪР МИХАЛЧЕВ

Книги

Форма и отношение : Принос към учението за познанието : Т. 1–. – София : Соф. унив., 1914. – 760 с.

2. прераб. изд. 1931.

Подробен конспект по психология : Съкрат. изложение на материала по психология, четен от Димитър Георгиев Михалчев и предназначен за I унив. изпит на студенти по философия и лит. при Соф. унив. – Видин, 1916. – 74 с.

Отговор на моите критици по спора за цялостна Югославия. – София, 1932. – 72 с.

Философията като наука : Методол. увод. – София, 1933. – 264 с. – (Годишник на Софийския университет : Историко-филологически факултет ; Кн. ХХІХ, 2)

2. попр. и доп. изд. 1946.

Диалектика и софистика : Етюди на разни философски теми. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1994. – 461 с.

Чуйте и гругата страна. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1995. – 392 с.

Из кореспонденцията на академик Димитър Михалчев / Състав. и предг. Анани Стойнев. – София : Акад. изд. „Марин Дринов“, 1996. – 135 с.

Традиционната логика и нейното материалистическо обосноваване. – София : „Захарий Стоянов“, 1998. – 584 с.

Габровската ремкеанска школа и Димитър Михалчев / Състав. Мирела Костадинова. – София : ЛИК, 2000. – 222 с., 10 л. : факс., ил., портр.

Лекции по обща психология : Четени през зимното полугодие на 1910/1911 г. и издадени по бел. на самия преподавател. – София : НБУ, [2001]. – 272 с.

Етика : Лекции за студентите по философия. – София : [Съюз на учените в България], 2003. – 184 с.

2. доп. изд. 2011.

Записки по логика / Науч. рег. Добрин Тодоров. – София : ИК „Св. Иван Рилски“, 2017. – 320 с.

Основнонаучна философия : въведение към „Форма и отношение“ на Димитър Михалчев : Учебно пособие / [състав., предг.] Димитър Цацов. – София : Пропелер, [2018]. – 382 с.

Публикации в периодичния печат

Австро-италианското съперничество и македонският въпрос. – Македоно-Огрински куриер, I, № 68, 1903, с. 2–3.

Българското общество и македонската революция. – Македоно-Огрински куриер, I, № 17, 1903, с. 1–2.

Гърците и македонската кауза. – Македоно-Огрински куриер, I, № 24, 1903, с. 2.

За старото и новото министерство. – Македоно-Огрински куриер, I, № 22, 1903, с. 2.

Руският печат за солунските събития. – Македоно-Огрински куриер, I, № 14, 1903, с. 1–2.

Юбилеят на Иван Вазов : [Приветствие до поета от комитета „Тракия“]. – Народна отбрана, II, № 456, 1920, с. 2.

В памет на г-р К. Кръстев. – Развигор, I, № 13, 2 апр. 1921, с. 2.

„Златороз“ за „Философски преглед“ : [Рец.]. – Философски преглед, I, 1929, № 2, с. 262–268.

Философията на кръстопът – Философски преглед, I, 1929, № 1.

Също и в: Български философски преглед, 2011, № 1, с. 69–91.

Чудото като философска проблема. – Философски преглед, I, 1929, № 2.

Революционното значение на Ремкевите философски възгледи. – Философски преглед, III, 1931, № 1.

Световната криза и задачите на българската интелигенция. – Философски преглед, IV, 1932, № 3.

Свободата на волята. – Училищен преглед, 1933, № 1.

Също и в: Български философски преглед, 2018, № 8, с. 105–125.

За Ал. Балабанов – човека с две лица : По случай на неговия юбилей – Философски преглед, VI, 1934, № 1, с. 1–5.

За г-р Кр. Кръстев : Слово. – лист Д-р Кр. Кръстев (Клюстендил), бр. ег. 1939, с. 3.

Тези, кошто ценяха Асен Златаров. – лист Асен Златаров (София), бр. ег. 1944, с. 9.

Българската критика за Алеко Константинов. – лист Алеко (София), бр. ег. 1945, с. 13–14.

[Д-р К. Кръстев]. – В: Иван Д. Шишманов, г-р К. Кръстев, Боян Пенев в спомените на съвременниците си. – София, 1983, с. 327–329.

В какво се състои познанието? / Прев. Стилиян Йотов. – Философски алтернативи, 1994, № 5, с. 114–133; № 6, с. 107–132.

Из кореспонденцията на Димитър Михалчев и Иван Шишманов. – Език и литература, 1994, № 1, с. 97–105.

Моето слово при идеологическото погребение на ремкеанството у нас. – Философски алтернативи, 1994, № 3, с. 73–94.

Расизмът като философско-историческа теория. – Везни, 2000, № 1–2, с. 9–24; № 3–4, с. 18–38.

Философия на историята : Записки по лекциите на проф. Димитър Михалчев / Подготвил за печат Ясен Захариев. – Философски алтернативи, 2010, № 6, с. 103–123.

Публикации за него

Книги

Радков, Владимир. Крушение на една рационалистична философия : По повод на т. 1 от книгата на проф. Димитър Михалчев Форма и отношение, принос към учението за познанието : Ч. 1 –. – София, 1920. – 103 с.

Джигров, Петър. Идеята за интегрална Югославия : Крит. бележки върху гледището на Д. Михалчев. – София, 1932. – 72 с.

Павлов, Тодор. Социология и биология : Към полемиката Д. Михалчев – Ив. Кинкел по въпроса за отношението между социологията и биологията като науки. – София : Бълг. книжнина, 1940. – 31 с.

Андреев, Коста, Васил Субашки. Димитър Михалчев : Философ, социолог, общественик. – София : БАН, 1975. – 324 с., 1 л. : портр.

Денков, Димитър. Димитър Михалчев : [Очерк]. – София : Унив. изд. Климент Охридски, 1988. – 133 с.

Кулов, Венцеслав. Възгледите на Димитър Михалчев за познанието : [Изследване]. – София : Унив. изд. Стопанство, 1994. – 116 с.

Габровската ремкеанска школа и Димитър Михалчев / Състав., увод Мирела Костадинова. – София : ЛИК, 2000. – 222 с., 10 л. : факс., ил., портр.

Цацов, Димитър. Философският път на Димитър Михалчев. – [София] : Парадигма, 2002. – 216 с.

Цацов, Димитър. Димитър Михалчев и философските традиции в България през ХХ. – София : Акад. изд. М. Дринов, 2004. – 294 с.

Андреев, Коста. Истината за академик Димитър Михалчев. – София : [Изг. авт.], 2004. – 80 с.

Акад. Михалчев, проф. Анкова-Ничева и Николай Гяуров : Сборник. – София : Жарава, 2006. – 32 с.

2. доп. изд. 2008.

Белогашев, Георги. Социологически изследвания на Димитър Михалчев. – София : Пропелер, 2016. – 339 с. : с портр.

Цацов, Димитър. Българо-германски философски отношения : Йоханес Ремке – Димитър Михалчев. – В. Търново : Фабер, 2016. – 290 с. : с ил., портр., факс.

Цацов, Димитър. Димитър Михалчев: любов срещу расизъм. – София : Авангард Прима, 2018. – 173 с.

Цацов, Димитър. Димитър Михалчев – по пътя на основнонаучната философия (1905–1908 г.). – София : Авангард прима, 2019. – 236 с.

Цацов, Димитър. Димитър Михалчев – формирането на философа (1903–1904 г.). – София : Авангард прима, 2019. – 180 с.

Мангачев, Петко. Акад. Димитър Михалчев – между философията и дипломацията. – София : Офис стандарт, 2020. – 135 с. : с ил., портр.

Цацов, Димитър. Димитър Михалчев – „Философски студии. Принос към критиката на модерния психологизъм. – 1909 г.“ : Въведение. – София : Авангард прима, 2023. – 134 с.

Публикации в периодичния печат

Senex [Д. Благоев]. Из нашата журналистика. – Ново време, VIII, 1904, № 11–12, с. 1007–1014.

Д-р К. Телеологическият критицизъм и Марксовото учение : [Статия против Д. Михалчев]. – Ново време, X, 1906, № 5, с. 266–276.

Бръзичов, Христо Б. Един час при проф. Димитър Михалчев : [Интервю]. – Литературен глас, I, № 31, 1929, с. 3.

Павлов, Тодор. Невежество или нещо много по-лошо : [Критика на статията на Д. Михалчев „Ремкеанство и невежество“]. – Наковалня, V, № 210, 1930, с. 3–4, 13.

Проф. Димитър Михалчев син на поробена Тракия. – Завет, № 118, 20 юли 1932, с. 1.

Пенев, Пенчо. Между книгите и списанията: Сп. „Философски преглед“, VIII, Кн. 4 : [Отзив]. – Литературен глас, IX, № 325, 1936, с. 7.

Правдин, М. Отношението в СССР към българските културни работници. – Заря, XVIII, № 5657, 1940, с. 3.

Илиев, А. Философското дело на проф. Д. Михалчев [По случай 60-год. му]. – Заря, XVIII, № 6097, 1941, с. 4.

Хаджийски, Иван. Философската мисъл у нас. – Заря, XVIII, № № 5894, 1941, с. 4.

Проф. Михалчев в Москва : [Съобщение]. – Год. ББИ, 1945–46, с. 485.

Андреев, К. Сп. „Ново време“ и теоретическата борба на партията. – Философска мисъл, XIII, 1957, № 2, с. 75.

Бънков, Ангел. Влиянието на Октомврийската революция върху развитието на философската мисъл у нас. – Философска мисъл, XIII, 1957, № 5, с. 45.

Филипов, Р. Страници из културната история на Пловдивската библиотека. – Библиотекар, IV, 1957, № 11, с. 22.

Иванчев, Й. Борбата на БРСДП против реформистката философия на общогелците у нас. – Философска мисъл, XIII, 1957, № 4, с. 81.

Димитрова, Нина. Filius ante patrem [Ранният творчески период на Димитър Михалчев]. – Култура, № 7, 14 февр. 1992, с. 6.

Латев, Латьо. Драмата на един философ [Димитър Михалчев]. – Читалище, 1992, № 3, с. 4–5.

Гурова, Лилия. По следите на изгубеното очарование : [По повод статията на Л. Сивилов „Прокълнатата диалектика“, Филос. мисъл, 1991, № 1, за 110-год. от рождението на Д. Михалчев]. – Философски алтернативи, 1992, № 1–2, с. 144–147.

Карагелков, Петко. Професорът пророк. – Тракия, № 6–7, 16 апр. 1992, с. 8.

Цацов, Димитър. 1953 – по следите на една прекъсната традиция [По повод обсъждането на труда на Д. Михалчев „Традиционната логика и нейното материалистическо обосноваване“, С., 1952].

Тенев, Драган. Димитър Михалчев. – Антени, № 9, 3 март 1993, с. 6.

Славов, Слави. Димитър Михалчев за предмета и същността на историческата наука. – Сп. на БАН, 1993, № 5–6, с. 131–139.

Пилев, Лозко. Един позабравен български учен : Димитър Михалчев – философ, демократ и антифашист. – Шипка, № 248, 21 дек. 1993 ; N 249, 22 дек. 1993.

Яновски, Румен. Един университетски конфликт [Полемиката между Димитър Михалчев и Иван Саръиванов по повод статията на последния „Съвременната наука и религията“]. – Философия, 1993, № 2, с. 57–61.

Ведар, Т. Как бе осигурена специализацията в чужбина на Д. Михалчев [през 1905 г.]. – Литературен форум, № 26, 30 юни – 6 юли 1993, с. 7.

Спасов, Добрин, Елка Панова. Краят на българската буржоазна философия : По повод „Логиката“ на акад. Д. Михалчев. – Философски алтернативи, 1993, № 6, с. 58–102.

Веков, Ангел. Защо пристигат твърде спешно в студената зима [Коментар на докл. на бълг. пълномощен м-р в Москва през 1946 г. проф. Димитър Михалчев]. – Славянски вестник, № 7–8, авг. – септ. 1994, с. 5.

Каранфилов, Ефрем. Думи за професор Михалчев. – Проблеми на културата, 1994, № 2–3, с. 165–170.

Михалчева, Ирина. В дома ни се събираше цветът на нашата интелегенция : За приятелите на именития си баща – акад. Д. Михалчев, за следвоен. Париж, за соцреалист. София и за любимите си художници : [Интервю]. – Демокрация, № 107, 14 май 1994, с. 9.

Стойнев, Анани, Димитър Цацов. Акад. Димитър Михалчев и г-р Кръстю Кръстев. – Славянски вестник, № 7–8, авг. – септ. 1994, с. 5.

Стойнев, Анани. Из кореспонденцията на г-р Кръстев – Д. Михалчев. – Език и литература, 1994, № 3, с. 83–96.

Веков, Ангел. Строго секретно – 13 авг. 1945 г. : Шифрограма от проф. Димитър Михалчев. – Поглед, № 36, 9 септ. 1995, с. 10.

Минков, Юлиан. Още за Димитър Михалчев – един факт и теоретическо характеризиране. – Философски алтернативи, 1995, № 3, с. 154–156.

Стойнев, Анани, Димитър Цацов. Димитър Михалчев – българският европеец. – Философия, 1995, № 2, с. 42–46.

Цацов, Димитър. Димитър Михалчев – кантианец?! : Фактологията към една теза. – Философски алтернативи, 1996, № 3, с. 81–89.

Цацов, Димитър. Младият Д. Михалчев и руските философи : Факти към темата. – Философия, 1996, № 3, с. 35–41.

Веков, Ангел. Как бе съсипана българската опозиция : Секретен доклад на проф. Димитър Михалчев за срещата на Й. В. Сталин с бълг. делегация на 7 ян. 1946 г. – 168 часа, № 2, 10–16 ян. 1997, с. 34). – 168 часа, № 2, 10–16 ян. 1997, с. 34.

Радева, Виолета. Задоволил амбицията си [Щрихи към портр. на Димитър Михалчев]. – Демокрация, № 318, 23 ноем. 1997, с. 7.

Цацов, Димитър. Кант на Балканите : Акад. Димитър Михалчев – 1880–1967. – Философия, 1997, № 4–5, с. 59–67.

Добриянов, Тодор. Сталинските репресии през погледа на българските дипломати – акад. Д. Михалчев и Н. Антонов (1934–1939). – История, 1997, № 1–2, с. 66–71.

Гурова, Лилия. Михалчев, духът на епохата и темата „Философия и наука“. – Философски форум, 1998, № 2–3, с. 30–40.

Добриянов, Тодор. Академик Димитър Михалчев – общественикът и дипломатът. – Демократически преглед, 35, 1998, с. 351–362.

Костадинова, П. Д. Димитър Михалчев и етиката на гълга. – Научни трудове – ВБОУ „Васил Левски“, 62, 1998, с. 433–440.

Захариев, Ясен. Димитър Михалчев и философската определеност на българина : Ч. 1. – Философски алтернативи, 1999, № 3–4, с. 56–71; Ч. 2. № 5–8, с. 55–66.

Костадинова, Павлина. Димитър Михалчев: измерения на морала. – Философия, 1999, № 1, с. 41–46.

Костадинова, Павлина. Димитър Михалчев: човешката същност и егоизмът. – Философия, 1999, № 3, с. 44–48.

Кулов, Венцеслав. За българската философия и Д. Михалчев с повече уважение към фактите. – Философски форум, 1999, № 1, с. 140–152.

Атанасов, Александър, Слави Славов. Уроците на един голям интелектуалец : 120 г. от рождението на Димитър Михалчев. – Дума, № 301, 27 дек. 2000, с. 8.

Данков, Евлоги. Димитър Михалчев (1880 – 1967) и ремкеанството в българското образование : 120 г. от рождението му. – Образование, 2000, № 5, с. 103–112.

Димитрова, Нина. Идеи върху смисъла на историята – Димитър Михалчев срещу Янко Янев. – Философски алтернативи, 2000, № 3–4, с. 83–87.

Костадинова, Павлина. Иван Георгов и Димитър Михалчев: свободната воля. – Философия, 2000, № 2, с. 43–49.

Цацов, Димитър. Димитър Михалчев: щрихи от неговия живот. – Философия, 2000, № 5–6, с. 88–93.

Каролев, Стоян. Среца с Димитър Михалчев. – Български писател, № 34, 31 окт. 2001, с. 1, 9.

Марчев, Фотин. Етиката на Димитър Михалчев. – Философия, 2001, № 5–6, с. 55–65.

Марчев, Фотин. Етиката – през философския поглед на Димитър Михалчев. – Известия – Списание на Икономическия университет – Варна, 2001, № 4, с. 3–16.

Паси, Исак. Един изпълнен дълг – макар и със закъснение! – Везни, 2001, № 1, 2001, с. 64–66.

Панов, Бойко. Философът Михалчев в неравна битка с ХХ век. – Сега, № 8, 10 ян. 2001, с. 14.

Кулов, Венцеслав. Два любопитни момента във възгледите на Й. Ремке – Д. Михалчев. – Философия, 2002, № 3, с. 34–39.

Паси, Исак. Един изпълнен дълг : [120 г. от рождението на проф. Димитър Михалчев]. – Везни, 2002, № 3, с. 18–20.

Латев, Латьо. Концепцията на Д. Михалчев за свободата на волята. – Философски алтернативи, 2006, № 4, с. 105–110.

Баява, Искра. Послание на Димитър Михалчев от Прага през 1924 г. : Опит за българска външнополитическа стратегия. – Известия на държавните архиви, 92, 2006, с. 105–130.

Белогашев, Георги. Един загочен спор – Димитър Михалчев vs. Освалд Шпенглер. – Философия, 2009, № 1, с. 28–36.

Гурова, Лилия. Философската психология на Димитър Михалчев. – Философски алтернативи, 2009, № 3, с. 19–24.

Димитрова, Нина. Версии на психологизма – Димитър Михалчев и Спиридон Казанджиев. – Философия, 2009, № 3, с. 51–56.

Кулов, Венцеслав. Ремкеанската философия – стил и философски метод. – Философски алтернативи, 2009, № 3, с. 10–18.

Стефанов, Ангел. Димитър Михалчев: Преображения на оценките [Идеите на Йоханес Ремке в творчеството на бълг. философ]. – Философски алтернативи, 2009, № 3, с. 5–10.

Цацов, Димитър. Димитър Михалчев и философската мисъл през XX век. – Наука, 2009, № 4, с. 60–64.

Цацов, Димитър. Мизерията на българския философски разум : Малко фактология към една голяма тема. – Философски алтернативи, 2009, № 3, с. 24–38.

Белогашев, Георги. Димитър Михалчев и „идеята за интегрална Югославия“ : По случай 130 г. от рождението на акад. Димитър Михалчев. – Философски алтернативи, 2010, № 2, с. 116–123.

Димитрова, Нина. Sic transit gloria mundi – „Philosophische Studien“ на Димитър Михалчев. – Известия на Хуманитарния департамент при Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“, 10, 2010, с. 131–141.

Цацов, Димитър. Конфликт на интерпретации – български контекст. – Философски алтернативи, 2010, № 6, с. 79–86.

Димитър Михалчев – шестдесет години по-късно : [По повод 60 г. от „дискусията“ върху труда на Димитър Михалчев „Традиционната логика и нейното материалистическо обосноваване“]. – Философски алтернативи, 2013, № 2, с. 5–117; № 3, с. 12–19.

Кулов, Венцеслав. За един дефект във философската система на Ремке – Михалчев : Ч. 1–2. – Философски алтернативи, 2013, № 2, с. 99–109; № 3, с. 5–11.

Белогашев, Георги. Решението на Лайбниц за връзката душата през философския ракурс на Димитър Михалчев. – Философски алтернативи, 2018, № 5, с. 98–110.

Кулов, Венцеслав. Димитър Михалчев и проблемът за предмета на логиката. – Български философски преглед, 2017, № 7, с. 86–98.

ЕФРЕМ КАРАНФИЛОВ

Книги

За свободата : Литературнокрит. очерк. 1955.

Войникът в строя и в литературата : Лит.-крит. статии. – [София] : Държ. воен. изд., 1956. – 64 с.

Разбор на романа „За свободата“ от Стефан Дичев : В помощ на отечественофронтовските чит. групи. – София : НС ОФ, 1956. – 20 с.

Поезия в прозата : Крит. очерци. – София : Бълг. писател, 1957. – 223 с.

Андрей Гуляшки : Лит.-крит. очерк. – София : Бълг. писател, 1958. – 111 с., 1 л. : портр.

Езиковият шаблон в литературата. – София : Бълг. писател, 1959. – 84 с.

Сенки от миналото : Очерци, статии и есета за някои остатъци от буржоазния морал в социалист. общество. – София : Нар. младеж, 1960. – 219 с.

2. прераб. и доп. изд. 1963.; 3. изд. 1978.

Съвременност и майсторство : Лит.-крит. статии. – София : Бълг. писател, 1961. – 331 с.

Герои и характери : Есета : Кн. 1–3. – Варна : Държ. изд., 1962–1967.

Кн. 1: Мечтатели. – 1962. – 204 с.

Кн. 2: Раждане за подвига. – 1964. – 248 с.

Кн. 3: Творци. – 1967. – 244 с.

Български поети : Лит.-крит. статии. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1965. – 144 с.

Литературно-критически статии : Избрано. – София : Бълг. писател, 1965. – 412 с., 1 л. : портр.

Пог пагона – човекът : Лит.-крит. статии. – София : Държ. воен. изд., 1966. – 264 с.

Българи. – София : Нар. младеж, 1968–1975.

Кн. 1. – 1968. – 235, [16] с. : ил., портр., факс. – Съдържа очерци за: Паусий Хилендарски, Георги С. Раковски, Васил Левски, Георги Бенковски, Захари Стоянов, Панайот Волов, Кольо Фичето, Иван Вазов, Атанас Узунов, Коста Паница, Гоце Делчев, Антон Страшимиров, Яне Сандански, Борис Дрангов, Георги Курков. Кн.

2. – 1971. – 284, [8] с. : портр. – Съдържа очерци за: Георги Димитров, Станке Димитров, Александър Стамболийски, Петко Д. Петков, Георги Шейтанов, Гео Милев, Христо Ясенов, Коста Янков. Кн. 3. – 1975. – 336, [8] с. : ил., портр. – Съдържа очерци за: Никола Вапцаров, Елена Вапцарова, Владимир Заимов, Владимир Димитров-Майстора, Илия Бешков, Николай Лилиев, Кирил Цонев, Стоян Загорчинов, Иван Хаджийски, Васил Демиревски и деца-герои.

2. изд. 1973; 3. изд. 1980.

Съвременност и белетристика. – София : Наука и изкуство, 1969. – 431 с.

Герои и характери : Мечтатели ; Раждане на подвига ; Творци : [Лит. образи] : Ч. 1 – 2. – София : Нар. култура, 1970

Ч. 1: В света на чуждите литератури. – 1970.

Българи / [Пер. с болг. Валентина Арсеньева]. – София : София-пресс, 1971. – 239 с. : с портр.

В служба на родината. – София : ДВИ, 1971. – 280 с.

Минало и съвременност : [Есета]. – София : ОФ, 1972. – 336 с.

Творецът и патриотът Георги Димитров пред Лайпцигския съд : [Очерк]. – София : ДВИ, 1972. – 55 с.

Владимир Димитров-Майстора : [Жизнен и творчески път]. – София : ОФ, 1973. – 44 с.

2. изд. 1989.

Съвременност и литературни жанрове [в българската литература : Изследване]. – София : Наука и изкуство, 1973. – 251 с.

Избрано : Т. 1–2. – София : Бълг. писател, 1975.

Т. 1: Съвременност и литература. – 591 с. : 1 л. портр.

Т. 2: Есета. – 439 с. : 1 л. портр.

Най-българското време : Кн. за „Запуските“ на Захари Стоянов : [Моногр.]. – София : Бълг. писател, 1976. – 360 с.

2. изд. 1979.

Корените и колелата : [Есеистика]. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1977. – 259 с.

Сред живота, сред народа : Писател – читател – критик. – София : ОФ, 1977. – 123 с.

Юноши : Лит. критики. – София : Нар. младеж, 1977. – 332 с.

Антон Страшимиров и душевността на българина : [Изследване]. – София : Наука и изкуство, 1979. – 228 с.

2. изд. 1987.

Болгары / Пер. [от бълг.] Ольги Басовой. – [София] : София-пресс, 1979. – 160 с.

Към свободата : [Биогр. очерк]. – София : Наука и изкуство, 1980. – 83 с.

Писатели и мемоаристи : [Лит.-крит. очерци]. – София : Воен. изд., 1980. – 271 с.

Талант и труд : Лит.-крит. статии. – София : Бълг. писател, 1980. – 188 с.

Моцта на словото : [Лит.-крит. очерци и есета]. Варна : Г. Бакалов, 1981. – 351 с.

Книга за народната съдба – Записки по българските въстания [на Захари Стоянов] : [Изследване]. – София : Нар. просв., 1983. – 128 с.

Споменни есета. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1983. – 207 с.

Сред хората, сред книгите : [Публицистика]. – София : Бълг. писател, 1983. – 239 с.

Трибуни и поети : Очерци. – София : БЗНС, 1983. – 238 с.

Избрани произведения : В 3 т. – София : Бълг. писател, 1985.

Творческото начало на труда в съвременната белетристика : [Научнопопул. очерк]. София : Наука и изкуство, 1985. – 36 с.

Т. 1: Герои и характери : В света на чуждите лит. : [Лит. образи]. – 1985. – 333 с., 1 л. : портр.

Т. 2: Минало и съвременност : [Есета]. – 1985. – 372 с.

Т. 3: Корените и коелата : [Есеистика]. – 368 с.

Заради живота : Как умират героите на бълг. писатели : [Литературнокрит. очерци]. – София : Бълг. писател, 1987. – 352 с.

Младостта на спомените. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1988. – 283 с.

Следи по изминатия път : Фрагменти. – Варна : Г. Бакалов, 1989. – 192 с.

Моят Иисус : [Есета]. – [София] : Хераклит А & Н, [1993]. – 96 с.

Избрано / Състав. Ефрем Ефремов. – София : Плеяда, 1999. – 432 с.

Избрани публикации в периодичния печат и в сборници

Военната история като основа на българската характерология. – Философски преглед, X, 1938, № 4, с. 395–400.

Душата на младежа-тарикат : Характеристика на един съвременен обществен тип – Философски преглед, XI, № 3, с. 229–240.

Социология на кляката. – Философски преглед, XIII, 1941, № 1, с. 1–24.

Мижитурката като психологически и обществен тип – Философски преглед, XIII, 1941, № 5, с. 385–405.

Лъжемижитурката – Философски преглед, XIV, № 2, с. 138–159.

Историческите традиции на българската войска : [Уводна статия]. – Народна войска, I, № 44, 3 ноем. 1944, с. 1.

Народната армия в художествената литература. – Читалище, XXXII, № 17, с. 19.

Военните стихове на Димчо Дебелянов : [Статия]. – Литературен фронт, X, № 40, 7 окт. 1954, с. 2–3.

Героите във военните разкази на Йовков : [Статия]. – Литературен фронт, X, № 11, 18 март 1954, с. 2.

Любовта към човека в Йовковите разкази : [Статия]. – Литературен фронт, XI, № 45, 10 ноем. 1955, с. 2.

Поезията в разказите на Елин Пелин : [Статия]. – Литературен фронт, XI, № 33, 18 авг. 1955, с. 2.

Белетристиката с военна тематика : [Статия]. – Септември, IX, 1956, № 8, с. 150–156.

Патосът на Захари Стоянов : [Статия]. – Литературен фронт, XII, № 18, 3 май 1956, с. 2.

Реалност и фантастика в приказката : [Статия]. – Литературен фронт, XII, № 2, 12 ян. 1956, с. 2.

Емилиян Станев – художник на природата. – Септември, 1957, № 10, с. 169–180.

„Записките“ на Захари Стоянов : [Статия]. – Родна реч, 1957, № 3, с. 19–22.

Лириката на Георги Джагаров. – Литературна мисъл, 1957, № 4, с. 135–139.

Андрей Гуляшки : [Статия]. – Родна реч, 1958, № 2, с. 17–18.

Вечно младият Смирненски : [Статия]. – Родна реч, 1958, № 9, с. 1–2.

Психологическите основи на езиковия шаблон в литературата : [Статия]. – Литературна мисъл, II, 1958, № 3, с. 47–65.

За културата на младия писател : [Статия]. – Родна реч, 1959, № 4, с. 7–9.

Н. В. Гогол : По случай 150 г. от неговото рождение : [Статия]. – Пламък, 1959, № 5, с. 79–80.

Найлонова интелигенция : [Есе]. – Пламък, 1959, № 5, с. 63–70.

Дон Кихот и присмехулниците : [Статия]. – Пламък, 1962, № 1, с. 25–39.

Жулиен Сорел на изпит пред йезуитите : 100 г. от смъртта на Стендал : [Статия]. – Септември, 1962, № 3, с. 133–146.

Мечтатели в творчеството на Елин Пелин : [Статия]. – Родна реч, 1962, № 3, с. 12–15.

По спиралите на завистта : [Есе]. – Пламък, 1962, № 8, с. 80–85.

Куприн и Толстой в разказа „Анатема“ : [Статия]. – Литературна мисъл, 1963, № 6, с. 88–99.

Някои въпроси на литературата с военна тематика : [Статия]. – Народна армия, № 4504, 27 март 1963, с. 3.

За героичното в живота ни и за отразяването му в съвременната белетристика : [Прегovor]. – В: Проблеми на съвременната българска литература : Сб. статии. – София, 1964, с. 5–31.

Солунските атенатори и романът „Роби“ на Антон Страшимиров : [Статия]. – Литературна мисъл, 1964, № 2, с. 45–60.

Същественото в образа на положителния герой : [Статия]. – Работническо дело, № 208, 1964, с. 3.

Три женски образа в романите на Димитър Талев : [Характеристика на Султана, Ния и Дона]. – В: Проблеми, автори, книги : Из съвременната българска литература : Сб. статии / Състав. и ред. Веселин Йосифов, Емил Петров. – София, 1964, с. 345–362.

Христо Ясенов : [Очерк]. – Писатели-герои : Лит.-крит. очерци за писателите, загинали в борбата против фашизма : [Сборник]. – София, 1964, с. 32–67.

Христо Смирненски : Вечният юноша в нашата поезия : [Статия]. – Родна реч, 1965, № 2, с. 15–20.

Боянският майстор в творчеството на Стоян Загорчинов : [Статия]. – Септември, 1966, № 12, с. 116–131.

Между заледеното езеро и цъфналата нива : [Рец.: Селинджър. Спасителят в ръжта]. – Септември, 1966, № 3, с. 148–164.

Моцарт и Салиери : [Статия]. – Родна реч, 1966, № 3, с. 22–33.

Труд и творчество : [Мисли на есеиста]. – Отечествен фронт, № 6815, 7 авг. 1966, с. 4.

Колю Фичето : [Статия]. – Родна реч, 1967, № 8, с. 35–39.

Левски : [Есе]. – Пулс, № 18, 5 септ. 1967, с. 2.

Емилиян Станев – художник на природата : [Статия]. – Литературна мисъл, 1969, № 2, с. 93–113.

Трима от „обикновените хора“ на Георги Караславов [Атанас Пинтов, Спас Илков и Костадин Пиронев]. – Пламък, 1969, № 13, с. 45–63.

Критиката – отговорно и сложно дело. – Народна младеж, № 67, 20 март 1971, с. 6.

Литературната критика след Априлския пленум. – Литературен фронт, № 13, 25 март 1971.

Литература, литературна критика и читатели. – Пламък, 1972, № 10, с. 52–60.

Литературната критика и съвременността. – В: Проблемите на живота – проблеми на литературата : Сб. с материали от II нац. конф. на Съюза на бълг. писатели (16, 19, 23 и 24 ноем. 1970). – София, 1972, с. 116–123.

От мечтата към подвига : [Есе]. – Хоризонт, 1974, № 1, с. 48–57.

Художествената критика и нейната роля в развитието на социалистическото изкуство. – Художествената култура и развитото социалистическо общество. – София, 1974, с. 147–159.

За таланта и характера. – Проблеми на таланта : [Сб.] статии и интервюта. – София, 1975.

Отечествената война и българската литература. – Септември, 1975, № 5, с. 83–98.

Специфика и проблематика на мемоарния жанр : С оглед на „Записките“ на Захари Стоянов. – Септември, 1975, № 8, с. 138–162.

Творческото дело на Томас Ман. – Пламък, 1975, № 12, с. 167–173.

Творческото начало в социалистическия труд и съвременната ни белетристика. – В: Литература на изменящия се свят : Актуални проблеми на съвр. идейно-естет. борба : [Сб. бълг. и прев. статии] / Науч. ред. Васил Колевски, Ефрем Каранфилов. – София, 1975, с. 395–428.

Ханс Кристиан Андерсен. – Септември, 1975, № 12, с. 150–168.

„Записките“, „Строителите“ и „Бит и душевност на нашия народ“ – Пламък, 1976, № 4, с. 75–81.

За времето след Освобождението. – В: Освобождението 1878 и развитието на българската литература. – София, 1977, с. 82–92.

Как написах книгата „Българи“. – Септември, 1977, № 5, с. 213–220.

Българинът и Освобождението. – Септември, 1978, № 8, с. 5–18.

Човекът в своето време [Антон Страшимиров]. – Литературна мисъл, 1978, № 9, с. 49–68.

Ярка творческа индивидуалност [За М. Николов]. – Литературен фронт, № 14, 6 апр. 1978, с. 3.

Антон Страшимиров и душевността на българина. – Септември, 1979, № 2, с. 151–163.

Задачи на литературната критика. – Литературна мисъл, 1979, № 3, с. 3–7.

Към философията на културната ни история [По случай 50-гог. на Тончо Жечев]. – Септември, 1979, № 7, с. 234–243.

Кървавото „Хоро“ на Антон Страшимиров. – Литературен фронт, № 38, 20 септ. 1979, с. 2–3.

За пътя и за целта : [Есе]. – Литературен фронт, № 32, 7 авг. 1980, с. 7.

За хуманизма в литературата : [Мисли и афоризми]. – Септември, 1980, № 7, с. 151–165.

Минало и съвременност [в литературата ни]. – Септември, 1981, № 4, с. 173–186.

Патриотизъм, литература, съвременност. – В: Армия, литература, съвременност. – София, 1981, с. 7–22.

Празникът на Кирил и Методий. – Учителско дело, № 20, 19 май 1982, с. 1, 4.

Слово за човека и твореца. – Литературен фронт, № 40, 7 ноем. 1982.

Как умират героите на Талев. – Септември, 1985, № 5, 190–216.

Слово за социалистическия реализъм. – В: Актуални проблеми на социалистическия реализъм. – София, 1985, с. 14–18.

За живота : [Есе]. – Пламък, 1986, № 7, с. 133–141.

Смъртта и човешките характери в литературата. – Съвременник, 1986, № 4, с. 432–450.

Същественото в образа на съвременника. – Народна армия, № 11272, 1 апр. 1986.

За спомените и споенната литература. – Пламък, 1987, № 4, с. 71–84.

Няма вечни двигатели, има вечни спирачки! – Български журналист, 1987, № 8, с. 11–16.

Партийност и хуманизъм в литературата. – Литературна мисъл, 1987, № 7, с. 5–10.

Лермонтов в „Пантеон“ на Теодор Траянов. – Славянска филология, 20, 1988, с. 92–97.

Мисли за нашата родина : [Миниатюри]. – Септември, 1988, № 7, с. 106–122.

Някои от традициите на класиката в съвременната българска литература. – В: Втори международен конгрес по българистика, София, 23 май – 4 юни 1986. Доклади: Т. 12. – София, 1988, с. 355–362.

Портретът като литературен жанр. – Литературна мисъл, 1988, № 9, с. 3–18.

Денят на светите братя. – Дума, № 122, 22 май 1992.

Думи за демокрацията на нашия народ : [Есе]. – Всяка неделя, 1992, № 29, с. 3–5.

Мои думи за Македония. – Българи, 1992, № 2, с. 51–52.

По пътищата на старостта : Есе. – Съвременник, 1993, № 2, с. 353–358.

Превъплъщение на догмите : [Фрагменти]. – Всяка неделя, 1993, № 32, с. 18–19.

Думи за професор Михалчев. – Проблеми на културата, 1994, № 2–3, с. 165–170.

Заповед, дълг и морал. – За самостоятелния живот на името. – Мисли за човека : [Есета]. – Летописи, 1994, № 1–2, с. 92–105.

Военната история като основа на българската характерология : [Есе]. – Арт-клуб, № 24, 15–31 дек. 1996, с. 1, 3.

За усмивката : [Есе]. – Български писател, № 16, 14 окт. 1997, с. 1, 4.

Думи за таланта : Есе. – Стандарт News, № 1906, 14 ян. 1998, с. 17.

Във веригите на благодарността : [Цикъл есета]. – Арт-клуб, № 3, 1–31 март 1999, с. 3.

Трагедията на Стефан Цвайг (Еразъм и Лутер). – В: Еразъм Роттердамски. Възхвала на глупостта. – София, 2020.

ИВАН ХАДЖИЙСКИ

Книги

Авторитет, гостойнство и маска : Конкретна психология / Иван Минков. – София, 1933. – 116 с.

Любов и брак : Соц.-психол. студия : Ч. 1 – / Иван Минков. – София, 1936. – 144 с.

Бит и душевност на нашия народ : Ч. 1 – / С прегл. от Д. Михалчев. – [София] : Хемус, 1940.

Ч. 1: Първобитност. Селячеството. – 1940. – IV, 176 с.

Психология на Априлското въстание. – София : Нов свят, 1943. – 88 с.

Бит и душевност на нашия народ : Т. 1–2 / Прегл. Тодор Павлов, Д. Михалчев. – София : Хемус, 1945.

Т. 1: Бит и душевност на нашия селянин. – 2. изд. – XIV, 166 с. – 1. изд. 1940.

Т. 2. Дял 1: Бит и душевност на еснафа и гребния ни собственик. – 215 с., 1 л. портр.

Т. 2. Дял 2: Бит и душевност на еснафа и гребния ни собственик. – 210 с.

Бит и душевност на нашия народ : Т. 1–2 / Под ред. на Нешо Давидов, Ефрем Каранфилов. – София : Бълг. писател, 1966. – 463 с.

Оптимистична теория за нашия народ : Студия и статии / Под ред. на Нешо Давидов, Ефрем Каранфилов. – София : Бълг. писател, 1966. – 432 с., 1 л. портр.

Съчинения : В 2 т. / Под ред. на Нешо Давидов и Ефрем Каранфилов. – София : Бълг. писател, 1974.

Т. 1: Оптимистична теория за нашия народ. – 1974. – 623 с.

Т. 2: Бит и душевност на нашия народ – 1974. – 527 с.

Гражданска смърт или безсмъртие : Есета, статии, рец., интервюта, фейлетони / Състав. и ред. [с предг.] Йордан Василев. – Варна : Г. Бакалов, 1986. – 431 с.

Бит и душевност на нашия народ / Науч. ред. [и предг.] Мария Хагжийска. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1995. – 591 с.

Оптимистична теория за нашия народ / Състав. и ред. Мария Хагжийска. – София : Отечество, 1997. – 399 с.

Избрани съчинения : Т. 1 – 3 / Ред., състав. Мария Хагжийска. – София : Изток-Запад, 2002–2003. (3. изд. 2009–2010; 4. изд. 2010)

Т. 1: Бит и душевност на нашия народ. – 2002. – 594 с.

Т. 2: Оптимистична теория за нашия народ. – 2002. – 477 с.

Т. 3: Гражданска смърт и безсмъртие : Статии, есета, писма. – 2003. – 469, XXIII с.

Авторитет, достойнство и маска : Избрани творби. – София : ИК Тип-топ прес : Никола Ванцаров, 2014. – 144 с.

Откъде започнахме ние : Неизвестни ръкописи / Състав. Тони Николов. – София : Рива, 2017. – 80 с. : с портр., факс.

Публикации в периодичния печат и в сборници

Върху бита и психологията на нашето еснафство. – Философски преглед, IX, 1937, № 2, с. 149–161.

Из философията на съвременния затвор : Наблюдения и размисления върху неговото възпитателно въздействие. – Философски преглед, IX, 1937, № 5, с. 445–458.

Оптимистична теория за нашия народ. – Философски преглед, X, 1938, № 2, с. 97–114.

Моралната философия на българина от новото време. – Философски преглед, X, 1938, № 5, с. 405–445.

Възстановяване душевността на първобитния български човек. – Философски преглед, XII, 1940, № 2, с. 101–129.

Психология на военната дисциплина – Философски преглед, XII, 1940, № 3, с. 249–286.

Психология на нашето иманярство – Философски преглед, XII, 1940, № 4, с. 325–346.

Априлското въстание и Бенковски. – Изкуство и критика, IV, 1941, № 3, с. 97–113.

Интуиция и предчувствия – Философски преглед, XIII, 1941, № 1, с. 67–86.

Култура, нация и патриотизъм : [Очерк]. – Литературна критика, I, № 14, 1941, с. 2.

Появата на индивидуализма у нас – Философски преглед, XIII, 1941, № 3, с. 193–209.

Психология на изневярата. – Изкуство и критика, IV, 1941, № 4–5, с. 183–197.

Философската мисъл у нас. – Заря, XVIII, № 5894, 1941, с. 4.

За самочувствието. – Дъга, X, № 560, 1943, с. 4.

Романтиката на бащиния дом. – Изкуство и критика, VI, 1943, № 7, с. 300–315.

Силният и слабият. – Дъга, X, № 553, 1943, с. 4.

Черти от живота на възрожденските просветители. – Заря, XVIII, № 6645, 1943, с. 4.

Новогодишни мисли за изкуството. – Дъга, XI, № 568, 1944, с. 2.

Парвенюто. – Дъга, XI, № 570, 1944, с. 2.

Психологията на маниака. – Заря, XXIII, № 6767, 1944, с. 2.

Размишления върху честността. – Дъга, XI, № 573, 1944, с. 2.

Култът към хляба. – Млад кооператор, 1958, № 3, с. 25.

Публикации за него

Книги

Щипски, Иван. Иван Хаджийски : Историко-философски очерк. – София : Партиздат, 1972. – 197 с.

Семов, Марко. Душевност и оцеляване : Размисли за характера на нашия народ : [Из творчеството на Захари Стоянов и Иван Хаджийски]. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1982. – 332 с.

Василев, Йордан. Иван Хаджийски в българската култура : [Изследване]. – София : БАН, 1988. – 209 с.

Иван Хаджийски : Неизвестно от него, неизвестно за него / Състав., ред. Мария Хаджийска ; Под науч. ред. на Минчо Драганов. – София : ОФ, 1989. – 500 с.

Иван Хаджийски и преизвикателствата на днешното време : Студентски сб. / Състав., ред. Минчо Драганов. – София : Аля, 1999. – 120 с.

Минало и съвремие – 60 години след Иван Хаджийски : Материали от теоретичната конференция, посветена на 60-годишнината от гибелта на Иван Хаджийски, Троян – 4 и 5 октомври 2004 г. / Състав. Велина Топалова, Веска Кожухарова. – [Добродан, Троянско] : Alja press, 2007. – 244 с.

Иван Хаджийски и социологическите преизвикателства на България през прага на XXI век. – Варна : Варненски свободен унив. Черноризец Храбър, 1999. – 115 с.

Иван Хаджийски 1920–2007 : Библиография / Състав. Ваня Давидова ; Библиогр. ред. Албена Йончева. – [Добродан, Троянско] : ИК Аля, 2007. – 124 с.

Митев, Петър-Емил. Иван Хаджийски, четен гнес. – София : Институт за социални ценности и структури „Иван Хаджийски“, 2007. – 108 с.

Хаджийска, Мария. Иван Хаджийски и Троян. – [Добродан, Троянско] : ИКК Аля, 2007. – 70 с.

Новото лице на троянеца 100 години след рождението на Иван Хаджийски. – Троян : АЛЯ, 2008. – 106 с., с табл., сх., ил.

Анчев, Панко. Българският ум : Непрочетенят Иван Хаджийски. – София : Захарий Стоянов, 2012. – 160 с.

Анчев, Панко. Иван Хаджийски : вариации върху теми от неговото творчество. – София : Захарий Стоянов, 2023. – 288 с., с ил.

Авторитет, достойнство и маска – съвременният прочит на Иван Хаджийски : Честване на 105 години от рождението на Иван Хаджийски : [Научна конференция, Троян 2012] / Състав. Дона Пикард, Веска Кожухарова. – Троян [т.е. Добродан] : [АЛЯ], 2013. – 224 с.

Кисикова, Мария. Научното наследство на Иван Хаджийски. Интердисциплинарен прочит. – Пловдив : Студио 18, 2019. – 212 с.

Публикации за него в периодичния печат и в сборници

Гетов, П. „Бит и душевност на нашия народ“ : [Рец.]. – Златороз, XXII, 1941, № 4, с. 199–200.

Павлов, Тодор. „Бит и душевност на нашия народ“. Част първа., от Ив. Хаджийски : [Рец.]. – Заря, XVIII, № 5924, 1941, с. 4.

Керемидчиев, Г. Иван Хаджийски „Бит и душевност на нашия народ“. – Език и литература, I, 1946, № 3–4, с. 75.

Каролев, Стоян. Въпроси на психологическата характеристика. – Литературна мисъл, I, 1957, № 2, с. 20–38.

Давидов, Нешо. Иван Хаджийски. – Литературни новини, № 35, 29 а̀вг. 1962, с. 5.

Василев, Г. С Иван Хаджийски след четвърт век : [Рец. за „Оптимистична теория за нашия народ“]. – Пламък, 1966, № 10, с. 91–97.

Сапарев, Огнян. Сми́сълът на едно преоткриване. – Септември, 1967, № 6, с. 180–189.

Шейтанов, Васил. Оптимизмът на един народ. – Литературен фронт, № 3, 12 ян. 1967, с. 2.

Жечев, Тончо. Иван Хаджийски и ние. – В: Жечев, Тончо. Критически погледи. – София, 1971, с. 203–218.

Каранфилов, Ефрем. Иван Хаджийски. – В: Каранфилов, Ефрем. Българи. Ч. 3. – София,

Каранфилов, Ефрем. „Записките“, „Строителите“ и „Бит и душевност на нашия народ“. – Пламък, 1976, № 4, с. 75–81.

Цанев, Георги. Иван Хаджийски. – В: Цанев, Георги. Среца с миналото. – София, 1977, с. 383–389.

Семов, Марко. Захари Стоянов и Иван Хаджийски. Общото и различното в творческото им зачатие. – Български журналист, 1981, № 3, с. 31–37.

Василев, Йордан. Разностранно дарование. – Български журналист, 1987, № 10, с. 28–30.

Василев, Йордан. Социалнопсихологическите портрети на Иван Хаджийски. – Литературна мисъл, 1987, № 5, с. 78–94.

Чендов, Петър. Примерът на Иван Хаджийски. – Читалище, 1987, № 12, с. 28–29.

Василев, Йордан. Литературен жанр и социална психология в творчеството на Иван Хаджийски до „Бит и душевност на нашия народ“. – В: Втори международен конгрес по българистика. София, 23 май – 4 юни 1986. Доклади: Т. 12. – София, 1988, с. 302–308.

Андонова, Нина. Народопсихологът Иван Хаджийски. – Андонова, Нина. Откраднати мигове. – София, 1990, с. 87–92.

Ченгелова, Емилия. Иван Хаджийски – всеотдаен и оригинален изследовател на българската душевност. – Наука, 2007, № 6, с. 59–60.

Стефанов, Иван. Иван Хаджийски като български интелектуалец. – Философски алтернативи, 2008, № 2, с. 26–38.

Митев, Петър-Емил. Иван Хаджийски, Живко Ошавков и ние. – Социологически проблеми, 2013, № 3–4, с. 207–211.

Личев, Валери. Формирането на демонстративността и пресетижа в българската култура през погледа на Иван Хаджийски. – Философски алтернативи, 2014, № 4, с. 5–18.

КИРИЛ КРЪСТЕВ

Книги

Опит за естетика на киното. – София : сп. Нашето кино, 1929. – 38 с.

Съвременната любов. – София : Д. Чилингаров, 1938. – 122 с.

Както на небето така и на земята : Натурфилос. есега. – София : Казанлъшка долина, [1939]. – 80 с.

Смъртната красота : Есега. – София : Хемус, 1939. – 107 с.

Из химичните тайни на живота. – София : Казанлъшка долина, 1940. – 64 с. : с ил.

Последният Париж : Худож. репортажи. – София : Хемус, 1940. – 124 с.

Атлантида още съществува. – София : Казанлъшка долина, 1941. – 64 с.

Душата на камъните. – София : Казанлъшка долина, 1942. – 39 с.

Микеланджело : Живот и характеристика на творчеството му. – София : Бълг. книга, 1943. – 36 с., ХХIV л. : ил.

Жорж Папазов : [Жизнен и творчески път] / – София : Бълг. художник, 1987. – 72 с., 33 л. цв. ил.

2. изд. 2009.

Спомени за културния живот между двете световни войни / Кирил Кръстев. – София : Бълг. писател, 1988. – 351 с., 20 л. ил., факс. : с ил.

2. изд. 2019.

Манифести. Статии. Есега : 1922–1939 / Състав. Иво Милев; Рег. Елка Димитрова. – София : Изд. център „Боян Пенев“, 2014. – 408 с. : с ил., портр.

История на българското изобразително изкуство / Състав.,
прегг. Иво Милев ; Науч. рег. Ралица Русева и др. – София : Лист,
2021. – 528 с. : с цв. портр., ил.

Публикации в периодичния печат

Витрините. – Crescendo, 1922, № 2.

Любомир Брутов: Черни пламъци. Първа книга стихове. [Рец.]. –
Лебег, III, 1922, № 1.

Началото на последното. – Crescendo, 1922, № 3–4.

Неблагодарност. Манифест. – Лебег, III, 1922, № 1.

Народен университет в Ямбол. – Тракиец, № 27–28, 19 гек. 1923.
„Зараждане на изкуствата и печата“ от Николай Райнов. – Злато-
рог, 1924, № 6–7.

Същността на киното. – Наше кино, 1924, № 14.

По повод „Плеада“. – Тракиец, № 25, 17 ян. 1925.

Теорията на А. Вегенер за гвиженнето на континентите. – Тра-
киец, № 88, 18 апр. 1925.

Творчество в живота. – Тракиец, № 89, 25 апр. 1925. Произходът
на световите според дуалистичната космогония на Емил Вело. –
Тракиец, № 90–91, 10 май 1925.

Живот – неживот. – Тракиец, № 95, 7 юни 1925.

Въздушни и слънчеви бани. (По повод книгата на г-р Е. Роде). –
Тракиец, № 98, 4 юли 1925.

„За“ и „против“ в науката. – Тракиец, № 99, 13 юли 1925.

Женската и мъжка мода. Фрагменти. – Тракиец, № 100, 22 юли
1925.

Законът на смъртта. – Тракиец, № 103, 26 авг. 1925.

Киното и мястото му между изкуствата. – Тракиец, № 104,
12 септ. 1925.

Също и: Киното и неговото място между изкуствата. – Стяг,
1926, № 5.

Манифест на гружеството за борба против поетите. Ямбол,
1926.

[Двадесет и пет] 25 години от смъртта на Оскар Уайлд. – Тра-
киец, № 114, 21 ян. 1926.

Родна омраза. – Тракиец, № 114, 21 ян. 1926.

- Прогресът на село. – Тракиец, № 116, 13 март 1926.
- По въпроса за написване история на град Ямбол. – Тракиец, № 131, 28 авг. 1926.
- Читателят мисли. – Развигор, № 224, 9 окт. 1926.
- Астрологическо влияние на слънцето. – Тракиец, № 140–141, 28 окт. 1926; № 142–143, 6 ноем. 1926.
- Поезията и прогресът на село. – Изток, № 44, 14 ноем. 1926.
- Несолидни възпитателни мерки. – Тракиец, № 149–150, 9 дек. 1926.
- Кръстопът. – Изток, № 48, 12 дек. 1926.
- Разсъдъчна поезия. – Изток, № 50, 26 дек. 1926.
- Великият незнаен. – Изток, № 57, 19 февр. 1927.
- Джаз-бандът като мироглед. – Изток, № 57, 19 февр. 1927.
- Възможностите за една българска култура. – Стрелец, № 7, 18 май 1927.
- Романски или славянски футуризъм? – Стрелец, № 11–12, 16–23 юни 1927.
- Две изложби. – Пряпорец, № 42, 19 окт. 1930.
- Никола Танев. – Пряпорец, № 46, 16 ноем. 1930.
- По въпроса за българския филм. – Наше кино, 1930, № 151.
- Биологичен поглед върху изкуството. – Философски преглед, 1931, № 1.
- Проблеми на българския роман. – Философски преглед, 1931, № 3.
- Изложба на Борис Денев. – Мир, № 9198, 9 март 1931.
- „Вечното в изкуството“ от Н. Райнов. – Съвременник, № 28, 1 апр. 1931.
- Творчеството на архитекта. – Мир, № 9318, 1 авг. 1931. Новата вътрешна наредба на къщите. – Мир, № 9376, 10 окт. 1931.
- Анти Нитче. – Литературен глас, № 125, 18 окт. 1931.
- Още против „Анти-Нитче“. – Литературен глас, № 137, 10 ян. 1932.
- „Любов. Космогония I. Началото“ от Найден Шиваров и Мария Шиварова. – Литературен глас, № 142, 14 февр. 1932.
- Последно Анти-Нитче. – Литературен глас, № 143, 21 февр. 1932.
- Зовът на живота. – Литературен глас, № 145, 6 март 1932.

Психология на съвременната любов. – Философски преглед, 1932, № 4.

Вкусът към нормалното. – Философски преглед, 1933, № 4.
„Любов. Част II. Човек“ от Найден Шейтанов. – Литературен глас, № 190, 16 апр. 1933.

Литературната криза. – Литературен глас, № 205, 22 окт. 1933. Асен Русков. Литературен глас, № 212, 10 дек. 1933. Мъчният човек. – Философски преглед, 1934, № 3–4.

Полова тревога и нравственост. – Философски преглед, 1934, № 3–4.

Тревожно остроумие. – Златороз, 1934, № 9.

Опасност от изкуството. – Философски преглед, 1935, № 4.

Българската домашна наредба. – Подслон, 1935, № 6–7.

Смъртната красота. – Българска мисъл, 1935, № 10. Романтизъм. – Развигор, № 17, 17–22 май 1937.

Музика и организъм. – Златороз, 1938, № 1.

Живописца на Бенчо Обрешков. – Златороз, 1938, № 4.

Футбол, филм, култура. – Златороз, 1938, № 4.

Замъци край Лоара. – Златороз, 1939, № 4.

Украса и светлина. – Днес, № 1026, 30 юни 1939.

Целият Леонардо да Винчи. – Златороз, 1939, № 9.

Каменни чудеса. – Златороз, 1939, № 10.

Публикации за него

Цанев, Георги. Критици на Ботева. – Ботев лист, бр. ег. 1922.

Х. Галерия от представители на ямболското духовно творчество. – Тунджа, 1924, № 277.

Страшимиров, Антон. Професор и студент. – Ведрина, № 10, 1926.

М. Български есеисти. – Свободна реч, № 3017, 1934.

К., Г. Кирил Кръстев. „Съвременна любов“, разкази : [Рец.]. – Просветно единство, 1937/38, № 25.

Константинов, Георги. Три книги за любовта. – Просвета, 1938, № 7.

Николов, Д. „Съвременна любов“, от Кирил Кръстев : [Рец.]. – Ученически подем, № 1, 1938.

Станчев, Ем. Една книга за съвременната любов : [Рец.]. – Бургаски фар, № 4979, 1938.

Черница, Христо. Две имена [Кирил Кръстев и Боян Болгар]. – Нова камбана, № 604, 1938.

Коен, Лео. Смъртната красота : Есета. – Тракиец, № 685, 1939.

Спасов, Павел. Тревожно остроумие. Есета на Кирил Кръстев : [Рец.]. – Вечер, № 10, 1939.

Д. Д. „Смъртна красота“ : [Рец.]. – Учител, № 7–8, 1940.

Коен, Лео. „Съвременна любов“, от Кирил Кръстев : [Рец.]. – В: Коен, Л. Поезия и живот : Литературни граски и размишления. 1940.

Осинин, Димитър. Земята ни да заговори : [Отзив]. – Просветно единство, № 17, 1940/41.

Спасов, Павел. „Последният Париж“ : [Рец.]. – Златорог, 1940, № 10.

Господинов, П. Вестникарско мъченичество. – Литературен глас, № 580, 1943.

Нурижан, Жорж. Кирил Кръстев : [Биогр. и лит. бележки]. – В: Нурижан, Ж. Творци и литература. 1943.

Йотов, В. Сказка на писателя Кирил Кръстев. – Дряновски глас, № 108, 29 апр. 1944.

Стоянов, Людмил. Нашата литературна критика в миналото и днес. – В: Доклади, изнесени на първата национална конференция на писателите. – София, 1945.

Илиев, Ат. Теоретически усилия на един есеист. – Изкуство и критика, 1948, № 7.

Боздуганов, Никола. Богато личностно присъствие : [Рец. за: „Спомени за културния живот между двете световни войни“]. – Български журналист, 1989, № 12.

Василев, Михаил. Богати спомени : [Рец. за: „Спомени за културния живот между двете световни войни“]. – Отечествен фронт, № 13153, 18 апр. 1989.

Ватова, Пенка. От вчера към днес и утре : [Рец. за: „Спомени за културния живот между двете световни войни“]. – Пламък, 1989, № 10.

Петров, Здравко. През погледа на мемоариста : [Рец. за: „Спомени за културния живот между двете световни войни“]. – Хоризонт, 1989, № 4.

Петров, Здравко. През призмата на мъдростта : [Рец. за: „Спомени за културния живот между двете световни войни“]. – Литературен фронт, № 51, 21 дек. 1989.

Райков, Георги. Възкресяването на спомена : [Рец. за: „Спомени за културния живот между двете световни войни“]. – Черноморски фар (Бургас), № 94, 16 май 1989.

Вътева, Весела. Jam session от спомени с Кирил Кръстев [За пътеписа на Кирил Кръстев „Последният Париж“, публикуван през 1940]. – Литературен вестник, № 41, 21–27 ноем. 1994.

Гаджев, Владимир. Джентълменът в своите духовни пространства : 90 г. от рождението на интелектуалеца Кирил Кръстев. – Отечествен вестник, № 14434, 9 февр. 1994.

Кузмова-Зографова, Катя. Кирил Кръстев до Чавдар Мутафов : Редакторът на футуристичния “Crescendo” до авт. на еспресионистичния „Дилетант“ : 90 г. от рождението на Кирил Кръстев. – Литературен форум, № 3, 19–25 ян. 1994.

Руенов, Руен. Оазисната личност : 90 г. от рождението на Кирил Кръстев. – Век 21, № 3, 19–25 ян. 1994.

Янакиев, Александър. Реалистиката на един филмов теоретик : 90 г. от рождението на Кирил Кръстев. – Кино, 1994, № 2.

Кафезчиев, Антон. Мигове с [изкуствоведа] Кирил Кръстев. – Пламък, 1995, № 11–12.

Гаджев, Владимир. Препрочитайки Кирил Кръстев. – Литературен вестник, № 32, 16–22 окт. 1996.

Гаджев, Владимир. Критиката, която изпревари практиката : Българинът Кирил Кръстев е един от първите европ. анализатори на импровизационното изкуство. – Дума, № 73, 28 март 2003.

Константинова, Румяна. Кирил Кръстев – от [списание] „Crescendo“ до „Естетическа квадриграма“. – Проблеми на изкуството, 2004, № 4.

Спасов, Румен. Столетието на Кирил Кръстев. – Литературен вестник, № 2, 14–20 ян. 2004.

Димитрова, Елка. Манифестите на Кирил Кръстев. – В: Мостове: Сборник в чест на 70-годишнината на Йордан Василев. – София, 2005.

Неделчев, Михаил. Любовност и творческа възбудимост през 30-те selon Кирил Кръстев. – Следва, 21, 2009.

Козлуджов, Запрян. Културното ни минало между двете световни войни и мемоарните рефлексивни механизми в спомените на Кирил Кръстев : [По повод книгата на Кирил Кръстев „Спомени за културния живот между двете световни войни“, София, Бълг. писател, 1988]. – Научни трудове – Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“. Филология, Т. 49, Кн. 1, Сб. В, 2011.

Карастоянов, Христо. Още записки по исторически наивизъм : [За сп. „Crescendo“ (1922) и Манифеста на Дружеството за борба против поетите (1926)]. – Литературен вестник, № 2, 16–22 ян. 2013.

Димитрова, Елка. Кирил Кръстев : [Следговор]. – В: Кръстев, Кирил. Манифести. Статии. Есета (1922–1939). – София, 2014.

Цингова, Стойка. 110 години от рождението на Кирил Кръстев. – Култура, № 26, 11 юли 2014.

Стоянова, Надежда. Възможности пред българската култура: Кирил Кръстев : [Рец. за: Манифести. Статии. Есета : 1922–1939 / Кирил Кръстев. – София : Изд. център „Боян Пенев“, 2014]. – Литературен вестник, № 8, 25 февр. – 3 март 2015.

Писмо от Маринети до Кирил Кръстев – Ямбол [Препечатка от сп.: Crescendo, бр. 13 (1924)]. – Литературен вестник, № 24, 15–21 юни 2016.

КИРИЛ ЧОЛАКОВ

Книги

Патопсихология на фантазмите : Принос към учението за хаулицациите, илузиите и псевдохалуциациите. – Русе, 1933. – 100 с.

Психофизиологичната декапсулация като каузално лечение на психоневрозите. – Русе, 1933. – 160 с.

Центровете на възприятията и представите. – Русе, 1933. – 180 с.

Каква трябва да бъде половата просвета на нашите синове и дъщери. – Русе : кооп. книж. Съзнание, 1935. – 35 с.

Природна или научна медицина? – Русе : Бълг. лекарски съюз – клон Русе, 1935. – 128 с.

Шизофрения и шизофреноподобни психози. – Русе : книж. Дунав, 1937. – 144 с.

Нозология и клиника на психопатиите. – София, 1938. – 180 с.

Основи на учението за неврозите. – София, 1940. – 384 с.

Основни понятия в съдебната патопсихология : Вменяемост, невменяемост, намалена вмменяемост. – София, 1941. – 72 с.

Неврологични и психиатрични изучвания : [Ч.] 1 –. – София : Лекониздат, 1945.

[Ч.] 1: Болката. – 1945. – 157 с. : с ил.

Психоанализата на Фройд в критично осветление. – София : Лекониздат, 1947. – 232 с.

Проблеми на епилепсията : [Монография] : Ч. 1 – 2. – София : Медицина и физкултура, 1958–1964.

Ч. 1: Етиопатогенеза. – 1958. – 215 с.

Ч. 2: Диагноза и терапия. – 1964. – 193 с.

Публикации в сп. „Философски преглед“

Един български труд върху учението за възприятието : [Сп. Казанджиев. Психология на възприятието]. – Философски преглед, I, 1929, № 5, с. 525–548.

Една книга върху глупостта : [Рец. за: Loewenfeld. Über die Dummheit. 2. Aufl. München, 1921]. – Философски преглед, I, 1929, № 1, с. 63–74.

Психофизиология на самоубийството. – Философски преглед, II, 1930, № 2, с. 180–197.

[Отзив за:] Nicolaus Krestnikoff. Die heilende Wirkung künstlich hervorgerufener Reproduktionen von pathogenen affektiven Erlebnissen. – Философски преглед, II, 1930, № 3.

Возприятието и съзнанието според един български автор. – Философски преглед, III, 1931, № 2, с. 163–173.

Ролята на несъзнаваната душевност в психоанализата на Фройда, – Философски преглед, IV, 1932, № 5, с. 446–464.

В. Манов. Трагедията в духовното развитие на юношеството С., 1932 : [Отзив]. – Философски преглед, V, 1933, № 1.

Върху психологията на буржоазната личност. – Философски преглед, V, 1933, № 3, с. 158–163.

Несъзнателна гушевност, психоанализа и социален инстинкт : [Полемика с Андрей Андреев]. – Философски преглед, V, 1933, № 5, с. 458–467.

Характерология на Ботева. – Философски преглед, V, 1933, № 3, с. 193–222.

Въпроси и отговори: „Що е лугост? – Философски преглед, VI, 1934, № 2, с. 88–89.

За психобиологичната устойчивост на човека. – Философски преглед, VI, 1934, № 2, с. 113–122.

Характеролошко значение на комплиментата. – Философски преглед, VI, 1934, № 3–4, с. 329–335.

Въпроси и отговори: Алкохолизъм, хипноза и несъзнателен гушевен живот. – Философски преглед, VI, 1934, № 5, с. 415–417.

Б. Рагушев. Към светилището на мисълта. Русе, 1934: [Отзив] – Философски преглед, VI, 1934, № 5.

Въпроси и отговори: Психология на театралния шарж. – Философски преглед, VII, 1936, № 1, с. 78–81.

Душата на честолюбеца, – Философски преглед, VII, 1935, № 3, с. 272–278.

Константин Гълъбов. Орнаменти. Философски и литературни есета. С., 1934. – Философски преглед, VII, 1936, № 1.

Критични бележки върху една метода за изследване на афекта. – Философски преглед, VII, 1935, № 2, с. 146–165.

Основи на лекарската нравственост. – Философски преглед, VII, 1935, № 3, с. 232–253.

Сън и сънуване : [Полемика с Никола Шипковенски]. – Философски преглед, VII, 1935, № 4, с. 342–360.

Внушение и автоматични действия. – Философски преглед, VIII, 1936, № 5, с. 396–415.

Умни – глупави – хитри. – Философски преглед, IX, 1937, № 3, с. 197–209.

Слабоволие и безволие. – Философски преглед, X, 1938, № 1, с. 1–19.

Душевни задръжки. – Философски преглед, XI, 1939, № 2, с. 159–181.

Десетгодишното културно дело на „Философски преглед“. – Философски преглед, XI, 1939, № 1, с. 1–4.

Публикации за него

Книги

Кирил Чолаков – In memoriam : [Сборник] / Отг. ред. В. Йончев. – София : Медицина и физкултура, 1965.

Влахова-Николова, Веселина, Надежда Магжирова. От проф. Кирил Чолаков до днешни дни 1953–2003. – Пловдив : АДГ, 2003. – 96 с. : с портр.

Статии

Илиев, Ангел. Психологичните и невropsихиатричните трудове на г-р Кирил Чолаков. – Философски преглед, XIV, 1942, № 4, с. 331–347.

Бънков, Ангел. К. Чолаков. Основни понятия в съдебната патопсихология. С., 1941 : [Отзив]. – Философски преглед, XIV, 1942, № 2.

Атанасов, Ат. Дискусията К. Чолаков – Н. Кръстников за хипнозата при катарзиса. – Психосоматична медицина, 1998, № 1–2, с. 71–73.

Митков, В. Професор Кирил Чолаков – основоположник на Пловдивската катедра по неврология. – Психосоматична медицина, 1998, № 1–2.

Стоименов, Й. Професор Кирил Чолаков – човек, педагог, учен, лекар. – Психосоматична медицина, 1998, № 1–2.

Ташев, Т. Живот и творчество на професор Кирил Чолаков. – Психосоматична медицина, 1998, № 1–2.

Попова, Диана. Психотравма : [Характеристика на психотравмената преживелица, на нейните особености и съставки, според психиатъра и философа Кирил Чолаков (1897–1964)]. – Психодиагностика, 14, 2011, с. 95–102.

КОНСТАНТИН ГЪЛЪБОВ

Книги

Два разказа : Любовта на Михаиля Прокопов ; Пролетен ден. – София : Изд. авт., [1911]). – 37 с.

Пролетен сън : Стихове. – [Пловдив], [1911]. – 62 с.

Разкази. – [Пловдив] : Изд. авт., [1912]. – 80 с.

Чужда кръв : Драма в 3 д. – Пловдив : Изд. авт., 1912. – 59 с.

Пир в Кана : Стихотворения. – София : Г. Юруков, [1919]. – 88 с. : с ил.

Царкинята на съня : Фантаст. разказ. – София : сп. Хиперион, 1924. – 20 с.

Краят на западната култура според Шпенглер. – София : Акация, 1925. – 71 с. : с ил. – (Натурфилософско четиво ; № 15)

Живот, истина, творчество : Лит. опити / Прегл. от Ас. Златаров. – София : Акация, 1926. – 143 с. : с портр.

Пакостната дейност на един критик – Владимир Василев. – София : Изд. авт., 1927. – 48 с. – (Литературен кръг Стрелец)

Зовът на родината ; Културният път на българина : Лит. опити. – София, 1929. – 112 с.

Пътеката на мравките : Повест. – София : Факел, 1929. – 96 с.

Вълшебният играч : Разкази. – София : Хемус, 1934. – 123 с.

Орнаменти : Филос. и лит. есета. – [София] : Хемус, 1934. – 227 с.

Наше село : Весели разкази. – София : Хемус, 1938. – 224 с.

2. доп. изд. 1943.

Гологаниада : Хуморист. роман. – София : Бълг. книга, 1943. – 479 с.

Шилер : Живот и творчество : Лит. очерк. – София : П. Иванов, 1947. – 178 с. – (Библиотека Класици)

Гъоте : Живот и творчество. – София : Фонд за подпомагане на студенти, 1948. – 192 с.

Въстанието на героична Перуцица. Април 1876 / Константин Гълъбов. – София : Бълг. писател, 1956. – 304 с.

2. попр. и доп. изд. 1965; 3. изд. 2021.

Лесинг : От Барок и Рококо към реализъм и класицизъм в литературата. – София : Наука и изкуство, 1957. – 507 с. : 1 л. портр.
2. изд. 1961.

Спомени весели и невесели за български писатели. – София : Бълг. писател, 1959. – 268 с.

2. доп. изд. Спомени за български писатели. [Послесл. Жана Николова Гълъбова]. – Варна : Изд. къща Компас, [2003]. – 399 с.

Шилер : От Барок и Рококо към реализъм и класицизъм в литературата. – София : Наука и изкуство, 1959. – 356 с. : 1 л. портр.

Хумореску с грапаво перо. – София : Бълг. писател, 1963. – 236 с.

Хайне : Романтизъм и реализъм. – София : Наука и изкуство, 1967. – 356 с. : 1 л. портр.

Хумореску. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1968. – 235 с. : с рис.

Петко Р. Славейков : Живот, дейност, творчество. – София : Наука и изкуство, 1970. – 267 с. : с 1 портр.

Хумореску от наше село и околията. – [Пловдив] : [Жанет 45], 2022. – 355 с. : с ил., факс.

Речници, граматика, учебници

Готска граматика. – София : Соф. унив. Св. Климент Охридски, 1939. – 280 с. – (Универсална библиотека ; № 205)

История на немската литература от 30 годишната война и романтизма / По лекциите на Константин Гълъбов. – София : Държ. унив. Климент Охридски, 1942.. – 144 с.

Der Nibelunge Not in Auswahl mit Worterverzeichnis und Grammatik nach Bartsch, Piper, Braune, Bachmann, Lexer, Paul und Golther von K. Galaboff. – Sofia : Фонд за подпомагане студенти, 1947. – 219 с. – (Общ фонд за подпомагане на студентите от висшите учебни заведения в България ; N 143)

Deutsche Dichter : Texte mit Biographien, lit. Würdigungen und Erläuterungen. – Sofia : Фонд за подпомагане студенти, 1948. – 560 с.

Немска граматика : Фонетика. Морфология. Етимология. Синтаксис. – София : Наука и изкуство, 1949 (1950). – 508 с. – (Университетска литература ; 80. Запущку)

Lesebuch zur Geschichte der deutschen Sprache : Texte und Worterverzeichnisse mit Erklärungen / Konstantin Galabov. – София : Наука и изкуство, 1950. – 172 с. – (Университетска литература)

Немска фонетика с оглед на български език. – София : Наука и изкуство, 1952. – 152 с. – (Университетска литература)
2. изд. 1956.

Увод в изучаването на готски, старовисоконемски, средновисоконемски и раннонововисоконемски. – София : Наука и изкуство, 1953. – 343 с. – (Университетска литература)

Историческа граматика на немски език. – София : Наука и изкуство, 1955. – 520 с. – (Университетска литература)

Немско-български фразеологичен речник / Жана Гълъбова-Николова, Константин Сп. Гълъбов. – София : Наука и изкуство, 1958. – VIII, 932 с.

Българско-немски фразеологичен речник / Жана Николова-Гълъбова, Константин Сп. Гълъбов. – София : Наука и изкуство, 1968. – 1 090 с.

Българско-немски фразеологичен речник : А–Я = *Vulgarisch-deutsches phraseologisches Wörterbuch* / Жана Николова-Гълъбова, Константин Сп. Гълъбов. – 2. изд. – София : Наука и изкуство, 1977. – 1 088 с.

Немско-български фразеологичен речник : Т. 1 – 2 / Ж. Николова-Гълъбова, К. Гълъбов = *Deutsch-bulgarisches phraseologisches Wörterbuch* : Bd. 1 – 2 / J. Nikolowa-Galabowa, K. Galabow. – [2. осн. пре-
раб. и доп. изд.]. – София : Наука и изкуство, 1985.

Т. 1: А–L. – 1985. – 776 с.

Т. 2: М–Z. – 1985. – 660 с.

Съставител, редактор

Одрин: Лит. сборник под ред. на К. Гълъбов, Й. Стубел. – София, 1923 (София : Арм. воен.-изд. фонд). – 64 с.

Преводач

Келер, Готфрид. Ромео и Жулиета на село : Повест / Прев. от нем. К. Гълъбов. – София : Д. Юруков, [1919]. – 87 с.

Лазерльоф, Зелма. Легендата за едно имение / Прев. от нем. К. Гълъбов, Св. Минков ; С предг. от К. Гълъбов. – София : Ив. Г. Изнатов и синове, [1927]. – 4, 102 с., 1 л. : портр.

Публикации в периодичния печат и в сборници

Въздишки : [Стихотворение]. – Балкански новини, II, 1905, № 71, с. 3.

Пшибишевски и деца на сатаната : [Статия]. – Съвременник, II, 1909, № 2, с. 100–107.

Симфония на страданието : [Стихотворба]. – Духовна пробуда, II, № 18, 1918, с. 8–9.

Бетховен : [Стихотворение]. – Просвета, VI, 1910, № 2, с. 25.

Профет : В памет на Пенчо Славейков : [Стихотворение]. – Илюстрация Светлина, XXII, 1914, № 4, с. 18.

Мисли върху поезията ни през войната : [Статия]. – Пряпорец, XX, № 60, 1918, с. 2.

Пенчо Славейков : [Стихотворение]. – Пряпорец, XX, № 132, 1918, с. 2.

Писатели и интелигенция : [Статия]. – Сила, I, № 24, 1918, с. 7–8.

Поезия и действителност : [Статия]. – Сила, I, № 16, 1918, с. 8–9.

Разказите на Йордан Йовков. – Общ подем, II, 1918, № 9–10, с. 476–492.

Език, граматично движение и маринизъм у Н. Райнов. – Жътва : Лит.-худож. сборник / Под ред. на В. Добринов ; Ил. Дечо Узунов и др. – София, 1919, с. 22–23.

Също и в: Сила, I, № 27, 1918, с. 5–9.

6–7, с. 5.

Нашата бойна лирика : [Статия]. – Слънце, I, 1919, № 9–10, с. 276–278.

Новалис – една легенда. – Огнище, I, 1919, № 7–10, с. 407–408.

Димчо Дебелянов : [Статия]. – Слънце, I, 1920, № 19–20, с. 590–593.

„Жетварят“ от Й. Йовков : [Рец.]. – Огнище, II, 1920, № 4, с. 122–126.

За съзercатателя. – Обществена обнова, I, 1920, № 10, с. 487.

Литературни навеи : За философа и поета. – Зора, I, 1920, № 253, с. 1.

Литературни нрави [Гео Милев]. – Слънце, I, 1920, № 15, с. 500–502.

Актьорът : [Статия]. – В: Кръстю Сарафов : Сб. по случай 30-год. му сцен. дейност / [Под ред. на Стилиян Чилингиров]. – София, 1921, с. 79–85.

За експресионизма : [Статия]. – Златороз, II, 1921, № 3, с. 159–162.

Български балади от Т. Траянов. – Пролом, I, 1922, № 6, с. 196–199.

Реализма и експресионизма в литературата : [Статия]. – Златороз, III, 1922, № 6, с. 391–394.

Творчество, колектив и еволюция. : [Статия]. – Златороз, III, 1922, № 9, с. 545–552.

Немска експресионистична антология : [Рец.]. – Златороз, IV, 1923, № 5, с. 327–330.

Творецът и народа : [Статия]. – В: Огрин : Лит. сборник под ред. на К. Гълъбов, Й. Стубел. – София, 1923, с. 7–15.

.Шпенглер за упадъка на западната култура : [Статия]. – Златороз, IV, 1923, № 1, с. 39–55.

Гъоте и жените на романтизма : Очерк. – Вестник на жената, III, № 140, 1924, с. 2–3 ; № 141, с. 2.

За Гео Милев : [Отзив]. – Ек, I, № 5, 1924, с. 6.

Критиката като творчество : [Статия]. – Златороз, V, 1924, № 3–4, с. 233–239.

Отровната орхидея : Разказ. – Хиперион, III, 1924, № 6–7, с. 328–330.

Спомени за П. К. Яворов. – Развигор, IV, № 156, 1 ноем. 1924.

Фрагмент без име : Стихотворение. – Хиперион, III, 1924, № 4–5, с. 192–193.

Царкинята на съня : Разказ. – Хиперион, III, 1924, № 8, с. 389–406..

Ибсен и ибсенизмът в литературата : [Статия]. – Развигор, IV, № 180, 18 апр. 1925.

Културната стихия на българина : Фрагмент. – Развигор, V, № 197, 29 ноем. 1925.

Упадъка на западния свят според Шпенглер : [Очерк]. – Изток, I, № 2, 1925, с. 3.

Фридрих Хьолдерлин : [Биогр. бележки за поета]. – Изток, I, № 26, 1925, с. 3.

Великият четец : [Очерк]. – Изток, II, № 22, 1926, с. 2.

Западният историзъм и Хьолдерлин : [Очерк]. – Изток, II, № 29, 1926, с. 2.

Зверопис на модерната литература. – Изток, II, № 49, 1926, с. 2.

Колективно и индивидуално творчество. – Изток, II, № 41, 1926, с. 4.

Методите на литературната история : [Очерк]. – Изток, II, № 43, 1926, с. 2.

На велика сряда : [Очерк]. – Изток, II, № 29, 1926, с. 1.

На един златорожки сътрудник [Георги Цанев]. – Изток, II, № 24, 1926, с. 2.

Рабингранат Тагоре в София. – Изток, II, № 45, 1926, с. 1.

Римите в средногорнонемската поема „Moriz von Graon“ : [Студия]. – Годишник на СУ, XXI, 4, 1926, с. 1–106.

Романтизъм и мистицизъм около виното [Посвещава се на българските въздържатели]. – Трезвеност, IX, 1926/27, № 4–5, с. 133–135.

Също и в: Изток, II, № 55, 1927, с. 2.

Творчеството на Димчо Дебелянов. – Изток, II, № 38, 1926, с. 2.

Априлското въстание. – Стрелец, I, № 4, 1927, с. 1.

Асен Златаров : [Лит. портрет]. – Изток, II, № 52, 1927, с. 2.

Атанас Далчев : [Лит. портрет]. – Изток, II, № 53, 1927, с. 2.

Атанас Илиев [In memoriam]. – Стрелец, I, № 12, 1927, с. 1–2.

Днешното поколение : [Очерк]. – Изток, II, № 57, 1927, с. 1.

Една мисъл на Пенчо Славейков : [Очерк]. – Изток, II, № 58, 1927, с. 2.

Експресионизмът и чарът на луната. – Стрелец, I, № 9, 1927, с. 2–3.

За Бога, лилията и детето. – Стрелец, I, № 5, 1927, с. 3.

За критиката : [Очерк]. – Изток, II, № 53, 1927, с. 3.

Злобата : [Очерк]. – Изток, II, № 53, 1927, с. 1.

Как е написан Гьотевият „Фауст“. – Българска реч, II, 1927/28, № 2, с. 64–68.

Мистицизъм и еротика. – Стрелец, I, № 6, 1927, с. 1–2.

На един критик [Вл. Василев]. – Мир, XXXIV, № 8142, 1927, с. 2.

Нашите книгоиздателства : [Статия]. – Мир, XXXIV, № 8230, 1927, с. 1.

- Пансимволизъм. – Изток, II, № 54, 1927, с. 2.
- Физиономичното у Николай Райнов. – Стрелец, I, № 10, 1927, с. 4.
- Отворено писмо до г-жа Дора Габе. – Литературни новини, II, № 2, 1928, с. 2.
- Шишмановият завет. – Родна реч, II, 1928–29, № 1, с. 16–18.
- Димчо Дебелянов. – Български писатели : Живот, творчество, идеи : Т. 1 – 6 : Т. 6 / Под ред. на М. Арнаудов. – София, 1929, с. 124–136.
- Естетика на киното : [Статия]. – Литературни новини, II, № 36, 1929, с. 2–3.
- Отворено писмо до г-н Атанас Далчев. – Литературни новини, II, № 24, 1929, с. 3.
- „Псалми на живия бог“ от Георги Томалевски : [Рец.]. – Философски преглед, I, 1929, № 6, с. 580–582.
- Същина и задачи на литературната критика (В памет на г-р Кръстев). – Философски преглед, I, 1929, № 2, с. 191–203.
- Също и в: Култура и критика : Лит.-крит. зигзаги : Ч. 1 – / Състав. Албена Вачева. – Благоевград, 2002, с. 128–138.
- Фридрих Шилер. – Българска реч, IV, 1929–30, № 4–5, с. 158–164.
- Лев Толстой : [Статия]. – Литературен глас, III, № 92, 1930, с. 4.
- Молебен за царската двойка в Дрезден. – Слово, IX, № 2517, 6 ноем. 1930.
- Орнаментална игра в поезията на П. К. Яворов. – Родна реч, IV, 1930–31, № 1, с. 14–31.
- Физиономичното : [Статия]. – Българска мисъл, V, 1930, № 5, с. 375–386; № 6, с. 474–478 ; № 7–8, с. 553–562.
- Литературният вестник : [Статия]. – Философски преглед, 1931, с. 66–67.
- Хайне и немските литературни историци : [Статия]. – Литературен глас, III, № 109, 1931, с. 4.
- Асен Златаров. Родители и син : [Животописни бележки]. – В: В дар на Асен Златаров : Юбилеен сборник. – София, 1932, с. 15–24.
- Гьоте и немският език. – Училищен преглед, XXXI, 1932, № 3, с. 501–515.
- Гьоте като поет, философ и личност : [Статия]. – Литературен свят, II, № 30, 1932, с. 1–2.

Гьотевиият Фауст. – Училищен преглед, XXXI, 1932, № 4, с. 766–775.

„Тор“, роман от Орлин Василев : [Рец.]. – Литературен глас, IV, № 169, 1932, с. 3–4.

А. Каменова. „Градът е същият“ : [Рец.]. – Българска мисъл, VIII, 1933, № 3, с. 238–241.

20 години от смъртта на П. К. Яворов : Животът и творчеството на П. К. Яворов. – Нови дни, I, № 61, 1934, с. 12.

Есе на есето. – Литературен глас, VI, № 230, 1934, с. 1–2.

Психология на българина : [Статия]. – Българска мисъл, IX, 1934, № 1, с. 29–40 ; № 2, с. 109–119.

Родината на Яворов : [Статия]. – Литературен глас, VI, № 247, 1934, с. 1.

Хиперболизация на любовната страст у Яворов : [Статия]. – Дума на българските писатели, № 2, 1934, с. 3.

Ако Ботев беше жив... : [Анкета]. – Литературен час, VII, № 8, 1935, с. 1.

Есе за човешкото равенство. – Българска мисъл, XI, 1935, № 6, с. 365–369.

Герой на младостта : [Статия за Асен Златаров]. – Литературен глас, IX, № 335, 1936, с. 2.

Живият Ботев : [Слово]. – Мир, XLII, № 10780, 1936, с. 3.

Иван Вазов и българският народ : [Статия]. – Мир, XLII, № 10852, 1936, с. 1.

Новата българска литература : [Очерк]. – Годишник на СУ, XXXII, 6, 1936, с. 1–42.

Асен Златаров : [Статия]. – Народен Златаров сборник. – София, 1937, с. 60.

Бойните разкази на Йордан Йовков. – Българска мисъл, XII, 1937, № 9–10, с. 522–529.

Също и в: Йордан Йовков 1889–1937 : Лит. сборник. – София, 1938, с. 14–23.

Братя Миладинови : [Статия]. – Духовна култура, XVIII, № 78, 1937.

Герой на младостта : [Спомени]. – Народен Златаров сборник. – София, 1937, с. 93–94.

Фридрих Шилер – живот и творчество : [Предговор]. – В: Шилер, Фридрих. Песен за камбаната : Поема. – София, 1937, с. 3–24.

Човекът, писателят, ученият и гражданинът А. Страшимиров. – Нова камбана, II, № 474, 1937, с. 4.

Шилер младият : Живот и произведения : [Очерк]. – Годишник на СУ, XXXIV, 1937–38, с. 1–128.

Любен Каравелов и учебникарите. – Българска мисъл, XII, 1938, № 6, с. 374–376.

Оръжието на Ботевата чета. – лист Хр. Ботев (София), бр. ег., 1938, с. 2.

Смисъл на българската литература. – Училищен преглед, 1938, № 5–6, с. 606–615.

Смисъл на Българското възраждане. – Училищен преглед, 1938, № 1, с. 42–47.

Шилер мислителят : Живот и произведения. – Годишник на СУ, XXXV, 1938–39, с. 1–103.

Книгата : [Статия]. – Вечерна бургаска поща, XI, 1939, № 3173, с. 2.

Също и в: лист Родна книга (София), бр. ег. 1940, с. 2.

П. К. Яворов : [Статия]. – Развитие, II, № 23, 1939, с. 1.

Писателят и езикът. – Дума на българските писатели, I, № 6, 1939, с. 18.

Също и в: Инвалид, XX, № 889, 11 март 1939.

Христо Ботев : [Статия]. – Завети, VI, 1939, № 6, с. 118–119.

Човешкото равенство : [Есе]. – Огнище, II, № 15, 1939, с. 1.

Българските писатели и художници в Дрезден. – Слово, XIX, № 5496, 4 ноем. 1940.

За българската книга. – Правда, XXIII, № 969, 1940, с. 4.

Личност и среда : [Статия]. – Ученически устрем (Пловдив), X, № 1, с. 10.

Младият Гьоте и неговият Вертер : [Предговор]. – В: Гьоте, Йохан Волфганг. Страданията на младия Вертер : [Роман]. – София, 1940, с. 3–9.

П. К. Яворов. – Българска мисъл, XVI, 1940, № 4, с. 117–201.

Фридрих Шилер – поетът на свободата и дейната добродетел : [Предговор]. – Шилер, Фридрих. Съчинения : Т. 1 –. – София : Хемус, 1941, V–XLIII.

Фридрих Шилер като философ. – Училищен преглед, XI, № 9–10, с. 1144–1157.

Шилер граматургът : Живот и произведения : [Студия]. – Гошиник на СУ, XXXVI, 1941, с. 1–122.

Безидейността в литературата : [Слово (извлечение)]. – Дунавски вестник (Русе), V, № 131, 1943, с. 2.

Също и в: Демокрация, VII, № 88, 12 апр. 1996, с. 8.

Г. Хауптман. – Българска мисъл, XVIII, 1943, № 5–6, с. 206–210.

Ив. Д. Шишманов. – Читалище, XXI, 1943, № 3–4, с. 82–83.

Асен Разцветникоу : [Спомени]. – Литературни новини, № 62, 1963, с. 4.

Асен Златаров, майстор на живото слово : [Статия]. – Български език и литература, 1965, № 1, с. 49–56.

Изобличителният стил у по-старите ни писатели. – Изследвания в чест на академик Михаил Арнаудов : Юбил. сб. / Рег. кол. П. Зарев и др. – София, 1970, с. 65–77.

[Първата ми книга „Два разказа“, „Пролетен сън“]. – В: Български писатели за себе си и за своето творчество : Ч. 1. – София, 1970, с. 53–55.

„Сън за щастие“ на Пенчо Славейков. – Език и литература, 1972, № 1, с. 58–65.

[За г-р Кръстев]. – Иван Д. Шишманов, г-р Кръстев, Боян Пенев в спомените на съвременниците си. – София, 1983, с. 323–327.

[За Иван Д. Шишманов]. – Иван Д. Шишманов, г-р Кръстев, Боян Пенев в спомените на съвременниците си. – София, 1983, с. 56–84.

„Жестокият пръстен“ от Гео Милев. – Българската литературна критика за Гео Милев. – София, 1985, с. 57–60.

Елин Пелин. – Пламък, 1997, № 5–6, с. 59–62.

Христо Смирненски : [Спомени]. – Пламък, ХLI, 1998, № 7–8, с. 108–111.

Оръжието на Ботевата чета. – Новият Пулс, III, № 10, 19 май – 8 юни 2003, с. 2.

Петко Ю. Тодоров. – Новият Пулс, III, № 11, 9–22 юни 2003, с. 10.

Христо Смирненски. – Новият Пулс, III, № 11, 10–23 февр. 2003, с. 10.

Критически фрагменти. – В: Минков, Светослав. Къщата при последния фенер : Разкази / Състав., прегл. Валери Стефанов. – София, 2003, с. 176–177.

Публикации за него

Книги

Професор Константин Гълъбов – основател на българската германистика : [Сб. докл. от юбил. науч. сес., посветена на 100-год. от рождението на проф. К. Гълъбов, София, 17.IV.1992 г.]. – София : Моранг, 1993. – 279 с. : с табл., сх.

Йорданов, Александър. Самотен и достоен : Проф. г-р Константин Гълъбов – живот, творчество, идеи / [Под ред. на Елка Константинова, Елка Трайкова]. – [София] : Век 21-прес, 2012. – 413 с. : с портр., факс.

2. изд. 2022.

МИХАИЛ ГЕРАСКОВ

Книги, учебници

Значението на народното образование за общественото благосъстояние. – София : Хр. Г. Данов, 1902. – 112 с.

Политическо възпитание. – Габрово : груж. печ. Заря, , 1902. – 128 с.

Какво да искаме от народното училище? : Книжка за народа. – София : Хр. Г. Бъчеваров, 1903. – 31 с.

Читанка за второ отделение. – Пловдив : Издание на Хр. Г. Данов, 1903. – 78, [1] с. : с ил.

(1906, 1907, 1910, 1914, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922, 1924, 1925, 1931, 1935)

Читанка за трето отделение / М. Герасков, Д. Леков и Ив. Н. Пенков. – Пловдив : Издание и печ. на Хр. Г. Данов, 1904. – 108 с. : с ил.

(1906, 1907, 1910, 1914, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922, 1924, 1925, 1931, 1935)

Читанка за четвърто отделение / М. Герасков, Д. Леков и Ив. Н. Пенков. – Пловдив : Издание и печ. на Хр. Г. Данов, 1904. – 148, [2] с. : с ил.

(1906, 1910, 1914, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922, 1924, 1925, 1931, 1935)

Бележник по читанките ни за II, III и IV отделение / Михаил Герасков, Д. Леков, Ив. Пенев. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1906. – VIII, 47 с.

Естетиката и детето. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1908. – 4, 224 с.

Основни въпроси при умственото развитие на детето. – София : Хемус, [1919]. – 253 с

Педагогика или Теория на възпитанието : Ръководство за педагога, дев. гимназии, учит. гръж. изпит и самообразование. – София : Ново у-ще, 1919. – 160 с.

(1920, 1923, 1925, 1935)

Дидактика или Теория на обучението : Ръководство за учителите се във висшите педагог. курсове за студенти и учители. – Враца : Ст. Цеков, 1921. – 205 с.

(1924, 1926, 1932)

Училищно законодателство и училищна администрация : Ръководство за педагога, у-ща и учит. инст. / Никола Иванов Ванков, Михаил Герасков. – Враца : книж. Ст. Цеков, 1921. – 120 с.

(1924, 1935)

Методика на първоначалното и прогимназиално образование : Ръководство за учащите се в учит. инст., педагога, у-ща и за самообразование. – Враца : книж. Ст. Цеков, [1923]. – 220 с.

(1924, 1928, 1942)

Умствената работа на учениците в средните училища от дидактично гледище. – Враца : [Труд на Ст. Цеков], 1923. – 77 с.

Сметанка : За II отг. / Михаил Герасков, Ив. Н. Пенев. – София : Ново у-ще, 1925. 43 с., с ил.

Сметанка : За III отг. / Михаил Герасков, Ив. Н. Пенев. – София : Ново у-ще, 1925. 43 с., с ил.

Сметанка : За IV отг. / Михаил Герасков, Ив. Н. Пенев. – София : Ново у-ще, 1925. 41 с., с ил.

Учебник по психология : За VI кл. на гимназиите и педагога, у-ща. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1927. – 120 с.

Учебник по логика : За VII кл. на гимназиите и педагога, у-ща. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1928. – 148 с. : с ил.

Етика : Учебник за VIII кл. на гимназиите и педагога, у-ща. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1929. – 120 с. : с ил.

Малки приказки и случки в картинки / Михаил Герасков, Ив. Пенев. – София : Изд. авт., 1930. – 32 с.

Практическа геометрия : За IV отг. / Михаил Герасков, П. Петров. – София : Ново у-ще, 1930. – 60 с. : с ил.

Формознание : За III отг. / Михаил Герасков, П. Петров. – София : Ново у-ще, 1930. – 31 с.: с ил.

Ученишката самодейност като дидактически принцип. – 2. изд. – София : Факел, 1931.

1. изд. отпеч. от Год. на Соф. унив. Истор. филос. фак. Кн. XXII, 1.

Педагогическа психология. – София : Соф. унив. Св. Климент Охридски, 1932. – II, 349 с. (1945)

Основи на дидактиката. – София : Соф. унив. Св. Климент Охридски, 1935. – 452 с. (1944)

Теоретична педагогика или Наука за възпитанието. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1937. – 466 с. : с ил.

Телесното здраве и възпитание от народностно гледище. – София : Художник, 1940. – 81 с.

Душевна евгеника и образование. – София : Художник, 1941. – 115 с.

Социално-педагогични проблеми в общественото подпомагане. – София : Унив. печ., 1946. – 84 с.

Педагогика или теория на възпитанието : Кратък курс. – София : Ново у-ще, 1947. – 148 с.

Михаил Герасков – поглед назад към един достойно изживян живот : автобиография / [състав., науч. ред. Албена Дянкова Чавдарова]. – София : СУ „Св. Климент Охридски“, 2016. 311 с.

Публикации в периодичния печат и в сборници

Българският език в основното училище. – Училищен преглед, V, 1900, № 1, с. 53.

Пътни бележки. – Учител, VII, 1900, № 4, с. 286–296; № 5, с. 366–376; № 7, с. 528–540.

Естетическият принцип в дидактиката. – Училищен преглед, XXIV, 1925, № 9–10, с. 887–906.

Из моите спомени. – В: Ученолюбиво гружество Развитие, Враца : Юбилеен сборник 50 г. 1869–1884–1934 / Ред. к-т Найчо Анков и др. Враца, 1934, с. 54–55.

Ботев като въдъхновител на младежта. – лист Той не умира, 1937, бр. ед., с. 2.

Великият българин : [Статия за Ботев]. – Култура, № 40, 2 юни 1937, с. 2.

Народен будител : [Статия за Асен Златаров]. – Култура, № 10, 5 ян. 1938, с. 1–2.

Мисли пред делото на Кирил и Методий. – Академик, III, № 9, 1938, с. 1.

Георги Бакалов като общественик – просветител. – лист Георги Бакалов, 1939, бр. ед., с. 3.

Вдъхновител на младежта. – В: Жив е той... : Сборник статии за Христо Ботев. София, 1940, с. 18–20.

„Новият Фауст“, трагедия от Н. Вълев : [Рец.]. – Родно изкуство, I, № 12, 1940, с. 2.

Силата на изкуството : [Очерк]. – Родно изкуство, I, № 1, 1940, с. 1.

Прег спомена за Христо Ботев. – Ботев лист (София), 1941, бр. ед., с. 1, 3.

Образователната сила на художествената книжнина : [Очерк]. – Родно изкуство, I, № 18, 1941, с. 1.

Ръждиво не само като желязото, но и като човешката душа. – Кооперативно право, IX, № 7, 1941.

Човекът на изкуството. – Литературен глас, XV, № 567, 1942, с. 1–2.

Живото читалище. – Дневник, XLII, № 13165, 1943, с. 4.

Св. св. Кирил и Методи. – Заря, XXI, № 6509, 1943, с. 4.

Трагичното в изкуството и в живота. – Литературен глас, XV, № 579, 1943, с. 1.

Незабравимият. – лист Асен Златаров (София), 1944, бр. ед., с. 6.

Писателят : [Статия]. – Стожер, № 3, 1946, с. 2.

Борбата за мир е борба за защита на децата. – Земеделско знаме, XXIX, № 1629, 1951, с. 4.

Един поглед към учебното дело у нас. – Отворено образование : опит, изследвания, новости. 1995, № 5, с. 114–124 ; № 6, с. 105–116.

Въпросът за свободната воля от етическо гледище. – Български философски преглед, 2017, № 7, с. 52–59.

Публикации за него

Книги

Каблешков, Стоян Лулчов. По повод доклада на М. Герасков върху шуменските училищни безредици. – Шумен, 1902. – 40 с.

В служба на народното образование : Педагогически приноси в чест на проф. г-р Михаил Герасков : Юбилеен сб. / Рег. Петко Цонев и др. – София, 1942. – 640 с., 1 л. : портр.

Димитров, Трифон. Михаил Герасков в развитието на българската педагогическа мисъл : [Дис.]. – София, 1973.

Сборник доклади от Национална научна сесия Педагогически приноси, проведена в гр. Враца на 1–2 октомври 2004 година : В памет на проф. г-р Михаил Герасков 1874–1957 и по случай 130 г. от рождението му / Рег. кол. Вера Бойчева и др. – В. Търново : Бойка, 2005. – 287 с. : с ил., табл., сх.

Илиева, Марияна. Дидактическите възгледи на Михаил Герасков (1874–1957) : [Дис.]. София, 2011. 306 с.

Илиева, Марияна. Михаил Герасков (1874–1957) – модерният педагог. – София : Стилует, 2014. 257 с. : с ил., факс., портр.

Публикации в периодичния печат и в сборници

Герой на нашето просветно и педагогично дело : [Репортаж за юбилея на проф. Герасков]. – Заря, XVIII, № 6097, 1941, с. 4.

М. К. Честитка за проф. М. Герасков : [Статия по случай юбилея му]. – Заря, XVIII, № 6099, 1941, с. 4.

Пашкулова, Елиана. Михаил Герасков и философската пропеевтика. – Училище, 1993, № 10, с. 89–93.

Дончев, Димитър. Михаил Герасков за професионалната подготовка на гимназиалния учител. – Образование и квалификация : гвумесечно научно-методическо списание, № 2, 1994, с. 20–24.

Петрова, Незабравка. Приносът на някои български университетски учени от миналото [Петър Нойков и Михаил Герасков] за развитие на общата дидактика и на специалната методика (по математика). – Педагогика, 1998, № 6–7, с. 111–124.

Георгиев, Любомир Ст. Проф. г-р Михаил Герасков за изграждането на личността. – Педагогика, 1999, № 2, с. 77–88.

Георгиев, Любомир Ст. Проф. Михаил Герасков – бележит педагог и психолог : По случай 130 г. от рождението му и 60 г. Съюз на учените в България. – Педагогика, 2004, № 6, с. 82–94.

Кирилова, Емилия. Професор д-р Михаил Герасков в българското учебно дело и педагогическата книжнина (1874 – 1957 г.). – Начално образование : месечно списание. 2004, № 5, с. 71–79.

Георгиев, Любомир Ст. Проф. Михаил Герасков – бележит педагог и психолог. – Психологическа мисъл : Научно списание, 2006, зима [1], с. 184–198.

Илиева, Марияна. Методическите схващания на Михаил Герасков (1874–1957) за обучението по български език и математика. – Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Факултет по педагогика. Книга „Педагогика“ = Annuaire de l’Université de Sofia St. Kliment Ohridski. Fakulté de pedagogie. Livre Pédagogie. – ISSN 2367–4644 (Т. 104, 2012, с. 357–379).

Иванова, Тинка. Възгледи на Михаил Герасков и Петко Цонев за изпитите и оценяването в обучението. – Годишник – Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – Бургас = Annual – Assen Zlatarov University – Bourgas, Bulgaria, 2, 2015, с. 72–76.

Чавдарова, Албена, Марияна Илиева. Педагогическата подготовка на гимназиални учители в университета в контекста на научното творчество на М. Герасков (1874–1957). – В: Теория и практика на психолого-педагогическата подготовка на специалистите в университета : сборник с научни доклади (Кн. 1, т. 1, с. 147–154). Габрово, 2015–2016.

НАЙДЕН ЧАКЪРОВ

Книги

Един незавършен педагогически опит у нас : Опитното пед. у-ще край гр. Шумен. – Шумен, 1933. – 24 с.

Възпитание и общество : Соц.-пед. студия. – София : Хемус, 1940. – 84 с.

Развой на учебното дело в Троян до края на XIX век : Материали. – Троян : Просв. д-во, 1940. – 95 с.

Светоглед и поведение. – София : Т. Ф. Чупев, [1940]. – 75 с.

Учебният процес : [Хабилитация]. – София : Хемус, 1941. – VII, 164 с.

История на педагогиката : Ч. 1–2. Ч. 1: Найден Чакъров. – София : Наука и изкуство, 1945. – 468 с.

Социалното възпитание. – София : Дир. на нар. култура, 1945. – 56 с.

Училищното обучение като предмет на научно изучаване = L'enseignement scolaire comme objet d'étude scientifique. – София, 1945. – 92 с.

Отпеч. от Год. на Соф. унив. Ист. филол. фак. Т. XLI, 1944/1945.

История, личност, образование = Histoire, personnalité, éducation. – София, 1947. – 24 с.

История на българското образование до Възраждането / По лекциите на Найден Г. Чакъров. – София : Фонд за подпомагане на студенти, 1948. – 162 с.

История на педагогията след Френската революция / По лекциите на Найден Г. Чакъров. –

София : Фонд за подпомагане на студенти, 1948. – 371 с.

История на педагогията : Ч. 1. – София : Наука и изкуство, 1949. – 468 с.

Училищно законодателство : По лекции, четени пред кандидат-учителите в Стажантския инст. при III Соф. мъжка образцова гимназия. – София : Наука и изкуство, 1949. – 92 с. (1950)

Надежда Крупская : Просветна дейност и педагогически схващания. – София : Наука и изкуство, 1952. – 62 с.

Очерк по история на българското образование : Помагало за пед. у-ща и учителските инст. / Найден Чакъров, Жечо Атанасов. – София : Нар. просвета, 1952. – 112 с. : с портр.

(1954 със загл. История на българското образование : Учебник за пед. у-ща; 1955, 1957, 1960, 1963, 1967)

Христоматия по история на българското образование до появата на марксистическата педагогическа мисъл у нас. – София : Наука и изкуство, 1953. – 400 с.

Pedagoji tarihi : Pedagoji mektepleri için / Nayden Cakirof, Jeco Atanasof. – Sofia : Nar. prosv., 1954. – 192 с.

История на педагогиката : Учебник за пед. у-ща за нач. учители / Найден Чакъров, Жечо Атанасов. – София : Нар. просв., 1954. – 210 с. : с ил. (1957, 1961, 1969)

Развитие и постижения на народното образование у нас. – София : БКП, 1954. – 167 с.

Творческият път на Тодор Самодумов като педагог : Принос към историята на прогресивната пед. мисъл у нас. – София : БАН, 1954. – 92 с., 7 л. ил., 1 л. портр.

Характерни черти на социалистическата култура. – София : НС ОФ, 1954. – 88 с.

История на българското образование : Ч. 1–2. – София : Наука и изкуство, 1955–1957. (1962)

Ч. 1: 1955. – 271 с.

Ч. 2: Найден Г. Чакъров, Жечо Г. Атанасов. – 1957. – 223 с.

Проблемата за възпитанието чрез колектива в педагогическата система на Макаренко. – София : Наука и изкуство, 1956. – 190 с.

Избрани страници от класиците на педагогическата мисъл до възникването на марксизма / Избор, ред. и уводни бел. Найден Г. Чакъров. – София : Наука и изкуство, 1957. – 302 с. (1964)

За тясна връзка на училището с производството. – София : НС ОФ, 1960. – 47 с.

Моралният облик на новия човек. – София : Профиздат, 1960. – 32 с.

История на предучилищното възпитание в България / Найден Чакъров, Вера Начева-Петкова. – София : Нар. просв., 1961. – 284 с. : с ил., 3 л. табл.

Избрани лекции по История на педагогиката. – София : СУ „Климент Охридски“, 1962. – 181 с.

Семейният колектив и възпитанието. – София : Нар. просв., 1963. – 72 с.

Хуманизъм и възпитание : Уч. помагало за студентите по педагогика. – София : Наука и изкуство, 1963. – 244 с.

Новият човек и неговото възпитание / Найден Чакъров. – Моралният облик на учащата се младеж и задачите на комунистическото възпитание / Борис Д. Иванов. – София : НС ОФ, 1964. – 43 с.

Съвременната буржоазна педагогика : Критика на главните ѝ течения. – София : Нар. просв., 1964. – 204 с.

Хулиганът. – София : НС ОФ, 1964. – 48 с.

Педагогика и диалектика : Уч. помагало за студенти-педагози. – София : Наука и изкуство, 1966. – 304 с.

Съвременната буржоазна идеология и възпитанието : Мирогледни въпроси на нашата епоха. – София : Нар. просв., 1968. – 180 с.

Въпроси на сравнителната педагогика. – София : Нар. просв., 1969. – 247 с.

Комунистическото възпитание пред нови задачи. – София : НС ОФ, 1969. – 56 с.

Познания за възпитанието : Учебник за I курс на проф.-техн. у-ща за II курс на техникумите по сервитьорство / Мария Пенчева, Найден Чакъров. – София : Техника, 1969. – 143 с.

Учебното дело в Троян. – Троян, 2016. – 52 с.

Публикации в периодичния печат

Дейността на Илия Бешков. – Родопа, XVI, № 1, 1937, с. 4; № 2, с. 2; № 3, с. 4–6; № 4, с. 6–7.

Априлов и учебното дело. – лист „В. Е. Априлов“ (София), 1947, бр. ед., с. 1, 3.

Педагогическите възгледи на Христо Ботев. – Училищен преглед, XLVIII, 1949, № 2–3, с. 191–205.

А. С. Макаренко : [По случай 65 г. от рождението му]. – Вечерни новини, III, № 66, 19 март 1953, с. 4.

Виден възрожденски просветен геец : [Статия за Н. Палаузов]. – Вечерни новини, III, № 260, 5 ноем. 1953, с. 4.

Николай Степанов Палаузов : [Статия по случай 100 г. от смъртта му]. – Отечествен фронт, IX, № 2746, 1953, с. 3.

Къде и как е възникнал празникът на Кирил и Методи? – Септемврийче, № 41, 22 май 1957, с. 2.

Любен Каравелов – виден представител на нашата революционна педагогическа мисъл. – Народна просвета, 1959, № 3, с. 75–84.

Педагогическите възгледи на Любен Каравелов. – Учителско дело, № 10, 30 ян. 1959, с. 4.

Цenen труд за Петър Берон като философ. – Философска мисъл, 1962, № 5, с. 149–154.

Пионер на българската възрожденска просвета и култура : [Статия за Неофит Рилски]. – Славяни, 1963, № 1, с. 40–41.

Творческо използване на Макаренкоовото педагогическо наследство в училището. – Народна просвета, 1963, № 3, с. 4–11.

Д-р Петър Берон. – Славяни, 1964, № 4, с. 22–23.

Петър Берон – българският Коменски. – Учителско дело, № 13, 14 февр. 1964, с. 2.

Създател на българската просвета : [Статия за Климент Охридски]. – Славяни, 1966, № 7, с. 6–7.

А. С. Макаренко. – Читалище, 1968, № 2, с. 27.

Публикации за него

Бойчева, Вера. Найден Чакъров : [Очерк]. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2000. – 191 с. : с ил.

2. изд. 2007.

***

Атанасов, Жечо. По пътя към големия ген на педагогиката : [Статията е посветена на педагога Найден Чакъров, по повод 80-году му]. – Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Факултет по педагогика, 80, 1992 [за 1987], с. 15–26.

Бижков, Георги. Найден Чакъров като компаративист. – Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Факултет по педагогика, 80, 1992 [за 1987], с. 33–38.

Бойчева, Вера. Найден Чакъров за методологическите проблеми на историята на педагогиката и историята на българското образование. – Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Факултет по педагогика, 80, 1992 [за 1987], с. 39–44.

Бойчева, Вера. Сто години от рождението на проф. д-р Найден Чакъров. – Педагогика, 2007, № 10, с. 94–103.

Димитров, Любен. Слово за учителя. Проф. д-р Найден Чакъров – бележит педагог и обаятелен университетски преподавател, по случай 100-годишнината от рождението му. – Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Факултет по педагогика. Книга „Педагогика“, 101, 2008, с. 269–271.

НАЙДЕН ШЕЙТАНОВ

Книги

Полша и Тилзитският договор : Ист. издирване. – София, 1922. – 96 с.

Цървулиада : В 3 г. – Плевен, 1923. – 50 с.

Култ на тялото : Борба за нова култура и нов мироглед. – София, 1928. – 48 с.

Любов, Вселеноглед, Начало / Найден Христов Шейтанов, Мария Шейтанова. – София, [1931]. – 58 с.

Любов, Вселеноглед, Човек / Найден Христов Шейтанов, Мария Шейтанова. – София, [1933]. – 97 с.

Великобългарски светоглед. – София : библ. Родна мисъл, 1940. – 243 с.

Великобългарска младеж : Проблем, организиране, насоки / Найден Христов Шейтанов, Найден Памукчиев. – София : Т. Ф. Чупев, 1941. – 207 с.

Балкано-българският титанизъм / Състав., [прегг.] Ерика Лазарова. – София : Захарий Стоянов, 2006. – 606 с.

Публикации в периодичния печат

Самодива : [Статия]. – Златороз, V, 1924, № 5, с. 102–109.

Човекът : [Статия]. – Златороз, V, 1924, № 8–9, с. 395–401.

Цар долар : [Разказ]. – Златороз, VIII, 1927, № 5–6, с. 204–210.

Дядо Славейковото смехотворство. – Българска реч, IV, 1929/30, № 8–9, с. 276–278.

Аскетизмът у Ботева. – Българска реч, V, 1930/31, № 4–5, с. 147–148.

Горо ле, горо зелена : [Очерк]. – Български турист, XXIII, 1931, № 6, с. 82.

Двойствена съдба : [Стихотворение за Ем. Попдимитров]. – В: Емануил Попдимитров : По случай 25-год. лит. дейност : 1906–1931. – София, 1931, с. 92.

Сексуалната философия на българина. – Философски преглед, IV, 1932, № 3, с. 241–256.

Духът на отрицание у българина. – Философски преглед, V, 1933, № 2, с. 128–141.

Нова идейност. – Литературен глас, V, № 187, 1933, с. 1–2.

Еротични космогонии на Балкана. – Философски преглед, VI, 1934, № 3–4, с. 300–312.

Културната съжба на България. – Литературен час, II, № 4, 1935, с. 1.

„Народни любовни песни“. Избрал Д. Осинин : [Рец.]. – Литературен час, II, № 21, 1935, с. 3.

Увод в българската сексология. – Философски преглед, VII, 1935, № 5, с. 428–441.

Неонационализъм : [Статия]. – Литературен час, II, № 26, 1936, с. 3.

Сексокрация. – Философски преглед, VIII, 1936, № 2, с. 149–161.

Сексокрация : [Статия]. – Литературен час, II, № 30, 1936, с. 1, 3.

Предосвободително или цялостно Възраждане? – Философски преглед, IX, 1937, № 2, с. 183–191.

Георги Томалевски. Сигнали. Есета : [Отзив]. – Просветно единство (София), VII, № 9, 1940/41, с. 1.

Афоризми и приумици. – Нашенец, I, № 28, 1941, с. 14.

Халюцинации : [Разказ]. – В: Стоев, Георги П. Писатели от Троян : Антология. – София, 1942, с. 43–48.

„Писатели от Троян“ от Г. Стоев : [Рец.]. – Литературен глас, XIV, № 551, 1942, с. 6.

Проф. Михаил Арнаудов за Г. С. Раковски : [Рец.]. – Литературен глас, XV, № 577, 1943, с. 5.

Българският светоглед : Бълг. нац. идея между двете световни войни. – Зора, № 39, 25 окт. 1994, с. 10)

Българският светоглед : Нац. идеология трябва да обхване духа на времето и народностните ни завети. – Ние : Месечно списание за политика, история и култура, 2000, № 9, с. 17.

Българското преображение. – Ние : Месечно списание за политика, история и култура, 2001, № 9, с. 15.

Публикации за него

Книги

Лазарова, Ерика. Ученият срещу политика г-р Найден Шейтанов. – София : Захарий Стоянов ; Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2005. – 583 с., 4 л. : ил., факс.

Дончева, Цвета. Онтология на любовта – Василий Розанов, Найден Шейтанов : дисертация за присъждане на образователна и

научна степен „доктор“, професионално направление Философия, код 2.3. – София : Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“, 2013. – 166 с.

Публикации в периодичния печат и в сборници

Младенов, Стефан. „Царвулиада“ от Н. Шейтанов : [Крит. очерк]. – Полет, I, № 24, 1924, с. 6.

Драганов, Т. „Любов“ от г-р Н. Шейтанов : [Рец.]. – Тунджа, XV, № 659, 1933, с. 2.

Кръстев, Кирил. „Любов“, ч. 2: „Човек“ : [Рец.]. – Литературен глас, V, № 190, 1933, с. 5.

М. Български есеисти. – Свободна реч, № 3017, 1934, с. 3.

„Великобългарски светоглед“ от г-р Найден Шейтанов : [Рекламна рец.]. – Днес, I, № 6, 1940, с. 3.

Кръстев, Кирил. „Великобългарски светоглед“ от г-р Найден Шейтанов : [Отзив]. – Просветно единство (София), VII, № 35, 1940/41, с. 3.

Стоев, Георги. Найден Шейтанов : [Биогр. бел.]. – В: Стоев, Георги. Писатели от Троян : Антология. – София, 1942, с. 41.

Орманджиев, Иван. Д-р Н. Шейтанов и Н. Панукчиев. Великобългарска младеж : [Рец.]. – Просветно единство (София), VII, № 35, 1940/41, с. 10.

Атанасова, Цветанка. Шейтанов, Найден. – В: Речник по нова българската литература 1878–1992. – София, 1994, с. 415.

Иванова, Даниела. Българинът – „пътър Змей и млад Стоян“ : Размисли върху „Великобългарския светоглед“ на Найден Шейтанов и текста на една стара народна песен. – Литературен форум, № 36, 6–12 ноем. 1996, с. 6.

Ичевска, Татяна. Две(те) български космогонии [на Георги Раковски и Найден Шейтанов]. – Научни трудове – Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“. Филология, 39, 1, 2001, с. 207–217.

Радева, Виолета. Непознатият г-р Найден Шейтанов [1890–1970]. – Демокрация, № 269, 16 ноем. 2001, с. 15.

Лазарова, Ерика. Найден Шейтанов или културоптимизмът като вяра в българската същност. – Философия, 2002, № 5–6, с. 19–28.

Лазарова, Ерика. Инкриминираният Найден Шейтанов. – Европа 2001, 2003, № 3, с. 15–16.

Лазарова, Ерика. Найден Шейтанов – сексология и сексуални символи [и българската народопсихология]. – Философия, 2003, № 3, с. 40–50.

Лазарова, Ерика. Найден Шейтанов и балкано-българският митанизъм: между културоптимизма и историческото митотворчество. – Везни, 2003, № 6–7, 2003, с. 13–22 ; № 8, с. 26–37.

Лазарова, Ерика. Найден Шейтанов между Фройд и Дионисий или науката и демитологизираният секс. – Социологически проблеми, 2003, № 3–4, с. 274–287.

Лазарова, Ерика. Найден Шейтанов: пътят на българското културно мисионерство. – Философски форум, 2003, № 11, с. 182–203.

Рангочев, Константин. Еротични космогонии на Балканите II – 70 години по-късно : [Опит за продължение на изследванията на Н. Шейтанов върху т. нар. сексуален фолклор на българина]. – Годишник на Асоциация „Онгъл“, 4, 2004, с. 119–123.

Лазарова, Ерика. Найден Шейтанов: пътят на българското културно мисионерство. – Ново време, 2008, № 7–8, с. 131–156.

Стамболиев, Огнян. Найден Шейтанов – един познат и непознат българин : С изследователката на творчеството на Найден Шейтанов – г-р Ерика Лазарова, разговаря Огнян Стамболиев по повод първото издание на негови трудове. – Ново време, 2008, № 3, с. 158–163.

Танева, Мария. Ерос и етнос у Найден Шейтанов : Из митоветите на народопсихологическата есеистика. – Литературен вестник, № 1, 19–25 ян. 2011, с. 6–7.

Дончева, Цвета. Благомотайнство. Онтология и ортология на любовта. – Философски алтернативи, 2013, № 3, с. 65–73.

ОРИН ВАСИЛЕВ

Книги

Бялата пътека : Роман. 1929 (1959, 1964)

Прости сърца : Разкази. 1930 (1961)

В сянката на Пирина : Едно пътуване. 1932.

Тор : Роман. 1932.

Огненият обръч „1923“. 1933.

Дивата гора : Правдоподобна история за малки и големи. 1935 (1945, 1954, 1962, 1966, 1977)

Мъртвите виновни : Илюстр. репортаж. 1936.

Хайдутин майка не храни : Роман. 1937 (1945, 1970, 1979, 1985).

Грях : Разкази. 1938.

Тревожни образи : Разкази. 1938.

Горчив хляб : Разкази. 1939.

Островът на прокажените : Драма в 3 г. 1939 (1965).

Храбра дружина : Приказка. 1939.

Любов и разум : Есета. 1941.

Войната за кафявия бик. 1942.

Елза от Брабант. 1942.

Коня Камберата. 1942.

Кучебор : Ирландска легенда. 1942.

Лоенгрин. 1942.

Парсифал. 1942.

Рицарите на Грал. 1942.

Синът на Кучебор : ирландска легенда. 1942.

Страхил войвода. 1942.

Битки и приключения. 1943 (1949, 1963, 1989)

Вампирът. 1943.

Момчил войвода. 1943.

Светла девойка : Отмъщението на Момчил Юнак. 1943.

Чудо невиждано : Приказки. 1943.

Зъб за зъб : Роман. 1944 (1945, 1947, 1950, 1955, 1960, 1970, 1983)

Кой надви мечката? : Приказки. 1944.

Житие-битие : Разкази. 1945 (1961)

Въоръжената съпротива срещу фашизма в България 1923–1944 : Очерци и документи / Прегл. Трайчо Костов. 1946.

Тревога : Драма в 3 г.. 1948 (1951, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973)

Разкази. 1949.

Alarm : Ус perdelik dram. piyes / Сев. [от бълг.] Univ. kolekt. 1949.

По пътя на съветските другари : Очерк за рационализатора Илия Пелов. 1951.

Глас народен : Избрани разкази. 1952.

Любов : Драма в 4 г. 1952 (1953, 1968, 1977)

Вестител на идващата правда : Докл., изнесен от Орлин Василев на публичното тържествено събрание по случай 50 год. от смъртта на А. П. Чехов. 1954.

Щастие : Драма в 6 картини. 1954 (1962, 1964, 1968, 1977)

Драма : Тревога ; Любов ; Щастие. 1956.

Съчинения : Т. 1: Разкази ; Очерци очерци, разкази. 1956.

Страх – страшилище : Избрани произведения за деца и юноши. 1956 (1975).

Съчинения : В 5 т. София : Нар. култура, 1956–1958.

Т. 1: Разкази ; Очерци. – 1956. – 566 с.

Т. 2: Романи ; Повести ; Разкази ; Приказки. – 1957. – 442 с.

Т. 3: Драма ; Сценарии ; Есета. – 1957. – 588 с.

Т. 4: Романи ; Повести ; Разкази. – 1958. – 428 с.

Т. 5: Репортажи ; Статии ; Спомени ; Фейлетони ; Пътни бележки ; Писма ; Скици. – 1957. – 772 с.

Умните патици : Разкази. 1958.

Избранные рассказы / Пер. с болг. Валентина Арсеньева. 1958.

Горчивата леща : Разказ. 1959 (1965).

Заровено слънце : Драма в 3 г. 1959 (1968)

Океанският кит : Разказ за деца. 1961.

Конфликти : Разкази. 1961 (1963)

Конфликты : Рассказы / [Прев. от бълг.] ; Под ред. В. Протопова. 1962.

Култеса : Хумористични разкази. 1963.

Надхитрената хитрина : Разказ. 1963.

Отломки. 1963.

Бялата пътека ; Огненият обръч ; Хайдутин майка не храни ; Зъб за зъб : Романи. 1965.

Страх – страшилище : Приказка. 1965.

Часовникът и баклавата : Разказ за деца. 1965.

Белая тропа : Роман / Пер. с болг. В. Арсеньева. 1965.

Ноль с большой буквы : Рассказы / Пер. с болг. Б. Ростова и гр. 1965.

Приказки. 1966.

Опити : Есета. 1968.

Театър : Островът на прокажените ; Тревога ; Щастие ; Любов ; Заровеното слънце. 1968.

Островът на прокажените : Драма в 3 г. ; Страшната песен : Трагикомедия ; Възнесението на Ваца и Петко : Божествена комедия в 2 карт., пролог и епилог / С режисьорски бележки от Борис Спиров. 1970.

Contes choisis / Trad. du bulg. par Georges-Assen Dzivgov. 1970.

Васко-космонавта : Разказ за деца. 1971.

Търси се заглавие : Разказ за деца. 1971.

Бялата пътека ; Огненият обръч – 1923 / Под ред. на Иван Попиванов. 1972.

Сияйна зора : Старомодна грама в 3 обикновени действия. 1972 (1973)

Бурени : Разкази. 1973.

Избрани произведения. – София : Бълг. писател, 1974.

Т. 1 : Романи : Бялата пътека ; Тор ; Хайдутин майка не храни ; Огненият обръч. 1974.

Т. 2 : Драми : Островът на прокажените ; Тревога ; Щастие ; Любов ; Заровеното слънце ; Сияйна зора ; Страшната песен ; Възнесението на Ваца и Петко. 1974.

Т. 5 : Зъб за зъб ; Битки и приключения. 1975.

Т. 6 : Дивата гора : Правдоподобна история за малки и големи. 1976.

Лаком Генчо и Хитър Тренчо : Разказ за деца. 1974.

Изграждане на творческата личност : Есета, отговори, извадки от дневник, писма : 1932–1974 / Подб. и състав. Даря Табакова. 1976.

Гошо и лъвът разкази : [Разказ] : За нач. училищна възраст. 1977.

Тревога. Щастие. Любов : Пиеси. 1977.

Надхитрената Хитрана : [Приказка] : За предучилищна възраст. 1978 (1980)

Рассказы : [Сборник] / [Прев. от бълг. Б. Ростов и гр.]. 1979.

Триста юнаци – триста глупаци : Приказки : За нач. училищна възраст. 1982.

Съчинения : В 4 т. – София : Бълг. писател, 1984.

Т. 1: Романи / Под ред. на Орлин Орлинов, Даря Табакова. 1984.

Т. 2: Драми / Под ред. на Орлин Орлинов, Даря Табакова. 1984.

Т. 3: Разкази / Под ред. на Даря Табакова, Орлин Орлинов. 1985.

Т. 4: Публицистика / Под ред. на Даря Табакова, Орлин Орлинов. 1984.

La picarona burlada : [Приказка] / Trad. [от бълг. на исп. ез.] Margarita Colon. 1984.

Зуб за зуб : Роман / Пер. с болг. А. Лунина. 1985.

Дивата гора : Правдоподобна история за малки и големи : Повест за средна и горна училищна възраст ; Зъб за зъб / [С послесл. от Благовеста Касабова]. 1988.

Книги за него

Попиванов, Иван. Орлин Василев : Лит.-крит. очерк. 1965.

Чолов, Петър. Орлин Василев : Био-библиогр. Очерк. 1975.

Василев, Михаил. Орлин Василев : [Литературнокрит. очерк]. 1988.

Изкуството да имаш врагове : Орлин Василев в спомените на съвременниците си / Състав. Даря Табакова. 2004.

ПЕТЪР МУТАФЧИЕВ

Книги

Българи и румъни в историята на дунавските земи = Bulgares et roumains dans l'histoire des pays danubiens. – София : Художник, 1927. – 248 с.

Отпечатък от: Годишник на Софийския университет, Историко-филологически факултет. кн. XXIII. 1.

В кои земи е живял и живее българският народ. – Видин : К-т за култ. повдигане на видинския край, 1929. – 40 с.

Из нашите старопланински манастири : Бележки и материали. – София, 1931. – 121 с. : с ил.

Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens. – Sofia : Chr. G. Danov, 1932. – 390 с.

Византийски текстове / Подбрал и наредил Петър Стоянов Мутафчиев. – София : Държ. унив. Климент Охридски, 1934. – VI, 200 с.

Магжарите и българо-византийските отношения през третата четвърт на X в. – София, 1935. – 35 с.

Образователната проблема у нас : Сказка, гържана на I-то реговно год. събрание на Просв. съюз в София, юли 1936. – София, 1937. – 30 с.

Die angebliche Einwanderung von Seldschuk-Turken in die Dobrudscha im XIII Jahrhundert / Peter Mutafciiev. Zeitgenossische islamische Quellen u. das Oguzname des Jazygyoglu All zur angeblichen turkischen Besiedling der Dobrudscha in 13. Jhd. n. Chr. / Herbert W. Duda. – Sofia, 1943. – 145 с.

История на българския народ : Т. 1–2. – София : Бълг. книга, 1943.

Т. 1: Първото българско царство. – XVI, 394 с.: с ил.

Т. 2: Второ българско царство. – VIII, 329 с.: с ил.

Съчинения : Т. 1–2. – София : Хемус, 1943–1944.

Т. 1: История на българския народ. Ч. 1: Първо българско царство – 1943. – XXVIII, 304 с. : с ил., пл., портр.

Т. 2: История на българския народ. Ч. 2: С добавка: България при Шишмановци от Иван Дуичев. – 1944. – XII, 280 с.: с ил., факс.

История на Византия : Ч. 1 – / Според лекцията на Петър Стоянов Мутафчиев ; Рег. на Д. Ангелов. – София : Фонд за подпомагане студенти, 1947.

Ч. 1: 395 – 1204 г.. – 545 с.

История на българския народ 681–1323 / Под рег. на Васил Гюзелев. – София : БАН, 1986. – 384 с.

Книга за българите : [Моногр.]. – София : БАН, 1987. – 204 с., 1 л. портр.

2. изд. 1992; 3. изд. 1999.

Изток и Запад в европейското Средновековие : Избрано / Състав. Вера Мутафчиева. – София : Христо Ботев, 1993. – 375 с.

2. изд. 1999.

История на българския народ : От наченките на човешки живот по нашите земи до българското Възраждане / Петър Мутафчиев, Вера Мутафчиева. – София : Акад. изд. „Марин Дринов“, 1995. – 420 с.

2. изд. 1998.

Лекции по история на Византия : В 2 т. / Под науч. рег. на Георги Бакалов. – София : Анубис, 1995.

Т. 1: 352 с.

Т. 2: 432 с.

2. изд. 2006; 3. изд. 2014.

Лекции по история на културата. – София : Анубис, 1995. – 253 с.

Bulgarlara ve Bizan's a dair bir kitap / Sev. Aziz Nazmi Sakir-Tas ; [Прегл. Vera P. Mutafciyeva]. – [Пловдив] : Janet 45, 2006. – 284 р.

Публикации в периодичния печат и в сборници

Към въпроса за българските извори на руските летописни известия. – Сп. БАН. Ист.-филол. клон, 2, 1912, с. 135–148.

Боженшкият надпис. – Сп. БАН. Ист.-филол. 12, 1921, с. 88–114.

Войнишки земи и войници във Византия през XIII–XIV в. – Сп. БАН. Ист.-филол. клон, 27, 1923, с. 1–113.

Сръбското разширение в Македония през средните векове. – Македонски преглед, 1, 1924/1925, № 4, с. 1–26.

Изток и Запад в европейското средновековие. Встъпителна лекция. – Годишник на Соф. унив. Ист.-филол. фак., 21, 1925, с. 1–34.

Из Щубайските Алпи. – Български турист, XVIII, 1926, № 4, с. 56.

Към историята на Софийската митрополия през XVII-я век. – Духовна култура, 1927, № 32–33, с. 49–64.

Произходът на Асеневици. – Македонски преглед, 1928, № 4, с. 1–42.

Де, кога и как се е губил българският народ до днес. – Отец Паусий, 1, 1928, № 12–13, с. 208–219.

Към философията на българската история, Византизизмът в средновековна България. – Философски преглед, 1931. № 1, с. 27–36.

Към църковно-историческата география на пловдивско. – В: Юбилеен сборник в чест на Негово Високопреосвещенство св. Пловдивския митрополит Максим по случай 80-год. от рождението му, 60 години от служенето на църквата в духовно звание и 25 г. от избирането му за пловдивски митрополит : 1850–1930. – Пловдив, 1932, с. 87.

Дух и завети на Възраждането. – Отец Паусий, VII, 1934, № 10, с. 197–200.

Поп Богомил и св. Иван Рилски. Духът на отрицанието в нашата история. – Философски преглед, VI, 1934, № 2, с. 97–112.

Делото и примерът на Отца Паусия. – Нови дни, II, № 331, 1935, с. 4.

За културната криза у нас : [Очерк]. – Просвета, I, № 4, 1935, с. 385–397.

За името на столицата ни. – Отец Паусий, VIII, 1935, № 5, с. 252–258.

Към ново възраждане. – Отец Паусий, VIII, 1935, № 1, с. 3–9.

За културната криза у нас. – Просвета, I, 1935/1936, № 4, с. 385–397.

История и училищни исторически музеи. – Просвета, I, 1935/1936, № 3, с. 350–354.

За изискванията към българския учител. – Просвета, II, 1936/1937, № 5, с. 577–585.

Старият грум през „Траянови врата“. – Сп. БАН. Истор.-филолог. клон, 55, 1937, с. 19–148.

Царството на лъвовете. – Златороз, XIX, 1938, № 1, с. 18–22.

Марин Дринов. – Просвета, IV, 1939, № 6, с. 675–684.

Историческата съдба на Македония. – Годишник на Софийски университет. Оф. дял, за 1940–1941, 1942, с. 287–305.

Делото на Кирил и Методия в културната мисия на българския народ. – Просвета, VII, 1941, № 7, с. 756–763.

Също и в: Дневник, XLII, № 13013, 1943, с. 4.

Към българската младеж. – Млада воля, XIX, № 96, 15 май 1943, с. 4.

Културната криза. – Ние : Месечно списание за политика, история и култура, 2000, № 4, с. 17.

Днешна България и духът на Възраждането. – Ние : Месечно списание за политика, история и култура, 2001, № 11–12, с. 22.

Към философията на българската история. Византизизмът в Средновековна България. – Български философски преглед, 2015, № 5, с. 106–113.

Нашата политическа и културна съдба. – Conservative quarterly : Издание на Института за ясна политика, 2017, № 3/4, с. 185–205.

Публикации за него

Книги

Гюзелев, Васил. Петър Мутафчиев : Очерк. – София : Унив. изд. „Климент Охридски“, 1987. – 108 с., 8 л. : ил., портр., факс.

Петър Мутафчиев : Биобиблиография. – София : БАН, 1992. – 128 с., 7 л. : портр., ил.

Пампов, Костагин. Философия на Българското средновекие : Според филос.-ист. опити на Петър Мутафчиев. – Пазарджик : Беллопринт, 1995. – 48 с.

Сборник в памет на професор Петър Мутафчиев / Състав. Георги Бакалов. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1996. – 288 с.

Професор Петър Мутафчиев – познат и непознат / Рег. Тодор Попнеделев – науч. рег., Йордан Соколов. – София : ВаСиЛ, 1997. – 148 с.

Пампов, Костагин. Философия на средновековната българска история : Гледната точка на проф. Петър Мутафчиев. – Пазарджик : Беллопринт, 2013. – 80 с.

Историкът като изследовател, гражданин и човек : Сборник с материали от конференция, посветена на 130-годишнината от рождението и 70-годишнината от смъртта на професор Петър Мутафчиев (1883–1943) / Рег. кол. Румен Генов и др. – София : НБУ, 2016. – 351 с.

Мутафчиева, Вера. Семейна сага ; Разгадавайки баща си. – София : Болкан Пъблишинг Къмпани, 2000. – 296 с. : с портр., сн.

Публикации в периодичния печат

Михалчев, Димитър. Петър Мутафчиев. Днешна България и духът на нашето Възраждане : [Отзив]. – Философски преглед, XII, 1940, № 3.

Библиография на проф. Петър Мутафчиев. Научни трудове, статии и рецензии. – Просвета, VIII, 1942, № 10, с. 623–633.

Брашованов, Стоян. Живот-доблест. – Просвета, VIII, 1942, № 10, с. 598–600.

Диков, Л. [Статия за П. Мутафчиев]. – Просвета, VIII, 1942, № 10, с. 583–588.

Дуйчев, Иван. [Статия за П. Мутафчиев]. – Просвета, VIII, 1942, № 10, с. 589–597.

Константинов, Георги. Един характерен случай в живота на Петър Мутафчиев. – Просвета, VIII, 1942, № 10, с. 610–611.

Георгиев, Георги Ст. Воинът проф. Мутафчиев. – Просветно единство (София), X, № 319, 1943, с. 2.

Също и в: България, II, № 83, 12 авг. 1943, с. 4.

Данаилов, Сл. Петър Мутафчиев. – Слово, XXI, № 6235, 3 май. 1943.

Маринов, Методий Н. Разговор с проф. П. Мутафчиев. – Слово, XXI, № 6154, 23 ян. 1943.

Стоянов, Люгмил. Народоотрицатели : [По повод статията на П. Мутафчиев „Културната криза у нас“]. – В: Стоянов, Люгмил. Пътят на махалото : Антифашистски статии. – София, 1946, с. 222–223.

Петров, П. Буржоазно-идеалистическите и реакционно-фашистските възгледи на проф. П. Мутафчиев. – Исторически преглед, VII, 1951, № 4–5, с. 393.

Динеков, Петър. Проф. Петър Мутафчиев и проблемите на старобългарската литература. – Старобългарска литература, 16, 1984, с. 26–32.

Също и в: Динеков, Петър. По следите на българската литература и наука. София, 1988, с. 172–181.

Ангелов, Димитър. Книга за българите. – Векове, 1988, № 3, с. 43–51.

Valcev, Veselin. Petar Mutavciev 1881–1943 : Bibliogr. – Bulgarian historical review, 1991, № 4, p. 115–127.

Вълчев, Веселин. Петър Мутафчиев (1883–1943). – Българска книга, 1992, № 4, с. 56–60.

Славоу, Слави. Философия на средновековната българска история в творчеството на Петър Мутафчиев. – Сп. БАН, 1992, № 2, с. 66–74.

Бакалов, Георги. Проф. Петър Мутафчиев. – История, 1993, № 5, с. 28–32.

Нейкова, Андриана. Петър Мутафчиев и идеята за „Monumenta Bulgariae Historica“. – Известия на гържавните архиви, 66, 1993, с. 5–24.

Мутафчиева, Вера. Разгадавайки баща си : Из „Опит за биография на Петър Мутафчиев“. – Летописи, 1993, № 3–4, с. 15–40.

Ганчев, Румен. Професор Петър Мутафчиев и Димитър Крънжалов. – Добруджа, 11, 1994, с. 142–146.

Димитров, Страшимир. Петър Мутафчиев и съдбините на тюркоезичното българско население. – История, 1994, № 6, с. 37–48.

Мутафчиева, Вера. Петър Бицили и Петър Мутафчиев : [Спомени]. – Летописи, 1994, № 11–12, с. 63–66.

Ганчев, Румян. Животът и делото на проф. Петър Мутафчиев. – Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Център по културознание, 86 [за 1993], 1995, с. 95–110.

Мутафчиева, Вера. Разгадавайки баща си : Опит за биография на Петър Мутафчиев. – Съвременник, 1997, № 1, с. 345–365.

Гюзелев, Васил. 115 години от рождението на Петър Мутафчиев. – Сп. БАН, 1998, № 5–6, с. 74–76.

Георгиева, Стефка. Надеждите и разочарованията на професор Петър Мутафчиев на 1 септември 1940 г. – Един завет, 2000, № 4, с. 18–20.

Документи от архивния фонд на МНП за специализацията на Петър Мутафчиев в Мюнхен 1920–1922 г. – Известия на гържавните архиви, 79, 2000, с. 211–230.

СОТИР ЯНЕВ

Книги

От Струма до Черна. – София, 1917. – 80 с.

Националните проблеми след войната. – София, 1924. – 98 с.

Основни въпроси за българския социализъм. – София, 1927. – 112 с.

Задачи и възможности за българската социалдемокрация. – София, 1929. – 24 с.

Светът в преустройство : Поглед върху социализма в Европа. – София : Пролетиздат Алфа, 1931. – 40 с.

Образът на младото поколение. – София : [Б. изд.], 1935. – 21 с. [отпечатък от сп. „Архив за стопанска и социална политика“, IX, 5.]

Въпросите на геня за кооперативното движение : Реч, произнесена във Воен. клуб от името на Нац. к-т на 7 юли 1935 г. по случай XIII международ. кооп. ген. – София, 1936. – 19 с.

Политическият човек : Социология на политическите убеждения. – София, 1936. – 176 с.

Из моя обществен път : Сб. статии. – Дупница, 1938. – 80 с.

Процесът Ж. Асеов – Почеканов и моето свидетелствуване в него. – Дупница, 1938. – 11 с.

Пътят на нацията. – София, 1936. – 64 с.

За Съветска Русия : Отношения и преценки. – Дупница, 1938. – 16 с.

Моето участие в тютюневите кооперации и в защита на тютюнопроизводителите : Отговор на клеки и лъжи и за възстановяване на истината. – Дупница, 1938. – 15 с.

Редактор

Червена трибуна : Месечно списание за работническа просвета, организация и борба / Рег.: Сотир Янев, Владимир Русалиев. – I, №1 (1928) – VI, №4 (1934).

Публикации в периодичния печат

Земляци : [Разказ]. – Отечество, IV, 1917, № 28, с. 10–11.

От Струма до Черна. – Народ, VI, № 164, 1917, с. 2.

Хиляда и петдесет : [Разказ]. – Всеобщ преглед, I, № 10, 1917, с. 10.

Дружки : [Разказ]. – Всеобщ преглед, I, № 20, 1918, с. 13.

Подем : [Фейлетон]. – Заря, IV, № 1590, 1918, с. 2.

През войните. – Наши дни, I, 1921, № 5, с. 8–10.

„В бурни дни“. Стихотворна сбирка от М. Теофилов : [Рец.]. – Всеобщ преглед, II, № 2–3, 1918, с. 22.

Кървавата флейта : [Разказ]. – Всеобщ преглед, II, № 2–3, 1918, с. 18.

Vita ipsa : [Разказ]. – Всеобщ преглед, II, № 6–8, 1918, с. 9.

Маса и водители в политиката. – Наковалня, III, № 117, 1928, с. 10.

Из теорията на политиката и на политическата пропаганда. – Философски преглед, II, 1930, № 5, с. 467–475.

Духът на войната и духът на мира. – Кооперативна защита, VIII, № 18, 1931/32, с. 3.

Литературно-обществена заграда „Предел“. – Народ, XX, № 232, 1931, с. 2.

Мисълта за Македония. – Мисъл, II, № 37, 7 юни 1931, с. 1.

Същината на политическата партия и проблемата за партийната психология. – Философски преглед, III, 1931, № 5, с. 430–439.

Социологичен поглед върху партийната дисциплина и нейните нарушения. – Философски преглед, V, 1933, № 1, с. 66–74.

[Увод]. – В: Ман, Ендрюк гьо. Осъществяване на социализма : Кризата в реформистичния социализъм. – София, 1934.

Върху убеждението изобщо. – Философски преглед, VIII, 1936, № 2, с. 106–111.

Златаров общественикът : [Нагробно слово]. – Час, III, № 17, 1936, с. 2.

Неговото вдъхновение : [Очерк за Асен Златаров]. – Литературен глас, IX, № 335, 1936, с. 1.

Четирите български поколения. – Варненски новини, XXIV, № 5527, 1936, с. 2.

Асен Златарова седмица : [По случай 1 г. от смъртта му]. – София, № 551, 20 дек. 1937, с. 4.

Т. Г. Масарик безсмъртен : [Очерк по случай смъртта му]. – Час, IV, № 4, 1937, с. 1.

Ботев журналист. – Лист Той не умира (София), бр. ег., с. 5.

Мисли за жената : [Очерк]. – Огнище, II, № 20, 1939, с. 1.

На гости на съветските писатели и учени : [Репортаж]. – Литературен глас, XIII, № 481, 1940, с. 3.

Опити за социална поезия : [Рец. за „Шлепове“ от Д. Панталеев]. – Мир, XLVI, № 11856, 1940, с. 3.

Трудната задача и отговорността на вестника днес. – Дъга, VII, № 360, 1940, с. 3–4.

Публикации за него

Светла, Л. „Червена трибуна“ – месечно списание : [Рец.]. – Време (София), № 7, 1928, с. 7.

Лунгов, Петър. Младежко социалистическо списание „Червена трибуна“, редактирано от С. Янев и Вл. Русалиев : [Отзив]. – Социалистическа младеж, № 7, 1930, с. 2.

Марков, Георги. Покушението срещу генерал Христо Луков, депутата Сотир Янев и полковник Атанас Пантев. – В: Марков, Георги. Покушения, насилие и политика в България 1878 – 1947. – София, 2003, с. 291–300.

Хаджийски, Иван Ст. Видни гупничани: Сотир и Давидко Яневи. – Минало, 2011, № 1, с. 52–60.

Вучков, Веселин. Сотир Янев – юристът в обществено-политическите лабиринти. – Македонски преглед, 2018, № 1, с. 109–126.

СТЕФАН ГИДИКОВ

Книги

- Пролетните ми цветя : Стихотворения. – Сливен, 1886. – 37 с.
- Бешо и Гого : Две повести / Венко. – София : Т. Ф. Чупев, 1894. – 35, 100 с.
- Звукове и картини : Сбирка. – Сливен, 1895. – 89 с.
- Съседи : Повест. – Сливен, 1895. – 56 с.
- Научните основи на чудесното. – София, 1897. – 144 с.
- Земята преди Адама или Земята вечна ли е? / А. Г. – Сливен : книж. Иван С. Топалов, 1898. – 23 с.
- Разкази и очерки / Венко. – Сливен, 1900. – 211 с.
- Робински мечти : Поема / В. Стефанов. – Сливен, 1902. – 64 с.
- Кооператизъм. – София : Демокр. преглед, 1904. – 59 с.
- Същност и начала на демократизма. – София, 1906. – 104 с.
- Лена : Драма в 5 г. / С. Г. Диков. – София, [1929]. – 122 с.
- Наука и религия. – Севлиево : Братство, [1942]. – 45 с.

Преводи

Bellamy, Edward. Утро на труда : Християнски социализъм / Прев. А. Г. – Сливен : Изд. Н. Д. Д., 1898. – 24 с.

Д'Анунцио, Габриеле. Девственици / Прев. от рус. В. Стефанов. – София : Живот, [1912]. – 102 с.
2. изд. 1918.

Публикации в периодичния печат

- Какви приятели бяха те. – Живот, I, 1897, № 2, с. 76–82.
- Мисли за Бога (нито философия, нито поезия). – Живот, I, 1897, № 6, с. 276–282.
- Момче, едно вино : [Разказ]. – Ново време, I, 1897, № 2, с. 115–126.

Слънцето, сърцето : [Стихотворение]. – Живот, I, 1897, № 3, с. 118–119.

Вярата; Христос. – Вяра и разум, IV, 1898, № 5–6, с. 9–10.

Големи надежди : [Разказ]. – Живот, II, 1898, № 8, с. 380–388; № 9, с. 429–438.

Емил Зола : [Статия]. – Живот, II, 1898, № 9–10, с. 561–572.

Поет : [Стихотворение]. – Живот, II, 1898, № 1–2, с. 31–33.

Привечерен захлас : [Стихотворение]. – Живот, II, 1898, № 9–10, с. 350.

Разходка до Тунджа : [Откъслек]. – Живот, II, 1898, № 1–2, с. 26.

Смъртта, животът... : [Стихотворение]. – Живот, II, 1898, № 8, с. 380.

Съученици : [Разказ]. – Живот, II, 1898, № 9–10, с. 574–607.

Вечер : [Стихотворение]. – Живот, II, 1899, № 9, с. 170–171.

Един митинг (Сцена из нашия политически живот). – Живот, II, 1899, № 5–6, с. 323–339.

Бай Дачо кафеджия : [Разказ]. – Република, I, № 47–48, 1899, с. 2.

Краевековен разказ. – Република, I, № 45–46, 1899, с. 2.

Природата говори : [Стихотворение]. – Живот, II, 1899, № 5–6, с. 318–319.

Трагедия на поета. Действие 1 и 2. – Живот, II, 1899, № 4, с. 226–229.

Гладен зарад гладен : [Очерк]. – В: На помощ! : Лит. сборник : Изд. в полза на гладящите. – Свищов, 1900, с. 81–92.

Как се пласира патриотизъм : [Разказ]. – Република, II, № 14, 15, 16, 17, 1900.

На народните притеснителни : [Стихотворение]. – Република, II, № 9–10, 1900, с. 1.

Отнесена тайна : [Разказ]. – Република, II, № 3, 1900, с. 2–3.

На преброяване. Тъй запиши, синко! : [Разказ]. – Сполука, II, 1902, № 6–7, с. 92–97.

Не е живот : [Разказ]. – Сполука, II, 1902, № 1, с. 1–6.

По въпроса за мирогледа у поета. – Общо дело, III, 1902, № 1 с. 9–15.

Средство за прехрана : [Разказ]. – Сполука, II, 1902, № 9–10, с. 134–138.

Стихотворения. – Сполука, II, 1902, № 2, с. 26–27.

Тя : [Стихове]. – Сполука, II, 1902, № 4, с. 56–57.

Уволнена : [Разказ]. – Сполука, II, 1902, № 3, с. 1–7; № 4, с. 49–53.

Фантазия (Поезия в проза). – Сполука, II, 1902, № 1, с. 16.

Мили птички : [Стихотворение]. – В: Българска звезда : Сборник от стихотворения за младежи и любители / Състав. Цанко Попов. – Гърново, 1905, с. 15.

По повод пенсионирането на Ст. Михайловски : [Статия]. – Демократически преглед, III, 1905, № 5–6, с. 190–194.

Ручей : [Стихотворение]. – В: Българска звезда : Сборник от стихотворения за младежи и любители / Състав. Цанко Попов. – Гърново, 1905, с. 210.

Певец на Възраждането. – В: Добри П. Чинтулов : Сборник по случай 100-год. от рождението му : 1822–1922 / Под ред. на Н. Табаков. – Сливен, 1922, с. 134–135.

Песен на гървото : [Стихотворение]. – В: Четец декламатор : Избрани стихотворения / Събрани от М. С. – София, 1922, с. 28.

Гървото се моли : [Стихотворение] / Венко. – В: Духовна утеха : Сб. за духовни забави, утра и вечеринки / Наредил Цоню Калчев. – София, 1925, с. 283–286.

Сказка за Толстоя. – Свобода, III, № 106, 1925, с. 4.

Дух и материя. – Философски преглед, I, 1929, № 1.

Д-р Г. В. Миркович. – Правда, XIV, № 637, 1930, с. 1–2.

Рационализация и творчество – Философски преглед, IV, 1932, № 3.

Еволюцията и мисълта за Бога. – Философски преглед, V, 1933, № 3.

Половата свитост на българина като основа на неговия характер. – Философски преглед, VI, 1934, № 2.

Читалището и книгата : [Статия]. – Читалище, XI, 1932, № 3–4, с. 51–54.

Д-р Георги Вълков Миркович. – В: Той не умира : Сливен на безсмъртните си синове / Под ред. на Иван Д. Стойнов. – Сливен, 1935, с. 250–266.

За свръхчовека. – Българска мисъл, X, 1935, № 4, с. 233–239; № 5, с. 302–310.

Поетът, общественикът, човекът : [Статия за Т. Влайков]. – В: [Тодор] Г. Влайков : Лит. и общ. дело 1865–1885–1935 : Юбилеен сборник / Под ред. на Михаил Арнаудов, Георги Крънзов. – София, 1935, с. 281–285.

Също и в: Демократически преглед, 1996, № 4–5, с. 445–459.

Кога и как се зароди идеята за читалищно съюзяване. – Читалище, XV, 1936, № 7–8, с. 199–201.

Стелла А. Русчева. Социалните принуди. Сливен, 1936 : [Отзив]. – Философски преглед, 1936, VIII, 4.

Поличби. В защита на окултизма. – Философски преглед, IX, 1937, № 5.

Светът – нравствена задача. – Философски преглед, IX, 1937, № 1.

Четвърт век читалищно съюзяване. – Читалище, XV, 1937, № 1–2, с. 12.

За Захари Киров. – Правда, XXII, № 897, 1939, с. 2.

Палавият Мирко : [Разказ]. – Изгрев, 1939, № 5, с. 3.

Просвета и култура. – Читалище, XIX, 1940, № 1–2, с. 26–28.

Дървото се моли : [Стихотворение]. – В: Горска христоматия / Състави Й. Стубел. – София, 1941, с. 60.

Учредителният конгрес на Радикално-демократическата партия. – Демократически преглед, 1994, № 2, с. 54–57.

Източният въпрос и българските национални идеали. – Демократически преглед, 50, 2002, с. 245–306.

Публикации за него

Свирчо. „Пролетните ми цветя : Стихотворения“ : [Рец.]. – Независимост, I, № 20, 1886, с. 4.

В. Д. „Разкази и очерки“ : [Рец.]. – Наш живот, I, 1901, № 2, с. 102–104.

*** Венко. Съседи : Повест. – Сливен, 1895 : [Рец.]. – Български преглед, III, 1896, № 1, с. 139.

„Съседи“ – повест : [Рец.]. – Социалист, II, № 27, 1896, с. 4.

Книжнина: В Сливен под редакцията на Ст. Гудиков е почнало да излиза списание „Живот“. – Пловдив, XII, № 42, 1897, с. 3.

Величков, Константин. „Песен за гървото“, стих. от Венко : [Рец.]. – Летописи, I, 1900, № 13, с. 261.

Геошлев, Н. „Разкази и очерки“ от Венко : [Рец.]. – Мисъл, XI, 1901, № 10, с. 655–657.

Димитров, В. При най-тихия и най-неспокойния. – Изток, V, № 238, 1939, с. 1–2.

Ст. Ст. Гудиков : [Биогр. и лит. очерк]. – Изгрев, IX, 1939, № 5, с. 2.

Д. П. В чест на Стефан Гудиков. – Изток, VII, № 309, 1941, с. 4.

За Стефан Гудиков. – Правда, XXV, № 1021, 1942, с. 4.

Николов, Атанас. Едно заслужено внимание. – Изток, VIII, № 363, 1943, с. 3.

В. Д-в. † Стефан Гудиков почина. – Изток, IX, № 408–409, 1944, с. 1.

Завещанието на Стефан Гудиков. – Изток, IX, № 410–411, 1944, с. 1.

Николов, Атанас. Стефан С. Гудиков. – Правда, XXVII, № 1084–1085, 1944, с. 1.

Парпулов, Д. Виден публицист и роголюбец. – Сливенско дело, № 32, 16 март 1964, с. 4.

Паунов, Кунчо. Непубликувани писма на г-р Кръстев до Стефан Гудиков. // Литературна мисъл, 1978, № 8, с. 126–132.

Русанов, Ленко. Стефан Ст. Гудиков – живот и дейност, посветени на духа : 100 г. от излизането на бр. 1 на в. „Република“ в гр. Сливен. – Исторически архив = Historical Archives, 12, 2006/2007, с. 64–72.

СТОЯН БРАШОВАНОВ

Книги

История на музиката. – София : Бълг. книга, 1946. – 320 с.

За музиката като социално изкуство : [Сб. статии, сказки, докл.] / Състав. Лада Брашованова. – София : Музика, 1982. – 248 с. : с нотн.

Публикации в периодичния печат

Бетовен на Боян Пенев. – Литературен глас, II, № 76, 1930, с. 3.

Майсторите-певци. – Труд, 1931, № 9–10, с. 572–576.

Музика и църква. Музикалноисторически поглед върху Реформацията. – Българска мисъл, 1931, № 7–8, с. 543–549, 620–625.

Социологични размишления върху народната песен. – Философски преглед, III, 1931, № 4, с. 326–336.

Народната ни песен като самоцелен учебен материал. – Училищен преглед, XXXV, 1936, № 5–6, с. 611–617.

Песен-изповед, песен-обет. – Българска реч, XV, 1940/41, № 1, с. 16–17.

С народна песен към народно единство. – Народна трибуна, XXV, № 2171, 1943, прилож.

Васил Стоин. – Известия на Института за музика, 2–3, 1955, с. 351–356.

За него

Книги

Брашованова-Станчева, Лада. Проф. г-р Стоян Брашованов : Първият български музиколог : [Биография]. – София : [Съюз на учените в България], 1993. – 391 с. : с ил.

Съдържа и Биографична справка.

[Сто и двайсет]120 години от рождението на Стоян Брашованов : Сборник статии [от научна конференция, 24 януари 2009, София] / Състав. Кристина Япова, Иванка Влаева; Рег. Елисавета Вълчинова-Чендова и др. – София : Съюз на бълг. композитори, 2010. – 116 с, с ил., факс.

Публикации за него в сборници и периодични издания

Брашованов, Стоян. – В: Енциклопедия „България“ : Т. 1–7: Т. 1: А–В. – София, 1978, с. 380.

Баларева, Агания. Стоян Брашованов и българската музикална култура. – Българско музикознание, 1992, № 4, с. 3–12.

Брашованова-Станчева, Лада. Баща ми Стоян Брашованов : [Спомени]. – Музикални хоризонти, 1993, № 1–2, с. 65–74 ; № 3, с. 62–69.

Маринова, Жана. Проф. г-р Стоян Брашованов – първият български музиколог. – Наука, 1993, № 4, с. 4–6.

Кујомджиева, Полина. Петдесет години от смъртта на Стоян Брашованов – музиколог и музикален педагог. – Музикални хоризонти, 2006, № 9, с. 35–38.

Хърков, Стефан. Българи от ново време: Поглед към началото на новата българска музикална култура. – В: Автори. Течения. Взаимодействия / Науч. ред. Камелия Николова и др. – София, 2016, с. 56–63.

Петрова, Ангелина. Стоян Брашованов и неговата дисертация „За ритмиката и метриката на българската народна песен“ от 1922 – щрих към основите на музикологията у нас. – Академични: пролетни четения, 2017, с. 196–203.

ТОДОР ВЛАЙКОВ

Книги

За дядовата Славчова унука / Приказва Веселин. – София : Ф. Бързаков, 1889. – 100 с. (1917)

Разказ за леля Гена / Записал го е Веселин. – Средец, 1890. – 45 с.

Няколко мисли за народния учител като учител и на обществото. – Пиргон, 1891. – 50 с.
2. изд. 1891.

Ратай : Разказ. – София : Бълг. народообраз. г-во, 1894. – 98 с. (1941, 1957, 1961)

Разкази и повести : Кн. 1: Златко ; За дядовата Славчова унука ; Среща ; Мечти и действителност ; Учител Миленков ; Кметове... / Веселин. – София : книж. Хр. Олчев, 1897. – 475 с.

Няколко пояснителни бележки към читанките ми : Наместо преговор. – София, 1898. – 18 с. (1900)

Няколко бележки върху новото издание на читанките ми. – София, 1899. – 16 с.

Няколко речи, изказани в XI-то обикн. нар. събрание през пролетната и есенната сесия. – Видин, 1902. – 91 с.

До г-да избирателите в Белоградчикската околия / [Въззвание от]. – София, 1903. – 32 с.

Бележки върху земеделския въпрос. – София : Демокр. преглед, 1906. – 4, 225 с.

Политиката на министър Шишманов : Реч, произнесена в Нар. събрание на 8 дек. 1905 г. при разглеждане бюджета на М-вото на нар. просвета. – София, 1906. – 73 с.

Върху разцеплението в Съюза на земеделските кооперации. – София, [1909]. – 2, 66 с.

Личният режим у нас : Бележки върху неговото развитие и върху условията за премахването му. – София : Демокр. преглед, 1910. – V, 99 с. (2013 – фототип. изд.)

Земеделският съюз. – София : Радикал-демокр. партия, [1914]. – 58 с.

Лея Гена. – София : Щаб на действащата армия, 1917. – 86 с. (1941, 1946, 1947)

Днешният политически момент и Радикалната партия : Реч, произнесена при откриването на извънредния радикалски конгрес на 29 май 1919 г. – София : Радикал-демокр. партия, 1919. – 64 с.

Съчинения : Т. 1 – [7] – 1925[–1931]. 1925.

Т. 1: Разкази и повести. – 1925. – 4, 314, VI с.

Т. 2: Разкази и повести. – 1926. – 4, 304 с.

Т. 3: Очерки и разкази. Хроника „В. село“. – 1928. – 323 с.

Т. 4: Повече светлина! : Статии и бележки върху обществено-просветни въпроси. – 1929. – 6, 416 с.

Т. 5. Кн. 1: Следи от кръстния ход на племето ни : Статии и бележки върху нашия национален въпрос. – 136 с.

Т. 5. [Кн. 2]: Политически живот у нас : Статии и бележки. – 1930. – IV, 634 с.

Т. 6: Кооперативно дело и земеделски въпрос : Статии и бележки. Ч. 1. Кооперативно дело.

Т. 6. Ч. 2. Земеделски въпрос. – 1931. – 4, 640 с.

Т. 7. Съдържание на шестте тома и отзиви за тях. – 1931. – 32 с.

Дядовата Славчова унука : Повест повести. – София : М-во на нар. просвещение, 1927. –

90 с., 1 л. : портр. (1928, 1929, 1941, 1946, 1978, 1985, 1989)

Два се млади залибиле : 5 картини из нар. живот. – Плевен, 1929. – 66 с. (1940, 1956)

Принос към въпроса на нашата образователна система. – Плевен, 1929. – 88 с.

Добри Немиров : Бегла характеристика. – София : Юбилеен к-т Добри Немиров, 1932. – 16 с.

Преживяното : Ч. 1 – 3. – София : М-во на нар. просвещение, 1934–1942.

Ч. 1: Детски години. – 1934. – 336 с.

Ч. 2: Като бях момче. – 1939. – 408 с.

Ч. 3: Гимназист в София. – 1942. – 287 с.

Чиновничество и властници : Очерки. Според бел. и спомените на моя брат. – София, 1934. – IV, 348 с. (2018)

Завои : Из жизнения път на един писател и общественик : [Автобиогр. бележки]. – София : Юбилеен к-т за чествуване 50 год. писателска и обществена дейност на Т. Г. Влайков, 1935. – 112 с. (2015 – фототип. изд.)

Стрина Венковица и снаха ѝ : Повест. – София : Изнатов, [1938]. – 198 с.

Златко. – София : Лотариен к-т при Съюза на бълг. писатели, 1939. – 40 с.

Косач. – София : Съюз на бълг. писатели, 1939. – 16 с.

Моите родители. Из детските ми спомени. – София : Синодално книгоизд., 1939. – 79 с.

Вестовой : Повест. – София : Изнатов, [1940]. – 110 с.

Седянка : Разказ. – София : Изнатов, [1941]. – 40 с.

Съчинения: Т. 1–4. София : Хемус, 1941–1943.

Т. 1: Дядовата Славчова унука ; Ратай ; Косач ; Блянове и действителност. – 1941. – XVI, 224 с., 1 л. : портр.

Т. 2: Седянка ; Стрина Венковица и снаха ѝ ; Чичо Стайко. – 1942. – IV, 240 с.

Т. 3: Лея Гена ; Житието на една майка ; Две майки ; Три срещи. – 1943. – VII, 260 с.

Т. 4: В село : хроника. – 1946. – XX, 283 с.

Из Преживяното / Увод и уредба на Георги Константинов. – София : Хемус, 1946. – XI, 252 с.

Избрани съчинения. – София : Бълг. писател, 1949. – 336 с.

Разкази. – София : Бълг. писател, 1957. – 64 с.

Русите идат : Откъс от „Преживяното“. – София : Нар. младеж, 1960. – 20 с. : с ил.

Съчинения / Прегл. Г. Константинов. Т. 1–8. – София : Бълг. писател, 1963–1964.

La petite-fille du pere Slavtcho : Nouvelles / Trad. [от бълг.] Suzanne Gorinova. – Sofia : Ed. en langues etrangeres, 1966. – 200 с.

Разкази и повести / Под ред. на К. Константинов. – София : Бълг. писател, 1967. – 492 с.

Като бях момче : Избр. разкази / Подб., ред и бел. Д. Дамев. – София : Нар. младеж, 1975. – 160 с. с ил.

Дядовата Славчова унука : Избр. творби / С предг. от Веселин Андреев. – София : БЗНС, 1978. – 768 с. : с портр.

Преживяното : [Мемоари] : Ч. 1–3. – София : Бълг. писател, 1985.

Неизвестни писма на Т. Г. Влайков : София-Москва-Ястребки-Пиргон, 1885–1893 / Представени от Стефан Памуков. – София : Земиздат, 1991. – 200 с.

Дядовата Славчова унука : Разкази и повести / Състав. Иван Гранитски, Панко Анчев. – София : Захарий Стоянов, 2004. – 379 с.

Депутатът : Ч. 1–2. / Ч. 1. Депутатът Делчо Жабурков. – София : Издателско ателие Аб, 2004. – 156, 136 с. : с ил.

Книги за него

Атанасов, Никола. По върховете : Литературни очерти : Предпоставки на литературата ни след Освобождението : Ив. Вазов, Т. Г. Влайков, Алеко Константинов, П. Ю. Тодоров, К. Константинов. – София : Изг. авт., [1927]. – 130 с.

Крънзов, Гео. Т. Г. Влайков : Биогр. скица. – София, 1935.

Тодор Г. Влайков. Литературно и обществено дело. 1865–1885–1935 : Юбил. сб. / Под ред на М. Арнаудов и Г. Крънзов. – София, 1935.

Миндов, Христо. Творци на словото : Спомени и характеристики [за Т. Г. Влайков и др.]. – София : Бълг. писател, 1953.

Константинов, Георги. Тодор Г. Влайков : Лит.-крит. очерк. – София : Бълг. писател, 1960.

Цани Гинчев, Михалаки Георгиев, Константин Величков, Тодор Г. Влайков, Цанко Церковски в спомените на съвременниците си / Под ред. на Димо Минев и др. – София : Бълг. писател, 1964. – 620 с.

Горянски, Петър. Дни без залези : Спомени и очерци за Т. Г. Влайков, К. Христов, А. Страшимиров, Т. Траянов, Ст. Чилингиров, Ас. Златаров. – София : Бълг. писател, 1981.

Неделчев, Михаил. Морал и политика : Страници за Тодор Влайков : Юбилейно издание по случай 150 години от рождението му. – София : Нора 2000, 2015. – 59 с. : с ил., портр., факс.

ХРИСТО НИКОЛОВ

Книзи – методическа литература

Метод и принципи на обучението. – Габрово : Филос.-математ. О-во, 1924. – 83 с.

2. дон. изд. 1936.

Ръководство по четене в основните училища : Теория и практика / Христо Николов, Иван Великов, Никола Монеv. – София : Хемус, 1925. – 84 с.

2. изд. 1932.

Как трябва да изпитваме и преговаряме? – Габрово, 1926. – 26 с.

Ръководство по писане в първоначалното училище : Теория и практика / Христо Николов, Иван Великов, Никола Монеv. – София : Хемус, 1927. – 92 с.

2. дон. изд. 1930.

Конкретна граматика, основана върху детската самодейност : Ръководство за първонач. и прогимназ. Учители / Христо Енев Николов, Иван Великов, Никола Монеv. – София : Хемус, 1929.

2. разш. изд. 1935; 1939.

Методика на обучението по история в основното училище : С практ. Лекции за III и IV отг. / Христо Николов, Иван Вилеков, Никола Монеv. – София : Хемус, 1930. – 136 с.

2. изд. 1937.

Първи стъпки при обучението по четене и писане : Непосредствено-аналит. метод. – София : Хемус, 1931. – 56 с.

(1936, 1941, 1946)

Методика на обучението по история в прогимназията : С практ. Лекции за трите кл. / Христо Николов, Ив. Ст. Койнова. – София : Хемус, 1932. – 128 с.

Буквар и първа читанка / Хр. Николов, Н. Монеv и Ив. Великов. – София : Книгоизд. Ст. Атанасов, 1936. – 92 с. : с ил.

(1937, 1938)

Лабораторният план и приложбата му при нашите условия : Теория и практика. – София : Хемус, 1936. – 36 с.

2. изд. 1937.

Ръководство по предметно учение : За II отг. / Христо Николов, Иван Ст. Великов, Никола Монеф. – София : Хемус, 1936. – 180 с.

Българска граматика и църковно-славянски четива : За II кл. На нар. прогимназии / Еню Николов, Христо Николов, Иван Унджиев. – София : Хемус, 1937. – 116 с.

(1938, 1939, 1940)

Как трябва да изпитваме и преговаряме? : С примерни уроци за първонач. У-ще и прогимназията. – София : Хемус, 1937. – 83 с.

Българска граматика ; Синтаксис : За III кл. На нар. прогимназии. – София : Хемус, 1939. – 91 с.

Основи и същност на цялостното обучение : Теория и практика. – София : Хемус, 1940. – 188 с.

Читанка : За III отг. / Еню Николов, Христо Николов. – София : Ст. Атанасов, 1941. – 112 с. : с ил.

Учебник по математика : За III прогимназ. Кл. / Еню Николов, Христо Николов. – София : М-во на нар. просвещение, 1942. – 96 с.

Възпитание и обучение в днешна Германия : Наблюдения и проучвания. – София : Хемус, 1943. – 160 с.

Грамматика : За III прогимназ. Кл. / Еню Николов, Христо Николов. – София : М-во на нар. просвещение, 1943. – 96 с.

Дидактика. – София : Наука и изкуство, 1950. – 303 с.

Методика на български език в началното училище. – София : Наука и изкуство, 1952. – 176 с.

2. изд. 1955.

Методика на обучението по история в началното училище. – София : Наука и изкуство, 1956. – 64 с.

МИСИЯТА СП. „ФИЛОСОФСКИ ПРЕГЛЕД“ (1929 – 1943)
ОЧЕРКОВИ СТАТИИ

Българска
Първо издание

Съставител Емилия Алексиева
Редактор Пенка Ватова
Художник на корицата Стела Славова
Библиограф Аделина Германова
Предпечат Георги Иванов

Формат 60×90/16
Печатни коли 18,5
Тираж 80

Институт за литература – БАН
Издателски център „Боян Пенев“
E-mail: director@ilit.bas.bg
www.ilit.bas.bg
www.ilitizda.com
ilitizda@yahoo.com

Печат Дайрект Сървисуз ООД